

पत्र आणि मित्र

१. मित्रांनो रामराम
२. तात्या
३. हुतात्मा अंदमानात मेले का नाहीत?
४. बाबांना पत्र
५. माझे मृत्युपत्र

१. मित्रांनो रामराम

(ब्रिटिशांविरुद्ध सशस्त्र युद्ध लढण्यासाठी तात्याराव सावरकर लंडनमध्ये दाखल झाले. 'अभिनव भारत' ही सावरकरांची गुप्त संघटना लंडनमधील साम्राज्यशाहीचे सिंहासन गदागदा हलवत होती. पिस्तुलाच्या आवाजाने ब्रिटिशांचे कान फाटत होते. क्रांतिकार्याची पाळेमुळे खणून काढण्यासाठी, गोऱ्या सरकारने सावरकरांना अटक केली. त्यांना पन्नास वर्षांच्या काळ्या पाण्याची शिक्षा झाली. त्यावेळी सावरकरांनी आपल्या क्रांतिकारी मित्रांना लिहिले....)

निरोप

दिव्य मातृसेवाव्रताच्या दैवी दीक्षेत सहभागी झाल्यामुळे अधिकाधिक मधुर होत गेलेल्या मधुमय मैत्रीच्या रेशमी धाग्यांनी ज्यांची हृदये एकमेकांच्या हृदयाशी निगडित झाली आहेत, अशा सुहृदांनो, तुम्हाला हा माझा अखेरचा प्रणाम! आपल्या नाजूक स्पर्शाने कळ्यातील सुवासाला हळूच जागे करणाऱ्या प्रातःकाळच्या दवर्बिंदूप्रमाणे हळुवार नि स्नेहशीतल असा हा निरोप घेताना सुहृदांनो, माझा हा अखेरचा प्रणाम!

नियत कर्तव्य

ईश्वराने योजून दिलेली नियत कर्तव्ये पार पाडण्यासाठीच आपला वियोग होत आहे. ही कर्तव्ये करीत असताना केव्हा आपण खदिरांगार खडकांवर खिळले जाऊ तर केव्हा कीर्तीच्या उत्तुंग नि उसळत्या लाटांवर आरूढ होऊ; केव्हा क्षणार्धात दृश्यमान होऊ तर केव्हा क्षणार्धात दृष्टीआड जाऊ; केव्हा अवनतीचा खोल तळ गाढू तर केव्हा उन्नतीचे उंच शिखर सर करू- जे जे स्थान त्या गणनायकाने आपल्याला दिले असेल, ते ते स्थान हेच सर्वोत्कृष्ट मानू आणि त्या स्थानी नेमून दिलेले कार्य हे अशा रीतीने बजावू की जणू काही तेच आपले एकमेव जीवनकार्य!

ऐतिहासिक रंगमंच

एखाद्या पौर्वात्य महाकवीच्या भव्योदात्त नाटकामध्ये भरतवाक्याच्या वेळी नाटकातील मृत आणि जिवंत अशी सर्वच पात्रे जशी एकत्र जमतात, त्याचप्रमाणे आपण सर्व असंख्य नट इतिहासाच्या विशाल रंगमंचावर जेव्हा पुन्हा एकदा एकत्र येऊ आणि आपल्याला टाळी देणाऱ्या अखिल मानवजातीच्या प्रेक्षक समूहापुढे उभे राहू, तेव्हा त्या

प्रेक्षकवृंदांने केलेल्या जयघोषामुळे साऱ्या दऱ्याखोऱ्या निनादून जातील.

तोपर्यंत माझ्या प्रिय सुहृदांनो,
माझा हा अखेरचा प्रणाम!

माझ्या अतिनम्र अस्थी अखेरीस कोठेही पडोत-संभोवतालच्या भयाणतेत भेसूर स्वराची भर टाकणाऱ्या नि उदास आक्रंदन करीत वाहत जाणाऱ्या अंदमानच्या एखाद्या उदासवाण्या ओढ्यात त्या विखुरल्या गेलेल्या असोत किंवा मध्यरात्री आकाशीच्या चांदण्या जिच्या स्फटिकशुभ्र पावन प्रवाहात नृत्याचा फेर धरतात त्या पवित्र गंगा नदीत त्या टाकलेल्या असोत- माझ्या त्या अस्थी पुन्हा चैतन्याने सळसळण्याचा क्षण एकदा निश्चित येणार आहे. त्या क्षणी विजयाच्या तुताऱ्या निनादू लागतील नि उच्चरवाने उद्घोष करतील- 'प्रभू रामचंद्राने आपल्या आवडत्या लोकांच्या मस्तकावर अक्षय विजयाचा सुवर्णमुकुट चढविला आहे! दुष्ट राक्षसाला पार पिटाळून लावण्यात आले आहे नि ज्या सागरकुहरातून तो प्रथम बाहेर पडला होता, त्या सागरातच त्याला कायमची जलसमाधी देण्यात आली आहे आणि पाहा ही आपली भारतमाता येथे विजयवैभवाने विभूषित होऊन उभी आहे! ही दीप-देवता अखिल मानवजातीला मार्ग दाखवीत तेजाने तळपू लागली आहे! उठा, हौतात्म्य स्वीकारलेल्या संतांनो नि सैनिकांनो जागे व्हा! ज्या युद्धात तुम्ही लढलात नि धारातीर्थी पडलात, ते युद्ध आपण जिंकले आहे!' विजयतुताऱ्यांची ही गर्जना ज्या क्षणी वातावरणात दुमदुमेल, त्या क्षणीच माझ्या अस्थीत पुन्हा प्राणाग्री संचरून त्या प्रदीप्त होतील!

तोपर्यंत माझ्या प्रिय सुहृदांनो!
माझा हा अखेरचा प्रणाम!

आत्मत्याग हा नियम “डोळ्यांत तेल घालून आपल्या राष्ट्रमातेच्या प्रगतीवर जागरूक लक्ष ठेवा. इतके कार्य झाले किंवा इतका प्रयत्न केला या मोजमापावर प्रगतीचे मूल्य ठरवू नका; तर आपल्या लोकांनी किती क्लेश सोसले नि किती आत्मत्याग ते सतत करू शकले या कसोटीवर त्या प्रगतीचे मूल्यमापन करायला शिका. कारण कार्यनिष्पत्ती हा योगायोग आहे; परंतु आत्मत्याग हा नियम आहे. आत्मत्यागाच्या खंबीर पायावरच अभिनव नि अतिभव्य राज्यांची विभवमंदिरे उभी राहतात. हुतात्म्यांच्या रक्षेत रुजलेले राज्यवृक्षच विस्तीर्ण वाढतात, विभवसंपन्न होतात. ईश्वराने दिलेला प्राण त्याच्या चरणी पुन्हा अर्पण करीपर्यंत नि ईश्वरी कार्याची परिपूर्णता होईपर्यंत अशा अभिनिवेशाने कार्य करीत राहा की एकतर हुतात्म्याची पुष्पमाला तरी मस्तकावर मिरवाल किंवा विजयाचा तेजोमुकुट तरी जिंकून घ्याल! येतो! प्रिय सुहृदांनो! माझा हा अखेरचा प्रणाम स्वीकारा!”

(१:३९०)

२. तात्या!

(१८५७च्या स्वातंत्र्यसमराचा सेनानी तात्या टोपे सावरकरांचा आदर्श होता. इस्लामी नीती न कळल्याने बहादूरशाहा जफरला राजगादी मिळावी म्हणून तो झुंजत होता. त्याविषयी तात्याराव सावरकरांनी काढलेले उद्गार...)

१८५७च्या स्वातंत्र्यसमराचा नायक, हिंदुस्थानचा देशवीर, धर्मरक्षक, अभिमानी नि प्रेमळ सेनापती तात्या टोपे यांचे मृत शरीर इंग्रजांनी उभारलेल्या फासावर लटकू लागले. तो फास रक्ताने भिजला आणि देश अश्रूंनी ओला चिंब झाला! देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी अत्यंत कष्ट सोसले, हाच त्यांचा अपराध होता! देशद्रोही विश्वासघातक्यांच्या दुतोंडी चालीचे हे बक्षीस त्यांना मिळाले! आणि त्याचा शेवट? - एखाद्या गुन्हेगाराप्रमाणे इंग्लिशांनी त्यांना फासावर लटकविले! तात्या! तात्या! ह्या असल्या दुर्दैवी देशात तुम्ही कशाला जन्म घेतलात? ह्या नीच, महामूर्ख नि विश्वासघातकी लोकांकरिता तुम्ही कशाला लढलात? तात्या, आपणासाठी आज आम्ही जे अश्रू ढाळीत आहोत ते आपणास दिसतात का? ह्या दुर्बळांच्या अश्रूसाठी आपण रक्त सांडावे! - खरोखर कसला हा महागडा सौदा!!

(४:५२७)

तात्या टोपेचा
आदर्श मानणारे
क्रांतिकारक तात्या
बापट आणि
तात्या सावरकर

३. हुतात्मा अंदमानांत मेले का नाहीत?

(ब्रिटिशांची अट मान्य करून सावरकर सुटले. ही शिवनीती होती. अफझलखानासमोर शिवराय हात जोडून उभे होते. ज्या हातात वाघनखे होती, ते हात जोडून! कानपूरच्या एका दीडशहाण्याने क्रांतिकारकांवर अशीच टीका पूर्वी केली होती. त्या टीकेला सावरकरांनीच दिलेले हे उत्तर...)

काही दिवसांपूर्वी आम्हांस एकाने सांगितले की, हिंदुसंघटनावर सदोदित शिष्याशापांची वृष्टि करून आपल्या हिंदुत्वाचे सार्थक करणाऱ्या, सिंध प्रांत मुसलमानांस आंदण देऊन टाकावा म्हणून तरवारलेल्या, कोणाएका कानपूरच्या वीर पुरुषाने 'श्रद्धानंद'च्या संपादकास, विचारले आहे की, 'हुतात्मा' म्हणविणारांनी क्षमा कशी मागितली- ते तुरुंगात मरणी मरून कां गेले नाहीत? नव्हे त्यांनी सरकारला अर्ज तरी कां केले?

वास्तविक पाहता 'श्रद्धानंद'च्या संपादकाने बंदिगृहातून सुटण्यासाठी सरकारास अर्जबिर्ज कधीही केले नाहीत- मग क्षमेची गोष्ट तर दूरच. म्हणून आम्हांस प्रथम वाटले की, 'श्रद्धानंद'च्या संपादकाच्या नांवाचा इतर कोणत्या तरी थोर हुतात्म्याच्या नांवाशी घोटाळा होऊन आपली ही चूक झाली आहे असे त्या कानपूरच्या वीरपुंगवास कळवावे.

परंतु पुनः वाटले की, ज्या अर्थी त्याने अगदी हुतात्मा असे स्पष्ट लिहून त्यांस क्षमा कां मागितली म्हणून हडसून विचारिले आहे, त्या अर्थी ही अगदी चूकच नसावी. हुतात्मा म्हणून देशात ज्यांस आज गौरविले जाते, त्यांच्यात कोणीही क्षमा मागितल्याचे आम्हांस माहीत नाही. हां, एक गोष्ट मात्र प्रसिद्धच आहे की, पंजाबपासून पांढेचरीपर्यंत आणि सिंधपासून बंगालपर्यंत शेकडो क्रांतिकारक- की ज्यांनी आपले शिर आपल्या हातात घेऊन आणि घरच्या संसारास आग लावून स्वदेशाच्या संसारास थाटण्यासाठी राष्ट्रस्वातंत्र्यलक्ष्मीच्या जयजयकारात मृत्यूच्या खिंडीत 'मारिता मारिता' प्रवेश केला आणि त्या रणधुमाळीत आहत होऊन पाडाव झाल्यावर आणि वर्षानुवर्षे भयंकर छळ सोशिल्यावर पुनः देशसेवा करता यावी म्हणून थोडे दिवस झुंज सोडण्याची विपक्षाची अट मान्य करून त्यांचे हातून मुक्तता करून घेतली, त्यांसच हुतात्मे म्हणून संबोधिले असेल आणि त्यांच्या या अटीसच जर क्षमायाचना म्हटले असेल तर?

तर काय? असल्या हुतात्म्यांस की, ज्यांच्या साहसाच्या, स्वार्थत्यागाच्या आणि व्रतनिष्ठेच्या सुटका करून घ्यावी म्हणून सपशेल क्षमा मागितली. नुसते दुःखदर्शन करून मुख्य न्यायाधीश सोडीना तेव्हा Unconditional apology- बिनअट क्षमा मागून, सरकारी कोर्टाच्या दयेवर आपणांस सोडवून घेऊन, 'क्षमस्व' म्हणून, सरकारची त्रिवार याचना केली- आणि सरकारचा सर्व व्यय भरून देऊन आपली सुटका करून घेतली!

ही बातमी वाचताच तत्काल आम्हांस वाटले की होय रे होय 'हुतात्म्यांस' अर्ज करून बंदीतून कां सुटलेत, मरणी मेला कां नाहीत, म्हणून हटकणारा तो 'नवः पुरुषावतारः' तो कानपूरचा मनुष्यपुंगव हा 'प्रताप'चा संपादकच असला पाहिजे! पुंगवच तो! आपली शिंगे आणि 'केसरी' ची नखात्रे यांतील भेद अनुभवावाचून त्यास कसा कळणार!

कारण हुतात्म्यास मेला कां नाहीस म्हणून म्हणण्याचे धाडस असल्या कोणातरी 'क्षुद्रात्म्या'सच व्हावयाचे!! Fools rush where angels fear to tread.

स्वदेशस्वातंत्र्यार्थ झुंजताना शत्रूचे फासात गळा अडकून प्राणावरच बेतली असता, त्याच कार्यात पुनः झुंजता यावे म्हणून शत्रूच्या हातून निसटण्यासाठी एखाद्या काकोरीच्या क्रांतिकारकाने इंग्रजांच्या राजास दयेची याचना करण्याचे पत्र टाकिले, तर त्यास हसण्याचे साहस तोच मनुष्यपुंगव करू शकेल की, जो प्राणांची तर गोष्टच दूर, पण एखादे दुसरे वर्ष बंदीत पाडण्याचा क्षुद्र प्रसंगही येताच- राजाविरुद्ध सशस्त्र युद्ध पुकारण्याच्या भयंकर आरोपाच्या भीषण दंडाची गोष्ट दूरच, पण एका सरकारी न्यायालयाचा अपमान करणारा एक यःकश्चित् लेख लिहिल्याचा आरोप येताच- गडबडून जाऊन विपक्षाचे पाय चाटू लागतो!

तरीही हे 'प्रताप' संपादक! 'हुतात्म्या'कडे ज्या मत्सराच्या उलट्या दुर्बिणीतून पाहण्याचे धाडस तुम्ही केलेत, त्याच दुर्बिणीने तुम्हांकडे पाहिले असता तुम्ही किती आणि कसे 'क्षुद्रात्मे' दिसता हे तुम्हांस दाखविण्यापुरताच हा त्या दुर्बिणीचा उपयोग दुःखाने पण निरुपायाने आम्ही केला आहे.

आणि म्हणूनच तुमचा निरोप घेण्याचे आधी आता ती तुमची भुक्कड मत्सराने तडकलेली दुर्बिण बाजूस फेकून देऊन आपणांस सांगतो की, आपण कोर्टाच्या क्षमायाचनेत जे केलेत ती नीति त्या परिस्थितीत क्वचित् ठीकही असू शकेल. त्या थोर हुतात्म्यांचाच आदर्श आपण पुढे ठेविलात, तर आपणांस आढळून येईल की 'कातर्य केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितम् । अतस्तपःसमेताभ्या-मुभाभ्यामन्वियेष सः!'

त्यातही नैनीतालच्या कारागृहातील बंदीवर अत्याचार होत असल्याविषयीच्या ज्या आरोपांची चौकशी न्यायालयात चालली आहे, त्याविषयी आपण जे लिहिलेत ते लिहिण्यात आपला हेतू जनतेची दुःखे निवारण करण्याचाच होता आणि अशा प्रकारे पूर्वीही काही वेळा आपल्या 'प्रताप' पत्राने तत्रस्थ जनतेची सेवा भूषणावह रीतीने

केलेली आहे हेही येथेच सांगणे आम्ही आमचे कर्तव्य समजतो. कारण आम्हांशी इतरांनी अनुकूल आणि प्रतिकूल अशा दोन्ही बाजू विचारात घेऊन जसे न्याय्य बुद्धीने वागावे असे आम्हांस वाटते, तसेच आम्हीही इतरांशी वागण्याचा शक्य तो प्रयत्न करित असतो.

महात्माजीसंबंधाने जे आपण लिहिलेत त्याचा समाचार पुढे एखादे वेळी घेऊ आणि तोही तेव्हा की जेव्हा गांधीजींसच त्याविषयी जर आणि जेव्हा काही विचारावेसे वाटेल तर आणि तेव्हा. महात्मा गांधींस आम्ही जाणतो आणि ते आम्हांस जाणतात. आमचे आम्ही आजपर्यंत पाहत आलो आहोत. पुढेही पाहून घेऊ. कोणा गोमा गणेशास त्यात तोंड खुपसण्याची योग्यता नाही. अहिंसेस लतकोडगी म्हणणे आणि गांधीजींसच तसे म्हणणे या दोन भिन्न गोष्टी आहेत, इतके कळण्याचेही ज्ञान ज्यास नाही त्याच्याशी बोला ते काय? महात्माजीस उत्तर देऊ पण पुढे. आज तो थोर देशभक्त बाडोलीच्या रणांगणात ज्या पराक्रमाने शत्रूंनी देखील दिपून जावे- त्यांस ललकारीत तू कारागारात मरून कां गेला नाहीस? म्हणून हटकणारा एवढा वीर पुरुष असावा तरी कोण- आणि असले वीर कानपूरला जिवंत असता तेथून दोन हातांवर असलेला ब्रिटिश कमांडर-इन-चीफ अजून जशाचा तसा राहिला तरी कसा याचे आम्हांस सभय आश्चर्य वाटून आम्ही क्षणभर स्तंभित होऊन राहिलो!!

शिवाजीला देखील शत्रूच्या हातात पडला असता तुरुंगात 'मरणी मरून जाण्याचे' हे आत्महत्यारी शौर्य करवले नाही. त्याने अर्जाची भंडोळी तर किती धाडिली असतील याची गणतीच नाही. त्याने औरंगजेबाच्या पायाशी विनम्र विनंती केली, त्याने औरंगजेबाच्या हातावर तुरी दिल्या आणि त्याने औरंगजेबाच्या छातीवर हिंदुपदपादशाहीच्या सिंहासनाचा पाय दिला! पण तो दिल्लीच्या त्या कारागारात अन्न सोडून सत्याग्रह करित मरणी मेला नाही. त्यास ते धाडसच झाले नाही. औरंगजेब जे साधू शकला नाही, ते स्वतः मरून त्यास साधून देण्याचे शहाणपण शिवाजीत कुठले? **अफजुलखाना- पुढे तर तो हात जोडून गेला - ज्या हातांत वाघनखे होती ते हात जोडून!**

...आजकाल स्वातंत्र्ययुद्धातील पुरस्सर वीरपक्षाचा मान ज्या क्रांतिकारकास मिळाला आहे, त्या पथकांत ज्याला Morning Star of Indian Independence म्हणून सरोजिनींनी गौरवावे, आणि The Prince of Indian Revolutionists म्हणून शत्रूंनीही संबोधावे त्या 'हुतात्मा' पासून तो कालच्या काकोरीच्या देशवीर रामप्रसाद बिसमिल, संन्यालादिक मारणाऱ्या, फाशीवर मेलेल्या किंवा जिवंत फाशीवर- जन्मठेपीवर- लटकत असणाऱ्या क्रांतिकारक हुतात्म्यांपर्यंत सर्वांनीच सरकारास अर्ज केले आहेत. फाशी रद्द करा म्हणून इंग्रजांच्या राजास दयेचे अर्ज देखील. सत्येंद्रापासून तो काकोरीच्या रामप्रसादादिक हुतात्म्यांपर्यंत सर्वांनी केले आहेत. पण त्यांस आजवर हे अर्ज करण्यापेक्षा मरणी मरून कां जात नाही म्हणून विचारणारा कोणी शहाणा भेटला नाही. पण आज त्या 'Prince of Indian Revolutionist' ला देखील तसे हटकणारा मनुष्य कानपुरास उत्पन्न झाला आहे हे कळताच, तो मनुष्यपुंगव असेल तरी कोण, दिसेल तरी कसा,

त्याने असे अद्वितीय पराक्रम तरी कोणकोणते केले आहेत, या प्रश्नांनी सभय आश्चर्य वाटत आम्ही क्षणमात्र स्तंभित होऊन राहिलो!

दि. ३ ऑगस्ट, १९२८
(५ : १९२)

इंग्लंडमधील वास्तव्यात बंदुकीचा सराव करणारे वीर सावरकर

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । ८

४. आता मृत्यूचे स्वागत करावे?

(बाबाराव सावरकर हे स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकरांचे वडील बंधू. त्यांच्या साहाय्यानेच सावरकरांनी क्रांतिकारी संघटना उभारल्या, अंदमानची कैद सोसली, कोलू फिरवली. तोच वडील भाऊ आजारी, मरणासन्न अवस्थेत असताना, सावरकरांनी त्यांना पुढील पत्र लिहिले...)

हे पत्र स्वातंत्र्यवीर तात्यारावांनी बाबांच्या मृत्यूपूर्वी त्यांच्याकडे पाठविले होते आणि ते बाबांना वाचून दाखवण्यात आले होते. बाबांच्या दिव्य जीवनाचा समारोप करणारे ते अद्वितीय अमर पत्र असे—

बाबा!

बाबा, आपल्या तिघा भावांचे जीवितकार्य एकरूप, एकजीव असेच होते. आपण आपल्या पिढीत आपल्या कुलाचे ऋण फेडले आहे. भारताच्या इतिहासातील एक अध्याय सुवर्णाक्षरांनी नोंदला गेलाच पाहिजे. 'सावरकर युग' शत्रूंनी तो शब्द रुढविला पाहिजे.

कर्तव्याच्या दृष्टीने कालच्या पत्रात लिहिले होते; पण फलाविषयी बोललो नव्हतो. कारण 'मा फलेषु कदाचन' पण सापेक्षतः बोलावयाचे तर दोन वेळा उभ्या राष्ट्राचा जीवनप्रवाह प्रतिकुलाकडून अनुकुलाकडे आपण आपल्या सहकाऱ्यांसह उलटवून दिला आहे. 'स्वातंत्र्यलक्ष्मी की जय' ही पहिली क्रांतिघोषणा. आपली; व तिलाच पूर्तता देणारी 'हिंदुस्थान हिंदुओं का नहीं किसीके बापका' ही दुसरी क्रांतिघोषणाही आपलीच! आपण दोन वेळा राष्ट्राची विचारक्रांती घडवून आणली आहे.

यात जे जे योद्धे लढले, रणी पडले, त्यांत काहींची नावे दोन-चार दिवस लोक आठवतील; तर काहींचा लोकांना पत्ताही लागणार नाही. पण श्रेय दोघांचे समान, त्यातल्यात्यात पुतळा उभारावयाचा तो आपल्यासारख्या कर्मवीरांचाच!

पहिली गोष्ट म्हणजे, आता अगदी हात धरून उभा असलेला मृत्यू हा शत्रू

। पत्र आणि मित्र । ९

नसून मित्रासारखा भेटत आहे. आयुष्याचे सार्थक झाले. लहानपणी ज्या स्वातंत्र्ययुद्धाचे कंकण हाती बांधले ते यावज्जीव सोडले नाही. घनघोर यातना, दुःखे! सुखही तसेच. तिकडे अंदमानात- तर तिकडे लाखो स्वजनांच्या जयघोषात हिमालयाच्या शिखराशिखरावर, काश्मीर, हरद्वार ते आसामपर्यंत फडकविलेला कीर्तिध्वज! पण घनघोर दुःखात तसेच सुखात याच कार्या, त्याच हिंदुस्वातंत्र्याचा-क्रांतीचा ध्वज हातातून ढळला नाही. व्यक्तीच्या हातून जी शक्य ती सारी झुंज आयुष्यभर लढवली. तिशीच्या आतच फासाशी उभे राहावे लागले, तरी झुंजतच राहिलो हे केवढे समाधान! 'कर्मण्येवाधिकारस्ते' म्हणून फलाविषयी मी काहीच बोलत नाही.

जो स्वातंत्र्ययज्ञ आपण प्रथम चेतविला, तो आज राष्ट्रभर भडकलेला आहे. या आपल्यासारख्या सतत साठ वर्षे लढत असलेल्या वीराची काया जी पडेल, ती मानवी काया नव्हे तर देवांच्या हातच्या वज्राची एक महान दिव्य समिधाच होय!

यासाठी ज्याचे परम सार्थक झाले, त्या देहाची दिव्य समिधा आज आपल्या वैयक्तिक जीवनाची पूर्णाहुती म्हणून त्या महान यज्ञात पडत आहे ही केवढ्या समाधानाची गोष्ट आहे. मित्र म्हणून भेटावयास आलेल्या त्या मृत्यूचे स्वागतच करू या. 'योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः' हे सूत्र आहे. चित्तवृत्ती निरोधन समाहित झालेल्या समाधीत, "आपुलें मरण पाहिलें म्या डोळां, तो जाहला सोहळा अनुपमा" अशा समाधानाने आपला सारा जन्म जनार्दनाच्या सेवेत झिजविलेल्या, कीर्तिनिरपेक्ष, केवळ कर्तव्यरत वीराला योगनिद्रेत-सुख समाधीत विलीन होण्याचा अधिकार आहे.

पूर्वी विशी, तिशी, चाळीशीमध्ये वारंवार मृत्यूची गाठ पडली होती. तेव्हाही आपण त्याचे स्वागत केले. पण ते काहीसे आढानाच्या स्वरूपात होते. 'येतोस तर ये कोण भितो तुला!' असा ध्वनी त्या वेळच्या सिद्धतेचा होता. आज प्राकृत संसारात ज्यांना सुखे, सार्थकता म्हणतात तीही सुटलेल्या काळाने आपल्याभोवती विखुरलेली आहेत. स्वजन, आप्तेष्ट पुन्हा भेटले, कारागारात जी कार्यपिपासा अपुरी राहिली होती, ती आज भरतखंडभर झालेल्या युगप्रवर्तक कार्याच्या व्यापात सिंधू, गंगा-यमुना ते दक्षिणसिंधूपर्यंत सर्व पवित्र नद्यांचे प्रत्यक्ष जल पिऊन शांत होत आहे. घरी, दारी मुले हसत खेळत आहेत. आता मृत्यू आला नाही, तर आपण होऊन महाप्रस्थानाला निघायची घडी भरली. यास्तव समाधानाने, मित्राचा जसा हात धरायचा तसाच मृत्यूचा! आढानाने नव्हे तर आनंदाने! ज्यांत मागे किंवा पुढे उरलेले नाही, तृषा तृप्त झाल्या, एका झटक्यासरशी जगाची वार्ता, लोभ, क्षोभ, संबंध नाहीसे होऊन

केवळ शांतता उरली, 'मी' देखील नाहीसा झाला, त्या अनंतात; हे कर्मवीरा, आता पूर्ण समाधानाने विलीन व्हावे

ॐ शांतिः! शांतिः!!शांतिः!!!

तात्या

मुंबई, १४-३-१९४५

टीप : बाबांचे निधन दि. १६ मार्च, १९४५ला सांगली येथे झाले.

(२:३९६)

बाबाराव सावरकर

५. माझे मृत्युपत्र

(अंदमानची ५० वर्षांची शिक्षा ठोठावल्यानंतर सावरकरांनी आपल्या वहिनीला लिहिलेले हे पत्र! पुढच्या पिढ्यांनी मातृभूमीला काय द्यायचे, याचा जमाखर्च ह्या मृत्युपत्रात आहे...)

तो यज्ञ सिद्ध करण्यास्तव उग्र दीक्षा
जे घेति येई तई तत्कृतिची परीक्षा
“विश्वाचिया अखिल मंगल-धारणाला
बोला असे कवण भक्ष्य हुताशनाला?” ॥१२॥

आमंत्रण प्रभु रघूत्तम सोडिता हें
दिव्यार्थ, देव! अमुचें कुल सज्ज आहे
हे साध्वि, गर्जुनि असें पहिल्या हवीचा
हा ईश्वरी मिळविला अम्हि मान साचा ॥१३॥

धर्मार्थ देह वदलो ठरले नितांत
ते बोल फोल नच बालिश बायकांत
ना भंगली भिडनिया धृति यातनांना
निष्काम-कर्मरति योगही खंडिला ना ॥१४॥

ज्या होति तैं प्रियजनांसह आणभाका
केल्याचि सत्य कृतिने अजि ह्या विलोका
दीप्तानलात निजमातृ-विमोचनार्थ
हा स्वार्थ जाळुनि अम्ही ठरलो कृतार्थ ॥१५॥

हे मातृभूमि! तुजला मन वाहियेलें
वक्तृत्व वाग्विभवही तुज अर्पियेलें

तूतेंचि अर्पिलि नवी कविता रसाला
लेखाप्रती विषय तूंचि अनन्य झाला ॥१६॥

त्वत्स्थंडिलीं ढकलिलें प्रिय मित्रसंघा
केलें स्वयें दहन यौवन-देह-भोगां
त्वत्कार्य नैतिक सुसंमत सर्व देवां
तत्सेवनीच गमली रघुवीर-सेवा ॥१७॥

त्वत्स्थंडिलीं ढकलिली गृहवित्तमत्ता
दावानलांत वहिनी नवपुत्रकान्ता
त्वत्स्थंडिलीं अतुल-धैर्य वरिष्ठ बंधू
केला हवी परमकारुण पुण्यसिंधू ॥१८॥

त्वत्स्थंडिलावरि बळी प्रिय बाळ झाला
त्वत्स्थंडिलीं बघ अता मम देह ठेला
हें काय बंधु असतो जरि सात आम्ही
त्वत्स्थंडिलींच असते दिधले बळी मी ॥१९॥

संतान ह्या भरतभूमिस तीस कोटी
जे मातृभक्ति-रत सज्जन धन्य होती
हें आपुलें कुलही त्यामधि ईश्वरांश
निर्वंश होउनि ठरेल अखंड-वंश ॥२०॥

की तें ठरोही अथवा न ठरो परंतु
हे मातृभू अम्हि असो परिपूर्ण-हेतु
दीप्तानलात निज-मातृ-विमोचनार्थ
हा स्वार्थ जाळुनि अम्ही ठरलो कृतार्थ ॥२१॥

ऐसें विसंचुनि, अहो वहिनी! व्रताते
पाळोनि वर्धन करा कुल-दिव्यतेते
श्रीपार्वती तप करी हिमपर्वतीं ती
की विस्तवात हसल्या बहु राजपूती ॥२२॥

ते भारतीय अबला-बलतेज काही

अद्यापि ह्या भरतभूमित लुप्त नाही
हें सिद्ध होईल असेचि उदार उग्र
वीरांगने, तव सुवर्तन हो समग्र ॥२३॥

माझा निरोप तुज येथुनि हाच देवी
हा वत्स वत्सल तुझ्या पदिं शीर्ष ठेवी
सप्रेम अर्पण असो प्रणती तुम्हांते
आलिंगन प्रियकरा, मम अंगनेतें ॥२४॥

की घेतलें व्रत न हें अम्हि अंधतेने
लब्ध-प्रकाश इतिहास-निसर्ग-मानें
जें दिव्य, दाहक म्हणूनि असावयाचें
बुद्ध्याचि वाण धरिलें करिं हे सतींचे ॥२५॥

(८ : ९१) लंडन, १९१०

येसू वहिनी सावरकर

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । १४

गोब्राह्मण प्रतिपालन आणि राष्ट्रवाद

१. शिवाजी महाराज

२. भटशाही कशी संपवावी

३. माकड व भाकड महासंमेलन

४. जर का आज पेशवाई असती?

५. जाती मोडायला ब्राह्मणांनीच पुढे सरसावावे!

६. गाय : एक उपयुक्त पशू

गोब्राह्मण प्रतिपालन म्हणजे राष्ट्रवाद नव्हे!

। गोब्राह्मण प्रतिपालन आणि राष्ट्रवाद । १५

१. शिवाजी महाराज

(गोब्राह्मणांचे प्रतिपालन म्हणजे राष्ट्रवाद नव्हे. छत्रपती शिवरायांनी दुबळ्या गार्ई व ब्राह्मणांचे इस्लामी टोळधाडीपासून रक्षण केले. त्यांची पूजा बांधली नाही. जर कोणत्या ब्राह्मण अधिकाऱ्याने भ्रष्टाचार केला, तर महाराज त्यास ताकीद देत- ब्राह्मण म्हणून मुलाहिजा ठेवला जाणार नाही. देशद्रोह खपवून घेतला जाणार नाही. जे ब्राह्मणांबाबत खरे आहे, तेच गायींबाबतही सत्य आहे. शत्रूच्या गायी वध्यच असतात. पाकिस्तानच्या हल्ल्याला प्रत्युत्तर देताना तिथल्या गायींचा विचार करता येत नाही! गोब्राह्मणांची पूजा सावरकरांना मान्य नव्हती. सावरकरांचा राष्ट्रवाद प्रखर बुद्धिवादातून जन्मला होता.)

अहो! पण शिवाजी महाराजही स्वतःला ‘गोब्राह्मणप्रतिपालक’ म्हणवीत!

हे आणखी एक ठरावीक पालुपद आम्हाला उत्तर म्हणून लिहिलेल्या लेखात पुनःपुन्हा घोळले जाते आणि त्याविषयी काही प्रत्युत्तरणाची संधी आम्हांस गेल्या लेखांतून सापडली नाही. यासाठी आमच्या गायळ मित्रांना या पालुपदाविषयी इतकेच सांगणे की, महाराज जे ब्रीद मिरवीत, ते ‘गोब्राह्मणप्रतिपालका’चेच होते; गोदास वा धेनुदासपणाचे नव्हते. गाय हे आपल्या कृषिप्रधान राष्ट्राचे महत्त्वाचे धन आहे. गाय हा एक उपयुक्त पशू या दृष्टीने गोरक्षण, गोप्रतिपालन हे आमचे एक राष्ट्रीय कर्तव्य आहेच आहे. पण शत्रुपक्षाकडील गायी मारणे हे ‘पाप’ समजून, गाय ही वस्तूच अवध्य यासाठी तशा शत्रूच्या गायी मारू नयेत म्हणून हत्यार टाकून राष्ट्राचा घात करण्याइतकी महाराजांची गोभक्ती बोकाळती तर!! आणि तीच गोष्ट ‘ब्राह्मण’ प्रतिपालनाविषयी. काही ब्राह्मण अधिकाऱ्यांनी कोषरक्षणी वा करसंग्रही ढिलाई केली की लगेच महाराजांची दटावणी जाई की, ‘ब्राह्मण झालेत म्हणून क्षमा होईल की काय? राज्यकार्यी अळंटाळ होताच ब्राह्मण असलात तरी कडक शासन होईल! वेळीच शुद्धीवर यावे!’ अशा आशयाची पत्रे उपलब्ध आहेत!

पण याहीपुढे जाऊन असे स्पष्ट सांगणे भाग आहे की, महाराजांच्या काय किंवा कोणाही थोर पूर्वजांच्या काय, ज्या भावना वा शास्त्रे वा साधने असतील ती त्यांच्या काळापुरती त्यांना लागू होती. त्यांना योग्य वाटली, म्हणूनच काय ती आजच्या

काळालाही योग्य वाटलीच पाहिजेत, असे म्हणणे म्हणजे पूर्वजांच्या मरणानंतर पृथ्वीने फिरायचे नि काळाच्या घडाळ्यांनी चालायचे सोडून दिले, असे म्हणण्यासारखे मूर्खपणाचे आहे. महाराजांच्या परिस्थितीत ज्या ब्रीदांचा नि शास्त्रांचा नि शस्त्रांचा उपयोग, ती त्यांनी वापरली. राष्ट्र राखले; बस्स. त्यांचे कर्तव्य त्यांनी केले. आमचे कर्तव्य आमच्या परिस्थितीत राष्ट्र राखावयास अवश्य ते जुने नि नवे साधन हाती घेणे हेच होय. ग्रहणे चंद्रसूर्यांना-राहू-केतू खातात म्हणून घडतात; असे शिवाजी मानीत, म्हणून प्रत्यक्ष ज्ञानाला नाकारून आजही शाळांतून ग्रहणांची ती कारणे शिकवायची की काय? महाराज बैलगाडीत बसत म्हणून आज आगगाडीत बसावयाचे नाही की काय? महाराज कंबरेस भवानी लटकावीत, डोक्यास पोलादी शिरस्त्राण, हाती वाघनखे- मग तुम्ही डोक्यास कानटोप्या नि हाती जपमाळा का धरल्यात? देश-काल-पात्राच्या तारतम्यानेच ना? हे गायळ मंडळींस कळत नाही! महाराजांच्या गोब्राह्मणप्रतिपालनाच्या ब्रीदाप्रमाणेच आणखी म्लेंच्छहननासारख्या असणाऱ्या काही ब्रीदांविषयी या मंडळींत गोष्ट काढून बघा. ते नाव घेताच पाहा कसे थरकापतात! ‘अरे बापरे!’ म्हणूनच कानावर हात ठेवतात नि म्हणतात, ‘अहो! काही काळवेळ तर बघाल! शिवाजीची परिस्थिती कुठे! आपले कर्तव्य म्हणजे ‘श्रीराम जयराम जय जय राम!!!’ एक कोटी वेळ हा मंत्रजप, एक कोटी वेळ पंचगव्य- आणि पांजरपोळ!!’

(५ : ११९)

२. भटशाही कशी संपवावी?

(ब्राह्मण, गुरव, जंगम अशा अनेक जातींत 'भट' आहेत. सर्व जातींतली भटशाही संपवण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे समाजाचे प्रबोधन होय.)

यास्तव भटाची जातवार व्यवसायबंदी मोडण्याचा मुख्य उपाय म्हणजे संघटनाभिमानी सुधारकाने प्रथम आपले संस्कार ठरावीक जातीच्या वा कुलाच्या भटावाचून होऊच शकत नाहीत, हा स्वतःचा भाबडेपणा सोडून प्रत्यक्ष आचरणात ती सुधारणा व्यवहारली पाहिजे. **प्रथमतः अनेक संस्कारात भट बोलावूच नये.** पूजा, पाठ, गौरी, गणपती, सोयर-सुतक, संक्रांत, द्वादशी, दसरा, दिवाळी प्रभृति शेकडो प्रसंगी भटावाचून काही एक अडणार नाही. स्वतः पोथी वाचावी किंवा शुद्ध मराठीत ते शब्द नि भाव व्यक्तवून ज्याची त्याने पूजा करावी. **पारणे फेडणे तर आजच्या उपयुक्त संस्थांस दक्षिणा द्यावी.** श्राद्धपक्षास पितरांचे गुणसंकीर्तन करून त्यांच्या नावे आज हिंदू राष्ट्रास बलवत्तर करणाऱ्या कार्याकडे काही दान देत चलावे किंवा तो दिवस राष्ट्रसेवेस, पितृभूसेवेस म्हणजे तो पितृसेवेस अर्पून स्वतः कोणते तरी राष्ट्रकार्य करावे. पितृभूच्या-पितृराष्ट्राच्या प्रीत्यर्थ झटण्याहून नि झुंजण्याहून पितृऋण फेडण्याचे अधिक श्रेयस्कर साधन ते कोणते असणार? **लग्ने नैर्बधिक नोंदीने (लीगल रजिस्टरने) करावी.** भटास प्रथम हातापाया पडून बोलावता का नि मग त्याच्या नावे रडता का? **भटास 'शहा' म्हणू नका की भटशाही संपली!**

(७ : ११९)

३. काशीतील दोन संमेलने माकड महासंमेलन नि भाकड महासंमेलन

(एक विनोदी लेख)

काशी येथे गेल्या दोन महिन्यांपूर्वी जीं दोन महासंमेलने एकाच वेळी भरली त्यांची विस्तृत माहिती आता वाचकांना कळलेलीच आहे.

त्यांपैकी ज्ञानवापीजवळ भरलेले पहिले महासंमेलन म्हणजे मर्कट महासंमेलन होय आणि दुसरे महासंमेलन म्हणजे अज्ञानवापीजवळ भरलेले ब्राह्मण महासंमेलन होय. तेच जरा प्राकृत भाषेत सोयीस्कर रीतीने सांगावयाचे तर पहिल्यास माकड-महासंमेलन आणि दुसऱ्यास भाकड-महासंमेलन म्हटले असताही चालेल.

माकड महासंमेलनाची माहिती काशीच्या पत्रांतून जी आली ती सारांशरूपाने अशी आहे की, काशीला काही दिवसांपासून विजेच्या तारा मार्गातून लावण्यात आल्या. त्यापूर्वी असलेल्या साध्या तारांवर, मग त्या कुंपणाच्या असोत, जाळीच्या असोत, काशीची माकड मंडळी पूर्वापार बसत आलेली असत. तारांवर बसणे, वेळी त्यास धरून लोंबकळणे हा माकडांचा जातिस्वभावच होऊन बसला होता. विजेच्या तारा जेव्हा नवीन आल्या, तेव्हा त्या तारांसही त्यातील विजेचे नावीन्य माहीत नसल्याने माकडे त्या आपल्या शिष्टसंमत रूढीप्रमाणे लोंबकळू लागली परंतु विजेचे चटके बसून त्यांची एकाएकी फारच धांदल उडाली. प्रथमप्रथम हे अपघात का होतात हे त्यांच्या मुळीच ध्यानात येईना. ती अगदी गोंधळून गेली. सर्वानुमते त्यावर काही तोड काढावी म्हणून त्या काशीच्या माकडांनी त्यांच्या जातीचें एक महासंमेलन भरविले. शेकडो माकडे एका मैदानावर एकत्र झाली. त्यांच्यात किती वेळा तरी माकडी भाषेत गिचमिच चालून शेवटी काय ठरले कोणास ठाऊक; पण त्यांतील एक वृद्धसा माकड उड्या मारीत बाहेर पडला. समस्त सभा त्याचेकडे टक लावून पाहत राहिली. तो हळूच त्या नवीन तारांच्या खांबावर चढला. मग हळूहळू हात पुढे करित त्याने त्या खांबावरूनच त्या तारांस झटझट बोटे लावण्याचा प्रयत्न केला. अर्थातच त्यास काही चटके बसले. तत्काल तो खांबावरून उतरला. परत आपल्या ज्ञानिसंमेलनात आला. पुन्हा थोडी गिचमिच झाली आणि त्या दिवसांपासून सर्व माकडांनी तशा प्रकारच्या तारांवर चढणे एकाएकी सोडून दिले. हे वृत्त आम्ही

गमतीचे म्हणून कल्पितपणे देत नसून ही गोष्ट खरोखरच अशी घडली हे वृत्त वर्तमानपत्रे वाचणारांस माहीत आहेच.

वर दिलेली घटना जशी दिसली तशी स्थूल रूपाने वर्तमानपत्रांनी प्रसिद्ध केल्याप्रमाणे आम्ही वाचल्यानंतर त्या माकडांच्या सभेतील सूक्ष्म हेतुही कळावा म्हणून आमचे विशिष्ट वार्ताहर श्री. मनकवडे यास आम्ही तिकडे धाडले होते. त्यांनी माकडांच्या मनात शिरून त्या सभेविषयी काही अधिक माहिती जी धाडली तीही येथे देत आहो. ते लिहितात : आजपर्यंत निरुपद्रवी असणाऱ्या तारांवर हे अपघात का व्हावे हे न समजल्यामुळे माकडांनी ते महासंमेलन भरविले होते. त्यात कोणी हनुमान नावांच्या माकडाने सुचविले की, क्वचित् ह्या तारांत काही हानिकारक पदार्थ भरलेला असावा. ह्या तारा आजपर्यंतच्या तारांहून निराळ्या असाव्या. हे त्या माकडाचे बोलणे ऐकताच त्यांतील एक पुच्छवान नांवाचा दुसरा माकड रागवून म्हणाला, ‘छट्! भलतीच शंका. तारांमध्ये अशा भयंकर तारा असू शकतात असे शक्य असते, तर आपल्या त्रिकालदर्शी स्मृतिकारांनी ते पूर्वीच सांगून टाकले नसते की काय? तार पाहिली की चढावे, लोंबकळावे हा आपला ज्ञातिनियम आज हजारो वर्षे आपण अबाधित पाळीत आलो. पण असे अपघात कधी झाले नाहीत. तेव्हा तारांवरची ही शंका व्यर्थ आहे. हा आपल्या त्रिकालदर्शी पूर्वजांचा आणि सनातन स्मृतिकारांचा अपमान आहे! हा त्या रागावलेल्या माकडाचा आक्षेप ऐकताच त्यांतील एक वृद्ध शीर्षवान् नांवाचा माकड म्हणाला, ‘आपल्या या आक्षेपकाचे नांव त्याच्या आईबापांनी ‘पुच्छवान’ म्हणून जे ठेवले ते योग्य आहे यात काही शंका नाही.’ शीर्षाने विचार करण्याचे सोडून हा शेपटाने विचार करतो हे त्याच्या ह्या मूर्खपणाच्या आक्षेपावरूनच उघड आहे. याचे उत्तमांग मस्तक नसून पुच्छ आहे! अरे वेड्या, तूच म्हणतोस, पाहतोस की, आजवर न झालेले नवीन अपघात आज घडत आहेत, तेव्हा ज्या अर्थी त्रिकालदर्शी पूर्वजांनी स्मृतीत न सांगितलेल्या आणि आजवर आपल्या जातीस ठाऊक नसलेल्या नवीन अपघातांस आपणास भोगावे लागत आहे, त्या अर्थी ते अपघात मानणे हा देखील त्या स्मृतिकारकांचा अपमानच आहे की काय? आणि नवीन अपघात जर मानतोस तर त्याची नवी चिकित्सा ठरविणे हाही जुन्या स्मृतीचा अपमान नाही हेही तुला मानलेच पाहिजे. ते काही नाही. या तारा इतर तारांहून नवीन आणि अधिक भयंकर आहेत की काय हे एकदा अजमावून पाहिलेच पाहिजे. मी पुढे होतो आणि ह्या नव्या तारांतच त्या अपघाताचे कारण आहे की काय हे तुमच्यासमक्ष बघून येतो. समाजाचे कल्याणासाठी. मला त्यापायी चटके बसले किंवा धक्का बसून मृत्यु आला तरी चिंता नाही!’ हे त्या शीर्षवान् माकडाचे बोलणे ऐकताच सर्व सभेने त्याची वाहवा केली आणि त्यास त्या कार्यावर धाडले. त्याने वरच्या बातमीत सांगितल्याप्रमाणे त्या तारांवर प्रयोग करून ठरविले की, त्या तारा नवीन असून

त्यात कोणचे तरी भयंकर दाहक द्रव्य असल्यामुळे त्यांना स्पर्श न करण्याची नवीन रूढि माकडांनी पाडल्यावाचून अपघातापासून त्यांचे रक्षण होणार नाही. हे मत त्याने परत येऊन सभेत सांगितले. ‘परिस्थिती बदलली आहे. आता तारा तितक्या निर्दोष समजण्याच्या जुन्या रूढीत बदल करून अशा तारांना शत्रुवत् लेखण्याचा नवा नियम आपल्या स्मृतीत घातला पाहिजे!’

‘परिस्थिती बदलली आहे!’ हे त्या शीर्षवानाचे शब्द ऐकताच तो पुच्छवान् माकड रागाने म्हणाला, ‘**भलतेंच! परिस्थिती हा शब्दच शास्त्रबाह्य आहे! परिस्थिती काय, ती बदलली की काय याचा विचार करणे माकडधर्माविरुद्ध आहे!**’ हे त्याचे बोलणे ऐकताच सर्व माकड खो खो हसले आणि म्हणाले, ‘परिस्थितीचा पालट विचारात न घेण्याचे ब्रीद बाळगण्यास आपण कोणी काशीचे राजेश्वर शास्त्री आहोत की काय! अहो, ह्या पुच्छवानास काही समजतच नाही! मनुष्य कुठला!’ असा धिक्कारध्वनि उठलाच तो पुच्छवानही विरमला. आणि सर्व माकडांनी त्या नवीन तारांस न शिवण्याचा नवीन नियम करून बदललेल्या परिस्थितीस तोंड दिले.

हे माकड महासंमेलन इकडे चालले असतानाच तिकडे काशीच्या निवडक ब्राह्मणांचे भाकड-महासंमेलन चालले होते. हिंदुस्थानातील अनेक ब्राह्मण तेथे एकत्र झाले होते. त्यांनी केलेले ठराव ब्राह्मण महासंमेलनाचे ठराव म्हणून आता सर्वत्र प्रसिद्ध झालेलेच आहेत. माकड महासंमेलनात पुच्छवान् माकडाची असंमत झालेली धिक्कृत सूचना या भाकड-महासंमेलनात संमत झाली. त्यात एक शीर्षवानाचा अनुयायी जेव्हा म्हणाला, “परिस्थिती बदलली आहे! तिला तोंड देण्यास आपण समर्थ होऊ असा शास्त्रार्थ हवा. केवळ शास्त्रमाश्रित्य न कर्तव्यो विनिर्णयः । युक्तिहीनविचारे तु शास्त्रहानिः प्रजायते!!”-

- तेव्हा तो स्मृतिश्लोक ऐकू येऊ नये म्हणून त्या ब्राह्मण महासंमेलनात सर्वांनी एकच गिल्ला करून सांगितलें की, ‘छट्! परिस्थिती हा शब्दच शास्त्रबाह्य आहे! ‘परिस्थिती’ ‘पालट’ ‘विचार’ यांचा विचार देखील आम्हांस विचारात घेता येत नाही! असे शुद्ध संस्कृत भाषेत ओरडत त्या प्राकृतांनी असा ठराव केला की, परिस्थितीचा पालट विचारात घेणे हे पाखंड आहे. माकडांपेक्षा त्या मनुष्यांच्या सभेतच पुच्छवानाच्या अनुयायांची फार मोठी संख्या आहे हे अशा प्रकारे दिसून आले.

परंतु या ब्राह्मण महासंमेलनातील ठरावामुळे डार्विनच्या विकासवादाला मोठाच धक्का बसला. परिस्थितीचा पालट विचारात घेऊन त्याप्रमाणे ज्या जाती आणि ज्या व्यक्ति आपापले व्यवहार पालटतात, त्याप्रमाणे त्या जगतात आणि विकसित होतात. त्या विकासवादाच्या (Evolution) व्याख्येनुसार डार्विन आदिकांनी माकडाची उन्नति होत होत मनुष्य झाला म्हणून सिद्ध केले. परंतु काशीच्या माकड-महासंमेलनातील आणि भाकड-महासंमेलनातील हे ताजे वृत्त ऐकून विकासवादाच्या व्याख्येप्रमाणे मनुष्ये हे माकडाचे विकसित रूप आहे ह्या आपल्या सिद्धान्तास अपवाद आहेत असे विकासवाद्यांना कळू लागणे साहजिकच आहे. कारण माकडे परिस्थितीच्या पालटास

वर्तनाचे पालट करून तोंड देतात आणि मनुष्यातच परिस्थिती विचारात न घेणारे प्राणी निपजतात. अर्थात् निदान काशीच्या भाकड-महासंमेलनातील पंडित हे तरी माकडांची विकसित श्रेणी नसून माकडे हीच त्या पंडितांची विकास पावून श्रेष्ठत्वास गेलेली रूपे होत असे मानणे प्राप्त होत आहे.

(५:१९८)

४. जर का आज पेशवाई असती सुधारकांना हत्तीच्या पायाखाली तुडविले असते!

(तात्याराव सावरकरांनी त्यांच्या रत्नागिरीतील वास्तव्यात समाजसुधारणेचे काम हाती घेतले होते. त्या वेळी त्यांनी सुमारे ५०० जुनी-नवी मंदिरे दलिताना उघडी करून दिली. सहभोजनांचा धडाका उडवून दिला. अनेक आंतरजातीय विवाह लावून दिले. हिंदू समाज अद्यतन करण्यासाठी कष्ट घेतले. सनातनी यामुळे बिथरले. त्यांनी ठराव पास केला “जर का आज पेशवाई असती तर या ‘धर्मद्रोही’ सावरकराला हत्तीच्या पायाखाली दिले असते.” या ठरावावर ३००० सनातनी ब्राह्मणांनी सद्वा केल्या. ह्या ठरावाला सावरकरांनी दिलेले उत्तर...)

आमचे काही शीघ्रकोपी सनातनी बंधु तर रागाच्या भरात भर परिषदांमधून नि वैयक्तिक संवादात शंभर वेळा असे गर्जून उठतात की बहिष्काराचे काय? परराज्य पडले, आपला सनातनधर्मी राजा नाही, म्हणून या महाराजांभारांबरोबर जेवणाऱ्या जातपाततोड्या, धर्मनिंदक पाखंड्यांच्या गमजा चालल्या आहेत! नाहीतर हत्तीच्या पायाशी बांधून ह्यांना देहान्त प्रायश्चित्त दिले असते! जर का आज पेशवाई असती!!

भुक्कडांची मनोराज्ये भुक्कडच! गाढवांच्या मनोराज्यात उकिरडेच उकिरडे!! तसेच आजच्या या करंट्या पिढीच्या मनोराज्यातसुद्धा सुधारकांना हत्तीच्या पायाशी देण्यापेक्षा अधिक लोभनीय असे कोणचेही दृश्य दिसत नाही!

जर का आज पेशवाई असती! तर सुधारकांना हत्तीच्या पायाशी देण्याची सोय झाली असती! इतकेच तिचे ह्या दळभद्र्यांना सोयरसुतक!

परंतु तर्कच करायचा तर ह्या करंट्या आशेला वाटते त्याप्रमाणे पेशवाईवर दुसऱ्या बाजीरावानंतर आजवर सगळे दुसरे बाजीरावच येत राहिले असते असेच कशावरून? आणि शाहूनंतर सारेच दुबळे छत्रपति साताऱ्यास नांदते असेच गृहीत धरण्यास काय आधार? जर आज पेशवाई असती तर तिच्यावर कोणी नवे नवे पहिले बाजीराव कशावरून आले नसते? ‘रायगडी एखादा प्रतिशिवाजी कशावरून अवतरला नसता?’ जर का पेशवाई असती!’ ह्या वाक्यासरशी कोण अत्यद्भुत दृश्ये आमच्या कल्पनेच्या डोळ्यांपुढे दिसू लागतात!

उज्जयिनी ही अखिल हिंदु साम्राज्याची राजधानी झालेली असून तिच्यावर अप्रतिरथ

असा तो कुंडलिनी-कृपाणांकित अखिल हिंदु ध्वज डुलत आहे! नवेनवे भाऊसाहेब पेशवे, हरिसिंग नलवे, प्रति चंद्रगुप्त, प्रति विक्रमादित्य लक्ष लक्ष सैनिकांचे तुंबळ दळभार घेऊन, ज्यांनी ज्यांनी आमच्या पडत्या काळात आमच्या हिंदुराष्ट्रास अवमानिले, छळले, दळले त्यांच्या त्यांच्यावर चढाई करून चालले आहेत; त्यांची त्यांची रग जिरवून सुड उगवून कोणी रूमशाम तर कोणी लंडन गाठले आहे; कुणी लिस्बन तर कोणी पॅरिस!! दिग्विदंगती हिंदु खडगाचा असा दरारा बसला आहे की हिंदु साम्राज्याकडे डोळा उचलून पाहण्याची कोणाची छातीच होऊ नये! अद्यावात यंत्रे; अद्यावात तंत्रे; हिंदु विमानांचे आणि हिंदु विमानांचे थवेच्या थवे आकाशात उंच उंच उडत आहेत; हिंदुच्या शेकडो प्रचंड रणभेरी पूर्वसमुद्रात नि पश्चिमसमुद्रात (अरबीसमुद्र हे नाव सुद्धा बदलून) प्रचंड पाणतोफांचा खडा पहारा देत आहेत; हिंदु संशोधकांची वैमानिक पथके उत्तरध्रुवावर नि दक्षिणध्रुवावर नवेनवे भूभाग शोधून त्यावर हिंदुध्वज रोवीत आहेत; ज्ञान, कला, वाणिज्य, विज्ञान, वैद्यकप्रभृति प्रत्येक कर्तृत्वक्षेत्रात सहस्रावधि हिंदु स्पर्धालू जागतिक उच्चांक पटकावीत आहेत!! लंडन, मास्को, पॅरिस, वाशिंग्टनाने राष्ट्रांच्या राजप्रतिनिधींची दाटी हिंदु साम्राज्याच्या बलाढ्य राजधानीच्या- त्या उज्जयिनीच्या- महाद्वाराशी हिंदु छत्रपतींना आपापले पुरस्कार अर्पण्यास्तव हाती उपायने घेऊन वाट पाहत उभी आहे!! जर का आज पेशवाई असती, तर असेही कशावरून झाले नसते? अरे, मनोराज्येच करायची तर अशी काहीतरी करा!!

जर का आज पेशवाई असती, तर ती काही अंशी तरी याच मनोराज्याच्या जवळजवळ असती, हाच संभव अधिक. नाहीतर ती आजवर टिकतीच ना!! आणि अशा पहिल्या बाजीरावाच्या पेशवाईत वा शिवशाहीत आमच्यासारख्या हिंदु संघटकांना हत्तीच्या पायी बळी दिले जाण्यापेक्षा हत्तीच्या पाठीवरील अंबारीत मिरवले जाण्याचाच संभव अधिक असता!!

कारण, पहिल्या बाजीरावाच्या वा शिवरायाच्या सहानुभूतीचे टिपण कोणा गोम्यासोम्या भटजींच्या किंवा चंद्रराव मोऱ्यांच्या टिपणापेक्षा आम्हा संघटनीय सुधारकांच्याच टिपणाशी अधिक जुळते हे उघड आहे.

ते दोघेही महावीर त्यांच्या काळचे 'सुधारक' होते; कारण त्या दोघांनाही धार्मिक नि सामाजिक रूढीविरुद्ध असलेल्या त्यांच्या वर्तनाविषयी त्या काळच्या सनातन्यांनी बहिष्कार्यच ठरविले होते! शिवरायांनी स्वतंत्र हिंदुराज्याचा स्थापनकर्ता म्हणून क्षत्रियत्वावर अधिकार सांगितला आणि वेदोक्त राज्याभिषेक व्हावा म्हणून 'शास्त्र' विरुद्ध हट्ट धरला! यास्तव त्यांच्यावर मुसलमानी बादशहांना सकाळसंध्याकाळ बादशहा म्हणून कुर्निसात करणारे मुर्दाड मराठे सरदार आणि पैठणचे पक्वान्नपुष्ट भट रागावले होते! मुसलमानांनी बाटविलेल्या हिंदुंना शुद्ध करण्याचे पातक करून शिवाजीने सनातनी शास्त्राचा उपमर्द केला तो निराळाच! पहिल्या बाजीरावाचा बाणा तर अगदीच बेछूट! हिंदुंच्या मुली मुसलमानांच्या घरी घालविण्याचा परंपरागत सनातन धर्म सोडून त्याने मुसलमानांच्या

मुलीला हिंदुच्या घरी घेतले. हिंदुंना हिंदु स्त्रीपासून व्यभिचाराने झालेली हिंदु मुले मुसलमानांना दिल्याने शुद्धि होते हे सनातनशास्त्र; पण बाजीरावाने मुसलमान स्त्रीला हिंदुपासून झालेल्या मुलांसही हिंदु करवून घेणे हीच खरी शुद्धि होय असे समजून मस्तानीच्या चित्पावन मुलाची मुंज करावी असा आग्रह धरला! या पापासाठी पेशव्यांचा घरावर सनातन्यांचा बहिष्कार पडत होता! पण थोडक्यात निभावले! फार काय 'राऊ पितात' असाही बाभोटा झाला! अशा छत्रपतींच्या अशा पेशव्यांची पेशवाई जर असती, तर हत्तीच्या पायी गेलेच तर कोण गेले असते ते आमच्या सनातनी भटजी-शेटजी-रावांनी स्वतःलाच विचारवे! वेदोक्ताला अनुकूल म्हणून कुर्तकोटींनाच शंकराचार्यपदी विराजण्याचा संभव अधिक असता. किल्लेस्करांना तोफा, बेडरीप्रभृति शस्त्रास्त्रांच्या टोलेजंग कारखान्याचे 'क्रप' बनविले असते! धर्मभास्कर मसूरकर यांना शुद्धिकार्यास्तव सोन्याच्या पालखीत मिरवत नेऊन गोमांतकाचा धर्मपीठाधीश्वर नेमण्यात आले असते, आणि आम्हांसही हत्तीच्या पायी न देता इतर कोणत्या पुण्याईसाठी नसले, तरी निदान बिचाऱ्या भाषाशुद्धिच्या कार्यासाठी तरी रघुनाथपंडितांच्या हाताशी शिवाजीने राखून ठेवले असते!!

आमच्या सनातन बंधूंनी हे विसरू नये की, परराज्यापेक्षा स्वराज्यात सामाजिक नि धार्मिक सुधारणा, बहुधा अधिक सुलभतेने नि त्वरेने घडू शकते. जपानात स्वराज्य होते तोच जपान जागे झाले म्हणून एका पन्नास वर्षात ते युरोपच्या बारशास जेवू शकले, कायापालट होऊन सनातनाचे अद्यतन बनले! हिंदुपदपादशाहीचे धुरंधरही युरोपच्या पोचापाचास शिकू लागले होते. सैनिकसंचलन (लष्करी कवाईत) आणि तोफांचे कारखाने मराठ्यातही युरोपच्या धर्तीवर चालू झाले होते. मुद्रणाच्या शोधाकडे नाना फडणविसासारख्या चतुरस्त्र पुरुषाचे लक्ष वेधत होते. गीतेचे लाकडी ठसे नानांनी पाडल्याचे आढळते. काशीला पूल बांधणे तेव्हा पाणी आटेना म्हणून अनुष्ठान बसले. ते ऐकताच नानांनी अनुष्ठान बंद करून 'कळ' मागविली नि पाणी आटले. अनुष्ठानाहून 'कळ' बरी हे कळू लागले होते. युरोपची कळ अशीच दाबीत दाबीत, स्वराज्य असते तर, हिंदुस्थान शतपट अधिक त्वरेने यंत्रयुगात, विज्ञानयुगात प्रवेशता, हेच अधिक संभवनीय ठरते. आणि त्याच शीघ्रतेने तो 'सुधारक' बनलाही असता. कारण यंत्राच्या नि विज्ञानाच्या मागोमाग सामाजिक सुधारणा ही दासीसारखी धावत आलीच पाहिजे. सध्याचा प्रत्यक्ष पुरावाचा पाहा! जे थोडे अर्धवट स्वराज्य उरले आहे तिथेच सुधारणा झाली तेव्हा झटपट झाली की नाही ते पाहा! बडोद्याच्या सयाजीरावांनी राज्याची भाषा हिंदी करूनसुद्धा टाकली. अनेक प्रगत निर्बंध (कायदे) राज्यभर चालू करून कित्येक अहितकारक नि दुष्ट धार्मिक रूढि तडाक्यासरशी दंड्य ठरविल्या. अस्पृश्य हा शब्द माझ्या राज्यातून सीमापार व्हावा! असे उद्घोषणारा (छ. शाहू महाराज) कोल्हापूरचा छत्रपति होऊ शकतो! असाच एखादा धर्मसुधारक महापुरुष हिंदु साम्राज्याचा अधिपति झाला नसता कशावरून, जर आज पेशवाई असती, तर

गंगभटचा पेशवे झाले असते हे कशावरून? आणि आम्ही स्वतःच पेशवे वा निदान नाना फडणवीस झालो नसतोच हे तरी कशावरून?

तेव्हा आत्याबाईला मिशा असल्या तर काय झाले असते, ह्या वादात न शिरता गंगभट नि आम्ही असे आहोत तसेच आहोत असे समजून काय कोटिक्रम करायचा तो करावा हेच उचित!

(६:११४)

शिवशाहीत आमच्यासारख्या हिंदु संघटकांना हत्तीच्या पायी बळी दिले जाण्यापेक्षा हत्तीच्या पाठीवरील अंबारीत मिरवले जाण्याचाच संभव अधिक असता!!

५. जाती मोडायला ब्राह्मणांनीच पुढे सरसावावे!

(जातिव्यवस्था हा भारताला लागलेला शाप आहे. त्याच्या सर्वोच्च स्थानी ब्राह्मण असल्याने जाती मोडण्यासाठी ब्राह्मणांनीच पुढे येणे आवश्यक आहे.)

रत्नागिरीच्या ब्राह्मणांतील, चित्पावन ब्राह्मणांतील, इतक्या थोर, सुविद्य, सुप्रतिष्ठित आणि प्रमुखातील प्रमुख नागरिकांनी गजबजलेल्या या सभेत 'आम्ही जातिविषयक उच्चनीचता मानीत नाही' अशी लेखी घोषणा दोन्ही पक्षांनी एकमताने करावी ही लहानसहान गोष्ट नाही. जरी तो ब्राह्मण झालासे पतित तरीही तो श्रेष्ठ तिही लोकी, निरक्षर नि नीच असला तरी कोणाही ब्राह्मणास वेदोक्ताचा अधिकार आहे. पण गांधी, विवेकानंदांनी ते शूद्र म्हणून वेद ऐकतादेखील कामा नये. ते जन्माचेच नीच! आंबेडकर कितीही स्वच्छ नि विद्वान असले तरी त्यांची सावलीदेखील आमच्या स्पृश्य दारुड्यांना सुद्धा बाटविते, कारण ते अस्पृश्य जातीचेच, नीचतम!!! **इत्यादी बाष्कळ, अहंकारी, हिंदुहितघातक वल्गनांस तिलांजली देण्यास ब्राह्मणांनीच पुढे सरसावावे आणि 'आम्ही केवळ जन्मानेच कोणतीही जाति उच्च वा नीच मानीत नाही' अशी घोषणा करावी.**

(६:४३१)

(चित्पावन संघासमोर दिलेले भाषण)

६. गाय : एक उपयुक्त पशू माता नव्हे, देवता तर नव्हेच नव्हे!

(गोहत्या विरोधी आंदोलनामुळे हिंदूंची बुद्धिहत्या होते आहे. हिंदू समाजाचे विघटन, इस्लामी आतंकवाद, जातीभेद, अंधश्रद्धा ह्या हिंदू समाजापुढच्या खऱ्या समस्यांकडे हिंदूंचे दुर्लक्ष होते आहे.)

गायीला आणि बैलाला देवता मानून पूजण्याचा प्रघात केवळ आपल्या हिंदू धर्मातच आहे असे नव्हे. प्राचीन काळी आपल्या राष्ट्राच्या महाभारतीय युगाशी समकालीन असणाऱ्या ज्या असीरियन, खाल्डियन, मिसर, इन्को प्रभृती मोठमोठ्या संस्कृती, धर्म नि राष्ट्रे होती, त्यांच्यातील कित्येकांत बैलांची नि गायींची पूजा होत असे. ही गोपूजा नि वृषभपूजा त्या प्राचीन काळच्या लोकांत जवळजवळ साऱ्या जगभर इतकी बद्धमूल झालेली होती आणि ह्या पशूविषयीची पूज्य भावना कोट्यवधी हृदयांत इतकी बळावली होती की, जेव्हा तेव्हा कोणी कोणी सुधारक ऐकेश्वरी मताचा प्रसार करण्यासाठी आले, तेव्हा तेव्हा त्यांना त्यांच्या अनुयायास ह्या गोपूजेपासून नि वृषभपूजेपासून परावृत्त करण्याचे काम अत्यंत कठीण गेले. उदाहरणार्थ, मोसेस प्रभृती यहुद्यांच्या पैगंबराचा इतिहास पाहा. मोसेस हा ईशप्रेषित- Prophet! ईश्वराशी समक्ष बोलण्याचा त्याचा अधिकार! साऱ्या यहुदी राष्ट्राचे त्याचा दिव्य अधिकार मानून त्याचा शब्द म्हणजेच देवाचा शब्द असे समजावे. परंतु त्या मोसेस पैगंबराने जेव्हा वृषभपूजेच्या विरुद्ध आंदोलन हाती घेतले, तेव्हा त्याच्या त्या मताला मात्र लोक काही केल्या मनापासून मानीतनासे झाले. प्रत्यक्ष देवाशी, जेव्हा देवाशी, देदीप्यमान तेजांच्या नि धुरांच्या लोटांतून बघत संभाषण करण्यासाठी तो एका पर्वतावर गेला असता त्याची पाठ फिरलेली पाहून यहुद्यांनी लगेच एका (Golden Calf) सुवर्णवत्साची मूर्ती स्थापून वृषभपूजा नि गोपूजा पुन्हा कशी चालू केली आणि त्या त्यांच्या विश्वासघाताने तो जेव्हा देव नि त्याचा दूत मोसेस हे दोघेही चवताळून त्यांनी यहुदी राष्ट्रास किती कठोर दंड केला, किती निर्भत्सिले, रागारागाने त्या सुवर्णवत्साच्या मूर्ती कशा तोडून फोडून टाकल्या, त्याची गमतीची कथा जुन्या करारात (Old Testament मध्ये) आपणास अजूनही वाचावयास मिळते!

वृषभपूजा ही लिंगपूजेचीच एक आनुषंगिक पद्धती आहे. प्रजननात्मक सृष्टिशक्तीचे जे महदाश्चर्य मनुष्यमात्रास सहजच वाटते त्याची ती व्यक्ती आहे. सृष्टिशक्तीचे उत्तान,

प्रकट नि उत्कट असे जे प्रतीक प्राचीन मनुष्यास दिसले त्याची त्याने पूजा आरंभावी हे त्या काळाला साहजिकच होते. यामुळेच लिंगपूजेचा प्रघात जगातील प्राचीन अशा बहुतेक धर्मांतून जगभर पसरलेला आढळतो. लिंगाचे नि नंदीचे साहचर्यही तसेच नि त्याच कारणासाठी प्राचीन राष्ट्रांतून जगभर रूढावलेले होते. नंदीच्या वृषणास स्पर्शून वंदिण्याची धार्मिक क्रिया ही त्या सृष्टिशक्तीतील बलशाली पूर्वीजाचा गौरव करण्याची उत्तान पद्धत होय.

महोत्कट डुरकाळ्या फोडीत चाललेला तो वृषणशाली बळकट वृषभ हा जसा पुंशक्तीचे सहजगम्य नि सचेतन प्रतीक ठरला, तसेच नि त्याच्याच अनुषंगे मातृशक्तीची प्रतीक ठरली गोमाता! किती दुधाळ, किती वत्सल, किती सहनशील ती गाय! 'दात न थे तब दूध दिया' त्या गाईने; आणि दात येताच धान्य दिले त्या वृषाने! मनुष्यास त्याच्या अगदी वन्य स्थितीच्या युगापासून अत्यंत उपयोगी पडलेल्या आणि पशुपालनयुगाच्या अगदी प्रारंभापासून कुत्रा, घोडा, शेळ्या प्रभृती जे पशू मनुष्याचे जवळजवळ मनुष्यासारखेच सहकारी होण्याइतके माणसाळलेल्या पशूंत अत्यंत माणसाळलेल्यांनी शेजारलेल्या अशा ह्या गाईबैलांची मनुष्यास युगायुगांची जडलेली माया हीच ह्या गोपूजेस नि वृषभपूजेस प्राचीन जगतात आफ्रिकेतील मिसरपासून ते अमेरिकेतील मेक्सिकोपर्यंत अत्यंत लोकप्रिय करून सोडण्यास कारण झाली.

त्या प्राचीन काळी गोघ्न जातीही जगात नव्हत्याच असे नव्हे. आपल्या इकडेही त्या असत. गोमेधही वेदादिकांतच तुरळकपणे उल्लेखिलेले आहेत. पण एकंदरीत गाईच्या खिल्लाराच्या रक्षणार्थ लढणाऱ्या इंद्राची स्तुती करणाऱ्या ऋग्वेदापासून, 'मा गामनागामवधिः' अशी करुणा भाकणाऱ्या वेदमंत्रांतून ते कृष्णभगवानाच्या भागवतातील गोकुलापर्यंत, जिथे पहाल तिथे, आपल्या हिंदू वंशाची गायीविषयीची अत्यंत आवड, कृतज्ञता नि भक्ती हीच प्रामुख्याने प्रकटत आहे. गोपालन नि कृषी हीच ज्या ज्या राष्ट्राची मुख्य उपजीविका होती, त्या त्या जगातील बहुतेक प्राचीन राष्ट्रांत गोभक्तीचा उदय व्हावा नि गोपूजा नि वृषभपूजा प्रचलवावी हे त्या प्राचीन जगाच्या भावनाप्रधान धर्मप्रवृत्तीला साजेसे नि साहजिकच होते.

पण लिंगपूजा, पशुपूजा, वृक्षपूजा प्रभृती 'धर्म' ही धर्माची तामस नि अपकृष्ट स्वरूपे आहेत. जेव्हा त्या 'धर्मा'हून उच्चतर नि सत्यतर धर्म मनुष्याच्या रानटी नि प्राथमिक अवस्थेत कळलेलाच नव्हता, तेव्हा ह्या सृष्ट पदार्थाची पूजा हास्यास्पद वाटत नसे. पण मनुष्याचे सृष्टपदार्थविज्ञान जसे वाढत गेले तसे देवाची नि देवतांची प्रतीकेही अधिक प्रकृष्ट नि तात्त्विक बनत गेली. काही झाले तरी मनुष्याने ज्याची देवता म्हणून पूजा करावयाची ते सत्त्व, ते प्रतीक, मनुष्याहून मानवी गुणांत तरी सर्वतोपरी श्रेष्ठ असावयास पाहिजे. मनुष्याचा देव हा मनुष्याहूनही हीनतर असेल तर त्या देवानेच त्या भक्ताची पूजा करणे उचित ठरेल! मनुष्याहून प्रगती-इच्छा-बुद्धी-शक्ती-ज्ञाती प्रभृती सर्व गुणांत हीनतर असणाऱ्या पशूस देव मानण्याची चाल ही यासाठीच आज जगातील युरोप-अमेरिका प्रभृती बहुतेक प्रगत नि सभ्य राष्ट्रांस अत्यंत लाजिरवाणी वाटत आहे.

मग धर्माचे अत्यंत सात्विक नि तात्विक असे परमोच्च स्वरूप उपदेशिणाऱ्या वेदान्ताच्या अनुयायांनी, आम्ही हिंदूंनी अजूनही त्या अपकृष्ट, तामस नि माणुसकीस लाज आणणाऱ्या पशुपूजेस चिकटून राहावे हा रूढीचा केवढा प्रताप! उभ्या राष्ट्राचा बुद्धिभ्रंश ‘धर्मा’चा छाप बसलेली रूढी कशी करू शकते त्याचे हे एक चटकदार प्रत्यंतर आहे.

त्यातही बुद्धिविपर्यासाची गंमत ही की आपल्या धर्माचे तत्त्वज्ञान ‘सर्व खल्विदं ब्रह्म’ या धर्मविचारांच्या अत्युच्च पदाप्रत पोचल्यामुळेच आमच्या धर्मात हे पशुपूजेचे अत्यंत हिणकस वेड अजून टिकाव धरून आहे. प्रज्ञाही त्या अज्ञतेचे असे कौतुक करीत आहेत की जर हे आब्रह्मस्तंभपर्यंत सारे चराचर विश्व त्या परमात्म्याचीच व्यक्ती आहे, तर पशूही त्या ब्रह्माचे प्रतीक कां होऊ नये? गाय ही देव कां होऊ नये? बैलाचीही पूजा कां करू नये? त्यास उत्तर असे की आपण हे उत्तर जे देता ते ब्रह्मसृष्टीतील विचाराचे की मायासृष्टीतील व्यवहाराचे? जर पहिले असेल, तर प्रश्न एक नि उत्तर भलतेच असे होईल. मायासृष्टीतील मुद्याचा जो प्रश्न की मनुष्याने मनुष्याहून हीनतर वस्तूंस देव मानावे की काय, त्याचे उत्तर मायासृष्टीतील मोजमापानेच दिले पाहिजे. ब्रह्मसृष्टीत गाय नि गाढव ही समानच आहेत, म्हणून गायीचे पंचगव्य पिण्याच्या संस्काराच्या ठायी यज्ञादी धर्मविधीत गाढवीचे पंचगाढव्य ब्राह्मणाने प्यावे की काय? जे गोभक्त वेदान्ती ह्या हीन पशुपूजेस शेकडो कथापुराणप्रवचनादी प्रसंगी ह्या ब्रह्मवादाच्या आधारे समर्थितात, त्या त्या सभांमध्ये जोडा डोक्यास घालून नि पागोटे पायात घालून ते आलेले नसतात; त्यांच्या गोठ्यांतल्या दुधाळ गायी कुंभाराच्या गोठ्यात नेऊन दिल्या नि कुंभाराच्या घरच्या लाथाळ गाढवी या गोभक्तांच्या गोठ्यांत आणून बांधल्या तर त्यांस ते खपेलसे दिसत नाही. फार काय, आम्ही असे अनेक प्रामाणिक, प्रख्यात नि सच्छील गोभक्त पाहिले आहेत की जे गोमातेचे गोमूत नि गोमय वरील ब्रह्मवादाच्या आधारे गाय ही देवता कां नाही, म्हणून आव्हानपूर्वक विचारीत **भरसभेत पंचगव्य पितात, गोमूत ओंजळ ओंजळ भरून देवळांत शिंपडतात, पण डॉ. आंबेडकरांसारख्या एखाद्या शुद्ध नि त्यांच्याहूनही सुप्रज्ञ पूर्वस्मृत्याच्या हातचे स्वच्छ गंगोदकही पिण्याचे राहोच पण त्यांच्या अंगावर शिंपडले जाताच विटाळ झाला म्हणून स्नान करू लागतात. त्यांचा वाद तिथे मूग गिळून कां बसतो?** सुबुद्ध, दयाशील नि प्रामाणिक मनुष्यांचीही बुद्धी धर्माची झापड डोळ्यांवर पडली की कशी भ्रंशते पाहा! किंबहुना गोरक्षण न करता गोभक्षण कां करू नये? ब्रह्मवादाने दोन्हीही लटक की किंवा दोन्हीही खरी आहेत, स्वीकार्य आहेत. भक्षण नि रक्षण हा भेदच ब्रह्मसृष्टीत नाही. ‘नासतो विद्यते भावः नाभावो विद्यते सतः’ ही ब्रह्मसृष्टी! मग गोभक्षण कां करू नये?

गायीत देव आहेत म्हणून पोथ्या सांगतात तर वराहावतारी देव डुक्कर झाले होते असेही पोथ्या सांगतात! मग गोरक्षणच कां करावे? डुक्कर-रक्षणसंघ स्थापून डुक्कर-पूजा कां प्रचलवू नये? ज्याअर्थी गोरक्षण, गोपूजा, गोभक्ती ह्या कल्पनाच मुळी मायासृष्टीतल्या आहेत, त्याअर्थी त्यांचे स्वीकरण वा

धिव्करण हेही ह्या व्यावहारिक, प्रापंचिक नि तुलनात्मक विवेकानेच करणे शक्य आहे, उचित आहे. त्या मायासृष्टीत जोवर मनुष्य आहे आणि गाय वा बैल पशू आहे, तोवर मनुष्याने त्याच्याहून सर्व गुणांत हीनतर असलेल्या पशूस देव मानणे म्हणजे मनुष्यास पशूहून नीच मानण्यासारखे आणि माणुसकीसच कमीपणा आणणारे आहे.

मनुष्याहून सर्व गुणांत अत्युच्च असलेल्या प्रतीकासच मनुष्याच्या देवाचे प्रतीक मानणे उचित. गाढवाने पाहिजे तर त्याहून श्रेष्ठ पशू असलेल्या गार्ईस देवी मानावे; पण मनुष्याने तसे मानण्याचा गाढवपणा करू नये.

ब्रह्मवादाने गो किंवा वृषभासारख्या पशूस देव म्हणून पूजण्याच्या प्रघाताचे जसे समर्थन होत नाही, तसे युक्तिवादानेही होत नाही. ‘गोपूजेच्या भावनेमुळे गाय ही देवता आहे, तिची पूजा तीच देवाची पूजा, अशी ईश्वरीय धर्माच्या आज्ञेचीच राजमुद्रा तिच्यावर ठोकल्याने गोरक्षणाची भावना आज कोट्यवधी हिंदू लोकांच्या रोमरोमी खिळून गेलेली आहे!!’ हा गोपूजकांचा युक्तिवाद मनुष्याच्या धर्मभौळ्या युगात कितीही खरा ठरलेला असला तरी आता यापुढे नि आजच्या विज्ञानयुगात तो पटला तर लोकांच्या हितापेक्षा अनेक पटीने अधिक अशा अहितास कारण होणारा आहे आणि न पटला तर हास्यास्पद ठरणारा आहे.

कारण कोणत्याही गोष्टीस तो धर्म आहे असे पोथीत सांगितले आहे म्हणूनच तसे डोळे मिटून मानण्याची पोथीनिष्ठ आंधळी भावना आता झपाट्याने मावळत आहे आणि ती मावळत जावी हेच आता मनुष्याच्या वैज्ञानिक प्रगतीस अत्यंत अवश्य आहे. पाच हजार वर्षांपूर्वीच्या पोथ्यांत सांगितलेली प्रत्येक गोष्ट आता आम्ही जर अद्ययावत् विज्ञानाच्या कसोटीवर पारखून न घेतली, प्रत्यक्षनिष्ठ ज्ञानाच्या ती विरुद्ध जाताच किंवा आजच्या परिस्थितीत आपल्या हिंदू राष्ट्राच्या हितास हानिप्रद ठरताच आम्ही तत्काळ टाकून न दिली, तर आपले हिंदू राष्ट्र नि हिंदू धर्मही पाच हजार वर्षांइतकाच मागासलेला राहून ह्या विज्ञानाच्या वैमानिक युगातील टकराटकरीत आपण टिकाव धरू शकणार नाही. प्रश्न एका फुटकळ प्रकरणाचा नाही, तर एका सर्वस्पर्शी राष्ट्रीय प्रवृत्तीचा आहे. **पोथीनिष्ठ की प्रत्यक्षनिष्ठ, पुरातन की अद्यतन, प्रश्नशून्य विश्वासशील ‘धर्म’ की प्रश्नशील प्रयोगक्षम विज्ञान?** ह्या दोन प्रवृत्तीपैकी **अद्यतन, प्रत्यक्षनिष्ठ नि प्रयोगसिद्ध विज्ञानच आजच्या परिस्थितीत नि आजच्या जागतिक प्रतिस्पर्धेत आमच्या राष्ट्राचा वेद झाला पाहिजे!** आणि ह्या प्रवृत्तीला जर तुमची गोपूजा न पटली तर ती टाकाऊच ठरली पाहिजे. कारण तशा मूर्खपणास ‘धर्म’ मानण्याची, केवळ पोथीत तसे आहे म्हणून धडधडीत बाष्कळपणास मान तुकविण्याची सवय राष्ट्रास लागल्याने जे त्याचे सर्वनाशी अहित होईल, ते तुम्ही म्हणता त्या गोपूजनामुळे होणाऱ्या यःत्किंचित लाभापेक्षा- ते लाभ होतात असे गृहीत धरले तरी- अनेक पटीने भयंकर नि घातक आहे. एक वेळ राष्ट्रत थोडी गोहत्या झाली तर चालेल, पण उभ्या राष्ट्राची बुद्धिहत्या होता कामा नये. यास्तव गाय वा बैल हे पशू आपल्या कृषिप्रधान देशात तर मनुष्यहितास अत्यंत उपकारक आहेत इतकेच सिद्ध करून आणि

त्या पशूंचा उपयोग आपल्या राष्ट्रास ज्या प्रमाणात नि ज्या प्रकारे होईल त्या प्रमाणात नि त्या प्रकारेच त्या पशूंची पशू म्हणूनच जोपासना करू म्हणाल तरच ते गोरक्षणा राष्ट्राच्या निर्भेळ हिताचे होईल. पण त्या हेतूने गाय ही देव आहे, कारण पोथीत तिची पूजा करणे हा 'धर्म' आहे, इत्यादी थापा माराल तर त्यावर जरी राष्ट्राने यापुढेही विश्वास ठेवला नि गोरक्षणा थोडेसे अधिक झाले तरीही त्या पोथीजात प्रवृत्तीला उत्तेजन देण्याचे जे अपकार्य त्यायोगे करावे लागते त्याचे परिणाम राष्ट्राची शतपटीने अधिक हानी करील. एक दिवसाच्या थंडीपुरता शेक हवा म्हणून कोणी घरालाच पेटवू लागला तर त्यास 'अल्पस्य हेतोर्बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्' असेच बजवावयास हवे.

आणि तसेच त्या गोभक्तासही बजावावयास हवे की, जो लोकांना गोरक्षणाचे महत्त्व पटविण्यासाठी व्याख्यानात वा पुराणात गायीची भ्रमसाठ स्तुती करता करता इतका वहावतो की, ती गाय ही एक देवता आहे इतकेच म्हणून न थांबता यच्चयावत तेहतीस कोटी देवता गायीतच राहतात म्हणून शपथेवर सांगू लागतो! आधार? पोथी! खरोखरीच आपल्या पुराणांतून तशी स्तुती केलेली गोमाहात्म्ये आहेत! ती शुद्ध संस्कृतातील अनुष्ठुपे ऐकताच मागच्या भाबड्या युगांत जरी भोळी भक्ती माना डोलवीत राहिली तरी आजच्या काळात त्यांस तशीच मान तुकविणारा दुधखुळा वर्ग दिवसेंदिवस विरळाच होत जाणार! आणि तसा दुधखुळेपणा नाहीसा होणेच इष्ट आहे! काय ते स्तोत्र नि काय ते चित्र! विष्णू, ब्रह्मा, शंख, चंद्र, सूर्य, सोम, यम प्रभृती झाडून साऱ्या देवांची तिच्या शरीरात एकच दाटी झालेली! कोणी डोळ्यांत, कोणी दातांवर, ज्याला जिथे साधले तिथे तो लगटला. पाठीच्या कण्यात तर, मधल्या सुटीत शाळेतील उनाड पोरे एखाद्या बाकावर गमतीने करतात तशी देवांच्या दाटीची इतकी रेटारेटी चाललेली आहे की, वाळत घातलेले स्वतःचे गहू खाताना त्या गायीला पाहून गोभक्तदेखील जेव्हा एखादे लाकूड तिच्या पाठीत घालतो तेव्हा दहापाच तरी लंबे झाल्यावाचून राहूच नयेत! वर ही गर्दी झालेली पाहून कुल पर्वत खालूनच तिच्या पायात घुसले. नाग पुच्छात, महर्षी केसाकेसांच्या भोकात! 'पुच्छे नागाः खुराग्रेषु ये चाष्टौ कुलपर्वताः । मध्ये देवगणाः सर्वे लोमकूपे महर्षयः।' पण सगळ्यांत अत्यंत केविलवाणी दशा झाली त्या बिचाऱ्या मरुताची नि वरुणाची! Bone for the latecomers या न्यायाने उरलेल्या ज्या दोन जागीच शक्य त्या समाधानात राहण्याची पाळी आली त्यांजवर त्या दोन जागा म्हणजे 'अपाने तू मरुदेवो योनौ च वरुणः स्थितः! आणि 'मूत्रे गंगा'!!!

एका पशूला देवता बनविण्याच्या धांदलीत देवांनाच पशूहून पशू बनविले! त्या गायीच्या शिंगाच्या टोकापासून ते तिच्या शेपटाच्या केसांच्या टोकांनादेखील असे लोंबकळत चिकटून राहावयास देव म्हणजे गोचिडांची एखादी जात आहे की काय? असल्या पशूस स्तुतीची असली वर्णने एक लाक्षणिक काव्य या दृष्टीनेदेखील एक असह्य अतिशयोक्ती आहे!

तसेच देवांची विटंबना करून पशूस देवाधिदेव करणारे हे श्लोक लाक्षणिक

अर्थीदेखील एक शिमगा आहेत! परंतु आमचे गोभक्त ह्या श्लोकांना लाक्षणिकही न मानता अक्षरशः सत्य म्हणूनच जेव्हा शपथेवर सांगतात तेव्हा सारी सहनशीलता संपून असे विचारावेसे वाटते की, जेव्हा तो कसाई ह्या देवतेस सुन्याच्या एका वारासरशी ठार करतो तेव्हा तिच्या शरीरात राहणाऱ्या या तेहतीस कोटी देवांपैकी एकही मायेचा पूत पुढे सरसावून त्या कसायास शिक्षा कां करीत नाही? त्या गायीचे शिर कां वाचवीत नाही? की ते देव त्यांच्या भजकांसारखेच मुर्दाड झालेले आहेत? या तुमच्या तेहतीस कोटी देवांनी गजबजलेल्या गायीस एका घावासरशी लंबे करणारा कसाई तुमच्या तेहतीस कोटी देवाहूनही पराक्रमी नाही काय, म्हणून आव्हानाच्या म्लेंच्छ कसायाची ही दर्पोक्ती जितकी अक्षम्य आहे, तितकीच ती मूळ कारणीभूत होणारी ही आपली गोस्तुतीची मूर्ख अतिशयोक्ती असह्य आहे.

गायीच्या देवत्वाची भाबडेपणा पायी झालेली जशी ही विटंबना पाहिली, तशीच आता आमच्या हिंदुत्वाचीही एका गोभक्ताने नकळत केलेली विटंबना पाहा. हिंदुत्वाची व्याख्या एका देशभक्ताने अशी केली : 'धेनुर्यस्य महामाता.' हिंदू कोण? तर ज्याची महामाता धेनू आहे तो! हे हिंदुत्वाचे एक मुख्य लक्षण? भाबडेपणाच्या लहरीत ह्या 'भाला'कारांसारख्या देशभक्ताच्या ध्यानात आले नाही की, धेनू जर कोणाची खरोखरच महामाता असेल तर ती बैलाची होय! हिंदूंची नव्हे!! ज्या हिंदुत्वास गायीच्या पायावरच-उभे राहावे लागते ते गायीच्या पायांसारखेच संकटाच्या पहिल्या झटक्यात मटकन खाली बसलेच पाहिजे. देवाचे गुण भक्तात उतरतात, गायीला देव मानता मानता, गायीची पूजा करता करता हिंदूंचे राष्ट्रच्या राष्ट्र गाय होऊन गेले, त्याने दाती तृण धरले! आता जर कोणाच्या पायावर आपले हे हिंदुत्व उभारावयाचे असेल तर ते सिंहाच्या पायावर उभारले पाहिजे. मदोन्मत दिग्गजांची गंडस्थाने एका झेपेसरशी फोडून, फाडून टाकणारी तीक्ष्ण नखे ज्याची आहेत तो नृसिंह आता पुजला पाहिजे. हिंदुत्वाचे ध्येय ते, खूण ती, गायीचा खूर नव्हे!!

गोरक्षणा हा 'धर्म' आहे नि 'स्वधर्मे निधनं श्रेयः' आहे, या दोन भावनांची सांगड पडताच विवेकबुद्धी कशी साफ आंधळी झाली, बेशुद्ध झाली त्याचे प्रत्यंतर आपल्या इतिहासात जे सापडले ते सांगावयालादेखील लाज वाटते! **मुसलमान जेव्हा हिंदुस्थानावर चालून आले तेव्हा त्यांच्यातील कित्येक लुच्चा सेनापतींनी मुसलमानी सैन्यापुढे गायीच्या कळपांचे गोल रचून चाल करावी.** हिंदूंचे सैन्य त्यावर उलट चालून जाताच अकस्मात थबकावे, मागे मागे हटू लागावे! कां? हिंदूंच्या हाती शस्त्रास्त्रे नव्हती म्हणून वा ते रणात काटाकाटी करण्यास भ्याले म्हणून? नव्हे! तर ती शस्त्रास्त्रे देशशत्रूंच्या सैन्यावर सोडली तर प्रथम ते गायीचे पुढे असलेले कळपच मरतील म्हणून! म्हणून हिंदू सैन्याने शस्त्रास्त्रे उपसण्याचे साफ नाकारले! गोवध हे महापाप. सोशिकपणा त्यांच्या हाडीमासी खिळलेला. पण देशशत्रूंची नि धर्मशत्रूंची आततायी चढाई रोखणे हेच महापुण्य ही शिकवण त्यांस उत्कटत्वाने कोणी दिलेली नव्हती! **गायी मरू नयेत**

म्हणून राष्ट्र मरू दिले! मुलतानचे सूर्यमंदिर आम्ही पाडून टाकू म्हणून मुसलमानांनी धाक घालताच हिंदू सेनेने हाती आलेले विजय सोडून ढाला परतविल्या! मुलतान मुसलमानांच्याच हाती राहू दिले! काशी घेण्यासाठी पुढे याल तर येथील देवळे उद्ध्वस्त करू, ब्राह्मणांची कत्तल करू, म्हणून नबाबाने धमकी देताच काशीचे हिंदू पेशव्यांनी काशीवर स्वारी करू नये म्हणून धरणे धरून बसले! आणि शक्ती असताही पेशव्यांचा जो उत्कट मनोदय की, 'श्री सोडवावी', काशी क्षेत्र म्लेच्छांच्या हातून घेऊन स्वतंत्र करावे, तो विफल झाला! 'धर्म', शब्दनिष्ठ पोथीजात 'धर्म' म्हटला की, बुद्धी कशी आंधळी होते, किंबहुना बुद्धीचे डोळे काढून घेण्यासाठीच कित्येक वेळा 'धर्म'चे सांडस तापवूत हेतुतःच कसे घुसविले जातात, याची ही ऐतिहासिक उदाहरणे केवळ चाचणी म्हणून सांगितली. याहूनही भयंकर नि असंख्य उदाहरणे आपल्या हिंदू इतिहासात घडली आहेत; आजही अस्पृश्यता, सिंधुबंदी, रोटीबंदी, जातिभेद प्रभृती खुळचटे 'धर्म'पायी घडत आहेत! मनुष्यास उपयुक्त म्हणून नि त्या प्रमाणातच गोरक्षण करावे असे स्पष्ट सांगितले असते, ती व्यावहारिक भावनाच काय ती असती, तर त्या हिंदू सैन्याने ते गायींचे कळप आपल्या स्वतःच्या तलवारीने चराचर चिरून लागोपाठ मुसलमानांच्या मुंडक्यांचाही ढीग रणांगणावर रचला असता; एकही मुसलमान न मारविता ती ती रणे मुसलमान जिंकू शकते ना. मुलतानचे एक सूर्यमंदिर धुळीस मिळाले असते; पण मुलतानहून मुसलमानास मागे हटविल्याने हिंदू राज्य सुरक्षित राहते. काशीची दहा देवळे भंगती; पण हिंदूंचे धर्मछत नि राज्यछत जर अभंग राहते तर साऱ्या हिंदुस्थानची देवळे अभंग राहती! पण ते पटले नाही; याचे कारण गोरक्षण, मंदिररक्षण हे व्यावहारिक कर्तव्य न ठरविता एकदम परिस्थितिनिरपेक्ष 'धर्म' करून टाकला- त्रिकालाबाधित, सनातन, अशंकनीय, अप्रतिवादाह 'धर्म'! यास्तव तोच अधर्म झाला, **अनर्थ झाला आणि ते गायींचे चार कळप वाचवून लाखो गायींची प्रत्यही कत्तल करणारे कसाईखाने साऱ्या हिंदुस्थानभर नित्याचे उभारून ठेवण्याचे पुण्य जोडले!** एक देवाचे देऊळ पडू नये म्हणून देवाचे राज्यच्या राज्यच बुडवू दिले! जणू काय अल्लाउद्दिन, औरंगजेबादी म्लेच्छांच्या राज्यात गायी मरत नाहीत, देवळे पाडीत नाहीत! गोरक्षणास 'धर्म' समजल्याने गोभक्षण मात्र बळावले! आधी बुद्धी जाते नि नंतर भांडवल!

हा जसा भूतकाळ तसाच आजचा वर्तमानकाळ. आजचे गोभक्त नि गोधर्मही तसाच रानटी राहिलेला आहे! गायीला प्रथम बाष्कळपणापायी माता म्हटली, पण तेवढ्यानेही समाधान न होता मातेलाही जे पावित्र्य नाही ते त्या पशूला देऊन ठेवले! **प्रत्यक्ष आईचे फार फार तर दूध तेवढे पेय, पण गायीचे? पंचगव्यही पेय, पावन!** अमेरिकेत आमच्या वेदान्तातील तत्त्वज्ञान ऐकून कित्येक बुद्धिमान लोक हिंदू धर्माची दीक्षा घ्यावयास उतावीळ होतात. पण ती दीक्षा देण्याच्या आरंभीच जेव्हा त्यांची हिंदू धर्माच्या आजच्या आचारांशी गाठ पडते, तेव्हा त्यांस कोण किळस वाटत असेल याची कल्पना करा! सवयीने तो पंचगव्य हा संस्कृत शब्द आपणास ब्रह्मज्ञान शब्दासारखाच पवित्र वाटतो. मासेमाऱ्या कोळ्यांच्या घरात माशांची दुर्गंधी सवयीने मुळीच येत नाही, पण

इतरांस त्या आळीत पाय टाकताच नाक दाबून धरावे लागते. तसेच हिंदू तत्त्वज्ञानाने भारलेल्या त्या अमेरिकनादी प्रगत लोकांस हिंदू धर्माची दीक्षा देण्यासाठी गंभीरतेने बसवून आम्ही त्या दीक्षेचा पहिला विधी म्हणून जर त्यास त्यांच्या डोळ्यांसमक्ष गायीचे मूत्र नि शेण कालवून ते प्या म्हणून सांगितले, तर त्यास आमच्या या धार्मिक हिंदू आचाराची इतकी किळस येईल की, शेण खाण्यानेच जो धर्म स्वीकारता येतो त्याचे तोंडदेखील ते पाहू इच्छिणार नाहीत! आम्ही जर त्यास सांगितले की, 'अहो, गाय ही देवी आहे, माता आहे!' तरी देखील ती भावना लाक्षणिक अर्थी एक वेळ स्वीकारूनही ते धिक्काराने उत्तरतील, 'अहो, मातादेखील म्हणतो हवे तर त्या पशूस; पण मग फार तर तिचे ते त्रिगव्य आम्हांस द्या- दूध, दही, तूप! पण हे काय त्यात मिसळता आहा? गोमूत नि गोमय? आईच्या दुधातदेखील केवळ मातृप्रेमासाठी तिच्या ह्या वस्तूंचा मसाला आम्ही घालीत नाही!!'

खरोखर हा किळसवाणा प्रकार निदान परधर्मातील लोकांच्या हिंदूकरणाच्या संस्कारात तरी आढळता कामा नये. रत्नागिरी हिंदू सभेच्या शुद्धिसंस्कारात पंचगव्यास चाट दिली आहे ती यासाठीच. फार तर तुळशीपत्र खावयास द्यावे. **शेण खाणे ही शिवी आहे, संस्कार नव्हे!!**

गाईला देवता मानणे नि गोभक्तीचे पारणे गोमूत्र खाऊन फेडणे हा भाबडा मूर्खपणाही एक वेळ क्षम्य होईल; पण त्या गोमूत्र, गोमय खाण्यापिण्याचे समर्थन वैज्ञानिक बुद्धिवादानेही करू पाहणारा पढतमूर्खपणा तर केवळ अक्षम्य होय! त्यांचे म्हणणे असे की, 'गायीच्या शेणात नि गोमूत्रात तसेच काही रोगपरिहारक नि 'पौष्टिक' गुण आहेत! म्हणून आमच्या त्रिकालज्ञानी स्मृतिकारांनी ते शेण खावे नि गोमूत्र प्यावे म्हणून सांगितले!' मोठमोठ्या सभांतून नि लेखांतून गंभीरपणे अनेक गोभक्त ही भाषा ठासून आजही वापरतात! पण आधी असे पाहा की, कोणकोणत्या रोगांवर गोमूत्र नि शेण अगदी रामबाण उपाय आहे हे डॉक्टर मंडळाने सहीशिकव्यानिशी प्रसिद्धिले आहे? **ज्या रोगांवर तो रामबाण उपाय ठरेल त्या रोगाच्या वेळी ते पंचगव्य खुशाल प्या.** पण श्रावणी प्रभृती प्रसंगी जी आपण मंडळी जमतो ती काय त्या त्या रोगांनी सारीच्या सारी पछाडलेली असतो? आणि युरोप अमेरिकेत हे पौष्टिक शेण पिढ्यान्पिढ्या कोणीही खाल्ले नाही म्हणून तिकडचे स्त्रीपुरुष आज अगदी क्षयाने झिजलेले अशी पाण्याची पितरे झाली आहेत नाही? उलट आज रोगग्रस्त पाण्यांच्या पितरांची जन्मसिद्ध पितृभूमी जर कोणती झाली असेल तर ती ही गायीचे शेण नि गोमूत या पौष्टिकांचा उकाडा पिढ्यानपिढ्या खाणारी बिचारी आपली भरतभूमीच होय! गोमुतात म्हणे औषधी गुण आहेत! पण ते नाहीत कशात? नास्तिमूलमनौषधम्! गोमूत्रात काही गुण आहेत तसे नृमूत्रांतही आहेत! बंदीगृहात जे अट्टल सोदे असतात त्यांना जेव्हा कळते की आपणास फटक्यांची शिक्षा होणार, तेव्हा रात्री ते आपल्या कोठडीत बंद असता पहाटेच स्वतःचे मूत्र गटगट पितात! कारण त्या नृमूत्राचा गुण ते असा स्वानुभवाने

सांगतात, की त्याच्या पिण्याने अंग बधिर होते नि फटक्यांच्या वेदना फार कमी होतात! पण नृमूत्रातही काही गुण आहेत म्हणून मनुष्याचे पंचगव्यही प्रत्येक धार्मिक नि पवित्र संस्कारात पीत बसावयाचे काय? **ब्रँडी ही कफक्षयादी विकारावर औषध आहे. म्हणून श्रावणीत तिचीही आचमने घ्यायची काय? विषही काही रोगांवर औषध असते— त्या रोगावर ते घ्या. म्हणून प्रत्यही का ते धार्मिक संस्कार म्हणून घ्यायचे?**

अशा भाकड नि मूर्ख संस्कारांस आता चाट द्यावी हेच आपल्या धर्माच्या नि संस्कृतीच्या थोरवीस साजेसे होईल. गोरक्षणाच्या दृष्टीनेही आजच्या वैज्ञानिक युगात पशूस देवता मानणारी ती खुळचट गोमाहात्म्ये सांगून भागणार नाही. तसली भाबडी प्रवृत्ती राष्ट्रात पसरविण्याचे सोडून जर आमचे गोरक्षक व्याख्याते ह्या कृषिप्रधान देशात त्या उपयुक्त पशूंचा आर्थिक उपयोग किती मोठा आहे, गायीची नि बैलांची वीण कशी वाढवावी, त्यांच्या मलमूत्रांची खते कशी करावी, गायीच्या दूधतुपाच्या संवर्धनाचे प्रयोगार्ह उत्कृष्ट प्रकार कोणते, गुण कोणते हे सर्व प्रयोगसिद्ध नि रासायनादिक घटकांसह प्रत्यक्षनिष्ठ भाषेत सांगतील नि गोशाळा प्रभृती संस्था गायींच्या आणि बैलांच्या जोपासनेचा मनुष्यास अधिकांत अधिक प्रत्यक्ष उपयोग कसा होईल याच ऐहिक दृष्टीने चालवितील, तरच आता गोरक्षणाचे महत्त्व लोकांस अधिक पटणारे आहे. थोडक्यात म्हणजे गाय हा पशू उपयुक्त आहे म्हणून रक्षणीय आहे, अशा धोरणाने गोरक्षणाचे धार्मिक स्वरूप सोडून त्यास आर्थिक स्वरूप दिले की झाले. त्यायोगे गोरक्षण हवे त्याच प्रमाणात नि प्रकाराने होईल. धार्मिक स्वरूपाने आजच्या युगात काही लाभ नसून उलट भाबडी प्रवृत्ती पसरविण्याची हानी मात्र आहे. म्हशीला देवी म्हणून म्हैसमाहात्म्य अजून कुठे रचलेले नाही. पण म्हणून म्हशीचे रक्षण केवळ तिच्या आर्थिक लाभासाठीच कोणी करित नाही की काय? ती अमेरिका पाहा, आज ते राष्ट्र एका अर्थी गोभक्षक असताही गोरक्षणाच्या कामी आमच्याहून शतपट पुढारलेले आहे. कारण त्या प्रश्नात धार्मिक आंधळेपणाचा गडबडगुंडा न चालू देता निव्वळ आर्थिक नि वैज्ञानिक दृष्टीने ते तो सोडवितात. आपल्या भागवतातील गोकुळे जर कुठे आज पाहावयाची असतील तर ती आम्हा गायीस देवता मानणाऱ्या गोभक्तांच्या पांजरपोळात नव्हेत, तर गायी-बैल निर्भेळ पशू मानणाऱ्या अमेरिकेतच होत. कोण धष्टपुष्ट सुंदर ती गायींची खिल्लारे, ते दुधाचे क्षीरसागर, गायींचा दुधाळपणा ती शास्त्रशुद्ध जोपासना, उत्तम गायीबैलांची पिढ्यान्पिढ्या कोष्टके बांधून बांधून केलेली वंशोन्नती, दर पिढीला सुधारत जाणारी ती आनुवंशाच्या प्रत्यक्ष नि प्रयोगक्षम नियमांनी केलेली वीण! दहा मरावयास टेकलेल्या गायींना माणसांना मिळत नाहीत ती पक्वाने वाढलेली पाने, देवतांसारखा नैवद्य दाखवून, खाववून पाळीत बसणे म्हणजे गोरक्षण नव्हे!

सुदैवाने अशा काही उपयुक्ततावादी गोरक्षण संस्था आज चालू आहेत. आणि त्यांना आमची पूर्ण सहानुभूती आहे. इतर प्रामाणिक गोरक्षण कार्यकर्त्यांसही आमची विनंती आहे की, धार्मिक भाकडपणा जनतेस न पसरविता ती चळवळ सुस्पष्ट नि प्रयोगक्षम

अशा आर्थिक नि वैज्ञानिक पायावर उभारावी, चालवावी, म्हणजे अमेरिकेप्रमाणेच आपल्याइकडेही खरे गोरक्षण होईल, उगीच एखादी गाय वा बैल, देव वा देवी म्हणून गावोगाव हिंडवीत भीक मागतात तशांना एक दमडी कोणी देऊ नये, त्या बैलाला कामास जुंपवावा नि त्या भीकमाग्या गोभक्ताला राष्ट्रासाठी वेठीस धरावा.

लेखनमर्यादा संपली असताही एक चेतावणी आणखी दिलीच पाहिजे. ती ही की गोरक्षणास हिंदूंनी दिलेले धार्मिक स्वरूप कितीही भाबडेपणाचे असले तरी दुष्टपणाचे नाही. कारण मनुष्यास अत्युपयोगी अशा गायीबैलांसारख्या पशूंचे रक्षण करण्याचाच, म्हणजे मानवी हिताचाच, त्यात हेतू असतो. पण ज्या कित्येक अहिंदूंचा 'धर्मच मुळी गोघ्न' आहे, त्यांचे ते धार्मिक वेडेपण नुसते भाबडेच नसून दुष्टही आहे त्यांना हिंदूस हसण्याचा लवलेश अधिकार नाही. उलट हिंदूंनी स्वतःच्या धार्मिक भाबडेपणास सोडणे हे जितके अवश्य, त्याहूनही देवास गायच मारली तर आवडते, अमक्या दिवशी गायीचेच मांस खाणे पवित्र इत्यादी. राक्षसी विश्वास उराशी बाळगणाऱ्या अहिंदूंच्या धार्मिक दुष्टपणास त्यांनी सोडून देणे अधिक अवश्य आहे, माणुसकीचे आहे. आर्थिक दृष्टीनेही जी गाय मनुष्यास उपयुक्त आहे, त्या शेकडो गायींची कत्तल देवाच्या नावे करणे, ते धार्मिक कर्तव्य समजणे, म्हणजे देवासच राक्षस बनविणे आहे! हिंदूंच्या गोभक्तीत कृतज्ञता, दया, जीवैक्यबुद्धी प्रभृती सद्गुणांचा अतिरेक आहे. पण अशा गोघ्न अहिंदूंच्या गोहत्येत क्रूरपणा, कृतघ्नपणा आणि आसुरी जीवनहत्या प्रभृती दुर्गुणांचा अतिरेक आहे तो धार्मिक खुळेपणाच नव्हे, पण अपधार्मिक दुष्टपणाही आहे. **ह्यास्तव त्या अहिंदूंनीही (मुस्लिम) तो धार्मिक 'गोद्वेष' सोडून देऊन आर्थिक दृष्टीचे गोरक्षण हेच कर्तव्य समजावे.**

—महाराष्ट्र शारदा, एप्रिल १९३५
(५:७१)

देव आणि धर्म

बालवयातला अष्टभुजेचा उपासक, विनायक पुढे अज्ञेयवादी झाला.
त्याच्या मनाच्या गाभाऱ्यात फक्त भारतमाता उरली.

१. विश्वाचा ईश्वर
२. ईश्वराचे अधिष्ठान
३. यज्ञ
४. आमच्या धर्मभावना दुखावू नका अं!
५. पोथीनिष्ठेची बाधा (इस्लामी/इसाई)

१. विश्वाचा ईश्वर

(अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव नैव च
अजापुत्रं बलीं दध्यात देवो दुर्बल घातकः॥

अर्थ : घोड्याला, हत्तीला किंवा वाघाला, कधीही बळी देत नाहीत शेळीचे
पिलूच वधवेदीवर मरते, दुबळ्यांचे रक्षण देवही करत नाही.)

ती विश्वाची आद्यशक्ति ज्या काही ठराविक नियमांनी वर्तते आहे ते तिचे नियम
समजतील ते समजून घेऊन त्यातल्या त्यात आपल्या मनुष्यजातीच्या हिताला नि
सुखाला पोषक होईल तसा त्यांचा साधेल तितका उपयोग करून घेणे इतकेच
मनुष्याच्या हातात आहे. **मनुष्यजातीच्या सुखाला अनुकूल ते चांगले, प्रतिकूल ते
वाईट. अशी नीती-अनीतीची स्पष्ट मानवी व्याख्या केली पाहिजे.** देवास
आवडते ते चांगले आणि मनुष्यास जे सुखदायी ते देवास आवडते ह्या दोन्ही समजुती
खुळचट आहेत; कारण त्या असत्य आहेत. **विश्वात आपण आहोत पण विश्व
आपले नाही;** फार फार थोड्या अंशी ते आपणास अनुकूल आहे; फार फार मोठ्या
अंशी ते आपणास प्रतिकूल आहे – असे जे आहेत ते नीटपणे, धीटपणे समजून घेऊन
त्याला बेधडकपणे तोंड देणे हीच खरी माणुसकी आहे! आणि विश्वाच्या देवाची खरी
खरी तीच पूजा!!

(६:६)

२. ईश्वराचे अधिष्ठान

(ईश्वराच्या अधिष्ठानावर चळवळी अवलंबून नसतात. चळवळीतल्या सामर्थ्यावर
ईश्वराचे अधिष्ठान विसंबून असते.)

**नुसत्या एकशेआठ तर काय पण अकराशेआठ सत्यनारायणांच्या पूजा
केल्या तरी ऐहिक यश मिळणार नाही.** कारण ते चळवळीच्या भौतिक सामर्थ्यावरच
काय ते अवलंबते! असत्यनारायणाचे पूजकही ह्या जगात वारंवार यशस्वी होतात. फार
काय, सारे जग निर्देव करू निघालेला रशिया आज ऐहिक दृष्ट्या परम बलिष्ठ म्हणूनच
यशस्वी झालेला आहे की नाही? 'निर्देव' म्हणून त्याचे वैभव टिकणार नाही म्हणाल
तर ते 'सदैव' अशाही कोणाचे टिकले नाही!! श्रीकृष्णाची द्वारका समुद्रात बुडाली;
प्रत्यक्ष मदिनेतील मशीद घोडशाळा बनली; 'जेहोवा'चे सुवर्णमंदिर तडकले; जीजसला
रोमने फाशी दिले-क्रुसिफाय केले!!! 'अस्पृश्यता काढता म्हणून बिहारचा भूकंप झाला
म्हणणारा सनातनी समाज, आणि 'अस्पृश्यता ठेवता म्हणून तो भूकंप झाला' असे
बजाविणारा सुधारकी ढोंगीपणा हा जितका खुळचट आहे तितकाच कोटि रामनाम जपाने
वा निमाजपढाईने राष्ट्रावरील भौतिक सर्वांगीर शांत करू निघालेला भाबडेपणाही खुळचट
आहे! रामास हराम समजणारेही ऐहिक सामर्थ्यास संपादून वैज्ञानिक बळाने जे ऐहिक
यश मिळवू शकतात ते ऐहिक यश ज्यास हवे, त्याने ते अद्यावत् वैज्ञानिक सामर्थ्य
संपादावे. **चळवळीत ते सामर्थ्य असले तर भगवंताच्या अधिष्ठानावाचून काही
अडत नाही.** ते सामर्थ्य नसले तर भगवंताच्या अधिष्ठानासाठी कोटि कोटि जप केले
तरी ऐहिक यश मिळत नाही, हाच सिद्धान्त!

(६:१३)

३. यज्ञ

(यज्ञात हजारो बादल्या तूप ओतण्यापेक्षा, लाखो भुक्क्यांकंगाल हिंदूंना जेऊ घालणेच अधिक पुण्यप्रद आहे)

अगदी आजच्या हिंदुराष्ट्राच्या परिस्थितीत **एकेक अनाथालय हे एकेक अश्वमेध यज्ञाइतके पुण्यप्रद आहे.**

यज्ञ करणारा सहस्रावधि तर सत्यनारायण करीत राहणारा आणि त्यात लक्षावधि रुपये खर्चणारा जो वर्ग आज भारतात वा महाराष्ट्रात आहे तोही धर्मात्मा नि हिंदुराष्ट्राचा अभिमानी वर्गच आहे. त्यास लेखाच्या शेवटी आमची विनंती अशी की, आज हिंदुराष्ट्राच्या अस्तित्वावर जे धार्मिक भ्रष्टीकरणाचे आक्रमण होत आहे ते धर्मदृष्ट्याच अत्यंत भयंकर विघातक असल्यामुळे त्यांनी त्याचे तरी निवारण करण्याचे व्रत आधी घ्यावे. शुद्धीकरणाची कामगिरी ज्या ज्या हिंदुसभा करीत आहेत त्यांचा हाच अनुभव आहे की, आज भारतामध्ये तर राहोच, पण महाराष्ट्रातही एखादे दुसरे सुद्धा आर्थिक संपन्नतेच्या पायावर बळकटपणे उभारलेले हिंदु अर्भकालय नसल्यामुळे म्लेंच्छांच्या तावडीतून वाचविता येण्याची संधि आली तरी हजारो हिंदु अर्भके पाळणे अशक्य झाले असून मुसलमानांच्या हाती ती पडल्याने अहिंदु धर्माच्या शिकवणीने हिंदुराष्ट्राच्या शत्रूंची संख्या नि बळ आमचीच हिसडून नेलेली अर्भके वाढवीत आहेत- वाढविताना डोळे मिटून पाहत बसावे लागत आहे. इतर सर्व कर्तव्ये राहोत, धर्म्य विषयाशी ज्याचा अत्यंत निकट संबंध पोचतो ते एक कर्तव्य तरी त्या सज्जनांनी जशा तातडीने त्यांनी सत्यनारायणसहस्रके वा यज्ञ पार पाडला तशा तातडीने पार पाडावे. आमची या विषयानुरोधे अशी विनंती आहे की, त्यांनी प्रत्येकी एकेक हिंदु अर्भकालय, विशेषतः अहिंदूंच्या हातून हिंदुसभांनी सोडविलेल्या अर्भकांस पालनपोषण-शिक्षण यांनी हिंदुराष्ट्राचे सैनिक बनविणारी ही उद्धारालये तत्काल संकल्प सोडून स्थापावी. यज्ञात वा सत्यनारायणात जो अन्नाचा एका दहापाच दिवसांत फडशा पडतो, गेल्या दोन वर्षांत जे लाखो रुपयांचे द्रव्य त्यापायी इंदूर, कुरुंदवाड, केडगाव, मोर्शी प्रभृति ठिकाणी व्यय झाले त्याच द्रव्यात प्रत्येकी एकेक अर्भकालय स्थापता आले असते, तर शंभर वर्षे तरी टिकणारी एक नोंदीव (रजिस्टर्ड) संस्था काढण्याचे पुण्य लाभते! असे हिंदु धर्माच्या नि हिंदु

राष्ट्राच्या अस्तित्वास आज अत्यंत अवश्य असलेले हिंदु अनाथालय हे पारलौकिक दृष्ट्यादेखील, एका यज्ञाने वा हजार सत्यनारायणांनी संतोषविला जातो त्याहून त्या नारायणास नरांच्या उद्धारार्थे धर्मकृत्य म्हणून अधिक संतोषवील हे श्रद्धेलादेखील नाकारता येणार नाही; आणि हिंदुराष्ट्राच्या अभिमानास जागविणारे नि जगविणारे सारे ऐहिक लाभ तर यज्ञादिकांहून ह्या धर्मकृत्याने येथल्या येथ रोखठोक पदरात पाडून घेता येतील.

मसूरकर महाराजांनी गोमांतकात दहा हजार ओधव जे अहिंदूंच्या सांस्कृतिक बंदीत आज तीन शतके खितपत पडले होते यास सोडविले नि हिंदूंच्या छावणीत परत आणले नि त्यास हिंदु धर्माचे अभिमानी करून सोडिले, तो आजच्या परिस्थितीत या हिंदु राष्ट्रधर्माची एक खरी कामगिरी पार पाडणारा यज्ञच नव्हे काय? नारायणाची पूजा दहा हजार घरी पुन्हा चालू झाली! हिंदुराष्ट्राचा जो कोणी अभिमानी देव असेल तो ह्या अशाच यज्ञाने अधिक संतोषेल आणि यज्ञाची म्हणून जी पारलौकिक फळे मिळणे ती, मिळत असतील तर, अधिक निश्चितीने मिळाल्यावाचून कधीही राहणार नाहीत. जेवढ्या द्रव्यात हे दहा हजार लोक अहिंदूंच्या बंदीतून सोडविले, म्लेंच्छांची तीन शतकांची कारवाई विफल केली, त्यांचे उट्टे काढले, तेवढीच मोठी रक्कम कुरुंदवाडास एक बोकड मारण्याच्या कार्या खर्ची पडावी हा काय देशकालपात्रविवेक? का हिंदुधर्मरक्षण? याचा विचार शांत चित्ताने आमच्या हिंदु बांधवांनी करावा.

ज्या परिस्थितीत हिंदुराष्ट्राच्या धारणास नि उद्धारणास जे कृत्य प्रत्यक्षपणे लाभदायक नि अवश्य असेल ते संपादिणे हाच त्या परिस्थितीतील यज्ञ, हिंदु धर्म! **मनुष्यजातीस हितप्रद-तो मनुष्यधर्म!**

(६:३८)

४. आमच्या धर्मभावना दुखावू नका अं!

(बुद्धिभेद करू नये, पण दुर्बुद्धिभेद अवश्य करावा! सद्भावना दुखवू नये, पण असद्भावना अवश्य दुखवाव्या!)

आमच्या लेखामुळे ‘धर्मभावना दुखतात’ नि ‘सामान्य जनांचा बुद्धिभेद होतो’ यास्तव तसे का करावे, अशी कळकळीची पृच्छा, हिंदुसंघटनाला उचलून धरणाऱ्या नि आमच्या कार्यक्रमाविषयी प्रयत्नाविषयी नि सदिच्छेविषयी, एकंदरीत सहकार्य नसले तरी सहानुभूति असणाऱ्या अनेक मध्यम वृत्तीच्या हितचिंतकांकडूनही जी वारंवार होत असते तीमुळेही जरी मागे एकदा ‘किलोस्कर’ मासिकात ‘न बुद्धिभेदं जनयेत् म्हणजे काय?’ या लेखात भावना दुखविणे आणि बुद्धिभेद करणे म्हणजे काय, ह्या विषयाची सर्वसाधारण परिस्फुटता आम्ही केली होती, तरीही एखाददुसऱ्या लेखाने सगळ्यांचे समाधान होणे किंवा तो सगळ्यांना कळणेसुद्धा दुर्घट असणारच हे जाणून, आम्ही ह्या लेखात त्या आरोपांना अधिक सविस्तर उत्तर देऊन असे दाखवू इच्छितो की **आम्ही खऱ्या अर्थी धर्मभावना उच्छेदीत नाही, बुद्धिभेदही करीत नाही, तर उलट आपल्या हिंदुराष्ट्राच्या नि मनुष्यमात्राच्या उद्धारणास जे जे अत्यंत अवश्य ते ते कर्तव्य, आणि प्रत्यक्ष प्रयोगांती जे अबाधितपणे टिकून राहते ते सत्य ह्याचाच प्रचार आम्ही करीत असल्यामुळे तो सद्धर्माला केव्हाही हानिकारक ठरणारा नाही.** सद्भावनेला दुखविणारा नाही! करीतच असेल तर तो दुर्बुद्धिभेद करीत आहे, अपधर्मभावना दुखवीत आहे! आम्ही बुद्धिभेद करीत नाही, धर्मभावना दुखवीत नाही!!!

(६:११७)

५. पोथीनिष्ठेची बाधा

(पोथीनिष्ठेची बाधा हिंदूप्रमाणेच, इस्लाम व इसाई धर्मातही आहे)

मौलवी विचारतात : ‘दूरध्वनी (टेलिफोन) सैतानाचा शोध आहे की देवाचा?’

ह्या महत्वाच्या प्रश्नाने मध्यअरबमध्ये अलीकडे जी मोठी खळबळ उडवून दिली, तीवरूनही धार्मिक छापाचे पुरातन शब्दनिष्ठ अज्ञान, भौतिक अघयावत् विज्ञानाच्या मार्गात पदोपदी कसे आडवे येते, मनुष्याची बुद्धिहत्या कशी करते हे स्पष्ट होईल. त्यातही हिंदूस धर्मभोळे काफर म्हणून हिणविणाऱ्या मुल्लामौलवींचाच तो अस्सल अरबी धर्मवेडेपणा असल्याने जो शब्दनिष्ठ जुनाटाचा पूजक तो तो हिंदू असो, मुसलमान असो, कसा अडाणी असतो, ते पाहण्यासारखे आहे! तो प्रश्न असा उठला.

इब्नसाऊदचे राज्य अरबस्थानच्या मध्यप्रदेशावर युरोपियन राष्ट्रांच्याच महायुद्धातील कारस्थानांच्या साहाय्यामुळे स्थापले गेल्याने त्याच्या राजवटीवर युरोपियन सुधारणांचा थोडा परिणाम झालेला आहे. त्या सुधारणांपैकी दूरध्वनीची (टेलिफोन) सुधारणा त्याने मध्यअरबात जेव्हा प्रथम चालू केली तेव्हा ते विक्षिप्त यंत्र पाहून तेथील ‘कुराणा’वर ईश्वरीय धर्मग्रंथ म्हणून अत्यंत कट्टरपणे अवलंबणाऱ्या शब्दनिष्ठ मुल्लामौलवींनी मोठा कोलाहल केला! कुराणात उल्लेखिलेले जे नाही ते ते सैतानी ही त्यांची व्याख्याच असल्याने कुराणात ज्याचा मागमूस नाही, मक्केला बोलावे ते, एका खोलीत बोलावे तसे, मदिनेला जे ऐकविते असे हे विक्षिप्त दूरध्वनी-यंत्र पाहताच त्या मुल्लामौलवींनी तत्काळ निर्णयिले की, “हे यंत्र सैतानी आहे; कारण हे कुराणात उल्लेखिलेले नाही! कोणत्याही ‘दीनदार’ मुसलमानाने या यंत्रास स्पर्शता कामा नये. दूरध्वनी वापरणे हा मुसलमानी धर्माविरुद्ध ‘गुन्हा’ आहे!”

मोठ्या कडाक्याच्या वादानंतर इब्नसाऊदच्या धर्मसभेत असे ठरले की, ह्या यंत्राच्या कर्णात प्रथम कुराणाचे पवित्र मंत्र बोलावे, म्हणजे साऱ्याच वादाचा समाधानकारक निकाल लागेल. कारण जर हे यंत्र सैतानाची युक्ती असेल, गुन्हा असेल, तर त्यातून पवित्र कुराणाचा मंत्र कधीही आरपार जाणार नाही! सैतान पवित्र कुराणाचा फैलाव कसा करील? पण जर कुराणाची पवित्र वाक्ये ते यंत्र जसेच्या तसे बोलले, तर अर्थातच ते

यंत्र मुसलमानी मताचे असले पाहिजे, 'पाक' असले पाहिजे! ज्या परमज्ञानी धर्मनिष्ठ डोक्यातून ही शक्कल निघाली तिची वाहवा करीत ते अडाणी मुसलमान अरब त्या यंत्राभोवती समारंभाने जमले. मौलवीने त्या दूरध्वनीच्या कर्णायुक्त भीतियुक्त कापरेपणाने कुराणाचा मंत्र उच्चारला. तो कोण आश्चर्य! सुदूर, घोडटपालही एका दिवसात पोचू नये अशा सुदूर स्थानी बोलता बोलता बोललेले ऐकू जाऊ लागले! कुराणाचा शब्द एकीकडे बोलला जातो तोच अगदी तसाच दुसरीकडे ऐकू येत चालला! अर्थातच जो दूरध्वनी कोण्याही मौलवीइतक्याच शुद्ध स्वरात पवित्र कुराण म्हणू शकतो तेव्हा अल्लाला तो प्रिय असलाच पाहिजे. दीनदार मुसलमानांनी त्यास स्पर्शण्यात 'गुन्हा' नाही, असे सर्वानुमते ठरले! प्रश्न एकपट मूर्खपणाचा, तर समाधान दसपट मूर्खपणाचे!

कारण की, दूरध्वनी हा पदार्थ काय हेही अजून माहिती नसलेले, ते यंत्र सैतानी पक्षाचे वा कुराणशरीफच्या मताचे आहे अशी कुशाग्र शंका काढू शकणारे आणि त्या यंत्रातून पवित्र कुराणाचे मंत्र आरपार जाताच त्या शास्त्रोक्त शंकेची सशास्त्र निवृत्ती करून घेणारे ते मुल्लामौलवी सगळेच सगळे इतके नि इतकेच काय ते शहाणे नि समंजस होते म्हणून बरे झाले! जर का त्यात एखादा इतका प्रकांड शहाणा नसता तर तो 'पवित्र कुराण'वर कडक टीका करणारा 'दयानंद स्वामींच्या 'सत्यार्थप्रकाश'तील 'कुराणसमीक्षण' हा अध्यायही त्या यंत्रातून तसाच यथावत् ऐकू जातो की नाही तेही पाहावे' म्हणूनही सुचविता! आणि सारेच ऑफस होऊन जाते!!

आता ही पाहा ख्रिश्चन धर्मभोळेपणाची गंमत!

धर्मभोळेपणाची हकालपट्टी आज जर कुठे प्रत्यक्ष भौतिक व्यवहारात झाली असेल तर ती त्यातल्या त्यात युरोपात होय. धर्मभोळ्या घरभरणीवाचून घरे, नरबळीवाचून पूल, बायबलातील जपजाप्यावाचून विवाह, मुहूर्तावाचून प्रयाणे, पूजेवाचून तोफा, शांतिपाठावाचून सुखप्रसूती, प्रत्यक्ष ऐहिक असे जे जे व्यवहार ते ते ऐहिक विज्ञानाच्याच प्रयोगसिद्ध सूत्रांप्रमाणे त्यात धार्मिक, शब्दनिष्ठ गडबडगुंडा मुळीच चालू न देता युरोपात बहुधा प्रचलू लागले आहेत. विज्ञानयुगात शब्दनिष्ठेला वावच नाही. आमच्या ग्रंथात आहे म्हणूनच अमुक खरे हे बोलणेच बंद. प्रयोगात प्रत्यक्षसिद्ध तेच टिकणार, पटणार. पण 'धर्म' म्हणजे शब्दनिष्ठा! त्या अर्थी जो धर्म त्याच्या अर्थातच अशा विज्ञानाशी, तपनाशी तमाचे तसे साहचर्य केवळ अशक्यच असणार!

एकंदर युरोपात जरी हे विज्ञानयुग नि बुद्धिनिष्ठा बळावलेली आहे, तरी त्यातही मागासलेले असे स्पेन, पोर्तुगाल, बाल्कन प्रभृति काही भाग हे पूर्वी ख्रिश्चन शब्दनिष्ठेच्या सावटाखाली युरोप असता त्यांचीही किती भाबडी वृत्ती असे ते आजच्या जगास दाखविणारे एक 'प्रदर्शक'च (exhibit) आहेत. त्यात धर्मभोळेपणाच्या गमती अजूनही घडतात. त्यांपैकीच ही पाहा एक गंमत.

पारिर्नीज पर्वताच्या भागावर एक व्हिला नामक पहाडी गाव आहे. स्पेन सरकारने या दूरवरच्या भागातही टेलिफोन यंत्र चालू करावयाचे ठरविले. त्या पहाडी गावकऱ्यांत

त्या दूरध्वनी यंत्राचे वर्णन वाचून इतके आश्चर्य आधीच वाटत होते की, ज्या दिवशी ते दूरध्वनीयंत्र चालू होणार म्हणून प्रसिद्धिले होते तो दिवस सार्वजनिक सणासारखा गावकऱ्यांनी पाळला. इतक्यात, मध्यअरबात मुसलमान मुल्लामौलवींनी काढला तितका धर्मवेडा जरी नसला तरी, तोफ उडविण्याआधी पूजा करणाऱ्या आपणा हिंदूइतक्या धर्मभोळेपणाचा प्रश्न तरी धर्मोपाध्यायांनी उपस्थित केलाच! मुसलमानांनी म्हटले, 'ते यंत्र दैवी कुराणात नाही, अर्थात ते सैतान असलेच पाहिजे!' ते यंत्र बायबलातही नाही; पण ख्रिस्ती लोक त्या मुसलमानांहून अधिक सुधारलेले नि विवेकशील; त्यांनी त्याला सैतानी म्हणून धडाक्यासरशी शिवीच न हासडता सामोपचाराने ख्रिस्ती धर्माची दीक्षा देण्याचे ठरविले. गावकऱ्यांची मिरवणूक निघाली. सगळ्यांच्या पुढे पाद्रीमहाशय धर्माध्यक्षाच्या अधिकृत वेशात क्रूस उंच उभारून चालले होते! यंत्रापाशी येताच कोणाही ख्रिस्त्याचे धार्मिक तोंड त्या यंत्रास लागून अशुद्ध होऊ नये, म्हणून त्या यंत्रास ख्रिस्तविधीप्रमाणे 'पवित्र' करण्यात आले. त्यावर बाप्तिस्मासारखे मंत्रित पाणी शिंपडून बायबलातील लॅटिन मंत्र पढले गेले. नंतर त्या मंत्रांस त्या यंत्राच्या कानात उच्चारले. त्यासरशी दुसऱ्या बाजूस थेट मॅद्रिद राजधानीत ते यंत्र ते लॅटिन ख्रिस्ती मंत्र जसेच्या तसेच बोलू लागले! तिकडे जे मंत्र तिकडेच पाद्री बोलले ते इकडे बोलू लागले! त्या ख्रिश्चन संस्कारांनी पवित्रिल्यानंतर मग या यंत्रास स्पर्शण्याची धार्मिक उनज्ञा ख्रिश्चनांस देण्यात आली!

बिचारे यंत्र! मध्यअरबात ते मुसलमानी ठरते, स्पेनात ख्रिस्ती, रशियात नास्तिक-Godless!! जो त्यातून जे बोलले ते त्याचे मत, तो त्या यंत्राचा धर्म!

सामान्यतः मनुष्यही अशा या शब्दनिष्ठ धर्मप्रकरणी असेच एक 'दूरध्वनी' यंत्र नाही काय? शब्दप्रामाण्य हेच जिथे धर्मनिर्णयाचे साधन तिथे लहानपणी एकाच्या कानात 'कुराण हाच धर्म' हे गुणगुणले की तो मुसलमान, 'बायबल हाच धर्म' हे पढविले की तो जन्माचा ख्रिस्ती! कुराण खरे की बायबल की वेद हे त्याला स्वतः तोलून पाहायची सोयच नाही!

म्हणूनच ज्या मनुष्याला धर्माचे नुसते एक दूरध्वनी-यंत्र बनावचे नसेल, माणूस म्हणून स्वतःचे बुद्धिनिष्ठ मत हवे असेल, त्याने शब्दनिष्ठेला उच्छेदून वेद-अवेस्ता, बायबल-कुराण हे सारे आदरणीय नि अभ्यसनीय पण निव्वळ मनुष्यकृत ग्रंथ आहेत असे ठाम मत ठरवून त्यांस इतर कोणत्याही मनुष्यकृत ग्रंथांप्रमाणेच सादर अभ्यासावे. त्यांच्यात जे जिथे आजच्या विज्ञानाच्या कसोटीस उतरेल ते तेथून घ्यावे; जे आज मनुष्यहितसाधक ते आचरावे; जे अनुभवांती आज टाकाऊ, अडाणी, बुद्धिशून्य ठरते ते साफ सोडावे.

विज्ञानालाही आज सृष्टीची भौतिक नि आत्मिक अशी अनेक गोंप्ये कळणार नाहीत, कोडी सुटणार नाहीत. पण विज्ञान 'ती तशी आज मला सुटत नाहीत, कळत नाहीत' म्हणून निःसंकोचपणे सांगते. ती सोडवण्याच्या प्रयोगात प्रत्यक्ष सिद्धी मिळेतो त्याच्याविषयीची

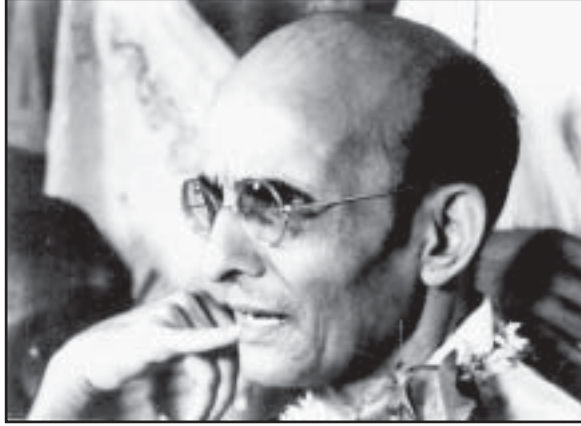
त्याची कल्पना एक उपपत्ती, एक तर्क, एक सूचना म्हणूनच काय ती पुढे मांडील;
पण काही न कळता ईश्वराने सहा दिवसांत जग रचले नि सातव्या दिवशी रविवारी सुटी
घेतली म्हणून रविवार पवित्र, असल्या काहीच्या बाहीच गोष्टी सिद्धान्त म्हणून प्रत्यक्ष
ईश्वराच्या नावे सांगून वर एक शापही देऊन ठेवणार नाही की, जो माझे अमक्यातमक्या
ईशप्रेषिताचे (प्रॉफेट-पैगंबर अवताराचे) हे देवदत्त अमके पुस्तक शब्दन्शब्द खरा
मानणार नाही त्या काफराचे ह्या लोकी डोके फोडा नि परलोकी नरकात ढकला!

(५:७८)

श्रद्धा आणि अंधश्रद्धा

१. चातुर्मास्य
२. ताबुतांची गोष्ट

आधुनिक राष्ट्रवादी विचारवंत

चातुर्मास्य

(जी श्रद्धा मनुष्यमात्रांच्या हिताला बाधक ठरते ती अंधश्रद्धा! असे सावरकरांचे मत होते.)

चातुर्मास्य

(रांगोळीची करंडी घेऊन रखमाबाई येतात आणि 'वनवासी राम माझा सांगा कुणी पाहिला!' हे गाणे गुणगुणत गोपघ्ने रांगोळीने काढीत बसतात. इतक्यात सकुताई, लीला, शालिनी, मालिनी, सीता प्रभृती स्त्रिया येतात, त्यांस रखमाबाई स्वागतितात.)

रखमाबाई - या या सकुताई, लीला - या अशा, कुणी इथं बसा, कुणी इथं बसा. या! (पुन्हा गोपघ्ने काढू लागतात.)

सकुताई - हे काय चाललं आहे रखमामावशी?

रखमाबाई - अग, चातुर्मास्यात मी किनी गोपघ्नाचं व्रत धरलं बरं. अग, पण ती कमला नाही आली ती कुठं तुमच्याबरोबर आज? किती बातरी आहे ग ती! आली की कुठं मेलं ते. हिंदुसंघटन का कायसं आहे नं ते काढलचं तिने!

सकुताई - मग त्यात हो वार्डट ते काय आहे रखमामावशी? ती जरी वयानं लहान असली नं तुमच्याहून, तरी तिचे विचार किती पोक्त असतात! तुमचं हो वय काय रखमामावशी आता?

रखमाबाई - आमचं काय बाई! दहा गेले नि पाच राहिले! (बोटे माजून) बघ, तीन सिंहस्थ मला अगदी चांगले आठवतात. मग तूच पहा आपली आता माझं वय काय असेल ते!

सकुताई - आता मला जर तिशी उलटली, तरी तुम्ही साठीच्या जवळ असणारच मावशी! अहो, आलीच वाटतं ती कमला! हाक मारते आहे! ओ! - या या, दार लोटलेलं आहे हो नुसतं. उघडा, या आत. (कमला येताच) या शिक्षकीण बाई! बसा अशा.

कमला - काय रखमामावशी, कसं काय आहे? हे काय करता आहा?

रखमाबाई - अग, ही गोपघ्ना काढते आहे मी. चातुर्मास्यात गोपघ्नाचं व्रत फार पवित्र. १०८ गोपघ्नां प्रत्यही रांगोळीनं काढावी, मग त्यांची पूजा करावी, स्वतः सोवळ्यानं स्वयंपाक करून पक्वान्नांचं पान वाढून गोठ्यांत जावं, गाईला हळद-कुंकू

लावून फुलांची माळ घालून सोवळ्यात आपल्या हाती गोत्रास घालावा आणि मग जेवावं. अशी १०८ गोपघ्नां - अग, म्हणजे गाईच्या खुरांची ही अशी चित्र - चार महिने काढली नं, म्हणजे गोलोक नावाचा स्वर्ग १०८ वर्ष जिवाला भोगायला मिळतो! हो पण व्रत संपताच दहा तरी भट जेवायला बोलावून प्रत्येकाला एकेक सोन्याचं गोपघ्न दिलं पाहिजे! नाहीतर नाही स्वर्ग मिळणार! अग कमळे, तुला काही व्रत नको का धरायला आता! शिक्षकीण झालीस म्हणून काय झालं! अगं, देवाची सेवा काही करावी, काही धर्म आचरावा! तू पण हे गोपघ्नांचे व्रत धर पाहू.

कमला - पण प्रत्यही गायीसारख्या एका पशुच्या खुराची १०८ चित्रं काढल्यानं आणि भटांना सोन्याची गोपघ्नां दिल्यानं देवाची सेवा ती काय साधणार! धर्म तो काय घडणार? धर्म म्हणजे परोपकार. परोपकार: पुण्यच! तेव्हा ह्या लोकी काही प्रत्यक्ष असा परोपकार घडेल असं व्रत करणं बरं. तसं एक व्रत मी धरलं तर त्यांत नाही का देवाची सेवा घडत?

रखमाबाई - लागलीच पाचकळपणा करायला! अग, गायीची सेवा तीच देवाची सेवा. भाव ठेवावा तिथं देव आहेच! पोथीतच आहे हो हे सारं!

कमला - होय ना? मग जर पशूत भाव ठेवला तर देव पावतो, तर आपल्या हिंदुराष्ट्राच्या भावाबहिणींची, माणसासारख्या माणसांची सेवा देवाच्याच नावं केली, तर काय तो पावणार नाही? नराची सेवा तीच नारायणाची सेवा, हेसुद्धा पोथीच सांगते!

सकुताई - हे अगदी खरं हो कमलाताई, मी तसं व्रत धरते. या लक्ष दुर्वापिका तोच खरा परोपकार, खरी देशसेवा, कोणचं धरू?

कमला - असं बघा सकुताई, एका बिहाराच्या भूकंपात अनाथ अशी हिंदूंची तीन हजार बाळं मिशनरी, मौलवींनी नेली, बाटवली, त्याचे आईबाप त्यांना मुकले. इतकंच नव्हे, तर हे तीन हजार वंश पुढील पिढीपासून हिंदूंचे कट्टर शत्रू होणार. आपल्या हिंदुराष्ट्राचं संख्याबळ अशा प्रत्यहीच्या धुडगुसापायी कोटीकोटीनी घटत असता, हिंदुधर्माचे खरं व्रत म्हणजे लाख लाख दुर्वाच्या गवताचे भारे देवाच्या नावं बांधीत बसवणं नसून अशी एकेक अनाथ हिंदू बाल-बालिका वाचविणं हेच होय. पण यासाठी हिंदुसभेने काढलेल्या अनाथालयांना भीकदेखील कोणी घालीत नाही! आम्ही देखील दरिद्री; अशा हिंदू अनाथालयांस पैसे कुठनं देणार! पण आपलं शरीर तरी हिंदुसंघटनाच्या अशा पवित्र कार्यासाठी कष्टविणं आपल्या हातचं आहे, हेही तपच आहे, अशा हेतूनं आम्ही दहा-पाच मैत्रिणींनी असं व्रत धरलं आहे की, प्रत्यही आमच्या येथील हिंदुसभेच्या अनाथालयात दोन तास जाऊन तेथील लेकरांना अंगेजणीनं अंगोळून, जेववून, त्यांचे कपडे घरच्या साबणानं धुऊन परीटघडीसारखे चक्क करून ठेवायचे आणि दर रविवारी त्यांना हिंदू वीर पुरुषांच्या सोप्या कथा सांगायच्या. विज्ञानाचे चमत्कार, खेळीव विमानयंत्र, ध्वनिक्षेप यांची खेळणी देऊन, समजून सांगायचं. झाडझूड करून मळ देखील आम्हीच काढतो.

रखमाबाई - इश! कुठली मेली ती बिनवारशी पोरटी! ना जात ना पात! त्यांचा

मळ काढायचा नि गदळ कपडे धुवायचे; भंगिणी आहात का धोबिणी?

सकुताई - असं का म्हणता रखमामावशी? अहो, आपण आपल्या घरच्या लेकरांच्या मळानं लडबडलेली चिरगुटं नाही का धूत? कुटुंबातल्या लेकरांचा मळ काय सोन्याचा असतो? हिंदुराष्ट्र हेही आपलं एक मोठं कुटुंबच आहे हो! मी तरी असंच हिंदुसंघटनाचं काही सेवाव्रत धरणार. त्या अनाथालयासाठी सांगा ना कमलाताई मी काय करू?

कमला - तुम्ही? अहो खरंच. तुम्हांला फक्कड शिवणकाम येतं नाही का? बस्स. तर तुम्ही असं करा की चातुर्मास्यात निदान शंभर झबली नि सदरे त्या अनाथालयास धर्मार्थ शिवून घ्या फुकट; ते साहाय्य त्या संस्थेची केवढी तरी चिंता दूर करील!

सकुताई - हो, हो! पण बाई कापड कुठलं विकत आणू मी इतकं!

रखमाबाई - मी देते बरं तुला कापड. या माझ्या १०८ गोपदामागं १०८ मुलांच्या झबल्या-सदऱ्यांचं कापड मी देईन हो धर्मार्थ. मग तर पावेल ना मलासुद्धा तो तुझा हिंदुसंघटन - देव? अग हसता काय अशा! हिंदुसंघटना हाही एक देवच आहे बरं. गणपती, म्हणजे गणांचा पति, संघटनाचा देव. अग, आम्हांला कळत का नाही हे? पण आम्ही आपली जुनी माणसं. तुमच्या नव्या कल्पना आम्हांला आमच्या जुन्या भाषेतच सांगितल्या म्हणजे लवकर पटतात हो. मी ही आपली १०८ गोपदं पूजीनच. पण अनाथालयातील १०८ लेकरांना कापड पण धर्मार्थ दिल्यावाचून व्रताची सांगता झाली असं मानणार नाही बरं. म्हणजे जुनं व्रत पण झालं, नि नवंही झालं. काय कमला?

कमला - आभार आहेत हो मावशी तुमचे. तुम्ही वडीलधाऱ्या माणसांनी आम्हांला इतका आशीर्वाद नि सहकार्य दिलं तरी पुरे आहे! बरं लीला, शालिनी, मालिनी तुम्ही साऱ्या जणींनी कोणकोणची व्रतं या चातुर्मास्यांत धरली आहेत?

लीला - आम्ही दहा जणींनी प्रत्येकी लक्ष लक्ष वातींचं व्रत धरलं आहे. प्रत्यही शंभर-दोनशे वातींचा काकडा सकाळी देवघरात वा देवळात जाळायचा अशी लाखोली प्रत्येकीनं जाळली की दहा भट बोलावून त्यांना दहा सोन्याच्या वाती घ्यायच्या (सगळ्या हसतात).

कमला - भटांच्या घरी सोन्याच्या वाती जाळतात होय? लीले, पूर्वी विजेचे, गॅसचे, रॉकेलचे दिवे नसत; तेव्हा घरी, देवळी, पणत्यांतून वातीच लावीत. तेव्हा त्या काळी लाख वाती फुकट जात नसत. घरी, देवळी, त्यांचा उपयोग होई, पण आता जिकडे तिकडे रॉकेलचे कंदील, गॅस नि विजेचे दिवे झगझगाटत आहेत. आता त्या झगझगाटात लाख वातींपायी तुम्हा दहा-पांचजणींचं जे मणभर तरी तूप नुसतं जाळून टाकायचं त्यांत काय अर्थ आहे बरं! पुन्हा वाती पेटवायच्या त्या म्हणे सकाळी उजाडल्यावर पेटवायच्या. किती व्यर्थ कष्ट! म्हणून म्हणते, तुम्ही ते मणभर तूप असं उगीच जाळून टाकण्यापेक्षा त्या अनाथालयातील लेकरांच्या तोंडी घाला. नुसत्या कापसाच्या वाती पेटवून पडलेल्या उजेडात आपल्या राष्ट्रातील दास्य, दारिद्र्य, दुष्काळ,

दुर्दशा यांचा अंधेरच काय तो दिसतो! पण आपल्या हिंदुराष्ट्राच्या त्या लेकरांच्या जीवनाची विज्ञती वात जर तेवविली ना तरच तो अंधेर घालविणारा खरा उजेड आपल्या घरी पडेल.

सकुताई - आणि प्राणदानाचे तेच कृत्य देवालाही जास्त आवडेल! अगं, माझ्या मुलीनं मुला-लेकरांच्या तोंडी पडणारं तूप जर चुलीत उगीच ओतून दिलं, तर मी तिच्यावर रागावेन का प्रसादेन? तसंच देवाच्या लेकरांच्या तोंडी पडणारं हे मणोगणती तूप असं नुसतं जाळून टाकल्यानं देव उलट रागावतच असला पाहिले. त्यापेक्षा ते मणमण तूप देवाच्याच नावं त्या अनाथ लेकरांस पोसण्यासाठी खाऊ घातलं तर त्यांतच खरा परोपकार घडेल! इहलोकी प्रत्यक्ष लाभ, परलोकी पुण्य!

शालिनी - मी किनई चातुर्मास्यात केळीच्या पानावर जेवायचं व्रत धरलं आहे. चार महिने केळीच्या पानावर जेवायचं नि मग भटांना जेवायला घालून एकेक चांदीचं केळीचं लहान-मोठं पान दान घ्यायचं.

मालिनी - मी किनई भेंडीव्रत धरलं आहे. या चातुर्मास्यात भेंड्यांची भाजी खायची नाही आणि शेवटी भटाला बोलावून एक चांदीची भेंडी दान घ्यायची. आमच्या गोपाळ भटजींनी सांगितलं आहे की, इथं अशी चांदीची भेंडी दान दिली की मेल्यावर स्वर्गात सोन्याच्या भेंड्या मिळतात हो जिवाला. (सगळ्याजणी पुन्हा हसतात) हसता का ग सारख्या?

रखमाबाई - अग, हसू नको तर काय करू? मला म्हातारीला देखील ही भटांची लुच्चेगिरी पसंत नाही बरं पडत! कोण ग हा गोपाळभटजी! तो का? वा ग वा? लोकांची घरं मक्त्यानं बांधायचा त्याचा एक धंदा आहेच. घरी गाईम्हशी बाळगून दूर गावभर विकतोच. अगं परवा मी मनुस्मृतीत ऐकलं की जो ब्राह्मण दूध विकतो तो तत्काळ पतित होतो म्हणून! त्याचा मुलगा पोलिस खात्यात मोठा कारकून आहेच. तीन मजली नवं घर त्यानं अलीकडेच बांधलं आहे. तिकडे ती आपल्या हिंदूंची शेकडो लेकरं भुकेने मरताहेत. मिशनरी, मुसलमान त्यांना बाटवून हिंदुराष्ट्राचे कट्टर शत्रू बनविताहेत नि आम्ही इकडे मणमण तूप आगीत जाळतच आहोत नि अशा पैसेवाल्या धंदेवाईक भटांना चांदीची केळींची पानं नि सोन्याच्या भेंड्या धर्म म्हणून दान देत आहोत! हा कसला मेला धर्म - अधर्म आहे हा! कमल, तुझं म्हणणं अगदी खरं आहे, हे भट मोठे लुच्चे आहेत. देवाच्या नावे भाबड्या लोकांना मनास येतील तशा थापा मारून स्वतःची तुंबडी भरत आहेत!

कमला - पण रखमामावशी, मी म्हणते, की ह्यांचा सारा दोष भटांवरच टाकणंही अन्यायाचं होईल. आजच्या भटांच्या बायाही तीच व्रतं करून दुसऱ्यांना तशीच दानं देतात. भट तरी आपलेच भाऊबंद. त्यांनाही सुधारावं तर तेही सुधारतील! खरा दोष आपल्या सगळ्यांच्या भाबडेपणाचा आहे. भट बळेबळे लाठी घेऊन काही आपल्या घरी येत नाही. आम्हीच त्यास बोलावतो, भट आला नाही तर जेवतदेखील नाही. मग आम्ही देऊ इतकं दान तो नेतो! तेव्हा मूळ दोष आपल्या भाबडेपणाचा! आपण आपल्या

विवेकानं पोथीत खोटं काय, खरं काय ते ठरवावं, बरं सीताबाई, तुम्ही कोणचं व्रत केलंत?

सीताबाई - मी काय बाई व्रत धरणार? घरी मुलांना गोडधोडदेखील मिळत नाही. माधुकरीदेखील मागावी लागते बिचाऱ्यांना, म्हणून मी आपल्या वडाभोवती लक्ष प्रदक्षिणा तेवढ्या गेल्या वर्षी घातल्या. या चातुर्मास्यात गोम्रास कानवल्याचं व्रत धरलं आहे. दर सोमवारी गुळाचे नऊ कानवले करते. पैकी आठ कानवले गाईला घालते नि एक तेवढा प्रसाद म्हणून मुलांना देते. मी स्वतः उपास करते. असे सोळा सोमवार करायचे!

सकुताई - इश! हा तर निव्वळ आचरटपणा नाही का? अहो, घरी मुलांना गोडधोड मिळत नाही म्हणून एकीकडे म्हणता आणि गुळाचे नऊ कानवले करून गाईसारख्या एका पशूला आठ चारता नि मुलांच्या तोंडी एक घालता! अहो, मुला-माणसांना दूध देते म्हणून जी गाय हवी, तिला, मुला-माणसांना उपाशी ठेवून तुपाशी जेववायाचं काय? पशूची जोपासना करायची तर पशूसारखी करा. पशूला हिरवं गवत पेंढीभर आणून घाला, पाहिजे तर ओखटवाणी घाला आणि कानवले मुलांना द्या! गोठ्यातला पशू देव आहे, तर तुमची पोटची लेकरे काय भुतं आहेत? माणसाहून पशू श्रेष्ठ आहे हे सांगणारं व्रत देवाचं नसून दैत्याचं आहे दैत्याचं!

लीला - तसंच तुझ्या त्या वडाच्या भोवती लक्ष वेळा गरगर फिरायचं व्रतदेखील भाबडेपणाचं नाही का? त्यात परोपकार असा ग कोणता केलास?

रखमाबाई - तुम्ही सगळ्याजणी कमलेच्या पट्टशिष्यिणी झाल्यातसं दिसतं मला. खरंच बरं, तिचं जे म्हणणं की अशीच व्रतं करावी की ज्यात या लोकी प्रत्यक्ष परोपकाराचं काही कृत्य, राष्ट्राची काही सेवा घडेल, ते अगदी बरोबर आहे हो. अमुक भाजी खायाची नाही, केळीच्या पानावर जेवायचं, उगीच लाख वेळा गरगर फिरायचं असा व्यर्थ देहदंड करण्यापेक्षा देहदंडाचं तपही घडावं आणि राष्ट्राची प्रत्यक्ष सेवा, या लोकी काही तरी प्रत्यक्ष परोपकार करावा, असं मी एक व्रत तुम्हांला सांगते अं. तुम्ही निर्धन असल्यात तरीदेखील पुष्कळ दान दिल्याचं पुण्य तुम्हांला कसं जोडता येईल बघा अं. माझ्या अंगणाला लागून माझी ही केवढी तरी मोकळी जागा आहे. तीत नुसतं रान उगवतं, तर तुम्ही दहा-वीस जणी प्रत्यही इथं येऊन स्वहस्तानं खणून पेरून या चातुर्मास्यात वांगी, अळू, मिरच्या, कोथिंबीर प्रभृती शाक भाजी लावा. त्या अनाथालयास चार-सहा महिने पुरेल इतक्या भाज्या आपण स्वतःच्या मेहनतीने पुरवू या!

कमला - ठीक ठीक! दूर्वाचे भारे बांधीत भटकण्यापेक्षा वा वाती करीत वा ही अशी गाईच्या खुराची चित्रं काढीत वा झाडाभोवती लाख वेळा गरगर फेऱ्या घालीत राहण्यापेक्षा असा आपल्या धर्मबांधवांच्या, या हिंदुराष्ट्राच्या सेवेत देह झिजवावा हेच उत्तम. जर देव झाड-पशूंच्या सेवेनं संतोषत असेल, तर तो नराच्या सेवेनं अधिक संतोषत असला पाहिजे आणि त्या त्या व्रतांनी पारलौकिक फळं मिळत असतील तींही मिळत असलीच पाहिजेत! आता बघा अं. रखमाबाई त्या अनाथ लेकरांना कापडं

देतील, सकुताई त्यांची झबली नि सदरे शिवून देतील, तुम्ही मणभर तूप घाल, ह्या सगळ्याजणी मिळून चार-महिन्यांच्या भाज्या पुरवतील. म्हणजे आपण त्या एका अनाथालयाचा केवढा खर्च भागवू बरं? हिंदुधर्माची, राष्ट्राची, केवढी सेवा नि केवढा परोपकार करू शकू बरं! मग घेता ना ही सगळं व्रतं?

साऱ्या जणी - अगदी आम्ही सगळ्यांनी हीच व्रते या चातुर्मास्यात करायचा संकल्प हा आताच केला बरं. तुम्ही जा नि त्या अनाथालयाच्या संचालकांना द्या हे वचन इतक्या धर्मार्थ साहाय्याचं.

कमला - त्यांना कितीतरी आनंद होईल, त्यांची केवढी चिंता दुरावेल हे ऐकून! जाऊ या आपण साऱ्याजणीच तिकडे. चला! (जातात.) (६:१८६)

ताबुतांची गोष्ट

आपल्याला ताबुतांची गोष्ट माहीत आहे काय? तुम्ही प्रतिवर्ष मुसलमानांचा ताबुताचा सण पाहतच असता. लाखो मुसलमान त्यात जरी खूप नाचता-बागडताना दिसतात, तरी तो सण आनंदाचा नसून त्याचे मूळ एका अत्यंत हृदयद्रावक शोककथेत आहे. मुसलमानी धर्मसंस्थापक जे महंमद पैगंबर, त्यांच्या प्रत्यक्ष नातवाच्या झालेल्या क्रूर कत्तलीची ती वार्षिक स्मृती आहे.

पण अशी एखादी करुण रसाने थबथबलेली गोष्ट नुसती कल्पनेनेच कोणी रचिते तर तिने भावना खळबळून सोडल्याच असल्या हे जरी खरे असले तरीही तिच्यापासून शिकण्यासारख्या ज्या काही महत्वाच्या गोष्टी आहेत त्यांचा परिणाम वाचकांवर व्हावा तितका सहजच झाला नसता; कारण मन म्हणते 'अूं! ही नुसती कल्पकथा आहे! असे काही खरोखरच थोडेच घडले आहे! प्रत्यक्षाच्या व्यवहारात अशा भाकडकथांचा तो काय उपदेश घ्यायचा? स्वप्नात तीन फुटांच्या खोलीत तीन हजार शिपाई शिरलेले दिसतात, बिछान्यावर असता स्वतःला डोहात फेकलेले दिसते; पण म्हणून जागे होताच त्या डोहात आपण पडलो आहोत, असेच समजून तरण्यासाठी कोणी पोहू लागतो थोडाच! स्वप्नातला चुटका सर्वस्वी स्वप्नापुरताच! कल्पित गोष्टींचा चटका मुख्यतः मनोरंजनापुरताच!'

यासाठी व्यवहारात घेण्यासारखा उपदेश मनावर पक्का ठसविण्याच्या कामी नुसत्या भावना खळबळून सोडणाऱ्या अरेबियन नाईटसारख्या कल्पितकथांचा जरी थोडाबहुत उपयोग होतो, तरी त्यांच्याहून कितीतरी पटीने इतिहासात जशा ज्या घटना खरोखरच घडलेल्या असतात त्यांची पकड भावनेवर नव्हे, तर बुद्धीवरही अधिक पक्केपणी बसते. कोणतेही सत्य मनावर बिंबवावयाचे झाले, तर ते मूलतःच बव्हंशी असत्य असलेल्या कल्पित कादंबरीपेक्षा, तितकेच भावनोद्दीपक असताही अक्षर नि अक्षर सत्य असणाऱ्या ऐतिहासिक घटनेनेच अधिक परिणामकारकपणे बिंबविले जाऊ शकते.

ही ताबुतांची गोष्टही कादंबरीसारखीच अत्यंत चित्तवेधक असताही इतिहासाइतकीच सत्य आहे.

त्यातही गिबन, सेल प्रभृती अनेक इंग्रजी इतिहासकारांच्या नि कुराणशरीफच्या अभ्यासकांच्याकडे न जाता आपण ही ताबुतांची गोष्ट हेतुतः जस्टिस अमीरअल्लीसारख्या

निष्ठावंत पण सुविद्य मुसलमानी लेखकाच्याच तोंडून ऐकू म्हणजे त्यायोगे ती सांगताना बिनमुस्लिम लेखकांनी ती जाणूनबुजून चुकलेली सांगितली अशी शंका आपणांस वा दुसऱ्यास घेण्याचे फारसे कारण उरणार नाही.

महंम पैगंबरांनी ज्या वेळी ते अत्यंत हीन स्थितीत होते आणि त्यांच्या गावीही ते पैगंबर - ईश्वरदूत - म्हणून जेव्हा बहुतेकांस माहीत नव्हते, त्यावेळी त्यांनी एक होतकरू, देखणा नि प्रामाणिक मुलगा सांभाळला होता. त्याचे नाव अल्ली. त्यास पुढे महंमद पैगंबर यांनी आपल्या पुत्राच्या ठायी मानले, कारण पैगंबरास पुत्र नव्हता. पुढे महंमदानी आपली मुलगी फातिमा हीस त्या तरुण अल्लीलाच देऊन त्यास आपला जावईही केले.

महंमदावर आलेल्या अनेक संकटांत अल्लीने त्यास सोडले नाही. अरबांनी महंमदाचे पैगंबरत्व मान्य केले तेव्हा त्याच्या वाढत्या वैभवासह अल्लीचेही महत्त्व वाढत गेले. पण महंमद पैगंबर सन ६३२ मध्ये वारले, तेव्हा त्यांच्या गादीवर अल्लीलाच हक्क आहे असे त्याच्या पक्षाच्या लोकांचे मत असतानाही खलिफापदावर दुसऱ्याच गृहस्थाची निवड विरुद्ध पक्षाने केली.

इथूनच या दोन पक्षांत तुमुल युद्धास आरंभ झाला. अल्लीच्या विरुद्ध असलेल्या पक्षाचे पुढारीपण मोअविया नावाच्या बलाढ्या सेनानीने स्वीकारून अल्लीला रणांगणात हतवीर्य केले आणि शेवटी मुसलमानांतील काही कटवाल्यांनी ह्या मुसलमानी पैगंबराच्या अत्यंत विश्वासू आणि पुत्रवत मानलेल्या जावयाची सन ६६१ मध्ये क्रूरपणाने हत्या केली! आणि तीही केव्हा, तर तो सत्पुरुष अल्ली, पैगंबराचा कृतकपुत्र, मुसलमानांचा खलिफा, मुख्य मशिदीत ईश्वराची प्रार्थना करीत असताना! मुसलमानी धर्मशास्त्राप्रमाणे निष्ठेने वागणाऱ्या मनुष्याचा देव पाठीराखा असतो, त्यास विजयच मिळतो, अशा समजुती, या जगातील विजयाच्या अर्थी तरी, किती पोकळ आहेत हे या घटनेवरून स्पष्ट होत नाही काय? कुराण अल्लीच्या बाजूस होते; पण यश, निदान भौतिक यश तर मारेकऱ्याच्या सुन्यास मिळाले! कुराणाचे प्रार्थनामंत्र त्या अल्लीच्या ओठावर असताच मारेकऱ्याचा सुरा त्याच्या हृदयात घुसला. ते कुराणाचे मंत्र त्यास ह्या जगात तरी वाचू शकले नाहीत!

राजपुत्र हसन-हुसेन

अल्लीला महंमद पैगंबरांच्या फातिमा नावाच्या ज्या मुलीशी त्याचे लग्न झाले होते, तिच्यापासून हसन आणि हुसेन हे दोघे पुत्र झाले. अल्लीला वर सांगितल्याप्रमाणे मारेकरी घालून ठार मारल्यानंतर त्याच्या प्रतिपक्षाने मोअवियाचे खलिफापद मान्य केले. परंतु अल्लीच्या पक्षाच्या मते खलिफापद हे महंमद पैगंबरांच्या वंशातच राहावे असे असल्याने आणि अल्लीचे जे वरील पुत्र तेच महंमद पैगंबरांच्या वंशाचा उरलेला अंकुर असल्यामुळे त्या हसन-हुसेनांच्या हातीच खलिफापद ठेवण्याची अल्लीच्या पक्षाने पराकाष्ठा चालविली. अल्ली ठार मारला जाताच त्यांनी हसनला खलिफा म्हणून

घोषित केले. पण तिकडे मोअविया हा प्रबळ सैन्य घेऊन त्यांच्यावर चालून येत आहे असे कळताच त्यांची गाळण उडाली. पैगंबराचा हसन हा नातू असला तरी ते दैवी नाते ह्या मानवी जगात प्रबळ असलेल्या सैन्यावाचून अगदी दुबळे ठरले आणि हसनला खलिफापदावरील आपला अधिकार सोडून देऊन मोअवियास एका वर्षाच्या आत शरण रिधावे लागले. दोन्ही पक्षांचा करार झाला तो इतकाच की, मोअवियानेच खलिफा व्हावे. पण त्याच्या मृत्यूनंतर मात्र पैगंबराचा दुसरा नातू जो हुसेन त्याला खलिफा नेमावे.

अशा रीतीने मोअविया हाच शेवटी मुसलमानी साम्राज्याचा एकमेव नि अप्रतिरथ खलिफा झाला. यश त्याला आले! तो कोणी मोठा धर्मभीरू, कुराण निष्ठेने पाळणारा, न्यायी, सदाचारी होता म्हणून का त्याला हे अप्रतिम यश येऊन तो कुराण मानणाऱ्यांचा मुख्य राज्याध्यक्षक नव्हे, तर धर्माध्यक्षही झाला? मुळीच नाही! यच्चयावत् मुसलमानांचा अगदी निर्विवादपणे झालेला आणि अत्यंत प्रबळ ठरलेला असा जो पहिला खलिफा, तो हा मोअविया कसा होता याविषयी अमीर अल्लीच म्हणतात -

‘ज्याचे मित्रत्व राखता येणे कठीण जाई आणि ज्याचे शत्रुत्व डोईजड होई, त्याचा त्याचा विषाने वा खंजिराने त्या मोअवियाने घात केला आणि करविला. हत्या ही त्याच्या अंगवळणी पडलेले एक प्रबळ हत्यार होते. त्याच्या सत्तेला अडथळा करू लागले अशी वाटेल ती कुराणातील दैवी वा व्यवहारातील मानवी आज्ञा वा आचार झुगारून देण्यास तो कमी करित नसे. पण सोईस्कर असल्यास कुराणातील आचार बाह्यशः पाळण्याचे सोंगही असे वठवून देई की यंवा! हा केवढा दैवदुर्विलास होय की, ज्यांनी प्रत्यक्ष महंमद पैगंबराचा छळ केला तेच त्याच्या वंशजांच्या पैतृक संपत्तीचे नि राज्याचे वारस ठरावे! आणि ज्यांनी मूर्तिपूजकांचा पक्ष घेतला तेच महंमदाच्या मूर्तिभंजक मुसलमानी धर्माचे खलिफा - धर्माध्यक्ष - व्हावे!’ (‘हिस्टरी ऑफ दि सारासेन्स’ पृष्ठ ७१ नि ८२)

पण ऐहिक दृष्टीने पाहता मोअवियाला हे यश कसे आले ते अगदी सूर्यप्रकाशाइतके स्पष्टपणे दिसू शकते! तो अत्यंत धाडशी, राजनीतिपारंगत, शूर, कारस्थानी पुरुष होता. ऐहिक राज्ये जिंकण्यास जे गुण अवश्य ते त्यात होते. त्याचे सैन्य झुंजार असून, शस्त्रास्त्रे उत्कृष्ट असत, म्हणून ऐहिक राज्य जिंकण्याच्या कामी त्याला यश आले आणि पैगंबराचा दैवी वंश तिकडे धुळीस मिळत असता मोअवियाने स्थापलेले दमास्कसचे मुसलमानी साम्राज्य नि धर्माध्यक्षत्वाचे ते खलिफापद त्याच्या साध्या मानवी वंशात शंभर वर्षे अव्याहतपणे नांदत राहिले!!

हसनच्या हातून खलिफापद नि साम्राज्य छिनावून घेऊनच मोअविया स्वस्थ बसला नाही. थोड्याच अवधीत त्याचा मुलगा येझिड याच्या कारवाईने हसनला विष पाजून ठार मारण्यात आले! पैगंबराचा, देवदूताचा तो प्रत्यक्ष नातू पण त्यालाही वाचविण्यासाठी महंमद पैगंबर देवापाशी मध्यस्थी करू शकले नाहीत - दैवाने मागे अल्लीला कटवाल्यांच्या खंजिरास मारू दिले तसे आता त्या सुष्ट हसनलाही विषाच्या पेल्यास

पिण्याआधी एकवार देखील सावध न करता दुष्टांच्या घातास बळी पडू दिले!

राहता राहिला महंमदचा दुसरा नातू हुसेन. खलिफा मोअवियाने पूर्वी करार केला होता की, त्याच्या मागे खलिफापदावर नि साम्राज्यपदावर हुसेनला स्थापिले जाईल! पण त्याचा वडील भाऊ हसन त्याला विषप्रयोगाने ठार केल्याबरोबर हा करारही मोडून खलिफा मोअवियाने आपल्या मागे आपला पुत्र येझिड ह्यासच खलिफापद मिळावे म्हणून निश्चले आणि मुसलमानी साम्राज्यातील मशिदीमशिदीतून येझिडलाच खलिफा करण्याची ग्वाही दिली गेली. सैन्याने नि राजधानीने तीच शपथ घेतली. पराक्रमी मोअविया सन ६८० मध्ये वारताच त्याचा हा सवाई पराक्रमी पुत्र येझिड, राजधानी दमास्कसमध्ये, आपल्या पित्याच्या विस्तीर्ण साम्राज्याचा धनी नि मुसलमानी धर्माचा धर्माध्यक्ष झाला!

खलिफा येझिड

ह्याच येझिडने महंमद पैगंबराच्या अेका नातवास - हसन यास - विषप्रयोग करवून मारले हे वर दिलेच आहे. महंमद पैगंबराचा दुसरा नातू हुसेन, त्याला खलिफा नेमण्याचा झालेला करार लाथाडून आता तोच येझिड खलिफा झाल्यामुळे हुसेनच्या जातीचे नि पक्षाचे लोक अर्थातच फार चिडले. त्यांच्यापैकी इराकच्या लोकांनी तर हुसेनला बंड करून उठण्यास खूपच भर दिला. ‘आपण आमच्या प्रांतात पाऊल टाकताच सारी जनता एका माणसासारखी बंड करून उठेल! आपल्या येण्याचा काय तो अवकाश!’ असे उत्क्षोभक निरोप हुसेनला येत राहिले! त्यासरशी त्या निरोपावर विश्वासून आपल्या खलिफापदाचा येझिडने छिनावून घेतलेला हक्क रणांगणावरच परत मिळवीन अशा निश्चयाने हा पैगंबराचा धर्मशील नातू हुसेन इराकवर उघडपणे चालून गेला. त्याच्याबरोबर त्याचे नातलग, दोन मोठे मुलगे, काही निष्ठावंत अनुयायी, बायका-मुले, इतकी मूठभर सेना काय ती होती.

हाय हसन! हाय हुसेन!

येझिडला तर हेच पाहिजे होते. तो जितका पराक्रमी तितकाच लुच्चा. त्याने साऱ्या मुसलमानी साम्राज्यात असा दरारा बसविला होता की, त्याच्या वर्तनात तो कुराणाच्या आज्ञांचा उपमर्द जमेल तेव्हा करित असताही तोच खलिफा धर्मनिष्ठांचा धर्मगुरू! - म्हणून सारा मुसलमान त्याच्यापुढे चुपचाप गुडघे टेकीत होता. लाखो मुसलमानांची सहानुभूती प्रत्यक्ष महंमद पैगंबराच्या त्या संतस्त असताही सत्यपरायण राहणाऱ्या नातवाकडे - हुसेनकडे - होती. पण खलिफा येझिडच्या विरुद्ध ब्र काढण्याची कोणाची छाती होईना. अशा स्थितीत हुसेन बंड करून उठतो आहे हे पाहून खलिफा येझिड उलटा संतापला! गुप्त हस्तकांकरवी उत्क्षोभक बातम्या त्याने होऊनच हुसेनला चहूकडून धाडविल्या की, ‘या आम्ही येझिडविरुद्ध तुम्हांस तत्काळ मिळतो!’ त्या निरोपास सत्य मानून तो सत्यपरायण हुसेन या मूठभर बाजारबुणग्यांसारख्या टोळीनिशी

जो जो पुढे चालला तो तो त्याला कोणी अडविण्यास येईना ना. त्यालाही हे आश्चर्यच वाटले! निष्ठावंत भाविक मुसलमान म्हणू लागले, 'अल्ला सत्याचा अभिमानांनी. प्रत्यक्ष पैगंबराच्या नातवाविरुद्ध असणाऱ्या शत्रूंचे डोळे अल्लाने आंधळे केले, बुद्ध भ्रंशिली! नाहीतर खलिफा येझिड असा नांगी टाकून बसणारा प्राणी नव्हे. देवाचा अद्भुत चमत्कार आहे हा!'

तो अद्भुत चमत्कार होता खराच! पण तो देवाच्या दयेचा नसून येझिडच्या राजनीतीचा! कारण हुसेनला असे खोट्या आशेच्या मागे लावीत लावीत त्याने अशा ठिकाणी आणून सोडले की, जिथे निराशेच्या जाळ्यात तो पैगंबराचा नातू अचानक नि पुरतेपणी सापडावा.

इराकच्या प्रांताने त्यास बोलावले होते. जायचेच काय ते कठीण काम. तिथे जाताच तो प्रांतच प्रांत 'अल्ला हो अकबर' करून हुसेनसाठी उठणार. ह्या अपेक्षेतील कठीण काम तेच पार पडले. हुसेन इराकमध्ये प्रवेशतो त्याला कोणीही अडविले नाही. पण इराकमध्ये बंडाचा झेंडा घेऊन त्याने पाय ठेवताच जे सोपे वाटले तेच काम कठीण ठरले - हुसेन कान देऊन ऐकत राहिला पण इराकमध्ये निजलेल्यांची झोप मोडण्याइतकी देखील गडबड कुठे ऐकू येईना. 'हुसेन की जय' गर्जत एकही तरवार म्यानानातून खणखणेना!

तो तरवारी खणखणल्या; तीरही सोऽ सोऽ सुटत चालले. पण हाय हाय! ते हुसेनला साहाय्य देण्याचे वचन दिलेल्या मुसलमानांचे नसून त्या लबाड खलिफा येझिडने हुसेनला अचानक गाढून कापून काढण्यासाठी धाडलेल्या मुसलमानी सैन्याचे होते.

'विश्वासघात!' हुसेनच्या टोळीत एकच हाहाकार उडाला. निरुपायाने एका गावच्या आश्रयास आपले तंबू ठोकून त्यातल्या त्यात रचता येईल तितका व्यूह रचून हुसेनने ठाण मांडले. शत्रूने वेढ्याची तात त्या ठाण्याच्या गळ्याभोवती घातली.

करबलाची लढाई नव्हे, कत्तल!

त्या जागेचे नाव करबला होते. खलिफा येझिडने हुसेनला त्या पिंजऱ्यात कोंडण्यासाठी जो सेनानी धाडला होता, त्याने हुसेनच्या टोळीवर चढून न जाता त्याचा छळ करावयाचाच तेवढा विडा उचलला होता. हुसेनची ती मूठभर टोळी - ती जरी तरवार उपसून उभी होती तरी तिलाही शत्रूवर चालून जाणे अशक्य होते. लढाईचा प्रश्न नव्हता तो! शत्रूने हुसेनचे पाणी तोडले, दुरून तीरांचा वर्षाव चालविला. दिवसांमागून दिवस हुसेनचे लोक पाण्यावाचून तळमळू लागले. शत्रूशी हुसेनने बोलणे केले, 'मला सुखरूप परतू द्या - मी लढणार नाही!' पण त्याच्या लढाईला भीत कोण कोण! महंमद पैगंबराचा तो नातू, हजारी मुसलमान पैगंबराच्या ज्या वंशास दैवी अंश मानीत त्या वंशाचा तो राजपुत्र! पाण्यावाचून तडफडू लागला, 'मी शरण येतो - पण मला खलिफा येझिडकडे न्याल ते बंदिवान म्हणून नेऊ नका, तर माननीय वीरपुरुष म्हणून न्या!' पण

त्यास बंदिवानच नव्हे तर नीच, पापी म्हणून, अपराधी म्हणून आणा; आणला तर! उत्तम मार्ग म्हणजे जिवंत आणूच नका! हीच तर त्याच्या शत्रूची - खलिफा येझिडची - आज्ञा होती! शेवटी तो न्यायपरायण हुसेन म्हणाला, 'माझाच जीव तुम्हांस हवा आहे ना? मग हा मी पुढे येतो, मला मारा नि वाद संपवा. पण निरपराध लेकरांना नि स्त्रियांना तरी तहानेने तडफडत मारू नका. त्यांना सुरक्षितपणे वेढ्याबाहेर काढून द्या!' पण हीही विनंती खलिफाच्या सेनानीने अमानली. आता मृत्यूवाचून गत्यंतर नाहीसे पाहून हुसेनने आपल्या अनुयायांस सांगितले, 'तुम्ही व्यर्थ मरू नका, ज्यास जाणे त्याने मला सोडून जावे हेच उचित; त्यातच मला समाधान वाटेल!' पण कोणी गेला नाही. उलट आपल्या मुसलमानी धर्मसंस्थापकाच्या प्रत्यक्ष नातवावर तलवार चालविण्यास कचरून झुंजणे तर त्याच्या वतीनेच झुंजू अशा निश्चयाने येझिडच्याच सैन्यातील काही धर्मशील मुसलमान सैनिक हुसेनच्या छावणीत निघून आले.

तीरामागून तीर एकसारखा येझिडच्या सैन्यातून सुटत चालला. हुसेनच्या मूठभर लोकांतील वीरांमागून वीर वेचक वेचक पडत चालला. शेवटी तो पैगंबराचा नातूही घायाळ झाला. त्याने पाणी मागितले. मोठ्या प्रयासाने पाण्याच्या प्रवाहाशी त्यास नेण्यात आले. तोच शत्रूच्या तीरांची झोंड उडाली. तहान तहान करीत हुसेन पुन्हा तंबूच्या दाराशी आला. स्त्रिया ओक्साबोकशी रडू लागल्या. हुसेनचे लढते पुत्र मरून पडले हाते. एक अर्भक उरले; त्याचे शेवटचे चुंबन घेण्यास हुसेनने ते लेकरू उचलले - तोच शत्रूने त्यास एका तीक्ष्ण बाणाने खिळून टाकले! त्यासरशी 'अल्ला' असे ओरडून तो राजपुत्र हुसेन तंबूपुढे मटकन बसला. पाणी पाणी! एका सतीने प्रयत्नांची शर्थ करून एक पेला पाणी मिळविले.

पाणी! पाणी! त्या घायाळ राजपुत्राच्या हातात तो पाण्याचा पेला येताच त्याने तो पिण्यास आवडीने उचलला. घोट घेण्यास कोरडे पडलेले तोंड पटकन उघडून आ केला; तोच पाण्याच्या घोटाआधीच शत्रूचा बाण नेमका त्याच्या तोंडात सूं सूं करीत शिरला. एक कर्कश किंकाळी फोडून वीरपुत्र तरवार उचलून उठतो तो चौकीकडून हाणा, मारा करीत शत्रू धावला नि हुसेन तरवारीच्या घावांनी छिन्नविछिन्न होऊन ठार झाला!

मुसलमानी धर्मसंस्थापकाच्या नातवाचे त्या मुसलमानांच्या दैवी खलिफाच्या देहावर त्या मानवी खलिफा येझिडचे ते क्रूर मुसलमान थै थै नाचले, त्याच प्रेतास त्यांनी हाणले, ठोकरले, त्याचे शिर भाल्यास टोचून मिरवीत निघाले! पण देवाने त्या 'दैवी'पण दुबळ्या खलिफाच्या साहाय्याने हूं का चूं केले नाही! (अमीर अल्ली पृ. ८६) मानवी पण प्रबळ अशा खलिफा येझिडपुढे देवसुद्धा असंतोषाचा एक ब्रही काढू धजला नाही.

येझिडचा तो सेनानी ओबाअिदुल्ला त्या राजपुत्र हुसेनची ती दुर्दशा पाहत राहिला. त्याच्या त्या क्रूर सैनिकांनी हुसेनचे शिर आणून त्याच्यापुढे जेव्हा टाकले तेव्हा तो अगदीच पिसाळला. हुसेनविषयीचा त्याचा राग अनावर होऊन त्याने हातातल्या छडीने

मृत राजपुत्राच्या कापून आणलेल्या रक्ताळ मस्तकाच्या तोंडावर नि ओठावर सपासप मारले.

येझिडच्या त्या क्रूर सैनिकांत देखील ते बीभत्स दृश्य पाहून हळहळणारा एक तरी प्राणी होता हीच गोष्ट विशेष. तो एक वृद्ध मुसलमान पुटपुटला, 'हाय हाय! दैवी पैगंबराच्या ह्याच लाडक्या नातवाच्या ह्याच ओठांचे, त्या पैगंबराचे ओठ चुंबन घेताना मी स्वतः पाहिले होते.

हुसेनच्या स्त्रियांना, फाटकीतुटकी लक्ते नेसलेल्या, मळलेल्या, पाण्यासाठी तळमळलेल्या त्या मुसलमानी पैगंबराच्या मुली - सुनांना मुसलमान सैनिकांच्या पाहण्यात येझिड खलिफाकडे धाडण्यासाठी दमास्कसला पाठविलेल्या टोळीच्या पुढे भाल्यावर टोचलेले हुसेनचे मस्तक मिरवत चालविलेले होते! करबलाच्या अत्यंत क्रूर कत्तलीचा तो विजयध्वज होता.

खलिफा येझिडच्या भव्य राजवाड्याच्या तटाखाली भिंतीला टेकून महंमद पैगंबराच्या त्या मुली - लेकी - सुना लक्ते नेसलेल्या, मळलेल्या, हुसेनचे ते कापून आणलेले मस्तक ज्यांच्यापुढे पडले आहे अशा त्या राजस्त्रिया ओक्साबोकशी रडत बसल्या! आपले केस तोडतोडून मोठमोठ्याने त्यांनी एवढा आक्रोश मांडला की, सारी राजधानी रडू लागली, चिडू लागली. येझिडदेखील थोडा गडबडून गेला, त्याने त्यांची झाली ती निर्भर्त्सनाच बस झाली असे समजून त्यांना परत मक्का-मदिनेकडे आपापल्या गावी जाऊ दिले.

अशी करबलाची कत्तल झाली. मुसलमानी पैगंबराचे प्रत्यक्ष नातू जे हसन-हुसेन, त्या राजपुत्रांचा असा अत्यंत शोचनीय शेवट झाला. महंमदाच्या वंशाची करबलाला अशी दुर्दशा झाली, असा नायनाट झाला. तीच करुणकथा आठवून आठवून करबलाच्या त्या कत्तलीच्या दिवशी प्रतिवर्षी कोट्यवधी मुसलमान ताबुतांच्या स्मृतिदिनी 'शोक! हाय, शोक!' असे वारंवार आक्रंदत धायधाय रडू लागतात. करबलाची हीच करुणकथा ताबुताची गोष्ट होय. हसन-हुसेनच्या या हृदयद्रावक शेवटचा तो शोकदिन असतो, ते दुःखस्मारक असते.

हुसेनच्या ह्या दुर्दशेची बातमी पोहोचताच मुसलमानांची जी प्रमुखतम धर्मक्षेत्रे नि पैगंबर महंमद स्वतः जीत राहत, त्या मदिना नगरीतील लोक अत्यंत खवळून गेले. त्यांनी येझिडचे खलिफापद रद्द केले नि त्याचा अधिकार पिटून घालविला. ही बातमी पोहोचताच तो पराक्रमी येझिड डिवचलेल्या सिंहासारखा चवताळला आणि सिंहाहूनही हिंस्र अवतार धरून ससैन्य मदिनेवर येऊन कोसळला. त्याच्या क्रोधाने तो सारा अरब देश थरथर कापू लागला. येझिड, मुसलमानी साम्राज्याचा मुख्य धनी, मुसलमानी धर्माध्यक्ष खलिफा, पण त्या मुसलमानी खलिफानेच मुसलमानी धर्मक्षेत्राची राखरांगोळी उडविली! महंमद पैगंबराचे निवडक अनुयायी लहानमोठे वेचून वेचून कत्तल करण्यात आले. जे उरले त्यांना दास बनविण्यात आले. त्यांच्या मानेवर डाग देऊन ठेवले. अल्लीच्या खिलाफतीपासून जी रुग्णालये, सार्वजनिक कार्यालये, उठविलेली होती ती

सारी धुळीस मिळविली; फार काय - त्या मुसलमानी पुण्यक्षेत्रांतील ती पैगंबराची पुण्यतम मशीद, तिची खलिफा येझिडने घोडशाळा बनविली नि पवित्र स्थळांची अनन्वित विटंबना केली. ('हिस्टरी ऑफ सारासेन्स', पृष्ठ ८८) मदिनेला धुळीस मिळवून येझिड मक्केवर चालून गेला आणि येथील पवित्र 'काबा' आणि इतर पुण्यस्थळे यांचीही यथेच्छ नासधूस करण्यात आली.

येझिड हाच शेवटी अप्रतिरथ खलिफा ठरला. ऐहिक राज्य, यश, दरारा, विजयश्री ही सारी त्याच्या पायाशी कुर्निसात करीत होती.

हा एवढा विजय त्या येझिडला मिळाला आणि हसन-हुसेनादिक पैगंबराच्या पुत्रपौत्रांचीही धुळधाण झाली. का बरे? येझिड हा त्या हसन-हुसेनहून कुराणाच्या आज्ञा अधिक एकनिष्ठपणे पाळीत होता, कुराणीय सदाचारांत अधिक निष्ठावंत वा मानवी-दृष्ट्या अधिक न्यायी होता म्हणून का हसन-हुसेन नाश पावले नि येझिड विजयी झाला? नव्हे, नव्हे! त्या खलिफा येझिडच्या धर्मनिष्ठतेविषयी मुसलमानी ग्रंथकारही काय म्हणतात ते स्वतः जस्टिस अमीर अल्लीच थोडक्यात असे समारोपतात-

'खलिफा येझिड क्रूर नि विश्वासघातकी होता. मुसलमानी धर्मात अत्यंत पातक जे गणले ते मद्यपान, पवित्र मशिदींची विटंबना, हत्या, विषप्रयोग, हलकट व्यसने इत्यादी धर्मबाह्य दुराचारांनी ग्रस्त असा हा खलिफा येझिड मुसलमानी धर्मपुरोहितांची चेष्टा करण्यासाठी एका माकडास मुल्ला-मौलवींचे सोंग देऊन एका सजविलेल्या गाढवावर बसवी नि त्यास आपण जाई तेथे मागेमागे मिरवीत चालवी!'

महंमद पैगंबराने आपला मूर्तिभंजक धर्म स्थापील्यानंतर, पूर्वी मूर्तिपूजक धर्मास पाळीत असलेल्या मक्केवर हल्ला केला. ते नगर जिंकले नि स्वतः तेथील जुन्या मूर्ती धडाधड फोडून तोडून टाकल्या. जयोन्मादांत मुसलमान ओरडले, 'हे पहा तुमचे लाकडी दगडी देव! महंमदाच्या हातोड्याखाली चूर्ण झाले! किती दुबळे हे देव!!' ('हिस्टरी ऑफ सारासेन्स', पृ. १६) महंमदाचे हे तर्कशास्त्र खरे होते.

महंमद पैगंबराने मूर्तिपूजकांच्या देवास दुबळे म्हटले आणि मूर्तिभंजक देवाच्या मशिदी बांधल्या, पण खलिफा येझिडने त्या मशिदी उद्ध्वस्त करून त्यांच्या घोडशाळा केल्या, ती मक्का-मदिना धुळीस मिळविली, त्या मूर्तिभंजक पैगंबराच्या वंशाचा क्रूरपणे नायनाट केला. मग आता त्याच तर्कशास्त्राने हेही सिद्ध होत नाही का की, मूर्तिभंजकाचा देवही तितकाच दुबळा आहे? हातोडा धडधाकट असला की तो मूर्तिपूजकाच्या देवळासारखाच मूर्तिभंजकाच्या मशिदीचेही चूर्ण करतो, त्यांचे वंशही निर्वंश करतो? खरा देव महंमदाचा हातही धरीत नाही. येझिडचाही नाही. ऐहिक राज्य, ऐहिक विजय, ऐहिक सत्ता, ज्यांच्या हाती ती ती ऐहिक साधने प्रबळ त्यांच्याच हाती पडणार. मग ते पुराणांत विश्वसोत वा कुराणांत! आध्यात्मिक मोक्षाचा प्रश्न ह्या लेखाचा विषयच नाही.

यज्ञपूजक इंद्राचे अनुयायीच विजयी होतात ही पुराणवचने जशी अनुभवाने अतथ्य ठरली, तशीच यज्ञध्वंसक मूर्तिभंजक अल्लाचे अनुयायीच 'फते' पावतात, ही कुराणवचनेही

अतथ्यच ठरली आहेत. ज्यू लोकांनाच जगाचे राज्य देऊन म्हणून 'जेहोवा'ने बायबलांत वचने दिली. पण आज जगात जर कोणाचे टीचभरही राज्य नसेल तर ते 'ज्यू'चेंच!

जर वेद, कुराण, बायबल, तौलिद, इंजिल प्रभृती धर्मग्रंथ, त्यांचे त्यांचे अनुयायी मानतात तसे ईश्वरप्रदत्त, ईश्वरकृतच असते, तर ईश्वराने त्यांची वचने अशी खोटी पडू दिली नसती. त्यांच्याच पैगंबराच्या नि ऋषींच्या वंशाची अशी धूळधाण उडू दिली नसती. कधी पुराणाचे आचार पाळणाऱ्यांचाही सत्यनाश; कधी कुराणांचे आचार पाळणाऱ्यांही सत्यनाश, कधी बायबलवाल्यांचीही दुर्दशा! किंबहुना या धर्मग्रंथात 'गाय पूज' नि त्या धर्मग्रंथात 'गाय पुजू नकोस, खा!' अशा धडधडीत उलटसुलट फसवेगिरीच्या आज्ञा देऊन मनुष्यांत नसता कलह चेतविण्याचे दुष्ट काम निदान देवासारख्याने तरी करावयास नको होते.

पण देवाने ते केले हे म्हणण्यातच खरी चूक आहे. हे सारे वेद, बायबल, कुराण प्रभृती धर्मग्रंथ मनुष्यकृत आहेत. त्यांतील अनेक वचने जी आज खोटी पडली आहेत ती टाकून, जे ज्ञान आज लटके ठरते ते सोडून, आजही जे उपयोगी वा सत्य वाटते तेवढे मानावे हेच उचित. कोणत्याही मानवी ग्रंथाप्रमाणेच तेही आहेत. एवढे मानताच ते ग्रंथ मनुष्यजातींचीच ऐतिहासिक नि सामायिक संपत्ती होते. देवाचे नांवे डोकी फोडणे बंद पडते. आपण सर्वांनीच बाबिलोनच्या इष्टिका ग्रंथाप्रमाणे, त्यांस सादर संरक्षावे, साभार आदरावे, सावधान अभ्यासावे, पण देव न्यायाचा वाली आहे, सत्य पक्ष विजयी होतोच, पुराण वा कुराणवाल्यांचा जय हा ठेवलेलाच प्रभृती मिथ्या आशांवर न विसंबता राज्य संपादणे वा जोडे शिवणे - तर त्या त्या ऐहिक साध्यांस ज्या ऐहिक साधनांची आवश्यकता प्रत्यक्षपणे भासते ती साधने संपादावी.

ऐहिक जगापुरता खरा धर्म म्हणजे ऐहिक विज्ञान, (एक्स्पेरिमेंटल सायन्स) हेच होय.

१९३४, (६:१९०)

अनुवंश आणि जातिव्यवस्था

१. माणुसकीसाठी...

२. हिंदूबंधुत्व

३. अनुवंश, छे आचरटपणा!

४. अनुवंशिक गुणविकासाच्या मर्यादा

५. संकर

६. जातिभेद

७. सनातनी हिंदुबंधूस अनावृत पत्र

८. जातिभेदाचे कुराण

९. इस्लाम मधील समतेचा टेंभा

१. माणुसकीसाठी!

श्रद्धानंदचे लेख नेहमी समग्र न वाचणाऱ्या कोणा कोणा प्रामाणिक मनुष्याचा मधूनच काही छेदक (प्यारिग्राफ) किंवा वाक्ये वाचून भ्रांत समज होण्याचा संभव असल्याने हें स्पष्टपणे आणि वारंवार सांगणें भाग आहे की, प्रस्तुतची अस्पृश्यतेची रूढि ही अत्यंत अन्याय्य आणि आत्मघातकी असल्यामुळे मुख्यतः केवळ माणुसकीसाठी म्हणूनच तिचें आम्ही हिंदूंनी निर्दालन केले पाहिजे. इतर सर्व कारणें हीं दुय्यम होत, हेच आमचे अबाधित मत आहे.

(६:३८०)

२. हिंदूबंधुत्व!

तुम्ही आम्ही सकल हिंदू । बंधुबंधू
तो महादेवजी पिता आपुला चला तया वंदू ॥१॥
उभयांनि दोष उभयांचे । खोडावे
द्वेषासि दुष्ट रूढीसी । सोडावें
सख्यासि आईच्यासाठी । जोडावें
आम्हि अपराधांसी विसरुनि प्रेमा पुन्हा पुन्हा सांधू
लेकुरें हिंदुजातीचीं । हीं आम्ही
आमुच्या हिंदुधर्मासी । त्या कामीं
प्राणही देउनी रक्षू । परिणामीं
या झेंड्याखाली पूर्वजांचिया एकाची नांदू

-रत्नागिरी, १९२५
(८:१३९)

३. आनुवंश, छे! आचरटपणा

(बुद्धिमान पित्याचा पुत्र बुद्धिमान निघतो आणि पराक्रमी पुरुषाचा पुत्र पराक्रमी निघतो. ही मूर्खपणाची समजूत आहे. आनुवंश संकल्पना आचरटपणाची आहे. त्या वेडगळ समजुतीवरच जातिव्यवस्था उभी आहे.)

आतापर्यंत केलेल्या आनुवंशाच्या छाननीचा सारांश असा आहे की, आनुवंश शुद्ध राखला असता गुणविकास किंवा गुणदृढीकरण होतं, हा नैसर्गिक नियम जरी अंशतः खरा असला तरी त्याच्या आधारावरच आजच्या बेटीबंदीचे आणि जातिभेदाचे समर्थन करताना आपण खालील मर्यादा ध्यानात धरल्या पाहिजेत.

(१) गुणविकासाचा आनुवंश हा एकच घटक नसून तो अनेक घटकांतील एक घटक आहे.

(२) आनुवंश शुद्ध ठेवला तरीही प्रकाश, अन्न, पाणी, वायुमान, पितरांची मनःस्थिती, त्यांचेवरील संस्कार, शिक्षण, संधि, साधने इत्यादी प्रकाराची परिस्थिती जशी बदलते तसे संतानाचे बीजभूत गुण भिन्न भिन्न प्रमाणात विकास वा संकोच पावतात किंवा पालटतात.

(३) आनुवंश शुद्ध राखला तरीही सद्गुणाप्रमाणेच दुर्गुणही वर्धन वा दृढीकरण पावतात, आणि म्हणून आनुवंश हा केव्हा केव्हा अत्यंत हानिकारक ठरून संकरच दोष वा दुर्गुण संतानांतून काढून टाकण्याचे कामी समर्थ नि हितकारक ठरतो.

(४) आनुवंश शुद्ध राखला तरीही पितरांचे सद्गुण काही वेळ विकास पावत जाऊन पुढे आपण होऊनच क्षीण होत जातात किंवा विकृत होतात. अशा वेळीही संकर प्राण्यांना हितकारक ठरतो.

(५) निसर्गजात जातीत आनुवंश शुद्ध राखणे सुकर आहे; पण केवळ मानीव, केवळ पोथीजात जातीत आनुवंश एकसारखा निर्भेळ राखणे जवळजवळ अशक्य आहे.

(६) आणि ब्राह्मणादिक ज्या जातीत आज परस्पर बेटीबंदी अत्यंत कडक आहे त्या आपल्या हिंदु जातीजातीतही शास्त्रानुरोधानेच पूर्वी पिढ्यान्पिढ्या अन्योन्य रक्तबीजाचा ओघ अखंड वहात असल्याने आणि लैंगिक आकर्षणाने होणारा गुप्त संकर सदोदितच

या किंवा त्या प्रमाणाने प्रवाहित राहत आला असल्याने आणि यापुढेही राहणारच असल्याने आता केवळ विवाहापुरती बेटीबंदी कितीही कसून चालू ठेवली तरी ब्राह्मणाचा मुलगा उपजतच ब्राह्मणगुणसंपन्न वा क्षत्रियाचा क्षत्रियगुणसंपन्न असलाच पाहिजे असा समज मूलतःच त्याज्य ठरतो आहे. कारण आमच्या सर्व जातींचा आनुवंश पिढ्यान्पिढ्या संकीर्ण होत आल्याने आनुवंशाच्या नियमांप्रमाणेच आणि त्या नियमापुरते तरी कोणच्याही जातीस कोणातरी विशिष्ट गुणांचे एकस्व (Monopoly) मिळणे असंभव आहे.

प्रत्यक्ष अनुभव

या तात्त्विक तर्काने अनुमित झालेल्या सिद्धान्तास व्यावहारिक अनुभवाचाही पाठिंबा एकसारखा मिळत आलेला आहे. आईबापा-प्रमाणेच मुलं निघत नाहीत हा अनुभवही सार्वत्रिक आहे. श्रीकृष्णाचा एकही पुत्र श्रीकृष्ण निघाला नाही. डोळस व्यासांचा मुलगा आंधळा धृतराष्ट्र आणि सच्छील व्यासांचे नातू दुर्योधन, दुःशासन. शुद्धोदनाचा पुत्र बुद्ध आणि बुद्धाचा पुत्र राहुल! आपल्या कन्यकांचे बळाने नुसते मुखावलोकन करू इच्छिणाऱ्या म्लेंच्छास, रक्तस्नान घालणारे चितोडचे प्रतापी महाराणे आणि त्यांचे पोटी, आपल्या कन्यका कोणी बळाने हरण करील म्हणून आपल्या पोटच्या कुमारीनाच विषाचे घोट पाजून ठार मारणारे नंतरचे भीमसिंगी महाराणे! शिवाजीचा पुत्र संभाजी आणि संभाजीचा शाहू! पहिल्या बाजीरावाचा पुत्र राघोबा आणि नातू दुसरा बाजीराव! किंबहुना उभ्या पृथ्वीचे इतिहासात कोणी शककर्ता म्हटला की त्याच्या चार, पांच पिढ्यांचे आतच कोणीतरी दुबळा राज्यविनाशक पुत्र निपजावयाचाच, असा प्रकार जवळजवळ एखाद्या सिद्धान्तासारखा आढळून येतो. कारण केव्हा केव्हा एखाद्या बीजातील अन्तर्हित शक्ति एखाद्या पुरुषात परम उत्कर्ष पावून खर्चून गेली की ते बीज एखाद्या भारतीय युद्धात रिक्त झालेल्या भात्याप्रमाणे नित्याचेच क्षीण होऊन जाते आणि पुढील पिढीत त्यातील पहिलं तेज संक्रमित होत नाही.

म्हणून प्रत्यक्ष गुणच पाहणें बरें!

आईबापांप्रमाणे संतति होत नाही हा अनेक वेळा व्यवहारात येणारा अनुभव, आनुवंशिक गुणविकासाचा नियम खरा असताही कां येतो हें त्या नियमांच्या वर केलेल्या छाननीवरून आता जातिभेदाला अवश्य तितकें तरी विशद झालेलं असल्यामुळे आपल्या प्रस्तुतच्या जातिभेदाची उभारणी जवळजवळ सर्वस्वी या आनुवंशाच्या तत्वावरच करण्यात आपली काय चूक होते आहे आणि ती सुधारण्यास आपण त्यात काय फेरफार केला पाहिजे हे आपोआपच सूचित होणारं आहे. आपण बेटीबंदीचं आणि म्हणूनच तज्जन्य प्रस्तुतच्या शतशः जातीचें समर्थन कां करतो तर आनुवंशाने ते ते गुण त्या त्या जातीत विकास वा दृढीकरण पावतात आणि संकराने ते गुण गढूळ होण्याची आपत्ति येते म्हणून. म्हणजे आपणांस चातुर्वर्ण्यात बुद्धि, शक्ति प्रभृति विशिष्ट गुणांचा विकास हवा म्हणून. तर मग वधूवरांत ते गुण प्रत्यक्षपणे आहेत की नाहीत

हैं आपण विशेषतः पाहिलें पाहिजे. तीं वधूवरें अमुक जातींतली आहेत वा अमुक कुलांतरीं आहेत एवढेंच पाहून चालणार नाही. कारण वर दिलेल्या सहा, सात कारणांमुळे आणि आनुवंश हा गुणविकसनाचा एकमेव घटक नसल्यामुळे अमुक जात किंवा अमुक आईबाप असले की संतानात अमुक गुण, असलेच पाहिजेत, असें निश्चितपणे केवळ आनुवंशाच्या आधाराने मुळीच तर्किता येत नाही. त्यातही केवळ पोथीजात, केवळ मानीव, केवळ काल्पनिक विभिन्नतेवर उभारलेल्या आमच्या ह्या प्रस्तुतच्या जातीविषयी तर असें मानणें ही अगदी आंधळी समजूत आहे. एवढ्यासाठी सध्या केवळ आनुवंशावरच अवलंबून राहणारी बेटीबंदी तोडून टाकून प्रत्यक्ष गुणावर अवलंबून असणारी बेटीबंदी जर आपण अनुसरू लागलो तर आपला मुख्य उद्देश जो सद्गुणविकास तो अधिक निश्चितपणे आपण साधू शकू. वधूवरें अमक्या जातीचीं असलीं की त्यात त्या जातीचा मानीव गुण असतोच असें नाही. कारण गुण हे केवळ आनुवंशाने उतरत नाहीत, वाढत नाहीत; आणि आपणांस मुख्य काम तर गुणांशी आहे, आनुवंशाशी नाही. तेव्हा ज्या वधूवरांस तो इष्ट वा अपेक्षित गुण प्रकट झालेला असेल- मग तो केवळ आनुवंशाने उतरलेला असो वा परिस्थितीने असो- त्या वधूवरांचें लग्न लावल्यानेच आपल्या जातिभेदाच्या मुळाशी असलेला गुणविकासाचा हेतु साध्य होण्याचा संभव अधिक. मग त्या वधूवरांची मानीव जात कोणची कां असेना. **लग्न ठरवितांना मंगळ वा शनि त्या वधूवरांस कोणच्या स्थानी आहे ह्या नसत्या भानगडीकडे आपण जितके लक्ष देतो तितके जरी त्या वधूवरात आपण त्यांच्या संतानात अपेक्षा करतो तो गुण प्रकटलेला आहे की नाही हें पाहण्यात लक्ष देऊ तरी आनुवंशिक गुणविकास करण्यात आपण आजच्यापेक्षा पुष्कळ अंशी समर्थ होऊ.** बीजाला अनुरूप फळ लागेलच हें जितक्या निश्चितपणे सांगता येतें त्याहून शतपट निश्चितपणे फळ लागल्यावर तें अनुरूप बीजाचें होतें असे सांगता येते. तसेंच एक वेळ व्यक्तीत गुण प्रकट झाला की त्याचा आनुवंश वा जाती अमुक असलीच पाहिजे हें ठरविणें तितकें धोक्याचें नाही की जितकें ती व्यक्ति अमुक पिढीजात जातीची आहे एवढ्यावरूनच त्या व्यक्तीत त्या जातीचा तो मानीव किंवा पोथीजात गुण असलाच पाहिजे हे सांगणे धोक्याचे आहे. जर तो गुण प्रकट झाला तर त्याची आनुवंश, परिस्थिती इत्यादि कारणें ठीक जुळलीं असलींच पाहिजेत हे प्रत्यक्ष सिद्ध होते, आणि जर गुण प्रकट झालेला नसेल तर त्या नुसत्या आनुवंशाला काय चाटायचे आहे. गुण प्रकट नसेल तर त्या प्रमाणात आनुवंश ठीक असला तर परिस्थिती ठीक नसेल. त्याशी काय कर्तव्य! संतानात गुणविकास हवा तर तो गुण प्रत्यक्षपणें ज्यात दिसत असेल त्या वधूवरांचे संबंध करावे, मग तो गुण त्या वधूवरांस आनुवंशबळे एकवटलेला असो वा परिस्थितीमुळे असो. आजच्या आमच्या हिंदुसमाजात ज्यांच्यामध्ये केवळ पोथीत तसें लिहिलें आहे ह्या व्यतिरिक्त दुसऱ्या कोणत्याही सहज लक्षणांने विभिन्नत्व दिसून येत नाही अशा ब्राह्मण, शूद्र, शिंपी, सोनार, वाणी,

लिंगायत, गवळी, माळी आदि सहस्रशः उपजतच भिन्न असणाऱ्या जाती मानणें ही मूळ चुकी! त्यात त्या प्रत्येक जातीविषयी महादेवाच्या जटेपासून अमूक जात निघाली, ब्रह्मदेवाच्या बेंबीपासून जमूक जात निघाली अशा काल्पनिक भाकड उपपत्त्या अक्षरशः खऱ्या मानून त्या उपपत्त्यांप्रमाणे त्या त्या जातीच्या अंगी एकेक विशिष्ट गुण उपजतच असतात, असें ठाम ठरवून टाकणे ही घोड चुकी!! आणि तो गुण त्या जातीच्या संतानात प्रकट झाला नसला तरी तो असेलच असें समजून, त्या गुणानुरूप मानपान, सोयीगैरसोयी, उच्चता-नीचता त्या जातीतील त्या संतानात उपजत भोगावयास लावणे ही पहाड चुकी! आणि म्हणे हेंच ते आमच्या ऋषींनी शोधून काढलेल्या आनुवंशिक गुण-विकासाचें सनातन रहस्य!!!

जर एखाद्या मुलीचें नाक नकटें असलें तर तिच्या पडपणजीचें नाक अगदी चाफेकळीसारखे सुंदर होतें म्हणून आम्ही हिचेही सुंदर म्हणत नाही; तर त्या आनुवंशिक गुणविकसनाच्या त्या सनातन रहस्याची लवलेश पर्वा न करता तिच्या प्रत्यक्ष दिसणाऱ्या नकट्या नाकामुळे तिला नकटीच म्हणतो आणि तिच्या लग्नाला सतराशे विघ्ने उपस्थित करतो. जर एखाद्या मुलाचा डोळा उपजत गेलेला असला तर त्याच्या एखाद्या पणजाचे दोन्ही डोळे अगदी कमलासारखे प्रफुल्ल होते म्हणूनच त्या मुलास कमललोचन न मानता आपण काणाच मानतो; मग तोच न्याय चातुर्वर्ण्याच्या पोथीत नोंदलेल्या (रजिस्टर) गुणांस कां लागू नये? जर ब्राह्मणवंशात एखादा 'ढ' निघाला तर त्याला 'ढच' म्हटलें पाहिजे आणि शूद्रात 'ज्ञ' निघाला तर त्याला 'ज्ञ'च म्हटलें पाहिजे, मग त्याचा बाप वा आज्ञा वा पणजा 'ढ' असो वा 'ज्ञ' असो. आनुवंश बरोबर उतरला असेल तर तो गुण प्रकट होईलच. आणि गुण प्रकट झाला नसेल तर आनुवंश वा परिस्थितीच्या वा इतर कोणाच्या तरी गुणविकासाच्या घटकात घोटाळा झालेला असलाच पाहिजे.

कोणी म्हणतात व्यक्तीचे गुण नेहमी मुलात उतरतातच असें नाही. ते तिसऱ्या चौथ्या पिढीतही प्रादुर्भूत होतात. होय, होतात! पण केव्हा, केव्हा! आणि मुळी होतही नाहीत केव्हा, केव्हा! ते जेव्हा प्रकट होतील तेव्हा त्यांना मानूच मानू- पण कोण्या गवयाचा सुरेल आवाज त्याच्या पणतूत सनईसारखा गोड होणार आहे अशी अगदी हमी जरी देता आली तरी तेवढ्यासाठी त्याच्या मुलाला आणि नातवाला गवई म्हणून संगीताचीं मुख्य कामें सांगून नि त्याच्या आवाजाच्या, भोग्यांसही सुरेल सनईसारखे वाखाणीत पुनश्च! पुनश्च! (Once more) म्हणावयाचें का काय? एक शूर पुरुष निपजला त्याला आम्ही आमचा सेनापति केला. त्याचा पुत्र भ्याड निघाला, घोड्याला पाहताच हा आडखळतो! पण त्याचें शौर्य त्याच्या नातवात पुन्हा प्रकट होईल या आशेने त्या भ्याड मुलासही दाभाड्यांच्या कुळातील नामधारी सेनापती सारखे पिढीजात सेनापतित्व देऊन घोड्यावर बांधून एखाद्या पानपतावर पाठवावयाचे की काय? तिसऱ्या

चौथ्या पिढीत पितृगुण उतरतात पण तुकारामांना आज १०/२० पिढ्या होऊन गेल्या पण त्या वंशात एकही तुकाराम झाला नाही. किंवा आनुवंशाच्या गुणाची कीव करून पांडुरंगाने त्याच्या मुलानातवांसाठी पुन्हा आजवर एकदाही विमान धाडले नाही. गेल्या सात पिढ्यांत रामदासाच्या घरात दुसरा रामदास नाही, न बोनापार्टच्या घरात बोनापार्ट.

(६:३१९)

रत्नागिरी वास्तव्यातील वीर सावरकर

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । ७२

४. आनुवंशिक गुणविकासाच्या मर्यादा

आनुवंशिक गुणविकासाच्या नैसर्गिक नियमांच्या मर्यादांकडे दुर्लक्ष करून आजच्या जन्मजात जातिभेदात आनुवंश हा एकमेव, स्वयंपूर्ण आणि प्रबळतम घटक समजला जात आहे. आणि हीच भयंकर चूक त्या संस्थेचा इतका विचका करण्यास मुख्यतः कारणीभूत आहे. गुणविकास व्हावा म्हणून आनुवंश अवलंबिला; पण आता तो गुण विकसित तर राहोच पण मृतप्राय झाला तरी त्याची क्षिति न बाळगता, आनुवंश तेवढा असला म्हणजे गुणाचें काय काम, असें आव्हानच करणारी विचित्र वस्तुस्थिति उत्पन्न झाली आहे. काप हवें म्हणून कानांना भोके पाडली. पण आता काप गेले याचे भान न राहता आम्ही भोकांनाच काप समजू लागलो. भोकेच कानांची भूषणें होऊन बसली. आनुवंश असला, जन्म त्या जातीत झाला म्हणजे तो तो गुण त्या मनुष्यात असलाच पाहिजे ही धारणा! किंबहुना तो गुण आहे की नाही हा प्रश्नच नाही. जन्मत्या जातीत आहे की नाही हा मुख्य प्रश्न! ज्याच्यामध्ये ब्राह्मणाचा लवलेश गुण नाही, जो आततायी, चोऱ्या, लबाड्या, जाळपोळी करीत अनेकवार तुरुंगाची वारी करीत आहे, ज्याच्या साती ज्ञात पिढ्यांत ब्राह्मण गुण असल्याचें ऐकिवात नाही, त्याच्या अज्ञात अशा कोण्या सतराव्या पिढीच्या पूर्वजात ते ब्राह्मण होते. म्हणून त्याचें नांव जें एकदा ब्राह्मण पडलें तें पडलें. त्या कुळात तो जन्मला एवढ्यासाठीच त्याला ब्राह्मणाचा अधिकार. गंध पहिल्याने त्याला. 'देवा! दंडवत' त्याला. देवास शिवण्याचा अधिकार त्याला. वेदांचा अधिकार त्याला. दक्षिणा त्याला आणि ते ब्राह्मण्याचे गुण प्रत्यक्ष ज्याच्या अंगी दिसत आहेत त्याचा सत्तरावा पूर्वज केव्हातरी परिचर्यात्मक कर्म करीत असे म्हणून त्याचें नांव जें एकदा शूद्र म्हणून पडले त्यासरशी, आणि त्या कुळात तो जन्मला म्हणूनच तो शूद्र, हीन, तो अतिशूद्र, अस्पृश्य; मग तो अरविंद घोष असला तरी आम्ही त्यास वेदघोष करू देणार नाही. महात्मा गांधी असला तरी गांधाचा अग्रधिकार त्याचा नाही. विवेकानंद असला तरी त्यास संन्यास घेता येणार नाही. तुकाराम असला तरी त्रिंबकेश्वराच्या जोतिर्लिंगास त्याने स्पर्शता कामा नये. चोखामेळा असला तरी त्या उपरोक्त ब्राह्मणावर त्याची सावली पडताच तो ब्राह्मण विटाळावा इतका तो नीचचा नीच! ज्या नंदाच्या साम्राज्याचे छातीवर नाचत मल्लेंछ ग्रीकांनी आर्यावर्त आपल्या घोड्याचे टाचेखाली तुडविला तो नंदही एक वेळ क्षत्रिय. पण त्या वादग्रस्त सूर्यचंद्रवंशीय क्षत्रियांच्या सात पिढ्यांत जेवढें बलिष्ठ साम्राज्य कोणी स्थापलें

। आनुवंश आणि जातिव्यवस्था । ७३

नाही तेवढे साम्राज्य स्थापून त्या शिकंदराच्या जगज्जेत्या म्लेंच्छ सेनेचाही जो विजेता झाला तो चंद्रगुप्त क्षत्रिय नव्हे! - नंदान्तं क्षत्रियकुलं! त्यास वेदोक्त राज्यभिषेक होणार नाही. त्याने पराक्रमांची मात कशी केली हा प्रश्न गौण- त्याच्या पणजीची जात कोणती हा प्रश्न मुख्य! आणि असा बखेडा केवळ ब्राह्मणच घालीत, असें नव्हे. हिंदूंच्या देवांच्या मूर्ती पालथ्या घालून त्यास ज्यांनी मशिदीच्या पायऱ्या केल्या त्या मुसलमानी पातशहाचे ज्यांनी पाय चाटले त्या जातीच्या क्षत्रिय बुवांनीही, त्या पातशाहीस पालथी घालून आपल्या सिंहासनाच्या पायऱ्या ज्याने केल्या आणि हिंदुपदपादशाहीचा मुकुट हिंदु जातीच्या मूर्धाभिषिक्त मस्तकी मिरविला त्या छत्रपतीस तो जातीचा क्षत्रिय नव्हे म्हणून शेवटपर्यंत हिणविण्यास कमी केले नाही. शिवाजीपुढे या जातीच्या क्षत्रियांची मान ताठ! 'तू जातीचा क्षत्रिय नव्हेस, तुझ्या विजयावळी आम्ही विचारीत नाही; तुझी वंशावळ काढ!' म्हणून यांची मागणी! पण त्या दिल्लीश्वराच्या चरणांवर यांची मानच काय पण यांच्या मुलींचा मानही अर्पण करण्यात अस्सल क्षत्रियांची जात गेली नाही! जणू काय हे मुसलमानी दिल्लीश्वर अगदी कौसल्येच्या उदरी प्रत्यक्ष रामचंद्रासह जन्मास आले होते!

बीज आणि क्षेत्रशुद्धि

आनुवंशाचे असे विक्षिप्त खूळ माजण्यास त्याच्या वर उल्लेखिलेल्या मर्यादांकडे झालेलं आपलं अक्षम्य दुर्लक्षच मुख्यतः कारणीभूत झालेले आहे. आनुवंशाच्या नियमाचा मानवहितार्थ उपयोग कोठपर्यंत करून घेता येतो याचा विचार करताना वर दिलेल्या दोन गोष्टींप्रमाणेच तिसरी जी एक गोष्ट महत्वाची ध्यानात धरली पाहिजे. ती ही की, आनुवंशाने गुणविकसन होतं याचा अर्थ असा असतो की, सद्गुणांप्रमाणे दुर्गुणांचेही दृढीकरण किंवा विकसन होतं. मनुष्याला हितावह तेवढेच गुण दृढ किंवा वृद्धिंगत करण्याचं कार्य आनुवंशाचा नियम करीत राहता तर केवढी सोय होती! पण निसर्गाच्या बहुतेक नियमांप्रमाणे, मनुष्याला जसे हे सर्व नियम माझ्याच बऱ्याकरिता देवाने निर्माण केले असें भाबडेपणाने बहुधा वाटतं तसें त्या आनुवंशाच्या नियमास काही वाटतेसें दिसत नाही. तो नियम मनुष्याला मारणारे भयंकर विषारी दांत सापालाही जन्मजात देत राहतो. आरोग्याप्रमाणे आईबापात आढळणारे महारोगही संतानात उतरतात. या गोष्टीकडे दुर्लक्ष केल्याने मनुष्यास कित्येक प्रसंगी मोठमोठाले अपघातही सहन करावे लागतात, लागले आहेत. आनुवंशाने सद्गुणच वृद्धिंगत होतात असें गृहीत धरल्याने मनुष्याने केव्हा केव्हा त्या आनुवंशावरील आपल्या निष्ठेचा इतका भयंकर अतिरेक केला की बीजशुद्धि आणि क्षेत्रशुद्धि अगदी शंभर टक्के सांभाळली जावी यास्तव बहीणभावांची लग्नं हीच अत्यंत श्रेष्ठ विवाहपद्धति होय असें मानून तोच शिष्ट कुलाचार तो पाळीत राहिला!

(६:३११)

५. संकराची उपयुक्तता

(अर्थात, आंतरजातीय विवाहांचे फायदे)

जातीय आनुवंशाचा कट्टर विरोधी 'संकर' तोच केव्हा केव्हा हितावह ठरतो. कारण आनुवंशाच्या नियमाचं परीक्षण करताना असें आढळून येतं की, केव्हा केव्हा पितरांचे गुण संतानांत विकसित होत होत शेवटी ते न्हास पावू लागतात. जणू काय व्यक्तीच्या देहाप्रमाणेच गुणांच्या देहालाही वृद्धीची एक ठराविक मर्यादा उल्लंघिताच क्षयाची बाधा होण्याचा नियम लागू आहे. अशा वेळी त्या दुर्बळ झालेल्या बीजक्षेत्रात इतर प्रबळ बीजक्षेत्रांचा संकर करणेच हितावह ठरतं. संकर म्हणजे बुद्धिपूर्वक भिन्नकुलीन बीजक्षेत्रांची निवड आणि संमिश्रण असा अर्थ घेतला तर अशा संकरानेच कितीतरी इष्ट सृष्टि मनुष्य निर्माण करीत आला आहे - करू शकणार आहे. रायवळ आंब्यापासून रायवळ आंबेच होतात. हपूसच्या आंब्यांच्या बीजाला बीजशुद्धीचे सात्त्विक कुलाचार जर घालून दिले तर त्याचं बीज मुळी निष्फळच राहतं. पण हपूसचं कलम जर रायवळ आंब्यावर बांधलं, जर त्या दोन जातींची हा संकर केला, तर त्याचा रायवळ आंब्याहून एक अत्युत्तम आंबा उत्पन्न होतो. टोमॅटोपासून टोमॅटोच होतो. बटाट्यापासून बटाटा. पण अलीकडेच त्या दोन जातींचा यथाप्रमाण संकर करून एका शास्त्रज्ञाने एक अत्यंत उपयुक्त शाकभाजी निर्माण केली आहे. तिला खाली बटाटे आणि वर टोमॅटो लागतात. तिचे नांव बटाटा-टोमॅटो!

संकर नव्हेच

मग ज्या जातिभेदासाठी आपण येथे विचार करीत आहो त्या आमच्या हिंदूंच्या जातीविषयी तर बोलावयास नको. कारण या आपल्या हिंदुसमाजातील माणसामाणसांत बटाटा आणि टोमॅटो यांच्याप्रमाणे किंवा हत्ती आणि गाय यांच्याप्रमाणे, फार काय जपानी आणि नीग्रो यांच्याइतका देखील खरा नैसर्गिक जातिभेद मुळी उरलेलाच नाही. ब्राह्मण, वैश्य, शुद्र, बंगाली, पंजाबी, शिंपी, सोनार या जाती जन्मजात म्हणून केवळ मानल्या गेल्या आहेत. त्यांत जन्मजात स्वतंत्र वा नैसर्गिक अशी जातीय विभिन्नता लवलेली नाही. त्या बव्हंशी जन्मजात जाती नव्हत्याच, त्या केवळ व्यवहारजात,

केवळ पोथीजात, केवळ संकेतजात आहेत. आणि म्हणूनच नैसर्गिक अर्थी जी एकच जात आहे तीत संकर होतो असे म्हणणे हा 'वदतो व्याघात'च होणार!

(६:३१४)

रत्नागिरीतील सर्वजातीय सहभोजन

६. जातिभेद मोडण्यासाठी दुसरें काही करावयास नको

(जातिव्यवस्था मोडून हिंदूना एकराष्ट्र बनवणे ही माणुसकीची आणि काळाचीही गरज आहे)

ह्या सात बेड्या तोडल्या पाहिजेत. पण त्या बेड्या आपल्या आपणच आपल्या पायात ठोकून घेत आलो- कोण्या विदेशीय शक्तीने त्या ठोकलेल्या नाहीत. तसें असतें तर त्या तोडणें कठीण गेलें असतें. पण त्या आपणच केवळ हौशीने पायात वागवीत आहोत, म्हणून तर त्यांस 'स्वदेशी' बेड्या म्हणावयाचें. ती हौस आपण सोडली की त्या तुटल्याच. ज्याने त्याने आपापल्यापुरता तरी 'मी खालील सात बेड्या माझ्या राष्ट्राच्या पायातून तोडून टाकीन' इतका निर्धार केला आणि त्या निर्धारप्रमाणे आपापल्या व्यवहारात या सात बेड्या जुमानल्या नाहीत की झालें! **पोथीजात जातिभेद एक मनाचा रोग आहे. मनाने तो मानला नाही की झटकन बरा होतो. ज्या सात स्वदेशी बेड्या तोडताच ह्या पोथीजात जातिभेदाच्या ब्यादीपासून, भूतबाधेपासून, हें हिंदुराष्ट्र मुक्त होऊ शकतें त्या सात बेड्या अशा :-**

(१) **वेदोक्तबंदी** - ही पहिली बेडी तोडली पाहिजे. सर्व हिंदुमात्रांस वेदादिक यच्यावत् धर्मग्रंथांवर समान हक्क असला पाहिजे. वेदांचे अध्ययन वा वेदोक्त संस्कार ज्यास इच्छा होईल त्यास करता आले पाहिजेत. मल्लेंछ लोक जर वेद वाचतात तर स्वतःच्या क्षत्रियादिक धर्मबंधूंनासुद्धा वेदोक्तांचा अधिकार नाही असें म्हणणारी **भटबाजी यापुढे चालता कामा नये. तशीच क्षत्रियादिक 'स्पृश्यांची' 'अस्पृश्या'वर चाललेली दंडेबाजी बंद झाली पाहिजे.** उलट वेदादि ग्रंथ मनुष्यमात्राला उघडे करून आधुवधुव वैदिक अध्ययन चालू करण्यात 'वैदिक' धर्माचा धार्मिक दृष्टीने देखील, खरा विजय आहे!

(२) **व्यवसायबंदी** - ही दुसरी बेडी तोडली पाहिजे! ज्या व्यक्तीस जो व्यवसाय करण्याची धमक नि इच्छा असेल त्यास तो करता आला पाहिजे. अमक्या पोथीजात जातीत जन्मला म्हणून त्याने अमका धंदा केलाच पाहिजे, नाही तर तें जातिबहिष्कार्य पाप होय अशी सक्ती चालता कामा नये. चढाओढीची भीति नसली की जन्मानेच पटकावले जाणारे राखीव धंदे नि कार्ये ते ते वर्ग योग्य दक्षतेने पार पाडीनासे होतात.

जसे भट, पुजारी, भंगी, राजे प्रभृति. यापुढे पुरोहितही, पौरोहित्यास योग्य ती विद्या नि परीक्षा पारंगतेल तर, वाटेल त्या जातीचा असला तरी चालला पाहिजे. **जो भट-कामाची परीक्षा उतरेल तो भट, जो भंगी-कामाची उतरेल तो भंगी.** समाजोपयोगी सारे धंदे निर्दोष आहेत. आज व्यवसायबंदी तुटलेलीच आहे. केवळ भट नि भंगी हे मात्र मुख्यत्वे जातिबद्ध धंदे आहेत. तीही बंदी तुटली पाहिजे. व्यवसाय हे जातीच्या मानीव योग्यतेवर न ठेवता त्या त्या व्यक्तीच्या प्रकट गुणांवर सोपविले म्हणजे योग्य मनुष्य योग्य कामी लागून राष्ट्रकार्ये अधिक दक्षतेने पार पाडण्याचा अधिक संभव असतो. **डॉ. आंबेडकर महार म्हणून जर त्यांना महाराचें ढोरें ओढण्याचेंच काम करणें भाग पाडलें असतें तर आपलें राष्ट्र एका उत्कृष्ट निर्बंध-पंडिताला नि राज्यकारणधुरंधराला आंचवलें असते. उलटपक्षी ज्या भटाची वा मराठ्यादिक स्पृश्याची योग्यता ढोरें ओढण्याचीच त्याला पुरोहित वा सैनिक नेमणें म्हणजे त्या कार्याची धुळधाण उडविणें होतें.** राष्ट्रीय शक्तीचा मितव्यय नि क्षमता वाढविण्याचें उत्कृष्ट साधन म्हणजे ज्याच्या त्याच्या प्रकट गुणानुरूप ज्याचे त्याचेकडे तें काम सोपविणें हेंच होय. **आजच्या चांभाराचा मुलगा गुणोत्कर्षाने उद्या मुख्य प्रधान होऊ शकेल; जसा स्टॅलिन रशियाचा झाला. उलट आजच्या मुख्य प्रधानाचा मुलगा उद्या चामड्यांचा मोठा कारखाना चालवू शकेल-चांभार होईल.**

(३) **स्पर्शबंदी** - ही तिसरी बेडी तोडून जन्मजात अस्पृश्यतेचे समूळ उच्चाटन झाले पाहिजे. विटाळ केवळ त्याच स्पर्शाचा मानला जावा की ज्यायोगे आरोग्यास हानि पोचते. सोवळें तें की जें वैद्यकाच्या प्रत्यक्ष नि प्रयोगसिद्ध पुराव्याने आरोग्यासाठी अवश्य आहे. नुसतें अमक्या पोथीत अमुक शिवू नये, अमक्याचा विटाळ मानावा असें सांगितलें आहे म्हणूनच काय ते वैज्ञानिक पुरावा त्यास समर्थित नसताही, विटाळ विटाळ म्हणून प्रतिपदी ओरडणाऱ्या धार्मिक कोलाहलास जुमानू नये; अस्पृश्य जातीची **अस्पृश्यता ही तर निव्वळ मानीव, पोथीजात माणुसकीचा कलंक. ती तर तत्काळ नष्ट झाली पाहिजे.** ह्या एका सुधारणेसरशी कोटिकोटि हिंदुबांधव आपल्या राष्ट्रात एकजीव होऊन सामावले जातील. आपल्या गोटात इतके एकनिष्ठ सैनिक वाढून हिंदुराष्ट्राच्या चढाईत नि लढाईत झुंजू लागतील.

(४) **सिंधुबंदी** - ही चौथी बेडी तोडून परदेशगमनाची अटक साफ काढून टाकावी. परदेशगमन जातिबहिष्कार पाप ठरविण्याची अवदसा ज्या दिवशी वा काली आम्हांस आठवली त्याच काली आमचें हिंदुराष्ट्र मेक्सिकोपासून मिसरपर्यंत पसरलेल्या आपल्या जागतिक हिंदुसाम्राज्यास आंचवलें. परदेशीय व्यापार ठार बुडाला, नाविक बळ बुडालें, परदेशीय शत्रूच्या मुळावरच, ते सिंधु ओलांडून इकडे स्वाऱ्या करण्याइतके बलवत्तर होण्याच्या आधीच, तिकडे जाऊन कुऱ्हाड घालणें अशक्य झालें; परदेशीय विद्यांचें संजीवनीहरण दुर्घट झालें. आजही जे लक्षावधि हिंदु लोक देशोदेशी वसाहत करून आहेत, त्यांच्याशी संबंध अभंग न ठेवला तर हिंदु संस्कृति नि हिंदु धर्म यांचीं बळकट

बंधनें तुटून तेही आपणांस अंतरतील नि अहिंदूंच्या पोटात गडप होऊन विपक्षाचें बळ वाढवितील. हजारो धर्मोपदेशक, हिंदुसंघटक, हिंदु व्यापारी, योद्धे, विद्यार्थी यांचे तांडेच्या तांडे परदेशात आले गेले बसले पाहिजेत.

(५) **शुद्धिबंदी** - ही पांचवी बेडी तोडून पूर्वी परधर्मात गेलेल्या किंवा जन्मतःच परधर्मी असलेल्या अहिंदूंना हिंदुधर्मात घेता आलें पाहिजे. इतकेंच नव्हे तर त्यांस हिंदुराष्ट्रात ममतेने नि समानतेने संव्यवहार्य करून आत्मसात् करून सोडलें पाहिजे. मुसलमान-ख्रिश्चनांत हिंदु स्त्रीपुरुष बाटून जाताच जसा पाण्यासारखा मिसळून जातो तसें आपण शुद्धीकृतांना समाजात आत्मसात् करून सोडू तर एका दहा वीस वर्षांचे आत एक कोटी अहिंदु लोक तरी शुद्ध होऊन हिंदुधर्मात येऊ शकतील. ही गोष्ट वसई, राजपुताना, आसाम, कान्हादेश, बंगाल प्रभृति ठिकाणी शुद्धिकार्य करणाऱ्या थोर थोर कार्यकर्त्यांनी वारंवार सांगितलेली आहे, मंदिरबंदी, रोटीबंदी, बेटीबंदीच्या अडसरा-मुळेच त्या परधर्मात अडकलेल्या हिंदूंच्या मनात असताही अहिंदूंच्या गोटातून फुटून एवढें मोठें संख्याबळ आपल्या शिबिरात येऊ शकत नाही.

(६) **रोटीबंदी** - यासाठीच रोटीबंदीची सहावी बेडीही तत्काळ तोडली पाहिजे. किंबहुना ही एक बेडी तोडली, खाण्याने जातच जाते, धर्मच बुडतो, ही अत्यंत खुळचट राष्ट्रघातक नि मळमळी भावना सोडून दिली, म्हणजे बाकीच्या वरील सर्व बेड्या एकदमच तुटल्या जातात. कारण ह्या रोटीबंदीच्या पायीच कोट्यवधि हिंदु लोकांना, दुष्काळात मिशनऱ्यांच्या हातांनी खाल्लें म्हणून, घरावर गोमांसाचा तुकडा फेकला म्हणून, मुसलमानांनी बळेंच दंग्यात, शेकडो लोकांच्या तोंडात अन्न कोंबलें म्हणून जो तो हिंदु बाटले! बाटले! म्हणून बहिष्कारता झाला- वंशपरंपरा हिंदुत्वास ते कोटि कोटि लोक मुकले!! शुद्धिबंदी, सिंधुबंदी, हीं या रोटीबंदीचीच राक्षसी अपत्यें होत! अशी ही रोटीबंदीची ब्याद सहभोजनच्या टोल्यासरशी हाणून पाडलीच पाहिजे. खाणेंपिणें हा वैद्यशास्त्राचा प्रश्न. वैद्यक दृष्टीने जें आरोग्य देतें तें तें, वैद्यक दृष्टीने भोज्यान्न अशा कोणत्याही मनुष्याबरोबर खाण्यास नि पिण्यास हरकत नाही, त्याने जात जात नाही. धर्म बुडत नाही. जात ही रक्तबीजात असते, भाताच्या पातेल्यात नव्हे! **धर्माचे स्थान हृदय, पोट नव्हे!!** जें रुचेल नि पचेल, तें जगात कोणचेंही कुठेही नि कोणाबरोबरही खुशाल खा. मुसलमानाबरोबर हिंदु जेवल्याने हिंदूंचाच मुसलमान कां व्हावा! मुसलमानाचा हिंदु का होऊ नये? साऱ्या जगाने हिंदूंचे अन्न खाऊन टाकले. ते 'बाटले' नाहीत, हिंदु होत नाहीत!! म्हणून आता यापुढे तरी त्याच न्याये हिंदूंना, आपलें अन्न वाचवा! आता पराक्रमे जिंकून जगाचें अन्नही खा नि हिंदूंचे हिंदुही रहा!! तर आता जगाल!!

(७) **बेटीबंदी** - हिंदुराष्ट्राचीं शकलें शकलें पाडण्यास कारण झालेली ही सातवी स्वदेशी बेडी आहे. ही बेटीबंदीही तोडून टाकली पाहिजे. म्हणजे प्रत्येक ब्राह्मण-मराठ्याच्या वधूने वा वराने महार मांग वराशी वा वधूशीच लग्न केले पाहिजे किंवा महार

मांग वधूने वा वराने भंगी वराशी वा वधूशीच लग्न केले पाहिजे असा ह्याचा विपर्यस्त अर्थ नव्हे. तर गुण, शील, प्रीति ह्यांही अनुरूप असेल तर नि सृजनदृष्ट्या उन्नततर संततीस बाध येत नसेल तर, **वाटेल त्या हिंदुजातीच्या वरवधूशी विवाहबद्ध होण्यास जन्मजात जातीची अशी कोणतीही आडकाठी नसावी.** असा विवाह बहिष्कार्य न मानता हिंदुसमाजात ते दांपत्य पूर्णपणे सव्यवहार्य समजले जावे. पण अहिंदूशी विवाह करणे तर मात्र, प्रस्तुत परिस्थितीत, त्या अहिंदुव्यक्तीस हिंदु करून घेतल्यानंतरच काय तो विवाह व्हावा. ही मर्यादा मात्र हिंदुराष्ट्राचे हितार्थ आज अपरिहार्य आहे. जोवर मुसलमान मुसलमानच राहू इच्छितात, ख्रिस्ती ख्रिस्ती, पारशी पारशी, ज्यू ज्यू, तोवर हिंदूनेही हिंदुच राहणे भाग आहे, उचित आहे, इष्ट आहे. ज्या दिवशी ते विधर्मीय गट आपली आकुंचित कुंपणे तोडून एकाच मानवधर्मात वा मानवराष्ट्रात समरस होण्यास समानतेने सिद्ध होतील, त्या दिवशी हिंदुराष्ट्रही त्याच मानव धर्माच्या ध्वजाखाली मनुष्यमात्रांशी समरस होईल, **किंबहुना असा 'मानव' धर्म हीच हिंदुधर्माची परमसीमा नि परिपूर्णता मानलेली आहे.**

वरील सात 'स्वदेशी' बेड्या- म्हणजे आपणच ज्या आपल्या पायात हौशीने ठोकून घेतल्या आणि ज्या तोडणे हें आजही आपल्याच हाती आहे, त्या तेवढ्या तोडल्या की ह्या **पोथीजात जातिभेदाचा विषारी दात तेवढा तरी उपटून काढला गेलाच म्हणून समजा.** प्रकट गुण अंगी नसता, केवळ जातवार जन्मावारीच काय ते, विशिष्ट अधिकार वा विशिष्ट हानि कोणाच्याही वाट्यास आली नाही म्हणजे झाले. मग ही जातींचीं नावे उपनांवाप्रमाणेच वा गोत्रांप्रमाणे आपापल्या घरकुल्यातून आणखी काही काल चालत राहिलीं तरी राहोत!

ह्या पोथीजात जातिभेदाच्या प्राणघातक विळख्यांना तोडून फोडून एकदा का आपल्या हिंदुराष्ट्राच्या संघटित सामर्थ्याचे हातपाय मोकळे झाले म्हणजे ज्या बाह्य आपत्तीने, ज्या विदेशी बेड्यांनी, आज आपणांस चीत केले आहे, डांबून टाकले आहे, त्या संकटाशीही उलट खाऊन पुन्हा एकदा टक्कर देण्यात आपले राष्ट्र आज आहे त्याहून शतपटीने अधिक शक्त झाल्यावाचून राहणार नाही हें नक्की!

(निर्भीड)

(६:३३०)

७. माझ्या सनातनी नाशिककर हिंदु बंधूना माझे अनावृत पत्र

(नाशिकचे काळाराम मंदिर सर्व हिंदूंना मोकळे करून द्यावे म्हणून तेथील सनातनी लोकांस सावरकरांनी लिहिलेले पत्र)

माझ्या सर्व हिंदु बंधूना, आणि विशेषतः माझ्या नाशिककर धर्मबंधूना, माझी तुम्हांस अत्यंत नम्र पण अत्यंत आग्रहाची विनंती आहे की, अगदी शक्य तितकें त्वरित, अगदी आजच, आपल्या पूर्वास्पृश्य हिंदु बंधूना पंचवटीच्या श्रीराममंदिराचें देऊळ इतर स्पृश्य हिंदुबंधूप्रमाणेच उघडें करावें.

या विषयाची सांगोपांग चर्चा मी आता इथे करीत बसत नाही. ती चर्चा यथेच्छ झाली आहे. युक्तिवादाच्या किंवा शास्त्राधाराच्या बळावर मी हें पत्र लिहीत नाही तर केवळ **हिंदु हिताच्या आणि प्रेमाच्या बळावर मी हें पत्र लिहीत आहे.**

दुसऱ्या एखाद्या देवळाविषयीच्या वादात मी हें पत्र क्वचित् लिहिलें नसतें. अखिल हिंदु देवालयें नवीं निर्माण करून तसे प्रश्न काही अंशी सुटतील. पण पंचवटीचा राम, सीतागुंफा किंवा सेतुबंध प्रभृति स्थानें यांचें एक पवित्र ऐतिहासिक महत्त्व आहे. तें इतर कोणत्याही देवळाला येणें अशक्य आहे. यास्तवच या पवित्र ऐतिहासिक स्थानांवर सर्व हिंदूंचा सारखाच विशिष्ट वारसा आहे. रायगड ही शिवरायांची राजधानी. तिथे ती अवलोकन करू इच्छिणाऱ्या महाराष्ट्रीयंांस जर आपण म्हणू लागलो की 'तुला नवा किल्ला बांधून देतो. तू तिथेच रायगड अशी कल्पना कर आणि समाधान मान.' तर तें हास्यास्पद होईल. कारण तें स्थानमाहात्म्य अप्रतिम आहे. तसेंच जिथे राम वनवासी राहिले, जिथे सीता वनवासी निवसे, जिथे कौरव पांडव लढले, गीता उपदेशिली तीं ती ऐतिहासिक देवस्थानें, तीर्थे, क्षेत्रे, ही अप्रतिमच- ज्यांचे वैशिष्ट्य त्यांच्या कोणत्याही प्रतिलिपीस (Copy स) येणें शक्य नाही, तशींच सदोदित राहणार. तेव्हा आपल्या तीर्थमहात्म्यादिक ग्रंथांनी त्यांस जें अनन्य पुण्यप्रदत्व दिलें आहे त्यामुळेच हीं स्थानें अखिल हिंदूंना आपण मुक्तद्वार केली पाहिजेत. त्यास दुसरी तोडच नाही.

यास्तव काय होईल ते होवो, आपण होऊन आम्हीं तीं स्थानें **आणि या प्रसंगापुरतें ते श्रीराममंदिर आपल्या पूर्वास्पृश्य हिंदु बंधूना मोकळें करावेंच.**

मी मूळचा नाशिकचा म्हणून मला नाशिक-विषयी जें अल्लड ममत्व आजन्म

वाटत आलें आहे, आणि मजविषयी नाशिकनेही आजवर अनेकदा जें आपुलकीचें विशेष प्रेम आणि आदर व्यक्तविला आहे, त्या प्रेमाचा आणि ममत्वाचा वशिला लावून आणि मी आबाल्य हिंदु जातीस्तव आणि हिंदुस्थानास्तव जी अल्पस्वल्प सेवा करीत आलो, कष्ट सोशीत आलो, आणि आज तीस वर्षे ती सेवा करताना आपणां हिंदूंचें हिताहित कशात आहे याचें जें अनुभवजन्य ज्ञान मला झालें आहे, त्या सेवेची, त्या कष्टांची आणि त्या अनुभवाची हमी देऊन मी आपणांस ही विनंती करीत आहे, हें आश्वासन देत आहे की, पंचवटीचें श्रीराममंदिर पूर्वास्पृश्य हिंदु बंधूंना इतर हिंदूप्रमाणेच अप्रतिबंधपणे उघडे करताच आपल्या हिंदू जातीची शक्ती, प्रभाव आणि जीवन अनेक पटींनी अधिकच प्रबल होईल- लेशमात्रही दुर्बल तरी होणार नाहीच नाही!!

पूर्वास्पृश्यांची मंदिरप्रवेशाची मागणी अत्यंत धर्म्य, न्याय्य आणि ते ज्या सत्याग्रहाच्या निकरावर आले आहेत, तो सत्याग्रह आपल्या पिढ्यान्-पिढ्याच्या दुराग्रहाचाच केवळ अपरिहार्य पडसाद आहे! **साठ सत्तर पिढ्या त्यांनी वाट पाहिली. आणखी वाट ती त्यांनी किती पाहावयाची?** आता आपणच ती वाट त्यांना मोकळी करून देणें एवढेंच बाकी उरलें आहे.

यास्तव पूर्वास्पृश्य हिंदुबंधु मंदिराशी येताच तुम्ही त्यांचे उत्कंठ प्रेमाने स्वागत करा आणि पतितपावन रामचंद्रासमोर एकत्र जाऊन आपण सर्व स्पृश्यास्पृश्य पतित दोन्ही कर जोडून झाल्या गेल्याची क्षमायाचना करा की पहा तर खरे, जातीय प्रेमाची केवढी लाट हिंदुस्थानभर उसळते ती! अखिल हिंदूंच्या कंठातून निघालेल्या 'हिंदुधर्मकी जय'चा अपूर्व गर्जनेने तें राममंदिर कधी दुमदुमलें नव्हतें तसें दुमदुमते ते आणि त्या गर्जनेसरसे अहिंदु शत्रूंचें मानभावी जाळें तुटून त्यांच्या दुष्ट आशांचीं तोंडें कशीं काळीं ठिक्कर पडतात तीं!!

प्रत्यक्ष राक्षस कुळातील विभीषणादिकांना त्यांच्यात भक्ति उदय होताच अयोध्येचा आपला राजवाडा मुक्तद्वार करणारा श्रीराम त्यांच्याच जातीच्या, धर्माच्या आणि राष्ट्राच्या या परंपरागत भक्तास या पूर्वास्पृश्य हिंदु बंधूस, आपल्या देवालयाचीं द्वारेंही मुक्त करण्याची सद्बुद्धि आम्हीं स्पृश्य हिंदूंना देवी ही मनोभावे करुणा भाकणारा

रत्नागिरी दि. १३-३-१९३१

आपला,
ज्ञातिबंधु नि धर्मबंधु
वि. दा. सावरकर
(६:३३७)

८. जातीभेदाचे कुराण

(हिंदूंतल्या जातीभेदाला कंटाळून अनेक जण मुसलमान झाले. हिंदूंतली जातिव्यवस्था हीच त्यांचे कुराण ठरली. सावरकरांच्या एका नाटकातील मुस्लिम पात्र म्हणते :-)

इब्राहिम : लडकी होना तो ऐसी होना! हिंदूमधील अशी एखादी फटाकडी पोर जर मुझे पहिलेही मिलती, तो मैं क्या मुसलमान होता? मुसलमान होऊन मला चार वर्षे झालीं. पण मला अजून कुराणाचं एक अक्षर तरी माहीत आहे का? मुसलमान बोलतात ती हिंदी भाषा देखील अजून मला बोलता येत नाही नीटशी. माझी मूळची जात हिंदु डोंब. पण हिंदु होतो तोंवर मला ब्राह्मणापासून शूद्रापर्यंत तर काय, पण हे महार देखील, नीच नीच म्हणून हडहड करीत असत. ब्राह्मण तों शूद्र, महारांस हडहड करितात. महार, आम्हां डोंबाचे ब्राह्मण बनून अशीच कठोर छळणूक करणार. वरच्या वर्गाच्या तिरस्काराची लाथ जोरानं त्यांच्या मस्तकावर बसताच, हे खालचे वर्ण, त्या जोरानं उत्पन्न होणाऱ्या क्रोधांमुळं, त्याहून अधिकच जोरानं आपल्या लाथा आम्हीं नीचतर वर्णावर झाडणार. हिंदुसमाजात अशी ही शिवाशिवीची आत्मघातक लाथाळी सारखी चालली आहे. हिंदुधर्माचं तात्त्विक स्वरूप काय असेल ते असो, पण ही शिवाशिवीची लाथाळी, हाच व्यावहारिक हिंदुधर्म होय, यांत काही शंका नाही. ह्या वरच्या लाथा खात आणि खालच्यावर लाथा झाडीत, मला हिंदुधर्माची चीड आली आणि ही चीड हेंच माझं कुराण.

(९:२६)

९. मुसलमानी धर्मातील समतेचा टेंभा

(हिंदुधर्मातल्या जातिव्यवस्थेला कंटाळून अनेकजण मुसलमान झाले. तेथेही त्यांच्या पदरी निराशाच आली. विषमतेच्या रोगाने तो धर्मही पछाडला आहे. कुराण ह्या मुस्लिम धर्मग्रंथातही विषमतेचे समर्थन आहे. कुरैश ही मुहम्मद पैगंबरांची जात इतर जातींहून श्रेष्ठ आहे, असे कुराणात लिहिले आहे (कुराण : ४७-१, ४७-३, ४७-५, ४७-१०). स्त्रियांना बुरखा घालण्याची अवमानकारक चाल इस्लाम मध्ये आहे. हिंदु धर्मात सुधारणा करणे हाच विषमता संपवायचा योग्य उपाय आहे.)

ज्याला जो धर्म प्रिय त्याने तो आचरावा. ज्यास जो धर्मग्रंथ ईश्वरीय वा पवित्र वाटेल त्याने तो मानावा. इतरांनीही तो यथाप्रमाण आदरावा. ही सारी शिष्टाचाराची सुभाषिते तंतोतंत पाळण्यास निदान हिंदु तरी केव्हाही अनमान करणार नाही.

‘येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्वितः।

तेऽपि मामेति कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम्-’

ही शिकवण हिंदूंच्या अत्यंत थोर अशा भगवद्गीतेसारख्या ग्रंथातच दिलेली !

गौबांचा पूर्वपक्ष

परंतु जेव्हा कोणी मुस्लिम वा अन्य अहिंदु धर्मीय आपण होऊनच धर्माच्या तुलनेचा प्रश्न काढील, इतकेंच नव्हे तर हिंदुधर्म विषमतेने ओतप्रोत भरलेला असून आमचा मुस्लिम धर्म त्या माणसा-माणसांत मानल्या जाणाऱ्या विषमतेपासून अगदी अलिप्त आहे, आमच्या मुस्लिम धर्मात सारी मनुष्ये समान मानली जातात, तीं एका देवाचीं लेकरें; समतेचें नि विचारस्वातंत्र्याचें, दयेचें नि परधर्म सहिष्णुतेचें अमृत हवें असेल तर ह्या हिंदुधर्मास झिडकारून आमच्या मुसलमानी धर्मात या! अशी प्रकट (जाहीर) आमंत्रणे नि आव्हाने देऊ लागेल, तर अशा वेळी त्या आक्षेपांना न खोडता, त्या आव्हानांस न स्वीकारता ‘रामाय स्वस्ति रावणाय स्वस्ति’ असी गुळमुळीत वृत्ति धरून स्वस्थ बसणें म्हणजेही शिष्टाचाराचा भंग करणेंच होय, निव्वळ नेभळेपणा होय. डॉ. आंबेडकरादिक काही अस्पृश्य धर्मातराच्या गोष्टी बोलताच गौबा प्रभृति मुसलमानांनी

मुसलमानी धर्माचा वरील प्रकारचा उदो उदो नि हिंदुधर्माची निंदा प्रत्यक्षपणे नि पर्यायाने आरंभिली आहे. धर्मतुलनेचा प्रश्न मूळ त्यांनी काढला; त्यांचे आक्षेप आम्ही निर्भय संयमाने ऐकले. तसेंच त्या प्रश्नांची आम्ही देत असलेली उत्तरेही आता त्यांनी ऐकून घेणें भाग आहे.

मुसलमानी धर्मात तत्त्वतः किंवा व्यवहारातः सर्व माणसें समसमान लेखलेली आहेत. त्यात धार्मिक उच्चनीचता वा जन्मजात जातिश्रेष्ठता मुळीच नाही ही प्रौढी एक निव्वळ थाप आहे हें उघडकीस आणण्यासाठी मुसलमानी धर्ममतातील नि व्यवहारातील, गौबासारख्या पक्षपाती मुस्लिम धर्मप्रचारकींसही नाकारता येऊ नयेत अशी थोडी उदाहरणं वानगी म्हणून खाली देत आहोत. त्यावरूनच हे स्पष्ट होईल की **मुसलमानी धर्मतत्त्वांत नि धर्मव्यवहारात नुसती विषमता आहे इतकेंच नव्हे तर ती काही प्रश्नी अत्यंत असहिष्णु नि आततायी विषमता आहे.** शक्य वाटल्यास गौबांनी हीं उदाहरणें नाकारावीं!

विषमतेचा मुळारंभ

(१) मुसलमानी धर्माच्या मूळ प्रतिज्ञेमध्येच जगाचे एकदम दोन तुकडे केलेले आहेत. **महंमद-साहेबांना शेवटचा पूर्ण नि खराखुरा पैगंबर मानणारे तेवढे मुसलमान नि बाकीची शंभर कोटी मनुष्यजात काफर.** जो मुसलमान तोच स्वर्गात जाणार, काफर तो चिरंतन नरकात! म्हणजे महंमद साहेबांना पैगंबर मानणें हा माणुसकीचा पहिला गुण! सदाचार, परोपकारता प्रभृति सर्व गुण दुय्यम!! जे महंमदांना पैगंबर मानणार नाहीत ते अनंत नरकात पचत राहणार! म्हणजे बुद्ध, कॉन्फ्युशिस, चिनी, जपानी संतमहंत, जीजस, सारे ख्रिस्ती संत, वसिष्ठ, मनु, व्यास, ज्ञानेश्वर, तुकाराम, रामानुज, चोखा, रोहिदास, चैतन्य, नानक, सारे राष्ट्रभक्त, लोकसेवक, सारे जगातील यच्चयावत् थोर पुरुष नि कोटि कोटि विगत नि विद्यमान माणसे- त्यांनी महंमद पैगंबर हाच काय तो खरा नि शेवटचा ईशप्रेषित मानला नाही या एकाच अपराधासाठी नरकात पचण्यासच काय ते योग्य!!! ही शिकवण ज्या धर्माची पहिलीच प्रतिज्ञा आहे तो धर्म केवढ्या भयंकर विषमतेचा पुरस्कारी असला पाहिजे हें काय सांगावयास पाहिजे! ‘नीचातील नीच असला तरी महंमद साहेबांना जो पैगंबर मानील तो मुसलमान मनुष्य हा साधूतील साधु असा काफराहून श्रेष्ठ आहे! देवास प्रियतर आहे!’ असे कुराणाच्या पानोपानी उद्घोषणारा धर्म हा सर्व माणसें समान मानणारा धर्म आहे काय किंवा माणसा माणसांत भयंकर नि असमर्थनीय अशा धर्मोन्मादाची विषमता फैलावणारा आहे? ज्या मुसलमानांची तशीच निष्ठा असेल त्यांनी त्यांचा धर्म सुखेनैव अनुसरावा. पण दुसऱ्या धर्मास ‘विषमतेचा फैलाव करणारा’ असे हिणवीत ‘आमचा मुसलमानी धर्म मात्र सर्व माणसें समान मानणाऱ्या विचार नि आचार यांच्या स्वातंत्र्याचा भोक्ता आहे’ अशा थापा मारू नयेत.

समतेचा नि सहिष्णुतेचा अर्क !!!

(२) जे मुसलमान होऊन कुराणांतील प्रत्येक वाक्य, मग तें बुद्धीच्या वा तर्काच्या कसोटीस कितीही हिणकस ठरो, ईश्वर-वाक्यासमान अनुल्लंघनीय सत्य मानणार नाहीत तीं कोट्यनुकोटि माणसें नरकातच पडणार-ते काफर. ह्या मूळ तत्त्वातील विषमता जितकी कठोर आहे त्याहूनही मुसलमानी राजवटीच्या अनुशासनांतील, त्यांच्या स्मृतिनिर्बंधग्रंथातील, विषमता शतपट क्रूरतर आहे. त्यांच्या अनेक मौलवींनी नाही असा धर्मदंडक घालून, जे बाटले नाहीत त्यांच्या कत्तली उडविल्या. त्यांच्यावर मुस्लिम राज्यात एक विशेष हीनतेचा कर 'जिझिया' म्हणून बसविला. त्यांना घोड्यावर बसू देऊ नये, शस्त्रं ठेवू देऊ नयेत, त्यांचे धर्माचार अधर्माचार समजून बंद पाडावे, असें मुसलमानी धर्माचें जें व्यावहारिक अनुशासन पर्शिया, अफगाणिस्थान, हिंदुस्थान, स्पेन प्रभृति मुसलमानांनी पूर्वी जिंकलेल्या सर्व देशांमध्ये धडधडीत चालू होतें, ज्यापायी शेकडो माननीय हुतात्म्यांचें रक्त मुसलमानांनी सांडलें, तें मुसलमानी अनुशासन काय 'सर्व माणसे एकाच ईश्वराची लेकरें समजून त्यांस समसमान मानणारें' होते? महंमद गझनवी, अल्लाउद्दीन, औरंगजेब ह्यांच्या राजवटी मानवी समतेच्या आणि परमतसहिष्णुतेच्या अर्कच होत्या वाटते! समता तर सोडाच पण मुस्लिमेतर माणसांना माणसांसारखें जगण्याचीही चोरी करणाऱ्या भयंकर विषमतेच्या आणि आततायी असहिष्णुतेच्या पायी सांडलेल्या हिंदु रक्ताने मुसलमान राजवटीचें हिंदी इतिहासातील पान नि पान भिजून ओलें चिंब झालेलें आहे! तसेंच स्पेनचें, तसेंच सिरियाचें नि इराणचें!

(३) आजही मुस्लिम धर्मप्रचारकांनी धर्मशास्त्राप्रमाणे मनुष्यजातीचे तसेच एकदम दोन तुकडे पाडलेले असून मध्ये विषमतेची क्रूर भिंत पाताळापासून स्वर्गापर्यंत उभारलेली आहे. मौलवी महंमद अल्ली, शौकतअल्ली यांसारखे अगदी 'पीअर्स सोप' ने धुतलेले मुस्लिम प्रचारकही धडधडीत म्हणतात, 'गांधी कितीही सच्छील असला तरी तो जोवर काफर आहे तोवर नीचातील नीच मुस्लिमही मला त्यांच्यापेक्षा श्रेष्ठच वाटणार, अधिक 'पाक' (शुद्ध) वाटणार.'

अंतःस्थ विषमता

(४) मनुष्यजातीत मुस्लिम नि काफर असे दोन चिरंत भेद पाडणारी ही विषमताच तेवढी मुस्लिम धर्मशास्त्रात बोकळलेली आहे असें नसून मुसलमाना-मुसलमानांतही 'समता' वा 'सहिष्णुता' नांदत नाही. तशी समता धर्मबाह्य आहे! उदाहरणार्थ, पैगंबर महंमदसाहेब ज्या कुरेश जातीत जन्मले ती जात बहुतेक मुसलमानी पंथांच्या नि आचार्यांच्या मते जन्मतः शुद्ध वा श्रेष्ठ वा विशेष माननीय जात मानली जात आहे. सुनी आचार्यांतील देखील बहुतेक आचार्य याच मताचे! हें मत इतकें धर्मानुकूल समजलेलें आहे की मुसलमानांचा खलिफा (शंकराचार्य नि सम्राट) हा त्या

कुरेश जातीतीलच असला पाहिजे हा धर्मशास्त्राचा एक बहुमतसिद्धान्तच झाला. इतर मुस्लिम जातीत कितीही योग्य पुरुष असले तरी खलिफा असा जन्मजात उच्च ठरलेल्या महंमदसाहेबांच्या कुरेश जातीतीलच निवडला पाहिजे. कुरेश जातीचा नसला तर तो खलिफा धर्मबाह्य! यापायी मुसलमानांनी रक्ताचे सडे सांडले. शिया पंथाचे मते अल्लीसाहेबांचा वंश हा जन्मजात उच्चवर्णीय! खलिफा त्या पंथाचा पाहिजे! या वादापायीच करबेलास मुसलमानांनी मुसलमानांची भयंकर कत्तल केली. महंमदाचे प्रत्यक्ष नातू महंमदाच्या अनुयायांनी हालहाल करून ठार मारले!

गुलामगिरी ही मानवी समतेचेच प्रदर्शन आहे काय?

(५) आणि गुलामगिरी? मनुष्याला निव्वळ पशुच समजणारी गुलामगिरी ही कुराणाप्रमाणे धर्मबाह्य नाही. स्वतः महंमद पैगंबराचे घरी आणि त्यांच्या अनुयायांतील प्रत्येकजण गुलाम पाळीत असे. तें मुसलमानी धर्माप्रमाणे पशु पाळण्याइतकेंच सहजकृत्य, वैधकृत्य समजलें जाई ही गोष्ट तर अगदी निर्विवाद आहे ना? इतकेंच नव्हे तर मोठमोठ्या लढायांत हजारो पाडाव केलेल्या शत्रूंना मुसलमानांनी स्त्रीपुरुष बालबालिकांसुद्धा 'गुलाम' करून आपण बाजारात वांगी विकतो तसे विकलेले आहेत! गुलाम म्हणजे एक पशु. त्याचीं मुलें त्याचीं नव्हत, तर धन्याचीं. घरच्या कोंबडीचीं पिलें वा गायीचीं वासरे जशी तिच्यापासून छिनाऊन वाटेले त्यास विकतात तशी ह्या गुलाम केलेल्या माणसांची मुलें मुसलमानी धन्याला विकता येत. धनी मेल्यावर इतर 'वस्तु' सारखी त्यांची वाटणी धन्याच्या वारसांत होई. गुलामाला कौटुंबिक जीवन नाही, बायकोला नवरा हें नातें नाही, घर वा कवडीही स्वतःची म्हणून ठेवता येत नाही. अशी ही मनुष्या-मनुष्यांतील समानताच नव्हे तर मनुष्याची माणुसकीच छिनावून घेणारी भयंकर प्रथा ज्या मुसलमानी धर्मात वैध आहे नि लाखो मुल्ला, मौलवी, खलिफा, बादशहा, अमीर, उमरावांनी आचरलेली आहे त्या मुसलमानी धर्मात समतेचें राज्य आहे असे म्हणणें उलट्या काळजाचें नव्हे काय? गुलामगिरी बंद केली ती ख्रिस्त्यांनी. मुसलमानांना ती बंद करणें भाग पडलें! पुन्हा ख्रिस्ती राष्ट्रांनीही बंद केली तीही मुख्यतः राजकीय कारणपरंपरेने! कारण ख्रिश्चन धर्मात ती धर्मबाह्य नाही. Slaves, obey your masters म्हणून बायबलच सांगतें!

कट्टर असम्ययता

(६) जी गोष्ट तत्त्वाची आणि अनुशासनाची, तीच चालू लोकरीतीची. पठाणी मुसलमानांत अमकी जात उच्च नि अमकी नीच हा भेद इतका तीव्र आहे की पठाणी मुसलमानांतील भिन्न जातींत बेटी व्यवहार रूढ नाहीत. इतरही अनेक मुसलमानी जातींची तीच गोष्ट आहे. उच्च जातीचे पठाणी मुसलमान अन्य पंथीय हीन जातीच्या मुसलमानांस आपली बेटी देणे रूढिबाह्य समजतात. मुसलमानांत

अस्पृश्यतादेखील रूढ आहे. बंगालमध्ये मुसलमानांत स्पृश्य मुसलमान नि अस्पृश्य मुसलमान हा भेद इतक्या कट्टरपणे मानला जातो की बंगालमध्ये मुसलमानांस मिळालेल्या नोकऱ्या नि प्रतिनिधित्व स्पृश्य मुसलमान हेच लाटतात, अस्पृश्य मुसलमानांच्या तोंडास पांनें पुसलीं जातात; यास्तव अस्पृश्य मुसलमानांसाठी राखीव जागांची व्यवस्था व्हावी अशी विनंती अस्पृश्य मुसलमानांनी केल्यावरून आज बंगाल मुसलमानी विधिमंडळात वाद चालू आहे.

(७) मुसलमानांच्या मशिदीसुद्धा अनेक स्थळी निरनिराळ्या असतात. **एका पंथाच्या मशिदीत दुसऱ्या पंथाच्या लोकांना मज्जाव असतो.** कारण तो पंथ बहुधा त्या दुसऱ्या पंथालाही काफर म्हणजे देवा, त्यांना नरकात धाड' म्हणून प्रार्थना करण्यास चुकत नाही. शियांच्या मशिदीत हसन हुसेनच्या वंशातील दैवी इमामांच्या प्रार्थना होऊन सुन्नी मतांच्या खलिफांना 'खोटे' म्हणून संबोधण्यात येत असता त्या मशिदीत सुन्नी जाणार तरी कसे? उलट त्याच तीव्र धार्मिक मतभेदाने शिया हे सुन्नींच्या मशिदीत पाऊल टाकणें पाप मानणार! कारण पुढे तेथे इमामांना निषेधून खलिफांच्यावर प्रभूची कृपा असावी म्हणून प्रार्थिलें जाणार! ज्या मुसलमानी धर्मात एकमेकांची प्रार्थनामंदिरे देखील एक होऊ शकत नाहीत, त्यांनी 'आमच्यांत सर्वत्र समतेचें राज्य आहे. माणसांमाणसांत विषमता आम्ही मानीत नाही, जातिभेद नाही, मुसलमान तेवढा एकमति, एकपंथी, एक जाति' म्हणून शपथेवर सांगत फिरावें ही थापेबाजी नव्हे तर काय? मशिदी तर राहोतच परंतु सुन्नी प्रभृति मुसलमानी '**पंथाचीं कबरस्थाने'** सुद्धा **बहुधा निरनिराळीं असतात.** सुन्नीच्या कबरस्थानात शियांचें प्रेत पुरलें जात नाही, शियांच्या कबरस्थानात सुन्नीचें प्रेत पुरलें जात नाही.

काही अस्पृश्य गृहस्थांनी वर्तमानपत्रांतून नि व्याख्यानांतून असा गवगवा जसा केला आहे की ते हिंदुधर्मातूनच समतेच्या नि सत्याच्या दृष्टीने धर्म शोधण्यास बाहेर पडले असून कुराण अभ्यासीत आहेत. त्यांनी हा तुलनात्मक अभ्यास अवश्य करावा. तुलनेच्या दिव्यास भिऊन कोणाच्याही उपेक्षेवर वा दयेवर हिंदु धर्म नि हिंदु संस्कृति जगू इच्छीत नाही. तुलनेत टिकूनच ती जगू इच्छिते. पण ती तुलना करताना खोटीं मापें त्या अस्पृश्य बंधूंच्या हाती मुल्ला-मौलवी न देतील अशी त्यांनी सावधानता ठेवावी. गौबा प्रभृति पक्षपाती प्रचारकांच्या मल्लिनाथीवरूनच मुसलमानी धर्माची कल्पना करू नये. त्यांनी निदानपक्षी, मुसलमानी गृहस्थांनीच केलेलें कुराणाचें मराठी भाषांतर आहे तें सारें शब्दशः वाचावें. त्यानंतर Sale ह्यांचे कुराणाचें इंग्लिश भाषांतर नि विशेषतः त्याची विस्तृत नि विशद प्रस्तावना वाचावी. नंतर जस्टिस अमीरअल्लीसारख्या कट्टर मुस्लिमानेच लिहिलेला History of the Sarasins हा मुसलमानी इतिहास वाचावा. आणि नंतर आम्ही किलोस्कर मासिकाच्या जुलै नि ऑगस्ट सन १९३५च्या दोन अंकांत लिहिलेला 'मुसलमानांचे पंथोपपंथ' हा निबंध समीक्षक विवेचनाची दृष्टि कशी असावी हे कळण्यासाठी, अवश्य वाचावा. इतकें कमीत कमी वाचल्यावर मग शेवटी

स्वामी दयानंदजींच्या 'सत्यार्थप्रकाशातील' मुस्लिम मतखंडनादि 'उत्तरपक्ष' म्हणून वाचावे. म्हणजे मुसलमानी धर्मात नि आचारात आणि विशेषतः हिंदी मुसलमानांत अमर्याद विषमता, अस्पृश्यता नि असहिष्णुता किती आहे तें त्यांना आपोआपच कळून येईल.

(केसरी, दि. १७-१-१९३६)
(६:३७५)

मंदिरप्रवेश सत्याग्रह, अशी ५०० मंदिरे सावरकरांनी रत्नागिरी वास्तव्यात सर्व हिंदू जातींसाठी खुली केली.

सद्गुण आणि विकृती

सावरकरवाद : राष्ट्रवादाचे एक अभिनव दर्शन

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । ९०

१. मानवता
२. सद्गुण विकृती
३. सावधान

। सद्गुण आणि विकृती । ९१

१. मानवता!

(माणुसकी हे सर्वश्रेष्ठ मूल्य आहे. पण राष्ट्रवाद हे माणुसकीच्या दिशेने टाकलेले एक पाऊल आहे.)

आपले जे न्याय्य अधिकार आहेत, ज्या अधिकारांच्या योगे अधिकात अधिक मनुष्यांचे हित साधता येते त्या राष्ट्रीय अधिकारांच्या रक्षणार्थ आणि विकासार्थ जो झटतो आणि झुंजतो तो देशाभिमानच तेवढा सद्गुण होय. पण स्वदेशाच्या राक्षसी हावेला जो बळी पडून अन्य देशांच्या न्याय्य अस्तित्वावर वा अधिकारावर अतिक्रमण करतो, मनुष्यास उपद्रव देतो, तो देशाभिमान हा आपल्या वैयक्तिक स्वार्थास्तव दुसऱ्याच्या घरावर निखारे ठेवणाऱ्या आततायी आगलावेपणाइतकाच अधर्म्य आणि दंडनीय होतो. राष्ट्र हे केव्हाही मनुषकाच्याच हितार्थ आहे, असले पाहिजे. हे तत्त्व आम्ही कंठशोष करून सांगत असावे. **इंग्लिशांचा इंग्लिश म्हणून आम्ही केव्हाही द्वेष केला नाही. करू दिला नाही. इंग्लंड हिंदुस्थानवर आततायी आक्रमण जोवर करीत आहे, तोवरच ते आमचे शत्रू. तो आततायीपणा त्यांनी सोडताच ते आमचे मित्रच आहेत. कारण मनुष्यमात्र एक आहे. आपला बंधू आहे.** इतकेच नव्हे, तर इंग्लंडच्या न्याय्य स्वातंत्र्यास जर कोणी दुसरे आततायी राष्ट्र अन्यायी दंडेलीने तुडवू पाहील तर आम्ही इंग्लंडच्या मुक्ततेस्तवही असेच झटू, झुंजू; ही आमची अनेक वेळा व्यक्तविलेली प्रतिज्ञा असे. **आमची खरी जाती मनुष्य. खरा धर्म माणुसकी, मानवधर्म. खरा देश पृथ्वी, खरा राजा ईश्वर अशी आमची अत्युदात्त भावना असे.** अगदी अशाच शब्दांत आम्ही भावनेच्या भरात ती तेव्हापासून व्यक्तवावी. अर्थात ज्या स्वतंत्रतेसाठी आम्ही झुंजत होतो तिचेही स्वरूप असेच अत्यंत व्यापक असे.

(१:१७२)

२. सद्गुणविकृती

(वाघापुढे मोदकाचे ताट घेऊन जाणाऱ्या पंडिताचे काय होते? वाघाचा मोदक पंडित बनतो. नको त्या ठिकाणी दाखवलेले सद्गुण; माणुसकीचा घात करतात. असले जादा सद्गुण ही विकृतीच नव्हे काय? संत तुकाराम महाराज म्हणतात, दया तिचे नाव भूतांचे पालन... आणि निर्दालन कंटकांचे!)

मुसलमानांच्या त्या महान संघर्षात धार्मिक काय किंवा राजकीय काय, दोन्हीही आघाड्यांवर हिंदूंचा जो घात मुसलमानांनी केला नाही तितका घात हिंदूंनीलच जन्मजात जातिभेदाच्या रोटीबंदीपासून शुद्धिबंदीपर्यंतच्या रूढींनी केला, हे वरील काही प्रकरणांतून विशद केलेलेच आहे. परंतु, या जन्मजात जातिभेदाच्या धार्मिक खुळाप्रमाणेच हिंदूंच्या आक्रमक नि प्रत्याक्रमक सामर्थ्यास अगदी लुळे करून सोडणारी दुसरी एक आत्मघातक मानसिक व्याधी हिंदूंच्या नाशास कारणीभूत झालेली होती. मुसलमानांच्या शस्त्राने जे त्यांना करता आले नाही, असे हिंदूंचे पराजय हिंदूंच्या अंगी मुरलेल्या व्याधीच्या बेशुद्धीत हिंदूंनी स्वतःचे स्वतःच करून घेतले होते. या बुद्धिभ्रंशाच्या व्याधीला वास्तविक पाहता तिच्यामुळे हिंदूंची जी प्रचंड हानी होत गेली, त्या मानाने त्यातल्या त्यात सौम्य असणारे नाव शोधायचे झाले तरी 'सद्गुणविकृती' इतके तरी म्हटलेच पाहिजे.

परोपकार, दया, अहिंसा, परधर्मसहिष्णुता, शरणागताला अभय देणे, शत्रूवर उपकार करणे, परस्त्री-अपहार न करणे, शत्रुस्त्री-दाक्षिण्य, आपल्या जिवावर उठलेल्या अपराध्यासही क्षमा करणे, इत्यादी.

वस्तुतः सद्गुण किंवा दुर्गुण हे मूलतः केवळ गुण असतात

मनुष्याची माणुसकी म्हणून उपदेशिले गेलेले सर्व सद्गुण हे वस्तुतः केवळ सारे गुणच असतात. कोणताही एक गुण सर्व परिस्थितीत सद्गुणच असतो असे नाही. संक्षेपतः येथे इतकेच सांगणे पर्याप्त आहे की व्यवहारात नि नीतिशास्त्रात जरी गुण हा जेव्हा मनुष्यजातीच्या हितास उपकारक ठरतो तेव्हा तितक्याच मर्यादेपर्यंत तो सद्गुण समजला गेला पाहिजे. आणि जेथून तोच गुण मनुष्यजातीच्या घातास किंवा अधःपातास कारणीभूत होतो, तेथून त्याचे दुर्गुणात रूपांतर होते; तो त्याज्य ठरतो.

अगदी संक्षेपतः का होईना, परंतु काही गुणांचे सात्त्विक, राजस आणि तामस असे तीन भेद केलेले आहेत. म्हणूनच देशकालपात्राच्या विवेकाची कसोटी फार महत्वाची आहे. हिंदूंच्या संस्कृतीने मनुष्याला देवत्वाप्रत पोचविण्याची आकांक्षा बाळगून मनुष्याच्या अंगात सात्त्विक भाव उत्पन्न करण्याची पराकाष्ठा केली. परंतु हे जग हे केवळ सत्त्वाच्या एकाच धाग्याने विणलेले नाही, हे त्रैधातुक आहे, सत्त्व, रज आणि तम ह्या तीन धाग्यांनी ते विणलेले आहे. आणि म्हणूनच, जर आणि ज्याला या जगात जगावयाचे असेल, जिंकावयाचे असेल, निदानपक्षी अन्यांकडून, अन्यायांकडून जिंकले जावयाचे नसेल, तर आणि त्याला, सत्त्व, रज आणि तम ह्या तिन्ही परिस्थितीतील अवस्थांना यशस्वीपणे तोंड देता येईल असे त्रिशूली साधनच वापरले पाहिजे. परंतु, त्या हिंदू-मुस्लिमीय महायुद्धाच्या काळी हिंदुराष्ट्राला त्या सद्गुणांच्या सापेक्षतेचा उपदेश करणाऱ्या गीतेची सुद्धा विस्मृती झाली. नव्हे गीतेतील धर्माचाच त्या काळच्या हिंदूंनी विपर्यास केला. गीतेतील मुख्य जे मर्म आहे ते म्हणजे पात्रापात्र विवेक! त्याची ओळखही या हिंदूंना राहिली नाही.

अर्थातच, हे ध्यानात ठेवले पाहिजे की, हे सारे विवरण त्या वेळच्या कोट्यानुकोटी हिंदुराष्ट्रास एकंदरीत नि सामुदायिक अर्थी लागू पडणारे आहे. अशी कोटि कोटी जनांच्या विसदृश, विरोधी समाजक्रांतिकारक असे सहस्रावधी अपवादात्मक जनसमूह किंवा प्रतापी पक्षही निघत गेले. त्यांचे उल्लेख यथास्थली दिग्दर्शनार्थ आले आहेत. पुढेही प्रसंगोत्पात येतीलच.

शरणागताला जीवदान देणे, हा सद्गुण म्हणून काही पोथ्यांतून सांगितलेला आहे. यासाठी महंमद घोरी, नजीबखानासारख्या अनेक दुष्टांना ते हाती लागले असताही जिवंत मोकळे सोडून दिले. **भुकेल्याला किंवा तान्हेल्याला पेय पाजावे, हा सद्गुण आहे, येवढेच काय ते पाठ करून ठेवल्यामुळे नागांनाही आणि दुष्ट सापांनाही दूध पाजीत राहिले.** स्वतःची देवमंदिरे ते मुस्लिम राक्षस धडाधड पाडीत असताही आणि सोमनाथासारख्या पूज्य मूर्ती भग्न करीत असताही-

दिधले दुःख पराने उसने फेडू नयेचि सोसावे ।

शिक्षा देव तयाला करिल म्हणोनी उगेची बैसावे ॥

असा, साधुसंतांनी सद्गुण म्हणून सांगितलेला असतो, त्यासाठी, अनुकूल परिस्थिती आली असताही, त्या दुष्ट मुसलमानांचा वचपा न काढता, त्यांच्या मशिदीचा एक चिराही काही उखडला नाही.

ज्या 'सद्गुणांपायी' असे दुराचार आणि पंचमहापातकांहूनही भयंकर पापे घडतात, अशा सद्गुणांपेक्षा पोथीतल्या कोष्टकाप्रमाणे ठरलेल्या दुर्गुणातील दुर्गुणही अधिक मानवहितघातक, राष्ट्रहितघातक आणि धिक्कारार्ह असू शकणार नाहीत. म्हणून, ज्या विवेकशून्य नि बुद्धिभ्रष्ट मनुष्यांच्या हातून तसा गुण, सद्गुण म्हणून, पोथीनिष्ठपणे

आचरला जातो, धर्म म्हणून, हटातटाने आचरला जातो, त्यांचा व्यक्तिशः आणि राष्ट्रशः आमूलात विध्वंस झाल्यावाचून राहणार नाही. **असे गुण सद्गुण नसून सद्गुणांची विकृती होत.** देशकालपात्राचा विवेक न करता जो जो सद्गुण केवळ वरीलसारख्या बुद्धिभ्रंशापायी आचरला जातो तो तो सडलेला सद्गुण असतो आणि सडलेल्या अन्नासारखे त्याचेच प्राणघातक विष बनते.

'परधर्मसहिष्णुता हा सद्गुण आहे' हे बोधामृत प्रत्येक हिंदूला अगदी आईच्या दुधासहच पाजलेले असते. परंतु त्या वाक्याचे मर्म मात्र त्याला कोणी विशद केलेले नसते. जर तो 'परधर्म' आपल्या स्वधर्माशीही सहिष्णुतेने वागणारा असेल तर अशा परधर्माशी आपणही सहिष्णुतेने वागणे, हा सद्गुण होऊ शकेल. परंतु हा देशकालपात्राचा विवेक न करता, हिंदुधर्माचा निर्दय विनाश, काफरांचा भयानक उच्छेद हाच आमचा धर्म होय, असे म्हणणाऱ्या मुस्लिमांच्या किंवा ख्रिश्चनांच्या धर्मास ती परधर्मसहिष्णुतेची व्याख्या लागू पडत नाही. तिथे त्या 'परधर्माचा' त्याच्या असहिष्णु कृत्यांचा प्रतिकृत्याने आणि अत्याचारांचा अत्याचाराने प्रतिशोध घेणारी संकृद्ध असहिष्णुता हाच खरा सद्गुण होय.

(३:३०६)

नको त्या ठिकाणी सद्गुणांचा अतिरेक माणुकीला घातक ठरतो!

३. सावधान!

एखाद्या हिंदुराजाने मशीद बांधण्यास संमती दिली; की, 'सर्व धर्म निर्विशेष' म्हणून अमाप स्तुति केली जाई; परंतु, आता असले उदात्त प्रेम म्हणजे आत्मघातकी मूर्खपणा होय; हे ओळखून हिंदूंनी अशा वृत्तीचा द्वेष करायला शिकले पाहिजे; अशी वेळ आता येऊन ठेपली आहे. या उदात्ततेच्या रोगाने पछाडल्यामुळे आपल्या पूर्वीच्या हिंदूराजांनी जगातल्या निरनिराळ्या विभागातील परकीयांना हिंदुस्थानात येऊ दिले, स्वतःच्या भाऊबंदांप्रमाणे वागणूक दिली आणि त्यांना संरक्षण देऊन आपल्या हिंदुबांधवांच्या बरोबरीची श्रेष्ठता दिली आणि आता त्याचे भयानक परिणाम आपणास भेडसावीत आहेत. तात्पुरते म्हणून आलेले पाहुणे आता घरधन्यालाच बाहेर हुसकण्याची तंबी देत आहेत.

(७:३४६)

इस्लाम आणि हिंदुत्व

१. मानव्य
२. कोणता धर्म शांतिप्रधान आहे.
३. हिंदूंनी एक होण्याची इच्छा मुसलमानांच्या ठाई आहे काय?
४. रोगनिदान
५. याल तर तुमच्यासह
६. धर्मांतर म्हणजेच राष्ट्रांतर
७. मला काय त्याचे
८. खरा प्रश्न अखंड हिंदुस्थान की अखंड पाकिस्तान?
९. अहिंदू अल्पसंख्यकांचे अधिकार
१०. वीर बंदा बैरागी
११. जा झुंज!
१२. हिंदुधर्म-हिंदूत्व
१३. हिंदू कोण?
१४. हिंदू मुसलमान संवाद

१. मानव्य

ज्यात सर्व मनुष्यजातीचा समावेश होईल आणि जेथील एकूण एक स्त्रियांना आणि पुरुषांना, ही पृथ्वी, हा सूर्य, ही भूमी आणि हा प्रकाश- हीच मनुष्याची खरी पितृभूमी आणि मातृभूमी आहेत- यांच्यापासून मिळणाऱ्या लाभासाठी प्रयत्न करण्याचा आणि त्यांचा उपभोग घेण्याचा समान अधिकार राहिल असे संपूर्ण जगाचे एकराष्ट्र हे आमचे ध्येय आहे आणि त्यावर आमचा विश्वास आहे. इतर सारे विभाग आणि भेद अवश्य असले तरी कृत्रिम आहेत. ज्याप्रमाणे पेशीचे रूपांतर व्यक्तिपिंडात होते, व्यक्ती कुटुंबात आणि संघात विलीन होतात, संघाची राष्ट्रे बनतात, त्याप्रमाणे सर्व राष्ट्रे ज्याच्यात एकरूप होऊन जातील असे विश्वराष्ट्र प्रस्थापित करणे हेच सर्व राजकीय शास्त्र आणि कला यांचे ध्येय आहे किंवा असावयाला पाहिजे हे तत्त्व आम्हाला मान्य आहे.

(२:३६१)

मानव्य (विश्वकुटुंबिता) ही देशाभिमानाच्या वरची कोटी आहे हे तत्त्व आम्हाला संमत असल्यामुळेच एकच अवयव इतरांच्या जिवावर इतका पुष्ट होऊ लागला आणि एखाद्या असाध्य काळपुळीप्रमाणे फुगून सर्व मनुष्यजातीचे जीवन संकटात आल्यासारखे वाटू लागले त्यावेळी आम्हाला स्वस्थ बसवेनासे झाले. दुसरा परिणामकर असा कोणताही उपाय दिसत नसल्यामुळे शल्यचिकित्सकाची सुरी आपल्या हातात धरावी लागली आणि निरंतरचे दयाममत्व साधण्यासाठी क्षणभराचा निष्ठुरपणा पत्करणे अवश्य आहे असे वाटू लागले. पण याप्रमाणे दंडाची प्रतिक्रिया दंडानेच करावयाला आम्ही सिद्ध झालो तरी तेव्हाही आम्हाला मनापासून कोणत्याही स्वरूपातल्या अत्याचाराचा तिटकारा असे, आताही आहे.

(२:३६१)

२. कोणता धर्म शांतिप्रधान आहे?

(मुसलमानांचे बंधुत्व सर्व मनुष्यांकरता नसून फक्त मुस्लिमांपुरते मर्यादित आहे. जे इस्लाम धर्माच्या बाहेर आहेत त्यांच्याकरता मुस्लिमांच्या मनात घृणा आणि शत्रुत्व आहे. इस्लाम धर्म मुसलमानांना, भारताला आपली मातृभूमी मानण्यास परवानगी देत नाही.

- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, Pakistan 330)

परवाच्या 'यंग इंडिया'मध्ये 'A Candid Critic' (एक निर्भीड टीकाकार) या मथळ्याखाली एका पत्रव्यवहाराच्या उत्तरार्थ एक लेख गांधींनी लिहिला आहे. यामध्ये ज्या गोष्टी उल्लेखिल्या आहेत त्या अत्यंत भ्रांतिकारक आहेत. इस्लामी धर्म हा शांततेचा धर्म आहे हे गांधीजींचे विधान किती धाडसीपणाचे आहे हे इस्लामचा इतिहास जरी वरवर पाहणारा असला तरी त्याच्याही ध्यानी येईल. याच लेखाच्या शेवटी महात्माजी म्हणतात की, "The seat of Religion is in the heart" धर्माचे स्थान हृदय आहे! होय ना? तर मग इस्लामी हृदय कसे आहे हे पाहिले म्हणजे अनायासेच कळून येईल की इस्लामी धर्म कसा आहे. इस्लामी धर्माचा प्रसार होऊ लागला तेव्हापासूनच त्याचे हृदय आपल्याला कसे दिसते? इस्लामाने प्रथम सिरिया घेतला नि तेथे काय प्रकार घडला? तेथील ख्रिस्ती लोकांवर भयंकर अत्याचार घडले नि ते बिचारे हताश होऊन स्वदेशत्याग करून निघून गेले. ते कोठे गेले नि त्यांना आश्रय कुणी दिला? तर ह्या पुण्यमय हिंदू संस्कृतीने त्यांना दक्षिण हिंदुस्थानात आश्रय दिला. पुढे इस्लामी धर्मीय पर्शियामध्ये दारयसाच्या एका काळी विश्वविख्यात असलेल्या साम्राज्यात घुसले. तेथे त्यानंतर काय झाले? तर सर्व इराण- पर्शिया- उद्ध्वस्त होऊन पारशी जाती नि सुधारणा जवळ जवळ नष्ट झाली. केवळ एक जलयानभर (जहाज) देशवीर नि धर्मवीर पारशी ह्या सर्व नाशातून निसटून नि आपला पवित्र अग्नी नि आपला पवित्र झेंदावेस्ता घेऊन अफाट महासागराच्या मृत्युमुखात शिरले. अन त्यांनाही कुणी आश्रय दिला? ह्याच हिंदू जातीने त्या असहाय धर्मवीरांना उदारपणे आपल्या मातृभूमीच्या अंकावर आश्रय दिला नि आजपर्यंत त्यांना अपत्यनिर्विशेष प्रेमाने ही भूमाता रक्षित आली. पुढे इस्लामी धर्मप्रसाराची लाट प्रत्यक्ष हिंदुस्थानभर पसरली नि सोरटी सोमनाथाच्या

स्वाभ्यांपासून रक्तपात, जाळपोळ, लुटालूट यांनी सर्व हिंदुस्थानभर आकांत उडाला. गांधीजी! हा काय शांततेचा धर्म? आजपर्यंत नुसते देश अनेकांनी जिंकले आहेत. 'यशसे विजिगीषु' अनेकजण झाले आहेत. परंतु हे हत्याकांड मात्र अनन्यसामान्य होय. **जो मुसलमान नाही तो 'काफीर' नि त्याची सर्व चीजवस्तू, बायकापोरे लुबाडावीत, भ्रष्ट करावीत, बलात्काराने मुसलमान करावीत ही भीषण परंपरा काही अल्प अपवादांशिवाय इस्लाम धर्माच्या पदार्पणानंतरच या हिंदुस्थानात सुरू झाली.** गझनीचा महंमद घोरी, महंमद तघलघ, औरंगजेब, टिपू सुलतान ही नावे केवळ संकेतनिदर्शनात्मक म्हणूनच जरी उच्चारली तरी, इस्लामी धर्माचा सर्व इतिहास मूर्तिमंत डोळ्यांसमोर उभा राहतो अन् तरीही ते चितोडचे तीन वेळा करावे लागलेले कच्च्याबच्च्यांचे नि सतीचे जोहार तर वेगळेच आहेत! तरीही महात्माजी म्हणतात की, इस्लामी धर्म शांततेचा आहे! वरील प्रकारांना काही अपवाद आहेतच. इस्लामी धर्मांमध्ये काही काही भाग भूतदयेचा उपदेश करतो; परंतु हृदयामध्ये धर्म असतो हे जर खरे तर इस्लामी प्रसारांचे हृदय हे असे आहे. महात्माजी पुढे इस्लामी धर्माची विकली करून म्हणतात की, 'इस्लामची तलवारीशी जरा अधिक सलगी असते हे खरे, परंतु ते परिस्थितिदोषाचे फळ होय!' अशी ही कोणती परिस्थिती हे महत्वाचे गौप्यगोपन मात्र महात्माजींनी गुप्तच ठेवले आहे! जर परिस्थितीचाच हा दोष होऊ शकतो तर मग तो सर्वानाच सारखा लागू असला पाहिजे नि त्याप्रमाणे मग हा दोष मुसलमानांच्या हत्याकांडाच्या वणव्यामध्ये मराठे, रजपूत, शीख यांनाही जडावयास पाहिजे होता. परंतु मराठ्यांनी स्वराज्य स्थापिल्यानंतर नि साम्राज्य वाढविताना नि ते वाढविल्यावर कितीशा मशिदी पाडल्या, कितीसे मुसलमान बळाने हिंदू केले याचा काही इतिहास महात्माजींजवळ आहे का? एकही मशीद मराठे, रजपूत यांनी पाडली नाही किंवा एकाही मुसलमानास बळाने हिंदू केले नाही. मग कोणता धर्म शांततेचा? - इस्लामी का हिंदू?

वास्तविक आज हे चर्वितचर्वण करण्याचे काही प्रयोजन नाही नि मागील गोष्टी उकरून काढण्यात कोणताही अनिष्ट हेतू नाही. **परंतु रोगाचे निदान जर चुकले तर जसे महातेजस्वी औषधही रोगहारक होणार नाही तर उलट रोग विकोपाला जाईल तद्वैत महात्माजींचे रोगनिदान कसे अतथ्य, इतिहासाविरुद्ध आहे हे दाखविण्याकरिता हे रामायण लिहावे लागले.**

खरी गोष्ट अशी आहे की, बहुसंख्य मुसलमानांना हा हिंदुस्थान देश आपला वाटत नाही. नि त्याच्यामध्ये हिंदूंचा निवास त्यांना काट्याप्रमाणे बोटतो. अशी त्यांची भावना या सर्व झगड्यांच्या मुळाशी आहे. **काही समंजस मुसलमान सोडून इतरांना हा हिंदुस्थानसुद्धा तुर्कस्थानप्रमाणे, इराण-अफगाणिस्थानाप्रमाणे एकमेवाद्वितीय इस्लामी व्हावा अशी आस लागलेली दिसते नि हा देश असा झाला तर ते या देशावर स्वदेशाप्रमाणे प्रेम करतील.** परवा बॅरिस्टर अमीन यांनी दिल्लीच्या परिषदेत स्वच्छ शब्दांत सांगितले की, प्रत्येक मुसलमानाने पुढील १० वर्षांत कमीतकमी तीन

हिंदू तरी मुसलमान करावेत, म्हणजे जे स्वराज्य येईल ते इस्लामी राज्यच होईल. ही त्याची मनोवृत्ती मूळ एकीच्या मूळावर आहे नि याचा निषेध कुणीही मुसलमान पुढारी करीत नाही, तसा प्रयत्न होत नाही. हेच खरे झगड्याचे मूळ कारण, रोगाचे निदान आहे.

बॅरिस्टर अमीन यांचे दिल्लीचे अत्यंत उद्दाम भाषण गांधीजींनी वाचले नसेल असे थोडेच आहे! परंतु त्याबद्दल त्यांच्या मुसलमान सवंगड्याबरोबरच त्यांनी मौन स्वीकारून 'संख्याबलामध्ये काय आहे' अशी चर्पटपंजरी चालविली आहे. मुसलमानांना अशा वेळीही स्पष्ट इशारा देण्याचे नैतिक धैर्य गांधीजींना स्फुरत नाही नि एखादा तेजस्वी आर्यसमाजी या प्रकारच्या मुसलमानांच्या चवचाल बढाईस उत्तर देऊ लागला म्हणजे मात्र त्या आर्यसमाजावर एखाद्या मारक्या पंतोजीप्रमाणे चिडखोरपणे आपल्या लेखणीची छडी उगारून तुटून पडण्यात त्यांना मोठा पुरुषार्थ वाटतो हेच शल्य हिंदू लोकांच्या मनात बोटत असते. **गांधीजी महात्मे आहेत नि म्हणून पक्षपातातीत आहेत हे आम्हाला कळते. परंतु स्वजातीकडे झुकणे याला जसे पक्षपात हे नाव आहे, तसे परजातीकडे छुगणे यालाही पक्षपात हेच नाव शब्दकोशामध्ये आहे.**

यावर उपाय केला तर सर्व काही सुयंत्र होणार आहे. इस्लाममध्ये जे शांततेचे, सहिष्णूपणाचे, भूतदयेचे उपदेश महात्माजींना अवगत आहेत ते वास्तविक महात्माजींनी मुसलमानांना 'यंग इंडिया' मधून शिकविले पाहिजेत नि त्यांचे पट्टशिष्य अल्लीबंभू यांच्याकरवी खिलाफतीवर जशी व्याख्याने झाली तशी इस्लाममधल्या शांतीच्या मंत्रावर व्याख्याने करविली पाहिजेत. मुसलमानांना राष्ट्रीयवृत्ती शिकविण्याकरिता प्रसंगी कडू, परंतु अंती गुणकारी असे बोध केले पाहिजेत.

परंतु हे सर्व सोडून ज्या वेळी ते गुळमुळीत बोलू लागतात नि हिंदूंनाच निष्कारण दोषी धरतात, मुसलमानांच्या कोहाटसारख्या सर्वापराधांची निश्चिती झाली असूनही ज्या वेळी ते मौन स्वीकारतात त्या वेळा निश्चयाने नि निकराने सांगणे आम्ही कर्तव्य समजतो की, हे निदान चुकीचे आहे नि खऱ्या कलहाचे कारण अन्यत्र आहे.

२७-१-१९२७

(५:२५)

३. पण हिंदूंनी एक होण्याची ती इच्छाच हिंदी मुसलमानांच्या ठायी आहे काय?

(मुसलमानांच्या दृष्टीने हिंदू 'काफिर' आहेत. काफिर इस्लामनुसार मान देण्यास लायक नसतात. ते नीच आणि दर्जाहीन असतात. ज्या देशावर काफिरांचे राज्य असते त्याला मुसलमान दार-उल-हरब म्हणजे शत्रूभूमी म्हणतात. एवढे सांगितल्यावर, मुस्लिम हे हिंदू शासनाचे आदेश पाळणार नाहीत हे सिद्ध करण्यासाठी अधिक पुरावा देण्याची गरज नाही.

- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर Pakistan 301)

प्रश्नाचा प्रश्न, परात्पर प्रश्न (कळीचा प्रश्न) तो हाच की, हिंदूंनी एक होण्याविषयी ती तशी इच्छा हिंदी मुसलमानांच्या ठायी आहे काय? आणि काँग्रेसनिष्ठ हिंदू, हिंदी राष्ट्रीय चळवळीच्या प्रारंभी एक क्षणभरही त्या प्रश्नाचा विचार करण्यासाठी थांबले नाहीत. अथवा आजही मुसलमानांच्या प्रार्थनांच्या वेळांशी जुळते घेण्याकरिता ते, तो प्रश्न आपल्या डोक्यात आणीत नाहीत. 'मुस्लिम लीग' जातिनिष्ठ आहे; असे नुसते घोषित करून, काहीच उपयोग नाही. ती काही नव्याने कळलेली वार्ता नव्हे. खरी गोष्ट अशी आहे; की काँग्रेसवाल्या मुसलमानातसुद्धा संबंधच्या संबंध मुसलमान समाजच जातिनिष्ठ आहे. जो प्रश्न समजून घेतला पाहिजे; तो हा की, ते इतके जातिनिष्ठ का आहेत?' काँग्रेसनिष्ठ हिंदू अगदी पहिल्यापासून त्या प्रश्नाचा अभ्यास, त्यांच्या प्रादेशिक राष्ट्रीयत्वाच्या ते समजतात त्या अर्थाने हिंदी ऐक्याच्या-वेडाला, शेवटचा श्वास सोडावयाला भाग पाडील असेच त्यांना भय वाटते! 'धर्मवेड! माथेफिरूपणा!' असे तुम्ही ओरडता? पण धर्मवेड किंवा माथेफिरूपणा ही मुसलमानांना तर भरीव नि तथ्यपूर्ण गोष्ट आहे. तिला नावे ठेवून तुम्ही, तिचे निवारण करू शकणार नाही, तर तुम्हाला तिला समोरासमोर तोंडच दिले पाहिजे. मुसलमानांचा इतिहास, त्यांचे तत्त्वज्ञान नि त्यांची राजकीय मनःप्रवृत्ति ह्याविषयी सामान्यतः पूर्णपणे अज्ञानी असलेल्या काँग्रेसवाल्यांनी जे प्रादेशिक राष्ट्रच कल्पिले आहे; त्याच्याविषयी मुसलमान स्वभावतःच उदासीन असणे, वर निर्देशिलेल्या कारणांकरिता माझ्या मते अगदी, मनुष्यस्वभावाला धरूनच आहे. तुम्ही निदान पुढील गोष्टी लक्षात ठेवा; तर हिंदी मुसलमानांची ही विरोधी वृत्ती तुम्हाला दुर्बिणीतून पाहिल्याप्रमाणे खऱ्या खऱ्या स्वरूपात स्पष्ट दिसू लागेल.

अ) अतिरेकी धर्मनिष्ठा नि राज्याविषयीची देवभोळी कल्पना, यांना सोडण्याइतकी सामान्यतः, सर्वच आणि विशेषेकरून हिंदी-मुसलमानांची अद्यापि वाढच झालेली नाही.

ब) त्यांचे धार्मिक तत्त्वज्ञान आणि कुराणनिष्ठ राजकारण यांच्या योगाने मानवी जगाचे केवळ दोनच विभाग पडतात. एक मुसलमानी भूमी आणि दुसरी शत्रूंची भूमी. मुसलमानांची पूर्णपणे वसलेले किंवा मुसलमानांकडून शासिले जाणारे, असे सर्व प्रदेश ही मुसलमानी भूमी होय. बव्हंशी मुसलमानांकडून शासिले जाणारे जाणारे असे सर्व प्रदेश ही मुसलमानी भूमी होय. बव्हंशी मुसलमानेतरांनी वसलेले; अथवा मुसलमानेतर सत्तेकडून शासिले जाणारे असे सर्व प्रदेश ही शत्रूंची भूमी असून कोणत्याही निष्ठावंत मुसलमानाने ह्या भूमीविषयी कोणत्याही प्रकारची निष्ठा, ठेविता कामा नये. इतकेच नव्हे तर त्याने आपल्या शक्तीप्रमाणे युक्तीने, बलात्काराने वा लबाडीने वाटेल ते करून तेथील मुसलमानेतरांना मुसलमान धर्मात आणण्याविषयी आणि एखाद्या मुसलमानी राष्ट्राकडून त्या प्रदेशावर राजकीय स्वारी आणवून ते जिंकण्याविषयीही आव्हानच केलेले आहे. ह्या म्हणण्याच्या विरुद्ध म्हणून मुसलमानी पुस्तकातली इकडची तिकडची वाक्ये पुढे टाकण्यात अर्थ नाही. **संबंध कुराण ग्रंथच वाचा; म्हणजे त्यांची एकूण प्रवृत्ति कळेल** आणि त्यातूनही पुस्तकांशी आम्हाला येथे काही कर्तव्य नाही; तर त्या पुस्तकांचे अनुयायी आणि ते आपल्या वर्तनात त्यांचे कसे अनुकरण करीत आहेत; तोच येथे प्रश्न आहे. तुम्हाला नंतर कळून येईल की समग्र मुसलमानी इतिहास आणि त्यांची नित्याची कृत्ये ही सर्व मी इतरत्र रेखाटलेल्या आकृतीनुसारच रचिली गेलेली आहेत. अर्थात मुसलमानी धर्मावर ती आधारलेली नसतील; तर प्रादेशिक राष्ट्रभक्ती ह्या शब्दाचा मुसलमानांना अर्थच कळत नाही. अफगाण हे राष्ट्रभक्त असू किंवा होऊ शकतात. कारण अफगाणिस्थान आजही एक मुसलमानी प्रदेश आहे. पण कोणताही मुसलमान जर तो खरा मुसलमान असेल आणि समाज ह्या नात्याने ते सर्वच आत्यंतिक धर्मश्रद्धाळू असतातच; तर देश म्हणून वा राष्ट्र म्हणून वा राज्य म्हणून हिंदुस्थानाविषयी त्याला धर्मनिष्ठ एकनिष्ठ धरता येणार नाही. कारण आज तो त्याचा शत्रुदेश आहे आणि येथे मुसलमानेतरांची बहुसंख्या असल्यामुळे नि त्यातूनही त्यावर एखाद्या मुसलमानी राष्ट्राचे वा मुसलमानी राजाचे राज्य चालू नसल्यामुळे तो त्याला दुहेरी अंतरलेला आहे.

क) ह्याच्याच जोडीला हेही मिळवा की ह्या सर्व मुसलमानेतरांत हिंदू हेच मुसलमानी तत्त्वज्ञानांनी सर्वात अधिक धिक्कारार्ह मानलेले आहेत. कारण ख्रिस्ती नि ज्यू हे कसेही झाले तरी-कुराणाशी अंशतः समान असलेले असे धर्मग्रंथ त्यांना असल्यामुळे 'किताबी' आहेत. **पण हिंदू मात्र संपूर्णच 'काफिर' आहेत!** अर्थात 'हिंदुस्थान ही त्यांची भूमी - जोवर, तिजवर मुसलमानांचे राज्य चालू झालेले नाही किंवा सर्व हिंदूंनी इस्लामला

कवटाळले नाही तोवर – प्रामुख्याने ‘शत्रुभूमी’च होय! अद्यापही वेड्या धर्मनिष्ठेतच वावरत असणाऱ्या हिंदी मुसलमानांची हीच धार्मिक मनोवृत्ती आहे. त्यांच्यातील महंमदअल्ली आदिकरून सर्वचजण ती प्रवृत्ती चेतवीत असतात. अर्थातच मुस्लिम संघशासन घडविण्याकरिता ‘हिंदी हिंदू’पेक्षा बाहेरच्या अहिंदी मुसलमानी देशांशी सख्य करण्याचा आपला हेतु ‘मुस्लिम लीग’ने उघडपणे घोषित करावा; यात आश्चर्य काय? त्यांच्या दृष्टीने पाहता त्यांच्यावर हिंदुस्थानच्या द्रोहाचा आरोप त्यांच्या निष्ठेप्रमाणेच ठेवता येणार नाही. कारण त्यांनी आपल्या आजच्या ह्या ‘हिंदुस्थाना’ला स्वदेश किंवा स्वराष्ट्र कधीच मानिलेले नाही. **त्यांना ही पूर्वीपासून एक परकी भूमी अर्थात शत्रुभूमिच वाटत आहे. दार-उल्-हर्ब!’ ‘दार उल्-इस्लाम नव्हे!**

ड) ही मुसलमानांची धार्मिक नि जिवंत असलेली मनःप्रवृत्ती झाली. अर्थात तिला अनुसरून त्यांची राजकीय नि सांस्कृतिक मनःप्रवृत्तीही, मुख्यतः हिंदुविरोधीच आहे; आणि जोवर ते मुसलमान असणार नि ‘निष्ठावंत’ असणार- तोपर्यंत ती तशीच असावयाची हे निश्चित आहे. ते हिंदुस्थानात शिरले ते विजेते म्हणून शिरले आणि त्यांनी हिंदूंना आपल्या राजसत्तेखालीही आणले. ह्या गोष्टीची त्यांना पुरेपूर जाणीव आहे. त्यांना अशा विलक्षण स्मरणशक्तीचीही देणगी लाभलेली आहे की, जी नेमकीच त्यांच्या पराभवाचे नि धूळधाणीचे स्मरण करून देणाऱ्या एकूण एक गोष्टी पूर्णत्वाने विसरून जाते! प्रस्तुत भाषणाच्या आधीच्या परिच्छेदात दाखविल्याप्रमाणे हिंदूंनी त्यांना शेकडो रणक्षेत्रावर चांगले झोडून काढून त्यांचा धुव्वा उडविला आणि सर्व हिंदुस्थान मुसलमानांच्या जोखडापासून मुक्त करून ‘हिंदुपदपादशाही’ची पुन्हा स्थापना केली ही गोष्ट त्यांना कदापि आठवणार नाही. हिंदुस्थानात आपले प्रभावी अल्पमत आहे. हे त्यांना माहीत आहे. **त्यांची लोकसंख्या प्रत्येक शिरगणतीच्या प्रतिवृत्तात सारखी वाढती आहे. हिंदुसंघटनावाद्यांनी विशेषत्वाने, ध्यानात ठेवावयास पाहिजे; ती गोष्ट ही की अस्पृश्यता, शुद्धीवरील बंदी, विधवाविवाहावरील बंदी यासारख्या आपणा हिंदूंच्या काही धर्मभोळ्या नि आत्मघातकी सामाजिक चालींच्या योगाने त्यांना बाटवाबाटवीला नि मुसलमानी धर्मातराला चांगलेच सुपिक क्षेत्र मिळते.** तेव्हा अशा वर्तमान परिस्थितीत त्यांनी सारख्याच झपाट्याने स्वतःची लोकसंख्या वाढविण्याची आणि हिंदूंची घटविण्याची आशा धरावी हे साहजिकच आहे. हिंदूंच्या उदयाची नि राजकीय आकांक्षांची ब्रिटिशांना भीती वाटत असल्यामुळे हिंदूंच्याविरुद्ध आपली फळी बळकट करण्याला त्यांच्याकडून फार काळपर्यंत प्रत्येक सवलत नि प्रत्येक प्रकारचे सहाय्य निश्चितपणे मिळत राहणार हे मुसलमानांना चांगले माहीत आहे. तसेच, केवळ प्रादेशिक एकतेच्या अव्यवहार्य अशा समान बंधावर आधारलेले हिंदू-मुसलमान ऐक्य घडवून आणण्याच्या खुळचट नादाच्या मागे लागलेले काँग्रेसनिष्ठ हिंदू हे मुसलमानांचे विशिष्ट नि प्रमाणबाह्य प्रतिनिधित्व इत्यादी संबंधातल्या आणि मुख्यतः आपल्याला सध्या टोचत असलेल्या हिंदू-संघटनेच्या चळवळीला दडपून टाकण्याविषयीच्या आपल्या

धमकावण्याचे पाठबळ असलेल्या आपल्या मागण्यांना निश्चित वश होतील; हे सुद्धा त्यांना पुरते ठाऊक आहे. ते अल्पसंख्य असतानासुद्धा हिंदी सैन्यात नि सशस्त्र पोलिसात त्यांना शेकडा ६० जागा मिळाल्या असल्यामुळे त्यांचा तो वर्चस्वाचा घटक त्यांच्या आधीच प्रत्ययास आलेला आहे. या सर्व गोष्टी अनुकूल अशाच असल्यामुळे जाणून वा अजाणता पण त्यांचा असा पूर्ण विश्वास आहे की एखाद्या मोठ्या जागतिक युद्धात जर ब्रिटिशांचा पराभव झाला तर हिंदुस्थानच्या सीमेवर असलेल्या अहिंदी मुसलमानी राष्ट्रांच्या सहाय्याने मुसलमान हेच कदाचित ब्रिटिशांच्या हातून हिंदुस्थानची सार्वभौम सत्ता हिसकावून घेतील. आणि तेथे, पुन्हा मुसलमानी साम्राज्य प्रस्थापित करतील. **मग तेव्हाच मात्र त्यांना ‘मुसलमानी भूमी’ म्हणून – स्वदेश म्हणून हिंदुस्थानावर प्रेम करता येईल नि ते करतील; आणि ‘भारत हमारा देश है!’ किंवा ‘हिंदुस्थान हमारा’ अशी गाणी मनापासून गातील!** परंतु तोपर्यंत मात्र, मुसलमानांला खऱ्या अतिरेकी धर्मनिष्ठ मुसलमानांला हा देश केवळ ‘शत्रुभूमी’ म्हणून असणार!

मला वाटते ब्रिटिशांनीही ह्या छेदकांच्या शेवटी निर्देशिलेल्या गोष्टीकडे विशेष लक्ष द्यावे आणि मुसलमानांना त्यांच्या हिंदुविरोधी चळवळीत फाजील उत्तेजन देण्याच्या आपल्या धोरणाला, वेळीच आळा घालावा. हिंदुस्थानचे दोन तुकडे पाडणे, मुस्लीम संघशासन घडवून आणण्याकरिता हिंदुस्थानाबाहेर परक्या मुसलमानी राष्ट्रांला पाचारण करणे आणि हिंदुस्थानात एक स्वतंत्र मुसलमानी राज्य स्थापणे याविषयीची ‘मुस्लिम लीग’ची उघड घोषणा विचारात घेता ब्रिटिशांनी सुद्धा हिंदूंना उखडण्याकरिता आपल्या ह्या ‘लाडक्या बायकोवर’ अधिक विश्वास टाकताना दोनदा विचार करावा. **मुसलमानी इतिहासातील पडद्यातली कारस्थाने सुप्रसिद्ध आणि न जाणो हिंदूंना उखडण्याकरिता म्हणून मुसलमानी विभक्तीकरणाला दिलेले उत्तेजन स्वतःलाच उखडून घेण्याला उपयोगी पडल्याचेही कदाचित ब्रिटिशांना शेवटी आढळून येईल.** तथापि तो ब्रिटिशांचा प्रश्न आहे. तो नि त्यांची, ते योग्य ती काळजी घेऊ शकतीलच.

आपणा हिंदुपुढे जो प्रश्न आहे तो हाच की, आपल्याला ब्रिटिशांची किंवा मुसलमानांची बटीक होऊन राहावयाचे नसून आपल्या ह्या स्वतःच्या घराचे, ह्या हिंदुस्थानचे हिंदूंच्या भूमीचे खरेखुरे स्वामी व्हावयाचे आहे. असा आपण निर्धार केला पाहिजे.

(७:२५१)

मुसलमानांच्या वा इतर कोणी असो, कोणत्याही अहिंदू जोखडापासून हिंदुस्थानची मुक्तता करण्याकरिता, आपल्या सर्व शक्तिनिशी एकाकीच लढावे.

(७:२३२)

४. रोगनिदान

हिंदुस्थानात दोन विरोधक राष्ट्रे एकत्र रहात आहेत

यथार्थत्वाने, (As it is) हिंदुस्थानात दोन विरोधक राष्ट्रे एकत्र रहात आहेत. ते कित्येक बालिश राजकारणी, “हिंदुस्थान हे पूर्वीच सुसंवादाने साधलेले राष्ट्र आहे किंवा तशी, नुसती इच्छा करताच, ते तसे होणारे आहे.” असे मानण्यात भयंकर चूक करीत असतात. हे आमचे सद्धेतुप्रेरित पण अविचारी मित्र आपली स्वप्ने सत्यच समजून असतात. ह्याच कारणाने, जातीय गुंताड्यांनी ते गोंधळून जातात आणि त्या गुंताड्यांचे कारण जातीय संघटनांच्या माथी मारतात. परंतु खरी गोष्ट अशी आहे की जातीय म्हणून म्हटले जाणारे प्रश्न हा हिंदू आणि मुसलमान यांच्यामधील सांस्कृतिक, धार्मिक नि राष्ट्रीय विरोधाचा शतकानुशतके चालत आलेला केवळ, वारसा आहे. योग्य काल येताच तुम्ही ते प्रश्न सोडवू शकाल; पण त्यांचे अस्तित्व मुळात नाकारून तुम्ही ते दडपून टाकू शकणार नाही. कोणत्याही खोलवर मुरलेल्या रोगाकडे दुर्लक्ष करण्यापेक्षा त्याचे निदान करून, अवश्य ती परिचर्या करणेच अधिक सुरक्षितपणाचे असते. **जी असेल तशा त्या अप्रिय वस्तुस्थितीला आपण धैर्याने तोंड देऊ या.** हिंदुस्थान हे एकात्म नि एकजिनसी राष्ट्र आहे असे आज गृहीत धरता येणे शक्य नाही. **मात्र उलटपक्षी हिंदुस्थानात हिंदू आणि मुसलमान अशी मुख्यतः दोन राष्ट्रे विद्यमान आहेत.** आणि ह्याप्रकारच्या परिस्थितीत जगातील अनेक देशात जे घडून आले आहे. त्यास अनुसरून प्रस्तुतकाली आपण अधिकांत अधिक जे काय करू शकू ते म्हणजे ज्यात कोणालाही काही विशेष मताधिक्य किंवा विशेष प्रतिनिधित्व मिळणार नाही आणि कोणालाही वाजवीहून अधिक मोल देऊन आपली राज्यनिष्ठा विकत घ्यावी लागणार नाही. असे हिंदी राष्ट्र बनविणे हेच होय. मातृभूमीच्या रक्षणार्थ लढण्याकरिता भाडोत्री बजारबुणगे मोलाने विकत घेतले जातात. तिचे पुत्र नव्हेत! हिंदू हे एक राष्ट्र ह्या नात्याने, समान भूमिकेवरून समान हिंदी राष्ट्राविषयीचे आपले कर्तव्य बजावण्याला सिद्ध आहेत. परंतु जर आमचे मुसलमान देशबांधव हिंदूंना जातीय संघर्ष करून भोसकू पाहतील आणि हिंदुस्थानात मुसलमानी राज्य किंवा सार्वभौमत्व प्रस्थापित करण्याच्या हिंदी-विरोधी नि बाह्य देशांशी संगनमत करून योजना रचीत असतील तर हिंदूंनी स्वतःपुरताच विचार करावा. आपल्या स्वतःच्या पायावर उभे रहावे आणि इंग्रजांच्या वा

(ह्या विषयी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात :-

According to Muslim Canon Law the world is divided into two camps, Dar-ul-Islam (abode of Islam) and Dar-ul-Harb (abode of war). A country is Dar-ul-Islam when it is ruled by Muslims. A country is Dar-ul-Harb when Muslims only reside in it but are not rulers of it. That being the Canon Law of the Muslims, India cannot be the common motherland of the Hindus and the Musalmans. It can be the land of the Musalmans-but it cannot be the land of the ‘Hindus and the Musalmans living as equals.’ Further, it can be the land of the Musalmans only when it is governed by the Muslims. The moment the land becomes subject to the authority of a non-Muslim power, it ceases to be the land of the Muslims. Instead of being Dar-ul-Islam it becomes Dar-ul-Hard.

-Pakistan Pg. 294)

५. याल तर तुमच्यासह...

“याल तर तुमच्यासह, न याल तर तुमच्यावाचून आणि विरोधाल तर तुम्हाला न जुमानता, तुमची तमा न बाळगता; प्रतिकार करून आम्ही आमच्या पितृभूला हिंदुस्थानला स्वतंत्र करण्यासाठी आणि एकात्म अखंडत्व टिकविण्यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा करित संघर्ष करित राहू.”

निग्रोस्तानाची एखादी चळवळ ज्याप्रमाणे अमेरिका दडपून टाकील त्याचप्रमाणे हिंदुस्थानच्या फाळणीची कोणतीही चळवळ तशीच विश्वासघातकी म्हणून निष्ठुरपणे दडपली जाईल; नि सिंधूपासून सागरापर्यंत हिंदुस्थानचे अखंडत्व एकात्मता आणि तज्जन्य सामर्थ्य स्थिर राखले जाईल; असा निर्धार हिंदूंनी प्रकट केला पाहिजे.

(७:३७६)

६. धर्मांतर म्हणजेच राष्ट्रांतर

त्या काळच्या हिंदूसमाजाच्या नि हिंदूधर्माच्या धुरीणांच्या मते कोणकोणते आचार शास्त्रशुद्ध असत आणि कोणकोणत्या दुराचारांमुळे किंवा सदाचारांच्या लोपामुळे हिंदू हा धर्मभ्रष्ट समजला जाई, याविषयीच्या आणि त्या भूतकालीन हिंदू-मुस्लिम महायुद्धामध्ये मुसलमानांनी बलात्काराने केलेल्या हिंदूंच्या भ्रष्टीकरणाशी ज्यांचा अत्यंत घनिष्ठ संबंध आहे, अशा काही त्या वेळच्या हिंदूंच्या धार्मिक समजुतीसंबंधी आम्ही पुढे थोडी चर्चा करणार आहोत. येथे इतकेच सांगतो की, त्या हिंदुराष्ट्राला परिणामी अत्यंत घातक ठरलेल्या तत्कालीन **हिंदूसमाजाच्या जातिभेद, विटाळवेड, धर्मसहिष्णुतेची विकृती इत्यादी विक्षिप्त धर्मभ्रमामुळेच मुसलमानांनी बळाने बाटविलेले लक्षावधी हिंदू मुसलमानांचे मुसलमानच राहिले.** इतकेच नव्हे, तर त्या बाटविलेल्या हिंदूंची संख्या पिढीमागून पिढीने वाढत गेली. त्यातही त्या पुढच्या पिढ्या जन्मतःच मुस्लिम संस्कारांत वाढल्या गेल्यामुळे कट्टर मुसलमान बनत गेल्या! इतके कट्टर मुसलमान की पुढे हिंदुस्थानावर इराणी, तुर्क, मोंगलादि परकीय मुसलमानांच्या या वायव्य दिशेकडून ज्या टोळधाडी वारंवार येत गेल्या त्यांच्या सैन्यांत याच बाटग्या मुस्लिमांच्या नव्या नव्या पिढीतील सहस्रावधि लोक भरती होत गेले आणि **त्या परकीय मुसलमानां इतक्याच त्वेषाने नि द्वेषाने ‘हिंदू काफिरांचा’ समूळ विध्वंस करण्यासाठी आणि त्यांना बळाने बाटवून मुसलमान करण्यासाठी हिंदुराष्ट्रावर तुटून पडू लागले.** वानगीसाठी एकच उदाहरण शतावधि अशा घटनांतून देऊ. ज्या काळाची नि प्रदेशाची आम्ही चर्चा करित आहोत त्या सिंधूपलीकडच्या भागातच घुरी नावाची हिंदू जात अशाच परिस्थितीच्या पेचात बाटून मुसलमान केली गेली. पण पुढे काही काळाने तीच जात हिंदूंची कट्टर वैरी बनली. कुख्यात हिंदूद्वेषी सुलतान महंमद घोरी ह्याच घुरी जातीचा होता. वस्तुतः अफगाणिस्थान, पठाणिस्थान, बलुचिस्थान, येथील मुसलमान जनतेतील बहुसंख्य मुसलमान हे त्या त्या प्रांतांतील मुळचे निवासी जे हिंदूलोक त्यांचेच बाटविलेले वंशज होते. पण आपले पूर्वज कधी काळी हिंदू होते याची लवलेश जाणीव त्यांना पुढे पुढे उरलेली नसे. इतकेच नव्हे, तर ती जाणीव कोणी दिली तर त्यांची त्यांना चीड येई. मागचे काय असेल ते असेल, आज तरी आम्ही जन्मतःच इस्लामचे पाईक आहोत, मुसलमान राष्ट्राचेच अंगभूत आहोत. हिंदू काफिरांशी आमचा आता तरी हाडवैरावाचून

कोणताही संबंध नाही' अशा धर्माधु दुर्भावनेने ते भारावून गेलेले असत. त्यांचे नुसते धर्मांतरच झालेले नव्हते, तर अशा धर्मांतराचा जो अपरिहार्य परिणाम पिढीमागून पिढीने बाटण्या लोकांवर होत जातो तो होऊन त्या **बाटण्या हिंदूंच्या वंशजांचे राष्ट्रांतरही होत गेले.** हिंदूस्थानावरील थेट रामेश्वरापर्यंत झालेल्या पहिल्या पहिल्या मुसलमानांनी आक्रमणाच्या ज्या पाच-सहा शतकांविषयी आम्ही येथे लिहीत आहोत त्या काळाच्या परिस्थितीत एकंदरीत आजचे धर्मांतर म्हणजे उद्याचे राष्ट्रांतर ठरत गेले.

पण येथे धर्म शब्दाचा अर्थ तरी कोणता?

पण धर्मांतर म्हणजेच राष्ट्रांतर, ह्या वरील सूत्रात धर्म नि धर्मांतर शब्द काय अर्थी योजलेले आहेत, ते स्पष्टपणे सांगितले पाहिजे. निरनिराळ्या धर्मांतील किंवा स्वतंत्र दर्शनांतील तत्त्वज्ञानाचे तुलनात्मक चिंतन करणे किंवा त्यांत जे स्वीकार्य वाटेल असे दर्शन आपल्या व्यक्तीपुरते स्वीकारणे, अशा अर्थी काही वरील सूत्रात धर्म आणि धर्मांतर हे शब्द योजले नाहीत. अमुक पुस्तक ईशप्रेषित आहे, त्याच्या दोन पुढ्यात जे काही सांगितलेले आहे ते, ते आणि ते, तेच काय ते धर्म्य आहे आणि इतर सर्व असत्य नि पापमय आहे, अशा अभिनिवेशाने जी धर्मसंस्था त्या धर्मग्रंथातील तथाकथित तत्त्वज्ञानच नव्हे, तर आचार, विचार, निर्बंध (कायदे), व्यवहार, भाषा इत्यादी गोष्टी तदितर धर्मसंस्थांच्या अनुयायांवर उपदेशाने न साधले तर कपटाने, क्रौर्याने नि बलात्कारानेही लादण्यास अनमान करीत नाही, त्या धार्मिक बलात्कारासही धर्म्यच समजते, अशा आक्रमक संस्थांच्या धर्मास उद्देशूनच काय तो वरील सूत्रात धर्म शब्द वापरलेला आहे. अशा आततायी धर्मसंस्थांनी तदितरांचे केलेले जे धर्मांतर तेच परिणामी त्या तदितरांचे राष्ट्रांतर ठरते.

(३ : २९५)

७. मला काय त्याचे?

(कुराणात लिहिल्याप्रमाणे काफिरांना ठार करण्यासाठी मोपल्यांनी मलबारात बंड उभारले. एका हातात कुराण आणि दुसऱ्या हातात तलवार घेऊन हजारो हिंदू बाटवले. स्त्रियांवर अत्याचार केले. त्यावेळी आणि आताही हिंदूंची प्रवृत्ती तीच आहे. मला काय त्याचे? त्या प्रवृत्तीचे वर्णन करणाऱ्या सावरकरलिखित कादंबरीतील काही अंश...)

मौलवी पुढे म्हणाला, “पैगंबराविषयी म्हणशील तर मी तुला विचारतो की (कुराण) सुरतू ताबा ह्या अध्यायाच्या ७३ व्या अयनामध्ये काय सांगितले आहे? त्यात असे परमेश्वरी वचन नाही काय की, ‘हे मुसलमानांनो तुम्ही नास्तिकांशी, मूर्तिपूजकांशी नि दांभिकांशी जिहाद करा नि त्यावर सक्ती करा. कारण ते सक्तीस पात्र आहेत!’ दांभिकांपैकीच तू आहेस म्हणून तू असे म्हणतोस. तू मुसलमानच नाहीस; अहो ह्याला दाढी देखील नाही!’”

“ह्याला दाढी देखील नाही! हा मुसलमानच नाही! हा हिंदू आहे! धरा त्याला! मारा त्याला! आणि त्या हिंदूंना!” असे अतिशय उत्क्षोभक उद्गार काढीत सभेतील लोक पुढे घुसू लागले.

माधव नायर पुन्हा एकदा साहस करून म्हणाला, “स्वराज्य नि हिंदू-मुसलमानांची एकी ह्याविषयी आपण सर्व अनेक वेळा शपथबद्ध झालेले असताना नि हिंदूंनी संपूर्णपणे मुसलमानांवर विश्वास टाकून वर्गणी जमविणे चालविले असताना देखील हिंदूंचे ह्या बंडातील अनेक पुढारी अत्याचार करण्याचे कट उभारीत आहेत- बंडापूर्वीपासून हिंदूस मुसलमान करावे म्हणून गुप्त योजना होत आहेत! हे सर्व माहीत असताना हिंदू लोक या बंडास सहाय्य देण्यास कचरतात ह्यात आश्चर्य नाही. तथापि आम्ही दहा हजार रुपये खिलाफतीकरता दिले आहेत नि आणखीही जमवितो, पण स्वराज्य नि हिंदू-मुसलमानांची एकी-”

“बस्स कर! काफर!” अली मुसेलियर उताविळपणे म्हणाला. “ह्या हिंदूंचे हे ‘पण’ नि ‘परंतु’ आमरण संपावयाचे नाही. ही व्याख्यानाची सभा नव्हे. इथे मरण-मारणाचा बाजार आहे. एका शब्दात निकाल. एका घावात आज्ञा बजावणी!” नि तो सर्व सभेस

एकदा न्याहाळून ओरडला, “ऐका! सर्व मुसलमानहो, एका शब्दात बंडाचे स्वरूप कसे असावे ते ऐका! हे हिंदू लोक स्वराज्य नि एकी म्हणून ओरडत आहेत. मी सर्व जगास सांगतो की, **‘स्वराज्य म्हणजे खिलाफत राज्य नि हिंदू-मुसलमानांची एकी म्हणजे सर्व हिंदूंनी मुसलमान होऊन जाणे!’** बस्स. वादविवादाचा एक शब्द ह्यावर कोणी काढील तर मान उडविली जाईल.”

“स्वराज्य म्हणजे खिलाफत राज्य! एकी म्हणजे सर्वांची एक मुसलमान जातकरणे!- अली मुसेलियर की जय!- अली मुसेलियर गाजी आहे!” सभेत सर्व दिशांनी ध्वनी कल्लोळ सुरू झाले.

“हं चल,” अली मुसेलियर पुढे म्हणाला, “ए महानंदी, बोल, तू एकीसाठी मुसलमान होतोस की नाही!”

थरथर कापत महानंदी म्हणाला, “सर्व धर्म सारखेच आहेत. मुख्य धर्म म्हणजे अहिंसा-”

तलवार- रक्ताने माखलेली तलवार- झटकन उपसून अली मुसेलियर म्हणाला, “ही पहा अहिंसा! व्याख्या नको. बोल मुसलमान होतोस की नाही!”

महानंदी म्हणाला, “होतो-मारू नका! मी मुसलमान आहेच! मुसलमान होत नाही म्हणून तुमच्या मनास दुःख देणे हे अहिंसा तत्वाच्या अगदी विरुद्ध आहे. म्हणून मी मुसलमान होतो.”

“हं चल; तू माधव नायर! होतोस की नाही मुसलमान?”

सर्व शक्ती एकवटून माधव नायर म्हणाला, “होत नाही जा!”

“मारो! मारो!” एकदम कल्लोळ झाला. जो तो मोपला पहिल्या काफरास मारण्याचा पहिला मान आपणास मिळावा म्हणून तलवार घेऊन नायरवर तुटून पडला. वीस-पंचवीस तलवारी एकदम अंगावर पडून माधव नायरचे तुकडे तुकडे होऊन खाली पडले. रक्ताच्या चिळकांड्यांनी हत्या करणाऱ्यांचे देह ओले झाले.

अली मुसेलियर म्हणाला, “हे अल्ला! तू दिलेल्या विजयासाठी काफराच्या रक्ताचे हे पहिले बलिदान मानून घे!”

“पहिले नाही! पहिले नाही!” म्हणून ओरडत एक दहा मोपल्यांची टोळी इतक्यात येथे आली नि म्हणाली, “आम्ही मलापूरचे लोक. आम्ही आमच्या गावच्या सर्व हिंदूस बाटवून टाकले नि जे बाटले नाहीत त्यांना मारून टाकले. तुम्ही बंड पुकारण्याच्या आधीच आम्ही गुप्त कट करून ठेविला होता.”

“अल्ला हो अकबर! मलापूरचे गावच्यागाव मुसलमान झाले.” सभा गर्जली; “आणि मलापुरीसही काफरांचे बीज म्हणून उरले नाही!” आणि “वेंगरा ऐमशमध्ये!” आणि “कन्ना ऐमशमध्ये-” एकामागून एक टोळ्या तेथे येत आपापल्या पराक्रमाची घोषणा करीत होत्या नि सभा त्यांचे प्रतिध्वनी घुमवीत होती.

“बस्स-” मौलवी म्हणाला, “बस्स! आता राजसभा विसर्जन होत आहे. बाकी

बातम्या नि कामे उद्या विचारात घेण्यात येतील. तोवर हे इमानदार हो! जा-दशदिशेस जा! गाव गाव मोजून जितका हिंदू सापडेल तितका मुसलमान करा. न होईल त्यास आमच्याकडे घेऊन या. न आल्यास तुम्हीच त्यास तेथेच ठार मारून टाका! आजपासून ह्या आपल्या मलबारच्या खिलाफती राज्यात अन्यायाचे वा अधर्माचे कृत्य कोणीही करू नये अशी मी सक्त आज्ञा सोडतो. मूर्तिपूजा, कुराणास न मानणे, मोपल्यांनी जे हे धर्मयुद्ध पुकारले आहे त्यास आपले सर्वस्व न देणे ही तीन महापापे जे जे करतील त्या सर्वांस ह्या लोकी, ह्या क्षणी वध नि परलोकी नरकाग्नी हा दंड ठेवलेला आहे. मलबारमध्ये मुसलमानी राज्य स्थापित झालेले आहे. ह्या राज्यात केवळ पापभीरू लोकच बसू शकतील! तर जा, काफरांस धरधरून मुसलमान करा. नाही तर मारा. त्यांची संपत्ती तुमची आहे. त्यांच्या स्त्रिया तुमच्या आहेत. स्वेच्छेने देतील तर घ्या, नाही तर लुटा. बलात्काराने न्या.”

“मारा! लुटा! बलात्कारा! ह्या राज्यात केवळ पुण्यवान नि पापभीरून लोकच राहातात!” सभा सहस्र कंठाने गर्जली.

ही वेळ संध्याकाळची होती. कुणी चुडे तर कुणी मशाली पेटविल्या. कुणी पूर्वेस तर कुणी पश्चिमेस धावत सुटले. सैतान अंगात आल्याप्रमाणे हे हजारो मोपले दशदिशांस हिंदूंची मृगया करीत धावत सुटले. “जा! दशदिशांस जा!” मौलवी ओरडतच होता.

हेच ते शब्द! एका काली ह्या भारतभूमीत बोधी वृक्षाच्या शीतल छायेखाली बुद्धत्व प्राप्त झालेल्या गौतमाने अखिल जगाच्या भूतमात्राच्या दयेने द्रवून जाऊन हेच शब्द उच्चारले होते की, “भिक्षू! जा दशदिशांस जा नि अमृतत्वाचा हा शीतल संदेश देऊन भयतप्त जिवांस शांती द्या!”

तेच शब्द हा मौलवी आपल्या मुसलमानांस सांगत आहे. पण त्या ‘भिक्षू’चे ते जाणे कोठे? ह्या ‘इमानदारांचे’ हे जाणे कोठे?

(९:३४५)

८. खरा प्रश्न अखंड हिंदुस्थान की अखंड पाकिस्तान?

(तालीबानातील इस्लामी अतिरेक्यांनी, तोफा मारून बुद्धमूर्ती फोडल्या. मूर्तिपूजकांचा आणि मूर्तीचा नाश, हेच इस्लामचे ध्येय आहे. त्यांना सारा भारत इस्लामच्या हिरव्या लाटेखाली बुडवून टाकायचा आहे. ह्या इस्लामी प्रवृत्तीवर नेमके भाष्य करताना डॉ. आबेडकर म्हणतात (Pakistan 296) :- मुस्लिम केवळ जिहादची घोषणाच करू शकतात असे नाही. जिहाद यशस्वी करण्यासाठी ते विदेशी मुस्लिम सत्तेला आमंत्रित करू शकतात. किंवा विदेशी मुस्लिम सत्तेने जिहाद पुकारल्यास त्यांना साहाय्य करू शकतात.)

“गांधाळ मंत्री, पुढारी आणि वृत्तपत्रे यांनी सध्या आपल्या देशबांधवांचे जीवित, मत्ता आणि सन्मान राखण्यात त्यांना आलेले अपयश झाकण्यासाठी आणि मुसलमानांची मते मिळविण्यासाठी एक नवीन नाटक चालू केले आहे. संबंध हिंदुस्थान इस्लाममय करण्याच्या पाकिस्तानी संकटापासून आपल्या देशाचे संरक्षण कसे करावे यासंबंधी एक अवाक्षरही न बोलता प्रत्येक सभेतून गांधाळ गटाचे मुखंड नेहरू केवळ हिंदू राज्याच्या मागणीवर टीकेचा भडीमार करित आहेत. पाकिस्तानात प्रतिदिन चाललेली हिंदूंची लूटमार, जाळपोळ, हत्या आणि तेथे ‘हंस के लिया पाकिस्तान, मार के लेंगे हिंदुस्थान’ या घोषणा करित निघणाऱ्या सशस्त्र नि संघटित मिरवणुका या भयानक धोक्यापेक्षाही नेहरूंना आज हिंदू राज्याची केवळ घोषणा हाच आपला मुख्य शत्रू वाटत आहे! भारतीय संघराज्याविरुद्ध मुसलमानांनी चालविलेल्या आक्रमणाकडे भेकडपणे दुर्लक्ष करणारे नेहरू आणि त्यांचे छोटे राष्ट्रवादी काँग्रेसी सहकारी हिंदू राज्याविरुद्ध अटीतटीने लढण्याच्या नाटकी गर्जना करित आहेत.

पंडित नेहरू मोठ्या ऐटीने सतत सांगत आहेत की हिंदु राज्याची घोषणा करणाऱ्यांना शेवटी हिटलर मुसलोनीप्रमाणे दुर्दैवी मरण येईल. हे वाक्य सांगताना नेहरू विसरतात की हिंदुसंघटनी पक्षातील शेकडो नेते भारतीय स्वातंत्र्ययुद्धात इंग्रजांविरुद्ध जेव्हा प्राणांची क्षिती न बाळगता हाती शस्त्र घेऊन लढत होते, तेव्हा राजकारणाच्या दृष्टीने पहायचे तर गांधीजी पाळण्यात खेळत होते आणि नेहरूंचा तर राजकीय जन्मही झालेला नव्हता. काही हिंदुसंघटनी नेते शस्त्रे नि वधस्तंभ तोडून आले असून भारतीय स्वातंत्र्यासाठी त्यापैकी एकेकाने भोगलेले कष्ट नि केलेला त्याग हा सर्व गांधीवादी

नेत्यांच्या कष्ट नि त्यागाच्या बेरजेहूनही अधिक भरेल. पंडित नेहरू आणि त्यांच्या जातीच्या कागदी राज्यांच्या धमक्यांनी हे हिंदुसंघटनी नेते कधीच भिणार नाहीत, हिंदुराज्यांच्या उदात्त ध्येयासाठी लढता लढता जर त्यांना अपयश आले तर त्याचे होणारे परिणाम भोगण्यास ते सज्ज आहेत. पण जर हिंदू राज्य स्थापनेत ते यशस्वी झाले तर हिंदू राज्याशी द्रोह करणारे पंडित आणि त्यांचे मित्र यांच्या दैवात काय लिहिलेले असेल याचाही त्यांनी विचार करावा.

हे छोटे राष्ट्रवादी सांगतात की हिंदू राज्याची मागणी ही जातीय, मूर्खपणाची, मध्ययुगीन धार्मिक कल्पना असून ती मानवजातीच्या प्रगतीला मारक आहे. हिंदू राज्याची अशा प्रकारे निंदा करणारे हे पंडित हिंदू राज्य म्हणजे काय ते मात्र कधीच समजून घेत नाहीत किंवा सांगतही नाहीत. असे असले तरीही वादाकरिता आपण धरून चालू की हिंदू राज्य ही मागणी वाईट आहे मग हाच निकष लावला तर मुस्लिम राज्याची मागणीही तितकीच निंदास्पद नाही का? मुसलमानांनी पाकिस्तान मागताना जेथे मुसलमान बहुसंख्य आहेत ते प्रांतच मागितले ना? मूलभूत तत्वांच्या गप्पा मारणाऱ्या हे पंडिता, इस्लामी राज्याची ती जातीय मागणी मातृभूमीचे तुकडे करूनही तुम्ही कशी स्वीकारलीत? ती जातीय मागणी मूर्खपणाची आहे असे म्हणून तुम्ही तिला नकार का दिला नाही? मुस्लिम राज्याची ती मागणी मानवजातीच्या प्रगतीला केवळ मध्ययुगातच नव्हे तर अंधारयुगात नेऊन टाकणारी आहे हे त्यांनी त्यांच्या प्रत्यक्ष कृतीने सिद्ध केले आहे ना? या मुस्लिम राज्याच्या मागणीविरुद्ध तुम्ही कोणतीही लढाई केली नाही. एवढेच नव्हे तर अखंड भारताचे दोन तुकडे करण्याच्या आंग्लो मुस्लिम कटाला तुम्ही हातभार लावला आणि एखाद्या अतिथीचे चहाचा कप देऊन जसे आनंदाने वागत करावे त्याप्रमाणे तुम्ही मोठ्या समारंभाने मुसलमानांना पाकिस्तान दिलेत. जसे तुम्ही आता म्हणता तसे दोष हिंदू राज्यात आहेत असे गृहीत धरूनही तुम्ही त्या हिंदू राज्याला कोणत्या तोंडाने विरोध करता?

अलीबंधूंच्या साहाय्याने अफगाणिस्थानच्या अमीराला भारताचे शहेनशा बनविण्याचा कट गांधींनी केला नव्हता काय? **हिंदू संस्थानिकांचा पराभव करून सीमेवरील टोळ्यांच्या साहाय्याने हैद्राबादचा निजाम दिल्ली जिंकून भारताचा शहेनशा झाला तर त्याचे ते राज्य मी स्वराज्यच समजेन असे १९४० साली गांधींनी पुनःपुन्हा लिहिले नि सांगितले नाही काय?** म्हणजे गांधींना पठाणी राज्य अथवा निजामी राज्य हे स्वराज्य वाटते. पण हिंदू राज्य हे मात्र तुम्हाला जातीय, एकतंत्री, अराष्ट्रीय असा शाप वाटतो!

तुम्ही पुढे सांगता की अनेक अहिंदू अल्पसंख्य येथील नागरिक असल्याने या देशाला हिंदुस्थान आणि हिंदू राज्य म्हणता येणार नाही. मग आता सांगा की ज्या राज्यांत हिंदू, ख्रिश्चन, पारशी आदी लोक राहत आहेत त्या नव्या मुस्लिम राज्याला तुम्ही सर्वजण आणि विशेषतः गांधीजी सतत सलाम करून त्याचा पाकिस्तान म्हणजे पवित्र इस्लामी राज्य म्हणून कां गौरव करित आहात? ज्या देशात ज्या लोकांची

बहुसंख्य वस्ती असेल त्यांच्या नावाने तो देश ओळखावा, हे तत्त्व राष्ट्रसंघाने मान्य केले आहे ना? तसेच तुर्कस्तान, बलुचिस्थान, अफगाणिस्थान ही नावे उच्चारताना त्या देशांतही काही अन्य धर्मीय अल्पसंख्य आहेत याची जाणीव तुम्हाला नव्हती काय? मग हिंदुस्थान आणि हिंदू राज्य हे शब्द ऐकताना या उच्चारताना विंचू चावल्यासारखे तुम्ही का ओरडता?

असे अनेक आक्षेप असतानाही तुम्ही पाकिस्तान मान्य केले आणि त्याचे समर्थनही चालविले आहे याचे कारण रक्तपात की पाकिस्तान हा पेच जेव्हा तुमच्यापुढे पडला तेव्हा रक्तपात टाळण्यासाठी तुम्ही पाकिस्तानला मान्यता दिली. ही खरी कारणमीमांसा तुमच्या कृत्याचे समर्थन न करता उलट तुमचा निंदास्पद भित्तिपणाच स्पष्ट करणारी आहे. ही सत्य स्थिती थोडी बाजूला ठेवून आम्ही तुम्हाला विचारतो की उद्या तुमच्यापुढे रक्तपात की हिंदू राज्य असा पेचप्रसंग आला तर तुम्ही याच न्यायाने रक्तपात टाळण्यासाठी हिंदू राज्य मान्य करण्यास संमती द्याल ना?

हिंदु मतदारांना मी पुन्हा एकदा सहस्रवेळा स्पष्टपणे सूचना देतो की या खोट्या राष्ट्रवाद्यांना जर तुम्ही सत्ताभ्रष्ट केले नाही तर हा गांधाळ हिंदीवाद भारतातील मुसलमानांना सैन्य, आरक्षक आणि राज्यकारभारातील महत्त्वाच्या जागा देईल आणि ज्यावेळी चारी दिशांनी बाहेरचे मुसलमान भारतावर आक्रमण करतील तेव्हा हे मोक्याच्या स्थानी नेमलेले मुसलमान आतून अचानक उठाव करून या असावध गांधीवादी सरकारला पदच्युत करून ह्या भारताचे अखंड पाकिस्तान करतील!

हा धोका लक्षात घेऊन आता तुम्हाला दोन पक्षांतील नव्हे तर दोन विचारसरणीतील एक पसंत करायची आहे. भारतीय राज्य की हिंदू राज्य हा खरा प्रश्नच नसून मुख्य प्रश्न आहे इस्लामी राज्य की हिंदू राज्य, अखंड हिंदुस्थान की अखंड पाकिस्तान?

अशा परिस्थितीत केवळ हिंदुसंघटनी विचारधाराच या देशाचे रक्षण करून येथे सिंधुपासून सेतूबंधापर्यंत पुन्हा अखंड हिंदुस्थान निर्माण करू शकेल.”

(७:५१०)

१. अहिंदू अल्पसंख्यांकाचे अधिकार

(मुसलमानांचे लांगूलचालन सावरकरांना मान्य नव्हते. पण समान अधिकारांबद्दल त्यांचा आग्रह होता. सावरकरांच्या संकल्पनेतील राष्ट्रात मुस्लिमांसाठीचे अधिकार...)

जेव्हा एकदा हिंदुमहासभेने ‘एका माणसास एक मत’ आणि ‘गुणवत्तेनुसार सार्वजनिक सेवांमध्ये प्रवेश’ ह्या तत्त्वांचा स्वीकारच केवळ केला असे नव्हे; तर त्याला समर्थनही दिले आणि मूलभूत अधिकार नि कर्तव्ये, जाति (वंश) किंवा धर्म ह्या प्रकारे कसलाच भेदभाव न करता समानच (समतेच्या तत्त्वावर) मानल्यानंतर, आता पुन्हा, अल्पसंख्यांकांच्या अधिकारांचा उल्लेख करणेही तत्त्वतः अनावश्यकच केवळ आहे असे नव्हे; तर आत्मविसंगतही आहे. कारण, तसे करणे; हे जातीच्या आधारावर अल्पसंख्यांक नि बहुसंख्यांक या दोघांचेही अहंकार चेतविण्यास प्रवृत्त करील. व्यावहारिक राजकीय धोरणीपणाची आवश्यकता म्हणून आणि आपल्या अहिंदु देशबांधवांची संशयपिशाच्चाच्या पकडीतून सुद्धा मुक्तता व्हावी, अशी हिंदुसंघटनवाद्यांची इच्छा असल्यामुळे अल्पसंख्यांकांच्या धार्मिक, सांस्कृतिक नि भाषिक न्याय्य अधिकारांची प्रत्याभूति निःसंदिग्ध स्पष्टपणे देण्यासही आम्ही सिद्ध आहोत मात्र अट इतकीच की काही झाले तरी, कशाही नि कोणत्याही परिस्थितीत बहुसंख्यांकांच्या अशाच न्याय्य समान अधिकारांवर आक्रमण किंवा त्यांचा संकोच किंवा त्यांची निराकृति खंडन- ही होताच कामा नयेत. प्रत्येक अल्पसंख्यांकांना, आपापल्या मुलांना, स्वतःच्या मातृभाषेतून शिक्षण देण्यासाठी वेगळ्या शाळा काढता येतील, धार्मिक किंवा सांस्कृतिक संस्था काढता येतील आणि त्यासाठी शासकीय अनुदाने घेता येतील- पण असे अनुदान सामाईक कोषागारात त्यांच्याकडून दिल्या जाणाऱ्या करांच्या प्रमाणातच नेहमी मिळू शकेल. नि हेच तत्त्व बहुसंख्यांकांच्या विषयातसुद्धा अर्थातच अशाच रीतीने लागू असेल.

ह्याच्याही भरील प्रत्येकी एक मत या निर्भेळ राष्ट्रीय तत्त्वावर असलेली संयुक्त मतदार संघ असलेली राज्यघटना न आधारता, जातवार विभागणीचे तत्त्व मानले तरी ज्या अल्पसंख्यांकांच्या विभक्त मतदारसंघ नि राखीव प्रतिनिधी-संख्या पाहिजे असेल त्यांना ती मिळेल; मात्र केवळ त्यांच्या संख्येच्या प्रमाणात

आणि ह्याच अटीवर की लोकसंख्येच्या प्रमाणात यथाप्रमाण प्रतिनिधीत्वाच्या बहुसंख्यांकांच्या अधिकारांची हानि होणार नाही.

(७:२८४)

लांगूलचालन नाही! समान हक्क मिळतील!!

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । ११८

१०. जा झुंज!

(परिचय : रत्नागिरीच्या तरुण हिंदु मंडळ ह्या क्रांतिप्रवण संस्थेसाठी हें पद रचलें.)
(जाति : भूपतिवैभव) (चाल : भूपती खरें तें वैभव)

निजजाति-छळाने हृदय कां न तळमळतें?
तुम्ही तरुण शिरांतुनि रक्त नवें सळसळतें
हें नवें रक्त तो विजेहुनी पेटावें
मृत्यूसि तुम्ही गाढून बळें भेटावें
मग मुकुट आपला कोणी फोडिला?
हिंदूंचा झेंडा कोणी । तोडिला?
आशेचा अंकुर कोणी । मोडिला ?
हे चिंतुनि चिंतुनि क्रुद्ध आसवें जळतीं
दिनरात्री डोळ्यांतूनि कां न रे गळतीं?
ह्या भारतभूस्तव समररंगणी गेले
ह्या चिंतेने बहु वीर लढुनिया मेले
कुणि घोर यातनांचिया चितेवरि जळले
कुणि फास गळ्यासी लागताहि ना ढळले
त्या त्यांच्या अपुऱ्या इच्छा । ह्या क्षणी
तुम्हांसि बाहती हाका । फोडुनी
का ऐकु येती कोणा । यांतुनी
जरि येति तरी रे ऊठ कोण जो तो तू
घे करी शिरा जा झुंज पुरव तो हेतू

- रत्नागिरी, १९२६
(८:१४३)

। इस्लाम आणि हिंदुत्व । ११९

११. हिंदुधर्म- हिंदुत्व

हिंदुत्व हे काही हिंदुधर्म याच्याशी समानार्थक नव्हे किंवा हिंदुधर्म हाही शब्द 'हिंदुइझम' शब्दाशी समानार्थक नाही. **हिंदुत्व म्हणजे हिंदुधर्म, नि हे दोन्ही म्हणजे सनातनी पंथ असे समजण्याच्या दुहेरी चुकीने आपल्या सनातनी नसलेल्या बंधूना साहजिकच राग येतो;** त्यामुळे त्यांच्यामधील काही अल्प लोकांच्या हातून उलट दुसरी एक आत्मघातकी चूक करण्यात येते; ती चूक म्हणजे ही वरील समजूत भ्रामक कशी आहे हे जगाच्या निदर्शनास आणून ती नष्ट करण्याचे सोडून देऊन; हे दुसऱ्या टोकाचे लोक नेमके त्यांच्या उलट जाऊन प्रत्यक्ष स्वतःचे हिंदुत्व नाकारित राहतात. आम्हाला अशी आशा आहे की, आमची व्याख्या दोन्ही पक्षांच्या लोकांच्या मनामध्ये काही किंतु ठेवणार नाही. त्याचप्रमाणे ही व्याख्या सत्य स्थितीच्या पायावर रचली गेल्यामुळे अखिल हिंदू समाजामधील समंजस लोक ती मान्य करतील.

(७:५७)

१२. हिंदू कोण?

आसिंधुसिंधुपर्यंत यस्य भारतभूमिका ।
पितृभूः पुण्यभूश्चैव स वै हिंदुरिति स्मृतः ॥

हिंदु हा शब्द हिंदुसंघटनाचा केवळ पायाच होय. त्यामुळे त्या शब्दाचा अर्थ ज्या मानाने व्यापक वा आकुंचित, बळकट वा ढिला, चिरंतन वा चंचल त्या प्रमाणातच त्या पायावर उभारलेले हे हिंदुसंघटनाचे प्रचंड बांधकाम व्यापक, भक्क, टिकाऊ ठरणारं आहे.

वेद ह्या धर्म ग्रंथापासून त्याचे अनुयायांचे नांव वैदिक हे जसे पडले, बुद्ध या नांवावरून त्या धार्मिक अनुयायांचे नाव जसे बौद्ध, जिनमताच्या अनुयायांचे जैन, नानकाच्या धर्मशिष्यांचे नांव जसे शिख, विष्णु देवतेचे उपासक वैष्णव, लिंगपूजक ते जसे लिंगायत, तसे हिंदु हे नाव कोणत्याही धर्मग्रंथावरून, धर्मसंस्थापकावरून वा धर्ममतावरून मुख्यतः वा मूलतः निघालेले नसून आसिंधुसिंधु विस्तारलेल्या देशास नि त्यात निवसणाऱ्या राष्ट्रासच मुख्यतः निर्देशणारं आहे. आणि अनुषंगाने त्याच्या धर्मसंस्कृतीनाही.

यासाठीच हिंदु शब्दाची व्याख्या कोणत्याही धर्मग्रंथाशी वा धर्ममताशीच तेवढी बांधून टाकण्याचे प्रयत्न दिशाभूल करणारे ठरतात. हिंदु शब्दाच्या व्याख्येचा मूल ऐतिहासिक पाया आसिंधुसिंधु भारतभूमिका हाच असला पाहिजे. तो देश नि त्यात निपजलेल्या धर्माच्या नि संस्कृतीच्या बंधनांनी अनुप्राणित झालेले राष्ट्र हेच हिंदुत्वाचे दोन प्रमुख घटक होत. म्हणूनच हिंदुत्वाची इतिहासाला शक्यतो धरून असलेली व्याख्या अशीच केली पाहिजे की,

आसिंधुसिंधु भारतभूमिका ही ज्याची **पितृभू नि पुण्यभू आहे तो हिंदू.**

यातील पितृभू नि पुण्यभू हा शब्दांचा कोणत्याही व्याख्येत योजलेल्या शब्दांना असतो तसा, थोडासा पारिभाषिक अर्थ आहे.

“पितृभू” म्हणजे जिथे आपले आईबाप तेवढेच निपजले ती, असा अर्थ नव्हे, तर प्राचीन कालापासून ज्या भूमीत परंपरेने आपले जातीय नि राष्ट्रीय पूर्वज निवसत आले ती, असा अर्थ आहे. काही जण पटकन शंका घेतात की, आम्ही दोन पिढ्या आफ्रिकेत

आहोत. मग आम्ही हिंदु नाही की काय? ती शंका यामुळेच अगदी उथळ ठरते. आमच्या हिंदूंनी साऱ्या पृथ्वीवर जरी उद्या वसाहती स्थापिल्या तरी त्यांच्या प्राचीन, परंपरागत, जातीय नि राष्ट्रीय पूर्वजांची पितृभू अशी ही भारतभूमीच असणार.

“पुण्यभू” चा अर्थ इंग्लिश ‘होलीलँड’ ह्या शब्दातील अर्थ होय. ज्या भूमीत एखाद्या धर्माचा संस्थापक ऋषि, अवतार वा प्रेषित (पैगंबर) प्रकटला, त्या धर्मास उपदेशिता झाला, त्याच्या निवासाने त्या भूमीस धर्मक्षेत्राचें पुण्यत्व आलें, ती त्या धर्माची पुण्यभू. जशी ज्यूंची वा ख्रिश्चनांची पॅलेस्टाइन, मुसलमानांची अरेबिया. अशा अर्थे हा पुण्यभू शब्द वापरलेला आहे. नुसत्या पवित्रभूमी या अर्थी नव्हे.

पितृभू नि पुण्यभू शब्दांच्या ह्या पारिभाषिक अर्थी, ही आसिंधुसिंधु भारतभूमिका ज्याची ज्याची पितृभूमि आणि पुण्यभूमि आहे तो तो हिंदु!

हिंदुत्वाची ही व्याख्या जितकी ऐतिहासिक तितकीच आजच्या वस्तुस्थितीला अगदी धरून आहे. ती जितकी सत्य तितकीच इष्ट आहे, जितकी व्यापक तितकीच व्यावर्तकही आहे.

सह्याद्री : मे १९३६

१३. हिंदु मुसलमान संवाद

(परिचय : रत्नागिरी येथील अखिल हिंदु मंडळासाठी हा संवाद स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी रचला. ‘तुम्ही आम्ही’ सकल हिंदु बंधुबंधु’ ह्या हिंदूच्या एकता गानानंतर हा संवाद होत असे.)

(जाति : भूपतिवैभव)

- प. हिंदु : एकीस मान्य व्हा पाय धरितसे तुमचे ।
हे हिंदुस्थानचि हिंदु मुसलमानांचे ॥१॥
- मुसलमान : देशासी हिंदुस्थान अजुनिही म्हणसी :
आणि एकी करण्या पाय आमुचे धरिसी ॥
- प. हिंदु : हां! चुकलो!! हिंदुस्थान नाम देशाचें ।
इसलामतवतन वा म्हणू रुचे तरि साचे ॥
- मुसलमान : हिंदीस ठार मारावें (प. हिंदु:- मान्य जी)
उर्दूसि मात्र बोलावे (‘’-’’)
नागरी लिपिस सोडावें (‘’-’’)
- प. हिंदु : करु सांगा तें तें बंधु तुम्ही प्रेमाचे ।
एकीस मान्य व्हा पाय धरितसो तुमचे ॥१॥
- मुसलमान : शुद्धीचें परंतु बंड आधीं मोडावें ।
दु. हिंदु : परि बाटविण्याचें मात्र तुम्ही सोडावें ॥
- मुसलमान : ‘परि’ आणि ‘जरी तरी’ अशा अटी कोणाशी ।
घालशी गाठ ही असे मुसलमानांशी ॥
- प. हिंदु : हां! खान! भाई हां! क्षमा करा साहेब ।
हे भांडखोरीचे हिंदुसंघटण पेव ॥
- मुसलमान : करुं मुसलमान हिंदूंचे । (प. हिंदु- मान्यजी)
करु नका हिंदु मुसलमानांचें (‘’-’’)
करु नका शुद्ध भ्रष्टांचे । (‘’-’’)
- प. हिंदु : कमविणें न मुळिं गमविणें ब्रीद हिंदूंचें ।
एकीस मान्य व्हा; पाय धरितसो तुमचे ॥२॥

दु. हिंदु : परि पळवुनी नेती हिंदु मुली जे दुष्ट ।
 मुसलमान : बिघडेल एक जरि काढशील ती गोष्ट ।
 प. हिंदु : नचि कोप करा मिय्याजी मूर्ख हे लोक ।
 पळवाच पाहिजे तरी माझिही लेक ॥
 मुसलमान : मलबारी स्वेच्छेनेच हिंदु बहू बाटे ।
 प. हिंदु : हां एक कुठेसा जरा पीडिला वाटे ॥
 दु. हिंदु : कोहाटामाजी हिंदु ठार बहु झाला ।
 प. हिंदु : हा भ्याड हिंदु कां मारु देत दुसऱ्याला ।
 मुसलमान : आणि कलकत्यासी मुसलमान बहु मेल ।
 प. हिंदु : हा अत्याचारी हिंदु मारी दुसऱ्याला ।
 मुसलमान : खलिफासि मानि गुरु मुसलमान जें राज्य ।
 प. हिंदु : तो आम्हांसी बापाहुनि म्हणुनची पूज्य ॥
 मुसलमान : 'मुस्लीम राज्य करुं जगी' सांगतो धर्म ।
 प. हिंदु : ते तुम्हिच करा हो हिंदु जाणि ना मर्म ॥
 मुसलमान : वाघासी तुमच्या फोडा । (प. हिंदु -मान्यजी)
 गोवधा न हरकत पाडा । ('-'-')
 तुम्ही मूर्ति तितुक्या फोडा । ('-'-')
 दु. हिंदु : (प. हिंदूस) मान्यजी! मान्यजी! काय खुळ्या एकीचे
 हें पुरें प्रदर्शन तुझ्या नीच कलैब्याचें ॥
 (पहिल्या हिंदूला ढकलून घालवून पुढे म्हणतो)
हें पहा बंधु तुम्हि मुसलमान ते सारे ।
परि बंधुसम जरी व्हाल प्रेम करणारे ॥
अन्योन्य हितर्थी तरी घडू द्या एकी ।
अडवुनि धरा जरि हीच चालु द्या नेकी ॥
 जरि याल तरी संगेचि, नातरी आम्ही ।
 एकटे लढुनिहि जिंकु युद्ध परिणामी ।
 जिंकलें शकाहूणांसि । जिंकलें ज्यांनी ।
 औरंग आणि अफजुल्ल विद्ध नखरांनी ॥
 ते हिंदु तुच्छ तूं कारे । समजसी
 दिसता न खंड मेघाचा । येज सी
 वादळी झोड वीजांची । रे जसी
 सहसाचि वादळें उठुनि हिंदु शौर्याची ।
 बुडवितिल कलियुगा सृष्टि घटित सत्याची ॥
 -रत्नागिरी (८:१५३)

परंपरा आणि नवता

१. संस्कृतीरक्षणाचा खरा अर्थ
२. दोन शब्दांत दोन संस्कृती
३. स्त्री
४. केमालपाशा

१. संस्कृतिरक्षणाचा खरा अर्थ

(जुन्यातले चांगले घ्यावे, वाईट ते सोडावे. धर्मग्रंथ वंदनीय-पूजनीय असतील, पण आज अनुकरणीय नाहीत, आचरणीय नाहीत. आज कसं वागायचं याचं मार्गदर्शन बुद्धीवाद करेल, धर्म नव्हे!)

संस्कृतिरक्षणाचा खरा अर्थ, प्राचीन काळी वेळोवेळी ज्या ज्या उलटसुलट प्रथा त्या काळच्या ज्ञानाज्ञानाप्रमाणे “संस्कृत” वाटल्या त्या साऱ्यांची तशीच तशी पुनरावृत्ति करणे, त्या रूढि आज व्यर्थ वा विक्षिप्त वा विघातक ठरत असल्या तरीही त्या तशाच चालू ठेवणे, हा नव्हे. जी वेदकाळची रूढि किंवा आचारात्मक धर्म आज विज्ञानाच्या दिव्यतर प्रकाशात समाजघातक रोगाणूंनी लडबडलेला दिसतो ती रूढि वा आचार आजच्या संस्कृतीत न मोडता दुष्कृतीतच मोडला पाहिजे. मग तो प्राचीन काळी लोकांना परवडला असो वा नसो, संस्कृत वाटला असो वा नसो. आज जे संस्कृत म्हणून अभिमानाने रक्षावयाचे ते प्राचीनातले आजही संस्कृत ठरणारे, मनुष्यास हितकारक असणारे, तेवढे तेवढेच काय ते होय.

प्राचीनातले जे आजही उत्तम, अनुकार्य, उदात्त, अपेक्षणीय, प्रगत नि प्रबुद्ध ठरते ते ते आजचे संस्कृत, ते ते रक्षिणे म्हणजे खरे खरे संस्कृतिरक्षण होय. तसे प्राचीन संस्कृतिरक्षण हे आजचे कर्तव्य होय, प्राचीन दुष्कृतिरक्षण हे नव्हे.

त्या **संस्कृतिरक्षणाच्या कर्तव्याहूनही पुढचे कर्तव्य म्हणजे संस्कृतिविकसन!** प्राचीनातले जे आजच्या विज्ञानातही संस्कृत वाटते ते रक्षूनच चालणार नाही तर त्यात **नवीन सत्याची नि तथ्याची भर टाकून संस्कृतिवर्धन केले पाहिजे.** तो मुख्य कर्तव्य! त्यास जे अडथळा करील. त्या कसोटीत जे हिणकस ठरेल त्यास त्यागिणे म्हणजे संस्कृतिरक्षण, संस्कृतिविकसन.

२. दोन शब्दांत दोन संस्कृती

(अप-टु-डेट, अद्यतन राहणे ही युरोपियनांची संस्कृती, तर कॉम्प्युटरची पूजा करणे ही आपली संस्कृती. धर्मग्रंथात अडकण्याच्या वृत्तीचा हिंदूंनी त्याग केला पाहिजे आणि अप-टु-डेट, अद्यतन झाले पाहिजे.)

युरोपमध्ये वा अमेरिकेत आज आपण पाय टाकल्याबरोबर आपल्या कानावर जर कोणचा सर्वकष शब्द पडत असेल तर तो ‘अप-टु-डेट’ ‘अद्ययावत्’ हा होय. अगदी यःकश्चित् बूटपॉलिशची डबी आपण विकत घ्यावयास गेलो तरी दुकानदार चटकन आपल्याला सांगेल की, ‘हीच डबी घ्या रावसाहेब!’ ‘कां, हीच कां?’ असें विचारताच तो उत्तरेल, ‘कारण, ही अगदी अप-टु-डेट आहे बघा!’ शिंप्याकडे गेलो तर शर्टचा, कोटाचा, जाकिटाचा, पोलक्याचा, लहंग्याचा-अनेक घाट दाखवून त्यातल्या त्यात उत्तम नि ग्राह्य म्हणून जो घाट तो पुढे करील तो तसा उत्तम नि ग्राह्य कां आहे त्याचीं सारीं कारणें एका शब्दात व्यक्तविण्यास्तव तो झटकन उद्गारेल. ‘अगदी अप-टु-डेट! अगदी अद्ययावत्!’ उत्तम यंत्र म्हणजे अप-टु-डेट यंत्र; कोणच्याही विषयावरील पुस्तकांत उत्तम पुस्तक म्हणजे जे अप-टु-डेट असेल ते. अप-टु-डेट वेष, अप-टु-डेट माहिती, अद्ययावत् सोयी- म्हणजे त्या त्या पदार्थातील सर्वोत्कृष्ट प्रकार! जो मनुष्य अप-टु-डेट नाही तोच अजागळ. हा अद्ययावत्पणा, अप-टु-डेटपणा त्यांच्या बुटाच्या बंदापासून तो वीजदिव्याच्या बटनापर्यंत जिथे तिथे आढळून येतो. त्यांच्या कालच्या बंदुकीपेक्षा आजची सरस, कालच्या विमानापेक्षा आजचे सरस, लंडनच्या या टोकाच्या खोलीत बसून ते परवा लंडनच्या त्या टोकाच्या घरातील बसलेल्या मनुष्याशी बोलू लागले. तर आज ते लंडनच्या त्याच खोलीत बसून अमेरिकेत बसलेल्या मनुष्याशी दूरध्वनीने बोलते. काल ते त्याच लंडनच्या खोलीतून स्कॉटलंडच्या घरात मित्राकडे तोंड करून सकाळचा बाजारभाव विचारतात आणि लगेच तोंड वळवून मुंबईत बसलेल्या अडत्यास सकाळचे सकाळी ते कळवितात! असा त्यांचा ‘आज’ त्यांच्या ‘काल’च्यापुढे सारखा धावत आहे; ‘काल’ मागे पडत टाकाऊ बनत आहे. त्यांचा प्रत्येक ‘आज’ ‘कालच्या’हून इतका अधिक समंजस, सकस, सरस, ठरत आहे की, त्यांचा ‘कालवरचा’ विश्वास ढळून ‘आज’ वरच अढळपणे बसलेला आहे; इतका

अढळ की, प्रस्तुतच्या युरोपअमेरिकन जीवनाचें, संस्कृतीचें, प्रवृत्तीचें मुख्य लक्षण जर कोणच्या एका शब्दात अपवाद वजा घालून व्यक्तविलें जात असेल तर तें त्या अद्ययावत् अप्-टु-डेट याच शब्दात होय. प्रस्तुतच्या युरोप अमेरिकन संस्कृतीचें विशेषनाम आहे- अप्-टु-डेट अद्ययावत् !!

पण आपल्या हिंदुराष्ट्रात आजही आमच्या मनोभूमीत खोल खोल पाळेंमुळें खुपसून जी साऱ्या जीवनास व्यापीत फैलावलेली आहे त्या संस्कृतीचें तसें मुख्य लक्षण जर कोणच्या एका शब्दात सांगावयाचे झालें तर तें ज्या शब्दात सांगता येईल तो शब्द म्हणजे 'श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त' हाच होय! अद्ययावत्च्या, अप्-टु-डेटच्या अगदी उलट! कोणचीही वस्तु, चाल, धाटणी, टूम, ग्रंथ, ज्ञान, सर्वोत्कृष्ट कां आहे म्हणून युरोपियनास विचारताच तो जो झटकन एका शब्दात सांगेल की, ती अद्ययावत आहे म्हणून, तसेंच कोणतेंही ज्ञान, ग्रंथ, टूम, धाटणी, चाल, सुधारणा ग्राह्य कीं अग्राह्य, योग्य कीं अयोग्य कां आहे हे ठरविताना ती आज उपयुक्त आहे, सोयीची आहे, प्रगतिकारक आहे कीं नाही, मागच्याहून सरस, सकस आहे कीं नाही हे जवळजवळ मुळीच न पाहता पहिल्या धडाक्यालाच आम्ही बहुधा जें पाहू, जें विचारू, तें हें की, ती श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे कीं नाही! आमच्या संस्कृतीचें अत्यंत लाजिरवाणें भूषण म्हणून आम्ही जे ब्रीद मिरवितो तें हें की, वेदात जें सांगितलें आहे त्याच्यापुढे आम्ही गेल्या दहापांच हजार वर्षांत सामाजिक, राजकीय वा धार्मिक विधिनिषेधात वा कौशल्यात रतिभरही पुढे सरकलो नाही! युरोप, 'मी कालच्या पुढे आज गेलो कीं नाही, प्रत्यही अधिक काही शिकून अधिक शाहणा होत आहे कीं नाही, बापाहून सवाई निघालोच कीं नाही!' म्हणून हुंकारीत आहे. आम्ही साध्या 'काल'च्या तर राहोच पण ऐहिक 'काल'च्याही पुढे गेलो नाहीच की नाही, गेल्या पांच हजार वर्षांत अधिक शहाणे झालो नाहीच कीं नाही, असें हुंकारीत आहो! बापास कळत नव्हतें, ठाऊक नव्हतें, तें मला कळू लागलें, तसें काही नवीन शिकलो तर मग बापाचें बापपण तें कायम राहिलें! ही आमची भीति! आमचे पूर्वज त्रिकालज्ञानी होते ही आमची प्रतिज्ञा! आणि त्यांना जें ठाऊक नव्हतें तें मी शिकलो असे मानणें किंवा तसें काही शिकणें म्हणजे त्यांच्या त्या त्रिकालाबाधित ज्ञानमतेचा उपमर्दच असल्याने असें पाप आपल्या हातून कुठे घडत तर नाहीना, त्यांना कळत नव्हतें असें तर मला काही कळू लागलें नाही ना, ही आमची चिंता! वेदकाली ज्या बैलगाडीत बसून आमची संस्कृति चालली होती त्याच बैलगाडीत बसून या आगगाडीच्या युगातही ती र र र करीत चालत आहे. ही आमची श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त प्रवृत्ति आजचीच नाही; तर त्या श्रुतिस्मृतिपुराणांच्याही आधीपासून आहे, त्यानंतरची आहे, आजपर्यंत सारखी चालत आलेली आहे. जन्मापासून मरणापर्यंत, गर्भाधानापासून अंत्येष्टीपर्यंत जो जो आचार, निर्बंध (कायदा), अभिप्राय, मनुस्मृतीसारख्या अगदी आद्य स्मृतीत सांगितला आहे तो तो आचार वा निर्बंध कां हितकर आहे वा आचरणीय आहे याची चिकित्सा करून नव्हे तर मुख्यतः आणि बहुधा 'एष धर्मः सनातनः' ही ठाम

राजमुद्रा ठोकूनच होय. तो श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे इतकें एकच महाकारण पुढें करून! 'लसूण कां खाऊ नये' तर तो कोणत्याही परिस्थितीत वैद्यकदृष्ट्या हितावह आहे वा नाही ह्याची चिकित्सा न करता केवळ 'एष धर्मः सनातनः' आहे म्हणून! 'दिवसा मलमूत्रोत्सर्ग उत्तराभिमुख करावे पण रात्री दक्षिणाभिमुखच' कां? 'एष धर्मस्सनातनः' आहे म्हणून! आमच्या पहिल्या श्रीमान मनु राजर्षीच्या राजवटीपासून तो शेवटच्या श्रीमंत रावबाजीच्या राजवटीपर्यंत राजव्यवहारातही अनेक महत्त्वाच्या जातीय वा राष्ट्रीय प्रश्नांचे जे निर्णय दिले गेले ते, ती गोष्ट बदलत्या परिस्थितीत उपयुक्त होती कीं नाही याची फारशी किंवा मुळीच फोड न करता केवळ हीच एक ठरीव राजमुद्रा ठोकून होत की 'नवें करू नये; जुनें मोडू नये!' शिवछत्रपति वा शाहू छत्रपति, पहिले बाजीराव नि शेवटचे बाजीराव यांच्या दप्तरातील शेकडो निर्णयपत्रांतून हे वाक्य, सर्व विवाद खाडकन बंद करणाऱ्या ब्रह्मावाक्याप्रमाणे जेथे तेथे कसें आढळून येतें तें इतिहासज्ञांस ठाऊक आहेच. जुनें नडू लागलें, सडू लागलें, म्हणूनच जे वाद, यादवी, संकटें उत्पन्न झालीं ते तोडण्याचा नि ती निवारण्याचा प्रश्नांचा निपटारा पुन्हा आपलें तेंच 'जुनें मोडू नये, नवें करू नये' याच सूत्राने युगोयुगे केला गेल्यामुळे तें जुनें अधिकाधिक नडतच, सडतच, जें चाललें आहे तें थेट आजपावेतों! तरीही आजसुद्धा स्पर्शबंदी, रोटीबंदी, सिंधुबंदी प्रभृति ज्या सामाजिक रूढींनी हिंदुसमाज खिळखिळा नि दुधखुळा करून सोडला आहे त्या रूढि तोडण्याचा प्रश्न निघताच पुन्हा आपले सनातनीच नव्हेत तर सुधारक म्हणविणारेही ह्या रूढिस वा त्यांच्या उच्चाटनास 'शास्त्राधार आहे का?' ह्याच एका प्रश्नाने व्याकूळ होत्साते ग्रंथावर ग्रंथ लिहीत आहेत. शास्त्रार्थाची एरंडाची गुन्हाळामागून गुन्हाळे विद्वत्परिषदांतून चालवीत आहेत. मनु राजर्षीचा तो 'एष धर्मस्सनातनः' शाहूराजर्षीचा तो 'जुनें मोडू नये, नवें करू नये?' आणि आजच्या ब्रह्मश्रींचा हा 'शास्त्राधार आहे कां?' हे तिन्ही गृहस्थ ज्या एकाच मूळपुरुषाचे औरसपुत्र आहेत तो पुरुष म्हणजे 'श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त' हाच होय! खरोखर आमच्या हिंदुसंस्कृतीची पूर्वापार विशिष्ट प्रवृत्ति कोणती, लक्षण कोणतें, महासूत्र कोणतें तें एका शब्दात, अपवादादि वजा जाता व्यक्तविणें असेल तर तो शब्द म्हणजे 'श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त' हाच होय!!! आजच्या युरोपियन संस्कृतीचें जें मुख्य लक्षण 'अद्ययावत्' त्याच्या अगदी उलट! ते पूजक 'आजचे' आम्ही 'कालचे'! ते नव्याचे, आम्ही जुन्याचे! ते 'ताज्या'चे भोक्ते, आम्ही 'शिळ्या'चे! एकंदरीत पाहता त्यांची संस्कृति अद्ययावती, आमची पुरातनी!

या अद्ययावती नि पुरातनी संस्कृतींचीं आजचीं ठळक उदाहरणें म्हणून जरी आम्ही युरोपियन आणि भारतीय जानपदांचाच विशेष उल्लेख केला असला ती वास्तविक पाहता हा अद्ययावत्पणा किंवा पुरातनपणा कोणत्याही एका जानपदाचा वा जातीचा अपरिहार्य गुणधर्म नसून तो मुख्यतः एका तत्त्वाचा गुण आहे. अपरिवर्तनीय शब्दनिष्ठ धर्म आणि प्रत्यक्षनिष्ठ, प्रयोगक्षम नि प्रयोगसिद्ध विज्ञान यांच्या भिन्न प्रवृत्तींचीं तीं भिन्न

नावें आहेत. जे जे धर्मग्रंथ अपौरुषेय म्हणून समजले गेले त्यांच्या त्यांच्यात सामावलेली संस्कृतिही सहजच अपरिवर्तनीय समजली जाते आणि जे लोक त्या धर्मग्रंथांची सत्ता आपल्यावर चालू देतात ते श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताचे, या पुरातनपणाचे, बंदे गुलाम होऊन बसतात. त्या धर्मग्रंथांच्या चाकोरीबाहेर त्यांना पाऊलही टाकता येत नाही. हे धर्मग्रंथ जेव्हा प्रथम रचले जातात तेव्हा ते बहुधा कोणची तरी एक सुधारणा घडवून आणण्यासाठीच रचलेले असले तरी आपल्या स्वतःभोवती ईश्वरी आज्ञेची प्रभावळ मिरवून आपल्या शब्दास अपरिवर्तनीय, कधीही न बदलणाऱ्या विधिनिषेधांचे स्वरूप ते देत असल्यामुळे ते लवकरच भावी सुधारणेचे कट्टे शत्रू बनतात. त्यांच्या दोन पुढ्यांच्या आत सारं विश्व नि सारा काल डांबून ठेवण्याचा वेडगळ अट्टहास जरी ते करतात तरी सदा चंचल, सदा नवीन, अदम्य आणि अमोघ निसर्गशक्ति आणि कालगति त्या धर्मग्रंथांच्या दोन पुढ्यांत नित्याची थोडीच थांबून राहते! ईशप्रेषितांची वा प्रत्यक्ष ईश्वराची मनगढंत सही ठोकून जरी हे धर्मग्रंथ प्रकाशिलेले असले तरी भूकंप, ज्वालामुखी, जलप्रलय नि वज्राघात यांना या पोथ्यांच्या ताडपत्री पुरचुंडीत गुंडाळून ठेवण्याचा त्यांचा सारा प्रयत्न फोल ठरतो. एखादा भूकंप त्यांच्यातील भूगोलास मडक्यांच्या उतरंडीसारखा सहज कोलमडून देतो. त्यांच्या अत्यंत पवित्र नद्यांस ज्वालामुखी एका घोटारशी गटकन् पिऊन टाकतो. त्यांना ठाऊक नसलेल्या खंडांचा पत्ता लागतो आणि त्यांना ठाऊक असलेली खंडेचीं खंडे बेपत्ता होतात. ईश्वराच्या नावाने जरी ते ग्रंथ अवतीर्ण झालेले असले तरी त्यांच्या शब्दांची पत राखण्याची ईश्वरास लवलेश आवश्यकता नि आवड असल्याचे या ईश्वरी उत्पातांवरून दिसत नाही. त्यांच्या भूगोलाची जी दुर्दशा तीच त्यांच्या इतिहासाची. वेदांतील दाशराज्ञ युद्ध म्हणजे पंजाबसारख्या एका प्रांतातील जिल्ह्याएवढाल्या दहा राजांची कटकट. तिला त्या काळच्या आर्य राष्ट्रांच्या बाल्य कालात इतकें महत्त्व आलें की, तिच्या यशापयशापायी अग्नि, सोम, वरूण यांच्या प्रार्थना, करुणा, साहाय्य भाकण्यासाठी सूक्तें रचण्यात आली आणि देवदेवतांनाही पक्ष्यविपक्ष्य द्यावें लागलें.

तीच गोष्ट ख्रिश्चन, यहूदी, पारशी, मुसलमानी प्रभृति यच्चयावत् अपौरुषेय मानल्या गेलेल्या धर्मग्रंथांची आणि त्यांतील त्या काळच्या इतिहासाची. त्यांच्या रचनाकाली त्या त्या जातीपुरते हे प्रसंग अत्यंत महत्वाचे वाटणें साहजिक असलें, तरी आजच्या त्रिखंडात मोर्चे बांधून ठाकणाऱ्या लक्ष लक्ष सैनिकांच्या प्रचंड महायुद्धांच्या मानाने त्या मूठभर लोकांच्या कटकटी आणि आजच्या जगड्याळ साम्राज्यांच्या मानाने त्यांची तीं क्षुद्र राज्यें नि राजधान्या इतक्या तुच्छ ठरतात की, त्यास एवढे गौरविणारे ग्रंथ ईश्वरप्रणीत, त्रिकालदर्शी, सर्वज्ञ आणि त्रिकालाबाधित समजणें हास्यास्पद वाटावें. त्या धर्मग्रंथांत वर्णिल्याप्रमाणे जर देवदेवतांना देखील ते राजे, त्या राजधान्या, ती राष्ट्रे, रक्षिणें इतकें महत्वाचें वाटत होतें की, त्यासाठी ईश्वरीय सूक्तें, आयनं नि देवदूतांचीं सैन्यें त्यांनी धाडावीं, तर मग त्यांच्यावाचूनही जग चालू शकेल असें त्याच ईश्वराला पुढे कसें वाटलें? आज ती बाबिलोनच्या नेबूचदने झारची राजधानी कुठे आहे? ते

इस्त्राइलांचे सुवर्णमंदिर, ते असीरियन, ते खाल्डियन, ते पारसीक, त्या रागीट मोलाक देवतेचीं ती देवळें, ते लोकचे लोक कुठे गेले? रघुपते: क्व गतोत्तरकोसला? यदुपते: क्व गता मथुरा पुरी?

प्रकृति आणि काळ ही असा त्या स्वतःस अपरिवर्तनीय आणि त्रिकालाबाधित समजणाऱ्या धर्मग्रंथांच्या ताडपत्रांचा चुराडा उडवीत सारखा स्वच्छंद धिंगाणा घालीत असता त्या ग्रंथांच्या शेवटच्या अक्षराच्या पुढे पाऊल टाकायचेंच नाही असा मूर्ख हट्ट धरणाऱ्या लोकांची संस्कृति त्या त्या धर्मग्रंथांच्या प्राचीन संस्कृतीपेक्षा कधीही अधिक विकासू शकणार नाही हें काय सांगावयास हवें?

जोवर बायबलाला अपरिवर्तनीय आणि अपौरुषेय धर्मग्रंथ मानीत होता तोवर युरोपही असाच आणि याच श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताच्या, याच पुरातनी प्रवृत्तीच्या आडातील बेडूक होऊन पडला होता. पृथ्वी वाटोळी आहे हें नवीन सत्य आविर्भूत होताच ती तशीच आहे कीं नाही हें ठरविण्यासाठी बुद्धिगम्य नि प्रयोगक्षम अशा कोणत्याही कारणाविषयी फारशी वास्तुपुस्त न करता याच युरोपने एकदा इतकेंच काय तें विचारलें होतें की, 'पण बायबलात तसें लिहिलें आहे का? पृथ्वी वाटोळी आहे ही गोष्ट श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे का?' जर बायबलात ती सपाट आहे असें सांगितलेलें असेल- आणि तसेच लिहिलेलें आहे!- तर पृथ्वीने सपाटच राहिलें पाहिजे! कोलंबसाने अमेरिकेचा शोध लावून, तिला प्रत्यक्ष पाहून परतल्यानंतरही तसलें एखादें खंड, ईश्वरप्रदत्त, सर्वज्ञ, त्रिकालाबाधित, बायबलात उल्लेखिलेलें नसल्यामुळे तें नसलेंच पाहिजे म्हणून याच युरोपने धर्माज्ञा सोडलेल्या होत्या! अत्यंत दुधखुळा असला तरीही पोप अस्खलनीयच (infallible) असला पाहिजे म्हणून याच युरोपची एकदा दृढ श्रद्धा होती. कितीही पापी असला तरी पोपला पैसे भरून त्याची वशिल्याची चिठ्ठी आपल्या प्रेताच्या हातात देऊन तें पुरलें गेलें की, स्वर्गाची दारें त्यास उघडलीच पाहिजेत! या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त निष्ठेने लक्षावधि प्रेतांच्या हातांत तशा लक्षावधि चिठ्ठ्या असलेल्या याच युरोपच्या कबरस्थानास उकरले असता अजूनही आढळतील! जी युरोपची गोष्ट तीच मुसलमानी जगताची. युरोप या पुरातनी धर्मप्रवृत्तीस लाथाडून तुमुल विरोधानंतर आज तरी त्या वैज्ञानिक अद्ययावती प्रवृत्तीचा पुरस्कर्ता झालेला आहे. पण केमालपाशाचा तुर्कस्थान सोडला तर बाकीचें मुसलमानी जगत्, हिंदु जगताप्रमाणेच, आजही या 'बाबावाक्यं प्रमाणं'चेच बंदे गुलाम झालेलें आहे. यास्तव हिंदूंप्रमाणेच मुसलमानही युरोपच्या त्या वैज्ञानिक, अद्ययावती संस्कृतीपुढे एकसारखे हतवीर्य नि हतप्रभ होत आले आहेत. तीच स्थिति यथाप्रमाण पारसिकांची, ज्यूंची!

या लेखात आपल्या हिंदुराष्ट्रापुरतेंच मुख्यत्वेकरून बोलावयाचें असल्याने वरील धार्मिक नि वैज्ञानिक अशा ज्या दोन प्रवृत्ति सांगितल्या, एक पुरातनी नि एक अद्ययावती अशा ज्या दोन संस्कृति उल्लेखिल्या, त्यांची सर्वसाधारण चर्चा येथेच सोडून आमच्यापुरतें हें विशेषकरून सांगितलें पाहिजे, की त्यांपैकी पहिल्या प्रकारच्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताच्या

पिंजऱ्यात आमच्याप्रमाणेच ती चुकी करणारा प्रत्येकजण फसत आलेला आहे. हें जरी वर दाखविलें असलें तरीही त्यायोगे आम्ही त्याच पिंजऱ्यात यापुढेही राहणें क्षम्यच आहे, सहजच आहे असें मात्र समजता कामा नये. आम्ही ज्यास आपौरुषेय नि त्रिकालाबाधित मानीत आलो, तो धर्मग्रंथ आजच्या साऱ्या उपलब्ध धर्मग्रंथांत पुरातन-पांच हजार वर्षांपूर्वीचा धरला, तरीही पांच हजार वर्षे मागासलेला! जग पांच हजार वर्षे पुढे गेलेलें!! परंतु अजूनही आजच्या काळी उपयुक्त तें आजच्या काळचें वैज्ञानिक शहाणपण न शिकता त्या पांच हजार वर्षांपूर्वीच्या शहाणपणाहून शहाणें व्हावयाचें नाही असा कृतसंकल्प आम्ही कसे करून बसलेलो आहोत, त्यामुळे आम्ही पांच हजार वर्षांपूर्वीच्या अडाणीपणास आजही जन्मतिथीपासून मृत्युतिथीपर्यंत कसे कवटाळून धरीत आहोत तें स्पष्ट करण्यासाठी या धार्मिक संस्कृतीच्या, पुरातन प्रवृत्तीच्या, अंधपरंपरेचीं दोनचार उदाहरणें दिग्दर्शनार्थ विचारात घेऊ.

प्रथम ही आपली यज्ञसंस्थाच पहा. अत्यंत थंड प्रदेशात अग्नीचें सतत साहचर्य सुखावह असते. अशा कोणत्यातरी शीत प्रदेशात नि हिमसंकुल काली ही संस्था जन्मास आली असावी. त्या वेळी प्रत्येक घरी अखंड अग्निहोत्र आणि वेळोवेळी मोठमोठे प्रज्वलित होणारे यज्ञ अरोग्यप्रद आणि सुखमय होत असतील; पण आजकालच्या हिंदुस्थानच्या असह्य उष्णतेत ह्या अग्निपूजेने कोणतेही भौतिक हित साधत नाही. हे वणवे घरोघर आणि गावोगाव भडकवून ठेवणें असुखोदरकच होतें. पूर्वी अग्नि पेटविण्याचें साधनही सुलभ नसे. रानावनांतून झाडावर झाडें घासून अग्नि सहज पेटताना पाहून प्राचीन मनुष्याला कृत्रिम अग्नि उत्पन्न करण्याची विद्या त्या विशिष्ट लाकडावर लाकूड घासून सुचली नि साधली असावी. ती यज्ञसंस्थेत त्या काळी उपयोजिली गेली तेंही साहजिकच होते. पण त्यावर धार्मिक छाप पडल्यामुळे आता अग्नि आगपेटीतील काडीच्या गुलातही अगदी माणसाळवून ठेवता येऊ लागला असताही यज्ञातील पवित्र अग्नि म्हटला म्हणजे तो त्या अत्यंत प्राचीन आणि म्हणूनच आज अत्यंत अडाणी ठरेलल्या पद्धतीनेच मंत्रपूर्वक लाकडावर लाकूड घासून ‘अग्ने प्रदीप्त हो’ अशा हृदयद्रावक प्रार्थनांनी पेटवावा लागतो! लाकूड आणि गारगोटी या अडाणी साधनांपलीकडे अग्नि चेतविण्याचें साधन गेल्यापांच हजार वर्षांत आम्हांस शोधता आले नाही! युरोपने आगपेट्या काढल्या, वीज काढली, ‘दीपज्योति : नमोस्तुते’ इत्यादी करुणा न आळविता बुटाने जरी बटन दाबलें तरी पटकन लखलखाट पाडण्यास विजेस दासीसारखे भाग पडू लागलें; पण अजूनही श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त पवित्र अग्नि म्हटला, की तो लाकडावर लाकूड घासून पेटविला असला पाहिजे! मागासलेल्या धर्मग्रंथांस त्रिकालाबाधित मानल्यामुळे त्यांच्याइतके सदोदित मागासलेलें राहणें असें भाग पडतें! अग्नि ही देवता आहे. ‘यज्ञाद्भवति पर्जन्यः’ अशी प्राचीनांची प्रामाणिक भावना होती आणि म्हणूनच ते त्यात मणोगणती तूप ओतीत तें कां हें समजतें. तरी पण आता हजारो वर्षांच्या अनुभवाने हें निश्चित झालें आहे की, अग्नीचे नैसर्गिक गुणधर्म त्यास रागविले तरी जास्त

होत नाही, प्रसादिले तरी सौम्य होत नाहीत; घृताची सतत धार धरून ‘अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् देव वसुनानि विद्वान्’ अशी प्रार्थना करीत राहणाऱ्या यजमानाच्याही घरास तोच यज्ञीय अग्नि संधि साधली, की जाळून भस्म करण्यास सोडीत नाही! आणि यज्ञाचे वणवे सारखे पेटलेल्या भारतवर्षामध्ये दहा वर्षांत जितके दुष्काळ पडतात तितके दमडीच्या आगपेटीत त्या अग्नीला कोंडून टाकणाऱ्या युरोपमध्ये शंभर वर्षांत पडत नाहीत. यज्ञमंत्र आणि पर्जन्यसूक्तें म्हणून म्हणून भारतवर्षाचा कंठ कोरडा झाला तरी या धार्मिक मतास पर्जन्य भीक घालीत नाही. पण तिकडे रशियात पहा. पर्जन्याचे वैज्ञानिक सूक्त शोधून काढलें जाताच आता कोणीही आणि पावसाळा नसला तरी केव्हाही ‘पर्जन्या, पड!’ म्हटलें, की पर्जन्य झकत पाया पडतो! विमान दूरच्या नदीवर फिरवून आणलें जाताना तें त्या नदीचें पाणी शोषून घेतें आणि मग वाटेला त्या शेतावर एखाद्या भरून आलेल्या ढगासारखें तें त्या पाण्याचा पाऊस पाडतें! अशा अनुभवानंतरही आता त्या यज्ञसंस्थेचें आम्ही विसर्जन करावयास नको काय? जर थोडें दूध उतास गेलें किंवा तुपाची वाटी लवंडली तर सुनांस सासवा तिकडे टाकून बोलत असताच तिकडे मणोगणती तूप समारंभपूर्वक आम्ही आगीत तास नि तास ओतीत बसलेलो असतो! कारण? एवढेंच, की तसें करणें श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे! त्या यज्ञसंस्थेचे राष्ट्रीय केंद्र म्हणून या आर्यावर्तावर जे प्राचीनकाळी अनंत उपकार झाले त्याविषयी कृतज्ञता व्यक्तवूनही आता यापुढे मात्र त्या आगीत तुपाचा एक थेंबही व्यर्थ न ओतता बुद्धाप्रमाणे ती सारी यज्ञसामग्री नि तें यज्ञकुंड गंगेत विसर्जिणेंच उचित आहे. ‘यज्ञाद्भवति पर्जन्यः’ हे सूत्र खोडून ‘विज्ञानदेव पर्जन्यः’ हे सूत्र आता नव्या स्मृतीत घातलें पाहिजे!

तशीच ती शंकराचार्याची पालखी. पालखी नि बैलगाडी या वैदिक कालच्या वाहनानंतर गेल्या पांच हजार वर्षांत नवीन वाहन असें काही आम्हांस उद्भवित आलें नाही! विज्ञाननिष्ठ युरोपने तीन शतकांत आज तीनशे वाहनप्रकार उद्भवून सोडले. दुचाकी, मोटार, आगगाडी, विमान; आणि आता पायविमान काढून सायकलसारखे आपल्या पायांने विमान झडपीत जो तो आकाशात उडण्याच्या बेतात आला आहे! पण आमचे शंकराचार्य चार माणसांच्या खांद्यावरून अजून मिरवतातच आहेत! गावापर्यंत प्रवास मोटारीतून होईल, पण गावात पाद्यपूजेला निघाले, की मोटार पाखंड ठरलीच! त्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त पालखीत बसून भरदिवसा तीच श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त मशाल पाजळीत जाणार! प्राकृत जनांना रात्री तेवढें दिसत नाही, मशाल लागते. पण सकलशास्त्रपारवारपारीणांना दिवसासुद्धा मशालीवाचून दिसत नाही! आणि त्यातही ती धुरकट मशाल हवी! तीहून अधिक तेजस्वी बिनधुरी वीजदीप चालणार नाही! कारण तो श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त मशालीहून अधिक चांगला आहे म्हणूनच त्याज्य आहे!

जी मशालीची तीच गोष्ट त्या नंदादीपी समईची. पूर्वी मंदिराचे गाभारे अगदी अंधारगुडूप असत आणि समईवाचून दिवा माहीत नसे, तेव्हा समईचा नंदादीप योग्यच होता. पण आता वीज गोलकांनी गाभारे दिवसासारखे झगझगाटले असताही त्यांना

नंदादीपाची पदवी किंवा प्रावीण्य लाभणार नाही. ज्या वीजगोलकांकडे पाहून स्वतःच दिपून जात आहे ती समईच तेवत ठेवली तर देवास दिवा दाखविल्याचे पुण्य लाभणार! अधिक प्रकाशणें हें दिव्याचें दिवेपण नव्हे; तर श्रुतिस्मृतिकाळाच्या मिणमिण्या ज्योतीइतकेंच प्रकाशणें म्हणजे खरें धार्मिक दिवेपण होय! यास्तवच विजेच्या दिव्याला कोणीही 'दीपज्योतिर्नमोस्तुते' म्हणून नमीत नाहीत. तो मान त्या मिणमिण्या सनातन समईलाच लाभला पाहिजे.

बोरूच्या लेखण्यापलीकडे गेल्या पांच हजार वर्षांत आम्ही दुसरे लेखनसाधन कल्पू शकलो नाही. विज्ञानी संस्कृतीच्या अद्ययावत् प्रवृत्तीच्या युरोपने मुद्रणकला उचलली, टंकलेखक (टाईपरायटर) एकटंक (मोनोटाईप), पंक्तिटंकक (लिनोटाईप) भराभर शोधून काढले आणि आता बोलणाराच्या ध्वनीसरशी आपण होऊन लेख टंकित करीत जाणारा स्वयंटंककही निघू घातला आहे! शिवाजीमहाराजांच्या पूर्वी छापखाना हिंदुस्थानात पोर्तुगीजांनी आणला; पण आम्ही त्या बोरूच्या लेखणीने त्या सुट्या लांबोळ्या पानावरच आमच्या पोथ्या कालपरवापर्यंत लिहीत होतो! तशा श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त पद्धतीने जी लिहिली नाही ती पोथी कसली? बांधीव पुस्तकी आकाराचे छापलेले तेच धार्मिक ग्रंथही सोवळ्यात न वाचता त्यांच्या त्या जुनाट पोथ्याच सोवळ्यात वाचणारे कितीतरी भाविक पंतपंडित नि भटजीभिक्षुक आम्ही स्वतः पाहिलेले आहेत.

आम्ही जन्म घेतो तोच मुळी या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तात! उत्कृष्ट प्रकाश, वायुशल्यौणाधि यांनी सुसज्जित अशा अगदी अद्ययावत् अप्-टू-डेट असणाऱ्या प्रसूतिगृहात प्रसूतीस्तव जाणें हें युरोपात स्त्रियांचें कर्तव्यच समजतात- तोच शिष्टाचार! पण आमच्या इकडे तोच शिष्टाचाराचा भंग ठरतो! तशी सोय नि सवड असूनही अशा प्रसूतिगृहात जाणे म्हणजे कोणते तरी अनन्वित कृत्य करण्यासारखें स्त्रियांचें स्त्रियांनाच अजूनही वाटते. पण तो ओशाळेपणा त्यांना आपल्या घरच्या त्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त अंधाराने दाटलेल्या आणि शेणामातीत सारवलेल्या खोलीत बाळंत होण्यांत मुळीच वाटत नाही! प्रकाश, वायु, शल्यौषधि यांच्या अद्ययावत् सोयी आहेत का हे पाहण्यापेक्षा पांचवीला आणि षष्ठीला त्या सटवी जिवती यथाशास्त्र प्रसादिल्या जातात की नाहीत याचीच चिंता अधिक! नाळ कापलेली कातरसुद्धा देवीसारखी पाटावर मांडून पुजायची, सटवीने खोलीत येऊ नये म्हणून नरवेलाच्या पानेफांद्या उंबऱ्यावर आडव्या टाकायच्या, भावाबहिणींनादेखील दहा दिवस स्पर्श करू द्यायचा नाही. डॉक्टराला देखील सचैल स्नान करणें भाग पाडायचें, मूल पहिल्याच दिवसापासून सुपात, तांदुळ सुपारी ठेवून पुजलेल्या सुपात!- घालून दहा दिवस बाजेवर तें सूपच शेजारी घेऊन त्यात मुलाला निजवायचे. सटवी-जिवतीचा फेरा रात्री बारानंतर येतो म्हणून रात्रभर जागायचे. वरवंट्याला मुलाचे कपडे घालून पाळण्यात प्रथम निजवायचें नि मग मूल त्याच्या शेजारी निजवायचें, संध्याकाळी शांतिपाठ चालायचा, पाळण्याचा पहिला धक्का आईने पाठीनेच द्यायचा, या साऱ्या संस्कारात रतिभर अंतर पडता कामा नये- नाहीतर बाळ-बाळंतिणीवर

सटवीने झडप घातलीच म्हणून समजावें! पण सटवी-जिवतीची इतकी पत्रास राखणाऱ्या हिंदुस्थानातच बालमृत्यूची भयंकर साथ सारखी चालू आहे! आणि त्या सटवीला कधीही धूप न जाणाऱ्या, शांतिपाठाचा पाठ कधीही न मांडणाऱ्या आणि सुवेराचा विटाळ घरभर कालविणाऱ्या पण प्रकाश, वायु, शल्यौषधींची काळजी घेणाऱ्या त्या युरोपातील बाळबाळंतिणीच्या वाटेस जाण्याची सटवीच्या बापाचीही छाती होत नाही! त्यांच्यातील बालमृत्यूंची संख्या सारखी घटत आहे. मुलगे इकडे दक्षिण ध्रुवावर नि तिकडे उत्तर ध्रुवावर चढाई करणारे आणि मुली इंग्लीश चॅनल एका दमात पोहणाऱ्या नि अटलांटिक महासागर विमानाच्या एका झेपेत उडून जाणाऱ्या! विज्ञानाची, अद्ययावती संस्कृतीची पूजा करणाऱ्या त्यांच्या आजच्या प्रसूतिगृहातील ही संतति पहा आणि कोयत्याकातरीची नि सटवीची पूजा करणाऱ्या ह्या आमच्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त बाळंतखोलीतील ही आमची संतति पहा!

जी जन्मतिथीची गोष्ट तीच मृत्युतिथीची. पक्क्या बंद, स्वच्छ पेटीत प्रेत झाकून नेणे सोयिस्कर असते; तरी पण त्या ठराविक वेदकालीन बांबूंच्या ठराविक चिपट्या, ठराविक गांठी मारून जी केली आहे, जी लचकत करकचत कधी मधेच मोडते आहे, त्या पांच हजार वर्षांपूर्वीच्या तिरडीवर, आपले विद्रूप तोंड उघडे टाकून, नको नको हे हाल म्हणत ज्याची मान लुटलुटत सारखी नन्ना करीत आहे त्या प्रेतास, घरी गवरीचें खांड पेटवून, तोच अग्नि त्या मडक्यात घालून, तें शिंकें हाती धरीत, उघड्याबोडक्याने स्मशानापर्यंत जीत आपोष्ट नेत आहेत ती प्रेतयात्रा कितीही गैरसोयीची असली तरी पुण्य! कारण? ती श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे! सुदैवाने प्रेतें जाळण्याची आमची पद्धत चांगली आहे. पण ती चांगली म्हणून नव्हे तर सनातन म्हणून चालू आहे. कारण ज्या हिंदु जातीत प्रेतें पुरणें हेंच श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आहे, ते ती पुरीतच आहेत! जाळतात ते देखील नवीन विद्युत्गृहात प्रेत जाळण्यास मान्यता देणार नाहीत. जेव्हा वीज ठारक नव्हती, आगपेटी निघाली नव्हती, तेव्हाच्या अडाणी पद्धतीने धरून विस्तवाचें मडकें नेऊन पावसात मधून विझतेंच आहे, मधून पुन्हा ढोसली जातेच आहे अशा त्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त चितेवरच आम्ही अजूनही प्रेतें जाळणार! जर कोणा भाविक मनुष्यास सांगितलें, की तुझें प्रेत आटोपसर पेटीतून नेऊन अद्ययावत् विद्युत्गृहात झटकन जाळलें जाईल, तर त्या बातमीच्या धक्क्यासरशी तो जिवंतपणीच मेल्याहून मेला होईल! नि मृत्युपत्रात लिहून ठेवील की, माझ्या प्रेताची अशी दुर्दशा होता कामा नये. त्या करकरत्या तिरडीवर, ती लुटलुटती मान नन्ना करीत असताच, तें विद्रूप तोंड उघडें ठेवूनच त्या लाकडी चितेवर तसेंच ढोसलें जात जात माझें प्रेत जाळलें जावें. कारण? तेंच श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त असून परलोकी सद्गति देते! **खरोखर, या अपरिवर्तनीय शब्दनिष्ठ धर्मग्रंथांनी हजारो वर्षांच्या अडाणीपणास अमर करून ठेवलें आहे!**

या फुटकळ वैयक्तिक प्रकरणाप्रमाणे रोटीबंदी, सिंधुबंदी, स्पर्शबंदी, शुद्धीबंदीसारख्या आपल्या हिंदुराष्ट्राच्या अधोगतीस कारणीभूत होणाऱ्या दुष्ट

**राष्ट्रीय रूढींसही हें श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त आज अमर करून ठेवीत आलें आहे-
राष्ट्र मरणाच्या दारी उभें आहे!**

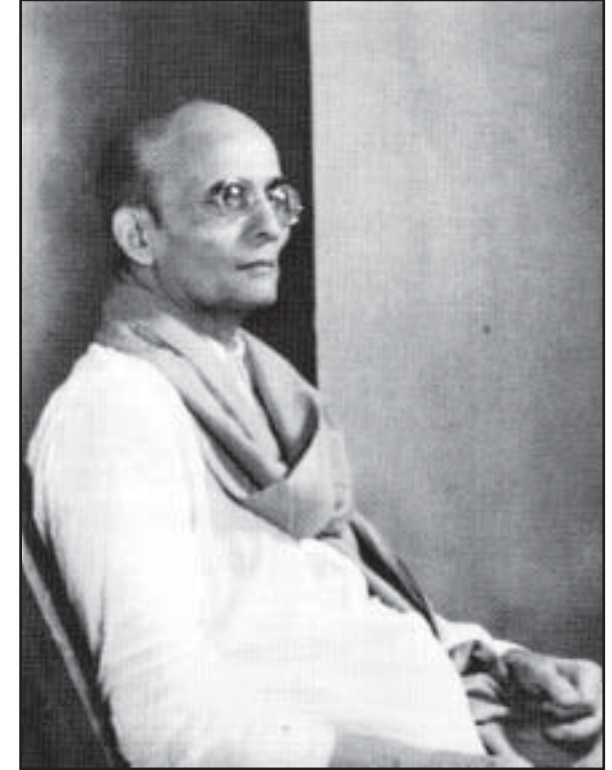
यास्तव हिंदुराष्ट्रास ह्या काळाच्या तडाक्यातून वाचायचें असेल, तर ज्या ह्या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताच्या बेडीने कर्तृत्वाचे हातपाय जखडून टाकले आहेत ती तोडली पाहिजे. आणि ती सुदैवाने अगदी आणि सर्वस्वी आपल्या इच्छेवर अवलंबून आहे. कारण ती बेडी मानसिक आहे. युरोप चार शतकांपूर्वीपर्यंत धर्माच्या अपरिवर्तनीय सत्तेचा असाच दास झालेला होता आणि त्यापायी आपल्यासारख्याच दुर्गतीस पोचला होता. पण त्याने बायबलास दूर सारून विज्ञानाची कास धरताच, श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताची बेडी तोडून अद्ययावत् बनताच, अप-टु-डेट बनताच, युरोप गेल्या चारशे वर्षांत आमच्यापुढे चार हजार वर्षे निघून गेला! त्रिखंडविजयी झाला! तसें आमच्या भारतीय राष्ट्रासही होणें असेल, तर 'पुरातनी' युगाचा ग्रंथ मिटून, ही प्राचीन श्रुतिस्मृतिपुराणादि शासनें गुंडाळून आणि केवळ ऐतिहासिक ग्रंथ म्हणून संग्रहालयात सन्मानपूर्वक ठेवून, विज्ञानयुगाचें पान उलटलें पाहिजे! त्या ग्रंथांचा 'काल काय झालें?' इतकेंच सांगण्यापुरता अधिकार. आज काय योग्य तें सांगण्याचा अधिकार प्रत्यक्षनिष्ठ, प्रयोगक्षम विज्ञानाचा! अद्ययावत्पणात मागच्या सर्व अनुभवांचें उपयुक्त तें सारसर्वस्व सामावलेलें असतेंच; पण श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तावत् अद्ययावत ज्ञानाचा लेशही नसतो. यास्तव अद्ययावत्, अप-टु-डेट बनणेंच इष्ट. यापुढे कोणतीही गोष्ट चांगली की वाईट, सुधारणा इष्ट, की अनिष्ट या प्रश्नाचें उत्तर ती आज उपयुक्त की अनुपयुक्त आहे या एकाच प्रत्यक्ष कसोटीवर पारखून दिलें पाहिजे. तिला शास्त्राधार आहे का हा प्रश्न आता केव्हाही विचारला जाऊ नये. या विद्वत्परिषदांत, त्या शास्त्रार्थाच्या एरंडाच्या गुऱ्याळात, एकही क्षण यापुढे व्यतीत होऊ नये. एकंदरीत आज उपयोगी आहे ना? मग तें केलेंच पाहिजे! या एका वाक्याच्या एका धावासरशी जे प्रश्न आम्ही चार हजार वर्षे सोडवू शकत नाही ते चार दिवसांत सुटतील, चार दिवसांत त्या बेड्याच तुटतील.

कोणती गोष्ट राष्ट्राच्या उद्धरणार्थ आज अवश्य आहे- तें बहुधा चटकन सांगता येते; प्रयोगाने प्रत्यक्षपणे सिद्ध करून देता येते. पण कोणची गोष्ट शास्त्रसंमत आहे तें ब्रह्मदेवालादेखील निर्विवादपणे सांगता येत नाही. आम्ही कोणचाही ग्रंथ अपरिवर्तनीय आणि त्रिकालबाधित मानीत नाही. श्रुतिस्मृतिप्रभृति सारे पुरातन ग्रंथ आम्ही अत्यंत कृतज्ञ आदराने आणि ममत्वाने सन्मानतो, पण ऐतिहासिक ग्रंथ म्हणून. अनुल्लंघ्य धर्मग्रंथ म्हणून नव्हे. त्यांतील सारे ज्ञान, अज्ञान आजच्या विज्ञानाच्या कसोटीस आम्ही लावणार आणि त्यानंतर आज राष्ट्रधारणास, उद्धारणास जे अवश्य वाटेले ते बेधडक आचरणार. आम्ही अद्ययावत बनणार, अप-टु-डेट बनणार!

इतका निश्चय होताच आपल्या प्रगतीला पांच हजार वर्षांपूर्वीच्या मागासलेल्या संस्कृतीस जखडून टाकणारी या श्रुतिस्मृतिपुराणोक्ताची मानसिक बेडी तुटून

आमच्या कर्तृत्वाचे हात मोकळे झालेच म्हणून समजा. मग त्या मुक्त हस्तांनी ज्या बाह्योपाधि आमच्या उन्नतीच्या मार्गात आडव्या येत आहेत वा येतील, त्यांचेही डोकें ठेचून वाट मोकळी करणे आम्हांस आजच्याहून शतपटीने सुलभ झाल्यावाचून कदापि राहणार नाही.

(६:६५)

पुरोगामी विचारवंत

३. स्त्री

क्षारा : स्वतः जन्मास येण्यापूर्वी दोनचार वर्षांचे आधी जर एखादा प्राणी स्त्रियांस पापयोनि म्हणेल, तर त्यास मी पण क्वचित् पुण्य पुरुष म्हणेन. पण जो एकदा स्त्रीच्या पोटी आला, तो जेव्हा त्या स्त्रियांना घाणेरड्या म्हणतो तेव्हा त्याच वाक्यासरशी तो स्वतःस घाणीतला किडा ही बहुमानाची पदवी अर्पण करून घेतो. स्त्रियांचा देह अमंगळ म्हणून त्यांना वाऱ्यास उभें करू नये असें म्हणणाऱ्या गुरुमहाराजांच्या भोवती शिष्यांचा घोळका असतो त्यांचा वारा अगदी मलयानिलासारखा सुगंध मंगलच असतो नाही? आणि स्वतः गुरूंचा देह? मग या गुरूंच्या देहाच्या वाऱ्यास दुसऱ्यांनी कां उभे रहावे! पण त्यांच्या तर पायाचें तीर्थ लोकांनी प्यालं पाहिजे!

(९:१२९)

४. केमालपाशाने केलेले तुर्कस्थानातून अरबी संस्कृतिचे उच्चाटन

(मुसलमानांनी केमालपाशाचे उदाहरण घेऊन, आधुनिक झाले पाहिजे. कुराणात लिहिलेले स्त्रीदास्य, जिहादी युद्ध सोडून अप-टु-डेट झाले पाहिजे. नव्या मानवतावादाला सन्मुख झाले पाहिजे. ह्यात हिंदूंचे तर कल्याण आहे. पण मुसलमानांचे कोटकल्याण आहे. असे प्रतिपादन मुस्लिमांचेही हित पाहणारा सावरकर हा एकमेव राष्ट्रवादी विचारवंत आहे. धर्माच्या बेड्या तोडून मुसलमानांनी हिंदूप्रमाणेच अद्ययतन व्हावे, असा सावरकरांचा आग्रह होता.)

अरबी संस्कृतीची पूर्वकालीन उपयुक्तता

आजच्या प्रगमनशील परिस्थितीत अरब संस्कृति कितीही मागासलेली दिसली तरी हे विसरता कामा नये की, यापूर्वी एकदा जगाच्या फार मोठ्या भागातील मरणासन्न समाजात त्या संस्कृतीने नवचैतन्याचे वारे संचारविले होते. मानवी प्रगतीत एका काळी नवतत्त्वे, नवधर्म, नवशिल्प यांची बहुमोल भर तिनेही टाकली होती. तिचा उगम महंमद पैगंबरांनी मुस्लिम धर्माची मुहूर्तमेढ हजार-बाराशे वर्षांपूर्वी जेव्हा रोविली तेव्हा झाला. ज्या दिवशी महंमद पैगंबरांनी कुराण शरिफाचे पहिले 'आयत'-पहिला मंत्र-उच्चारला आणि तरवार अशी पहिल्यानेच उपसली त्या दिवसापासून एका शंभर-दीडशे वर्षांचे आत तिकडे स्पेन तो इकडे सिंधूपर्यंत ज्या संस्कृतीतील अंतर्गूढ आवेशाने नि शक्तीने अर्ध्या जगताचे रूप बदलून टाकले, जिच्या विजयाच्या अप्रतिहत वेगास स्पेनची सामुद्रधुनी, इराणचा अग्नि, सिंधूची अटक, चीनची भिंत वा हिमालयाची शिखरे ही अडवू शकली नाहीत, जिने आपल्या धर्माची, भाषेची, लिपीची, शिल्पाची, शास्त्राची राजमुद्रा ठोकून खंडेची खंडे अंकित करून टाकली, त्या अरब संस्कृतीस तिच्याशी टक्कर देऊ आलेल्या त्या कालच्या अनेक जीर्णशीर्ण संस्कृतीपेक्षा जे एकंदरीत ह्या काळच्या जगतात नुसते जगण्यासच नव्हे तर ह्या जगास जिकण्यासही समर्थतर आणि योग्यतर ठरेल असे काही जरी असामान्य श्रेष्ठत्व, काही तरी नवे जीवनतत्त्व, होतेच होते हे निर्विवाद आहे.

संस्कृतीच्या उन्नतीच्या मर्यादा

पण अखंड विकासशील निसर्ग आणि अनावर काळ ह्यांना तर आळा घालून घेणे केव्हाही परवडत नाही, सहन होत नाही. साध्या कसरीपासून साध्या पुस्तकास त्याची नवीन प्रत करून किंवा सुधारलेली आवृत्ती काढून एक वेळ चिरकाल सुरक्षित ठेवता येईल; पण काळाच्या कसरीपासून अपरिवर्तनीय अशा धर्मग्रंथांचे सर्वकाळ रक्षण करणे प्रत्यक्ष देवदूतासही शक्य होत नाही. कारण काळाची कसर त्या अपरिवर्तनीय धर्मग्रंथांची नुसती पानेच खात नाही तर त्यातील अर्थासच कुरतडून त्याची नुसती चाळण करून सोडते! त्यामुळे त्याची नवीन प्रत केली तरी ती निरर्थक होते आणि अपरिवर्तनीय धर्मग्रंथाची सुधारून वाढविलेली आवृत्ती काढणे तर मुळातच असंभवनीय असते, निषिद्ध असते, ते वदतो व्याघातच असते! अशा कारणाने अरबी संस्कृतीची अर्वाचीन युरोपियन संस्कृतीशी गाठ पडताच तिची दुर्दशा न उडणे हे असंभवनीय होते. अरब संस्कृति कोणत्याही अपरिवर्तनीय धर्मग्रंथात डांबून पडलेल्या संस्कृतीप्रमाणे एक स्वतंत्र, धार्मिक, स्थितिशील संस्कृति, पण अर्वाचीन संस्कृति जशी परिस्थिती पालटेल तसे पवित्रे बदण्यास सर्वथैव स्वतंत्र असलेली शास्त्रीय, वैज्ञानिक (Scientific) यंत्रयुगाच्या अभ्युदयासरशी बाष्पविद्युत रेडियोंना आपल्या लगामी आणून उंच आकाशात चंद्रावर विमानांची स्वारी करू पाहणारी आणि सखोल महासागराच्या तळाशी बसलेल्या अरण्यांचे प्रकाशलेख घेणारी, काळाच्या हातात हात घालून धावणारी गतिशील संस्कृती! त्यांची टक्कर जुंपताच ती अरबी -ती मुस्लिम संस्कृती- त्या युरोपियन संस्कृतीसमोर तशीच हतबुद्ध नि हतवीर्य होऊन गेली की, जशा अरबी संस्कृतीच्या पहिल्या आवेशासमोर, तिच्याहून टाकाऊ असलेल्या त्या दहा-पंधराशे वर्षांपूर्वीच्या जीर्णशीर्ण संस्कृति आणि सत्ता हतप्रभ नि हतवीर्य होऊन गेल्या!

तरुण तुर्कांचे बंड

ही स्थिती पाहताच साऱ्या मुसलमानी राष्ट्रांत जर कोणी पहिल्याने अपरिवर्तनीय मुस्लिम संस्कृतीच्या शृंखला तोडून युरोपियन राष्ट्रांच्या वैज्ञानिक संस्कृतीचा अवलंब करण्याचे साहस केले असेल तर ते 'तरुण तुर्क' नावाच्या या शतकाचे आरंभी उदय पावलेल्या संस्थेनेच होय. अनवरपाशा, केमालपाशाप्रभृति या तरुण तुर्क संस्थेच्या पुढाऱ्यांचे शिक्षण जर्मनी, फ्रान्स, इंग्लंड इत्यादी देशांतच झालेले असल्यामुळे युरोपातील राष्ट्रवाद, राज्यघटना, शास्त्रे, शासने, यांत्रिक, सैनिक, सामाजिक क्रांति यांचा अवलंब केल्यावाचून आणि त्यांचे मार्गात आड येणाऱ्या जुन्यापुराण्या भाबडेपणास सोडल्यावाचून तुर्कस्थानास स्वतंत्र आणि समर्थ राष्ट्र म्हणून जगणे अशक्य आहे ही गोष्ट त्यांच्या मनात पक्की बिंबली आणि तुर्कस्थानात आज अरबी संस्कृतीचे उच्चाटन करण्याचा जो भगीरथ प्रयत्न चाललेला आहे तो त्याच तरुण तुर्कांच्या ह्या प्रगमनशील ब्रीदाचा आणि प्रतिज्ञेचा परिणाम आहे. तुर्क राष्ट्राच्या उत्कर्षास जी जी ज्या ज्या परिस्थितीत अवश्य असेल ती ती सुधारणा तत्काळ घडवून आणावयाची, मग तिला, अपरिवर्तनीय

धर्मग्रंथात आधार सापडो वा न सापडो हा तरुण तुर्कांचा जो बाणा होता तो आज साऱ्या तुर्कस्थानाचाच बाणा झाला आहे.

तरीही हे ध्यानात ठेविले पाहिजे की, आजच्या परिस्थितीशी टक्कर देण्यास अरबी संस्कृति असमर्थ आहे म्हणूनच काही तुर्क तिच्याविरुद्ध इतके खवळलेले नाहीत, तर त्या राष्ट्रात चाललेल्या या सामाजिक क्रांतीच्या मुळाशी दुसरेही एक ऐतिहासिक कारण आहे. अरब संस्कृतीविरुद्ध उभारलेल्या या तुर्की बंडास अरब संस्कृति ही माझी संस्कृति नव्हे असा तुर्कस्थानच्या राष्ट्रवादी पक्षात संचरलेला जात्यभिमानी आवेशही प्रोत्साहीत आहे. केमालपाशा हा हजारो हिंदी मुसलमानांस अजूनही 'धर्मवीर' 'गाझी' वाटतो. ज्या तुर्कांचा खलिफा आणि सुलतान म्हणजेच मुस्लिम धर्माचा आणि सत्तेचा जगद्गुरु आणि जगत्सम्राट म्हणून शेकडो वर्षे ते ऐकत आले आणि त्यास संरक्षण्याची देवापाशी प्रार्थना करीत आले; त्या हिंदी मुसलमानांस तेच तुर्क लोक त्याच मुस्लिम संस्कृतीस 'अरबी' म्हणून परकी समजू लागले आहेत, ही गोष्ट ऐकून मोठे आश्चर्य वाटते. ते कोडे त्यास उलगडत नाही. आजच्या अरबी संस्कृतीविरुद्ध तुर्कांनी असे चिडून का जावे याचा वाचकांस उलगडा होण्यासाठी त्या बंडाच्या मुळाशी असलेल्या ह्या दुसऱ्या कारणावर प्रकाश पाडण्यापुरता तुर्कांचा आणि अरबांचा पूर्वापार संबंध कसा आला आणि कसा वाढला याच्या वृत्तान्ताची किंचित रूपरेषा येथे देणे भाग आहे.

अरबी साम्राज्यात तुर्कांचा प्रवेश

महंमद पैगंबर यांनी अरबांमध्ये मुसलमानी धर्म आणि मुसलमानी राज्य स्थापिल्यामुळे त्यांच्या हाती धर्मदंडाची आणि राजदंडाची दुहेरी सत्ता एकत्रित झाली. मुसलमानी जगाचे तेच खलिफा आणि तेच सुलतान, तेच जगद्गुरु आणि जगत्सम्राट होते. त्यांच्यामागे अबुबेकर, उमर, उस्मान आणि अल्ली ह्या पहिल्या चार सत्ताधाऱ्यांच्या हाती ती दुहेरी सत्ता तशीच चालत राहिली. पुढे ओमेयेड आणि फातिमाइड वंशांच्या हक्काची भांडणे लागून सुन्नी आणि शिया अशी मुस्लिम जातीची दोन शकले झाली. प्रथम ओमेयेड नि नंतर अबास, मनसूर, महादी आणि हरून रशीद हे मोठे बलाढ्य खलिफा होऊन गेले. अरेबियन नाइट्सचे हेच नायक होते. पण पुढे सुन्नी-शियांत आणि सुन्नीसुन्नीत राजसत्तेविषयी इतकी भयंकर यादवी माजली की, त्या अरबी खलिफास स्वतःचे अरब सैन्य ह्या धार्मिक आणि वांशिक पक्षभेदाच्या वादळात सापडून केव्हा कोण कोणाचा पक्ष घेईल याचा विश्वास वाटेनासा झाला. त्यामुळे ज्यांना वेतनाच्या रक्कमेवाचून दुसऱ्या कसल्याही मुसलमानी धर्मवंशपंथ यांची लवलेलेश चाड नसे असे गैरमुस्लिम सैनिकच नोकरीस ठेवणे अरब खलिफास बरे वाटू लागले. त्या संधीसच मुस्लिम सत्तेची लाट मध्य अशियातील तुर्कस्थानच्या सीमेस भिडली होती. तेव्हा त्या तुर्क-तार्तारांची कडवी लढवय्यी वृत्ती पाहून बगदादच्या खलिफानी त्यांचीच भरती आपल्या सैन्यात करण्याचा सपाटा चालविला. धार्मिक बखेडे माजवून बंडे करण्यास सोकावलेल्या स्वतःच्या मुस्लिम अरबी सैन्यापेक्षा, वेतन दिले की, सुन्नी असो शिया

असो, सांगाल त्याची कत्तल करण्यास सिद्ध असणारे हे गैरमुस्लिम तुर्की सैन्यच खलिफा आपल्या अत्यंत विश्वासू कामावर नेमू लागले. सन ८३३ त अब्बासी खलिफा मुतासिम हा गादीवर आल्यापासून तर त्याने अरबी अधिकाऱ्यांस काढून बहुतेक मोठमोठ्या अधिकारांवर ह्या मुसलमान नसलेल्या तुर्कांनाच नेमण्याचा सपाटा चालविला. होता होता खलिफांच्या राजवाड्यात देखील तुर्की सरदारांच्या शब्दावाचून पान हालेनासे झाले. या परस्थ आणि परधर्मीय तुर्कांनी आपले अरबी साम्राज्य ग्रासून टाकावे याचे अरब लोकांस मोठे वैषम्य वाटू लागले; पण अरबांची आपसातील यादवी इतकी चिरडीस गेली होती की, तुर्कांचा चढेलपणा त्यास मुकाट्याने सहन करीत राहणे भाग पडले.

इ. स. ८६९ मध्ये तर तुर्कांनी बगदादचा अरबी खलिफा मुतादि यास वेतन थकले म्हणून गादीवरून ओढून फरफटत आणून रस्त्यात फेकून दिले, तुरुंगात कोंबले नि शेवटी हालहाल करून ठार मारिले! तेव्हापासून खलिफाचे देहक्षकच नव्हेत तर चालक नि पालकही तुर्कच झाले. ते वाटेला त्यास खलिफा करीत, वाटेला त्यास काढून टाकीत. बगदादच्या सुन्नी अब्बासी वंशाचीच ही स्थिती झाली नाही तर तिकडे इजिप्तमध्ये असलेल्या शियांच्या फातिमाइड खलिफांचीही तुर्कांनी तीव्र गत करून सोडली. त्या इजिप्तच्या अरब राज्यातील तलाई नावाच्या बलाढ्य तुर्क सरदाराने तर स्वतःस 'खलिफांचा कर्ता' म्हणवून घेऊन त्यांचे पालकत्व नेहमी आपल्या पक्षाचे हाती असावे म्हणून खलिफा अल्पवयी असला पाहिजे हा अलिखित दंडकच जणू घालून दिला. मोठ्या वयाचा औरस पुत्रही बाजूस सारून त्या वंशातील कोणाचा तरी दूरचा अल्पवयी मुलगा आणून त्यास तो खलिफा करी. अरबी साम्राज्यास तुर्क आतून असे पोखरीत असताना बाहेरून त्याजवर जगज्जेत्या चेंगीझखानची स्वारी येऊन वज्रपातासारखी आदळली! **चेंगीझखान हाही मुसलमान नव्हता.** आपल्या इकडे हिंदुस कोणाला 'खान' म्हणताच आणि मुसलमानास कोणाला 'जगज्जेता' म्हणताच तो मुसलमान असलाच पाहिजे असे वाटते. आम्ही असे अनेक अनाडी मुसलमान पाहिले आहेत की, 'शिकंदरखान' (अलेक्झांडर) हा मुसलमान नव्हता म्हटले की ते चिडून जात! 'मुसलमान नसता तर खुदा त्याला फत्ते कशी देता?' हा त्यांचा कोटिक्रम! तोच अरब लोकांचाही कोटिक्रम असे! आणि मुसलमानांच्या अशाच बढायांनी चिडून जाऊन मुस्लिम नसलेल्या चेंगीझखानाने मुसलमानांचा नुसता फडशा पाडला. त्याने बगदाद धुळीस मिळविले. दमास्कसचा दम उखडून टाकला, मशिदींची मैदाने केली, लक्षावधी मुसलमानांची कत्तल करून त्यांच्या कापलेल्या डोक्यांचे ढीग रचून त्यांच्यावर आरुढ होऊन चेंगीझखानाचे डोके चांदण्यात विचार करीत बसे! मुसलमान नसलेल्यासही देव फत्ते देतो अशी अरबांची निश्चिती पटावी इतका त्या चेंगीझने त्यांचा भयंकर फडशा पाडला. मुसलमान तवारिखकार त्यास अजूनही 'देवाचा शाप!' देवाचा प्रकोप! म्हणून संबोधतात. खरे पाहता अरब साम्राज्याचा इथेच अंत झाला.

तुर्की सुलतानांचा उदय

चेंगीझखानाची ही जग हादरून सोडणारी प्रलयंकर वावटळ शमून मध्य आशिया खंड पुनः दिसू लागले तेव्हा पाहतात तो खलिफांचा वंश म्हणून सापडेना! शेवटी इजिप्तच्या प्रबळतर तुर्क सेनानीने कोटून तरी त्या वंशातला एक पुरुष शोधून आणला आणि त्यास धर्मदंडाच्या अधिकारापुरता खलिफा करून राज दंड उघडपणे स्वतःचे हातात घेतला. त्या वेळेपासून तुर्क सुलतान झाले, सम्राट झाले आणि अरबांच्या हाती निर्माल्यत् झालेली खिलाफती (धर्मगुरुपण) तेवढी राहिली; परंतु जो स्वतंत्र आणि सत्ताधीश तोच खलिफा होऊ शकतो असा मुसलमानी धर्मशास्त्राचा दंडक असल्याने शेवटी मुसलमानी जगत् तुर्की सुलतानाने खलिफाही व्हावे या गोष्टीस अनुकूल होत चालले आणि अंती तुर्कस्थानचा पराक्रमी सुलतान सेलीम द्वाने अरबांचे हातून तो धर्मदंडही काढून आपल्या हाती घेतला. तेव्हापासून तुर्कच सुलतान नि खलिफाही झाले. अरबांची प्रख्यात क्षेत्रे मक्का आणि मदिना तुर्कांनी घेतली. आपली सत्ता चालविण्यास मुसलमानी धर्म आणि संस्कृति उपयोगी पडत होती म्हणून तुर्की सुलतानांनी मुस्लिम धर्म नि अरबी संस्कृति स्वीकारली. पण ह्या लेखातून पूर्वी सांगितल्याप्रमाणे अर्वाचीन युरोपशी टक्कर देण्यास ती अपुरी पडते असे पाहताच त्यांनी तिला झुगारून देण्यासही कंबर कसली. कारण तिचे खरे महत्त्व असे त्यास केव्हाच वाटत नव्हते.

आज तुर्कस्थानात अरब संस्कृतीचे उच्चाटन करण्याची केमालपाशाच्या नेतृत्वाखाली जी प्रबळ उठावणी झाली आहे तिची दोन मुख्य कारणे आणि ऐतिहासिक पूर्वपीठिका ह्या लेखात अशी रुपरेखिल्यावर आता पुढील लेखात धर्म, भाषा, लिपी, निर्बंध, जनरीती, निती प्रभृति प्रकरणी तुर्कांनी गेल्या दहा वर्षांत कशी क्रांती घडवून आणली आहे त्याची उद्बोधक अशी प्रकरणवार माहिती देण्याचा विचार आहे.

(केसरी, दिनांक २ मार्च १९३४)

(२)

अरबांशी तुर्कांच्या आणि तुर्कांशी अरबांच्या भूतकालापासून चालत आलेल्या ऐतिहासिक तेढीमुळे त्या अरबांच्या सांस्कृतिक दास्याचा तुर्कांना आधीच आलेला तितकारा आणि त्यातही अपरिवर्तनीय धर्मग्रंथाशी ती संस्कृति नित्याची जखडली गेल्यामुळे प्रगतीशील भविष्यकालाशी तोंड देण्यासाठी ज्या युरोपियन वैज्ञानिक सुधारणा अवश्य होत्या त्यांना ह्या धार्मिक अरबी प्रवृत्तींचा होणारा विरोध ह्या दोन मुख्य कारणांमुळे तरुण तुर्कांनी अरबी संस्कृतीवर चढाई करण्याचा ठाम निश्चय केला. इतकी ह्या विषयाची पूर्वपीठिका पहिल्या लेखात दिल्यानंतर आता ह्यात त्या चढाओढीचे स्फुट वर्णन देण्याचे योजिले आहे.

जर्मन महायुद्धाचे अंती सन १९१९व्यावर्षी तुर्कांच्या झालेल्या पराभवाचा पुरा पुरा लाभ घेऊन व्हर्सेलच्या संधीत तुर्कांच्या साम्राज्यास युरोपियन राष्ट्रांनी आपसात वाटून

घेतले. तुर्की स्वातंत्र्य पुरते गतप्राण होण्याचे आधीच केमालपाशाने आपल्या खडगाच्या सुईने त्यात पराक्रमाची संजीवनी संचरविली. देखत देखत कॉन्स्टँटिनोपलपासून स्मर्नापर्यंतच्या विस्तीर्ण रणांगणात ग्रीकांची रग जिरविली आणि नवशक्तीने मुसमुसलेले तुर्कांचे स्वतंत्र राष्ट्र पुनः आपल्या पायांवर उभे राहून, अढळ ठाण मांडून, तुझ्या व्हर्सेलच्या संधीस मी भीक घालीत नाही जा म्हणून युरोपास आव्हानू लागले. या लेखाचा हेतु तुर्कस्थानातील या राज्यक्रांतीचे विवरण देण्याचा नसल्यामुळे ज्या सांस्कृतिक क्रांतीचे वर्णन या लेखात द्यावयाचे आहे ती या राज्यक्रांतीमुळे शक्य झाली आणि ती या राज्यक्रांतीचाच पहिला अपरिहार्य परिणाम होता हा कार्यकारणभाव दाखविण्यापुरतेच तिला असे नुसते निर्देशून ते पुनरुज्जीवित तुर्की राष्ट्र चिरस्थायी करण्यास्तव केमालपाशाने पहिल्या धडाक्यासच तुर्कस्थानातून खिलाफतीची हकालपट्टी का नि कशी केली ते पाहू!

अरबी खिलाफतीचे उच्चाटन

जर्मन महायुद्धाच्या प्राणसंकटात तुर्क सापडले असता त्यांच्या साम्राज्यातून फुटून अरबांनी गैरमुस्लिम ख्रिश्चन राष्ट्रांचे बाजूने बंड केले होते. या अरबांच्या विश्वासघाताने तुर्क चवताळून गेले. तरुण तुर्कांच्या उदयानंतरही महायुद्धापावेतो त्यांनी ह्या खिलाफत संस्थेचा हत्ती जो पोसला होता तो त्या खिलाफपदाचे त्यास धार्मिक ममत्व वाटत होते म्हणून नसून अरबप्रभृति मुसलमानांना ह्या धार्मिक पीठाचे अधिकारी म्हणून तुर्की साम्राज्याचे ममत्व वाटेल नि त्यांचे पाठबळ तुर्क राष्ट्रास मिळत राहील या राष्ट्रीय लाभासाठीच होय; परंतु अरबांनीच त्यांच्या या खिलाफास ठोकून दिल्यामुळे आणि मिसर, इराण, अफगाणिस्थान प्रभृति कोणत्याही मुसलमानी राष्ट्रांनी तुर्क आपला खिलाफा, त्याने जिहाद-धर्मयुद्ध पुकारले, आपणास त्याच्या झेंड्याखाली जाऊन त्याच्या शत्रूशी लढलेच पाहिजे अशा धार्मिक भावनेने तुर्कांस म्हणण्यासारखे कोणतेही रणसाहाय्य दिले नसल्याने खिलाफतीची संस्था ठेवली असता मुसलमानांच्या शक्तीचे केंद्रीकरण आपल्या तुर्की राष्ट्रध्वजाखाली करता येईल ही अपेक्षा फोल ठरली. ह्याला न सांगितला तरी चालेल असा एकच अपवाद काय तो आढळला. तो म्हणजे ज्यांना स्वतःचे राष्ट्रच नव्हते अशा हिंदी मुसलमानांचा आणि गांधीवादी हिंदुंचा! ह्या सज्जनांना तुर्की खिलाफतीची चिंता तुर्कपक्षाही अधिक ममत्वाने विव्ढळवू लागली; हिंदी खिलाफत मंडळाने ती कोलमडणारी तुर्की खिलाफत सावरून धरण्यासाठी आपल्या गवताच्या काडीची कुबडीदेखील केमालपाशाच्या हातात दिली; पण तिचा टेकू घेऊन हिंदी मुसलमान नांदत होते तशा सुस्थितीत नांदण्याचे केमालपाशाच्या दैवी नसल्याने त्या कुबडीच्या सहाय्याची देखील वास्तपुस्त करण्याची दुर्बुद्धि त्याला आठवली नाही. त्यास कोणाचा काय उपाय? त्याचा ठाम सिद्धांत ठरला की, ह्या पॅनइस्लामिझमच्या खुळाने तुर्की राष्ट्राचा यापुढे लवलेश लाभ होण्याचा संभव राहिला नाही!

उलट ती पॅनइस्लामिझम तुर्कांच्या प्रगतीचे मार्गात दुर्लघ्य विघ्ने मात्र आणण्यास कारणीभूत होत राहणारी आहे अशी केमालपाशाने उघडउघड घोषणा केली. कारण

तुर्कस्थानचा सुलतान हाच जोवर मुसलमानी धर्माचा खिलाफाही म्हणवून घेईल तोवर मुसलमानांच्या धर्मशास्त्रातील नितीनिर्बंध हेही त्यास पाळावेच लागणार. हजार-दीड हजार वर्षांपूर्वी अरबस्थानच्या विशिष्ट परिस्थितीत जे लागू पडले ते लग्न, वारसा, स्त्रीदाससंततिविषयक अधिकार, दंडविधान, राजनिती, तत्त्वज्ञान प्रभृति व्यक्तिजीवनातील आणि राष्ट्रीय जीवनातील झाडून साऱ्या प्रकरणांचे कुराणात सांगितलेले निर्बंध आणि नियम आजच्या मनुतही तंतोतंत लागू केलेच पाहिजेत; नव्हे ते त्रिकालीही बदलता कामा नयेत, हे तत्त्व स्वीकारणे म्हणजे खिलाफत चालू ठेवणे होते!

इतकेच नव्हे तर तुर्की जातीवर अरब जातीहून नीचतर असण्याचा छाप त्या खिलाफतीच्या धर्मदंडाने नित्याचा मारलेला असावा याचेही तरुण तुर्कांस मोठे वैषम्य वाटत होते. कारण इस्लामी धर्मशास्त्राप्रमाणे पैगंबराच्या अगदी कुळातील नसले तरी त्याचा जन्म ज्या पोटजातीत झाला त्या कोरेश वर्गातील रक्तबीज ज्यात असेल तोच खिलाफा होऊ शके. ती पैगंबराच्या जन्माने धन्य झालेली जात भक्तिमान अनुयायांस साहजिकच उच्चतम आणि धर्मगुरुत्वधारणाची अनन्य अधिकारी अशी वाटे. त्या धार्मिक समजुतीस मान तुकविल्यावाचून तुर्कांचे पहिले प्रबळतम सुलतानही खिलाफपदास तोवर योग्य समजले गेले नव्हते की, जोवर त्यांच्या रक्तात, निदान मातेच्या बाजूने तरी, अरबी खिलाफांच्या श्रेष्ठ रक्ताचा अंश उतरलेला नव्हता. यामुळे तुर्की सुलतानांनी स्वतःच पदच्युत केलेल्या दुर्बल खिलाफांचीही मनधरणी करून त्यांच्या कन्यकांशी विवाह करण्याची तुर्की सुलतानांना वरचेवर धडपड करावी लागे. तुर्की सुलतानांच्या अंगातील तुर्की रक्ताच्या पराक्रमी तेजामुळे ते खिलाफपदाचे पावित्र्य पावत नसून त्यांच्यातील जन्मजात उच्चतर नि शुद्धतर अरबी रक्तच काय ते त्या गौरवाचे अधिकारी होते असाच ह्या धार्मिक समजुतीचा गर्भितार्थ होता आणि तीच तुर्कांच्या जातीची गर्भित निंदा होती. आपल्या जातीय रक्तबीजाला अरब रक्तबीजाहून हीनतर लेखण्याइतके तरुण तुर्क मूर्खही नसल्यामुळे किंवा मुर्दाडही नसल्यामुळे त्या मानहानीनेच जी स्वीकारली जाऊ शके, त्या खिलाफाच्या पदवीसच धिक्कारून देण्यास ते सिद्ध झाले.

अशा रीतीने जिच्यापासून यापुढे लाभ तर होणारा नव्हता, हानी मात्र निश्चित होती नि जी स्वजातीय रक्ताचा उपमर्द करणाऱ्या तत्त्वावरच अधिष्ठित होती ती ही खिलाफत संस्था उखडण्याची संधीही तरुण तुर्कांस आता आली! वर सांगितल्याप्रमाणे सन १९१४चे महायुद्धाचे अंती स्मर्ना नि कॉन्स्टँटिनोपल या नगरांतून ग्रीक सैन्यास पिटाळून तुर्क राष्ट्र पुन्हा रणविजयी होताच त्या विजयाने फुरफुरणाऱ्या आपल्या घोड्यास टाच देत नि हातात रिहॉल्कर रोखीत केमालपाशा जो निघाला तो थेट खिलाफाच्या त्या दुबळ्या राजसभेत जाऊन थडकला. सोंगट्यांचा पट उधळवा तशी त्याने ती राजसभा उधळून दिली, खिलाफास गादीवरून खाली आणले आणि तुर्कस्थानातून खिलाफतीस आमूलाग्र उच्चाटून, पदभ्रष्ट खिलाफास राष्ट्रातून हाकून दिले!

जो खिलाफा तोच सुलतान, त्या खिलाफास पदभ्रष्ट करण्यातच केमालने त्या

सुलतानालाही पदच्युत केले. खलिफाशाही आणि सुलतानशाही दोनही जीर्णशीर्ण संस्था एका घावासरशी गतप्राण झाल्या. धर्मसत्ताक राजसत्तेचा अंत होऊन, Theocracy संपून, तुर्कस्थानात बुद्धिनिष्ठ लोकसत्तेची स्थापना झाली, आणि तीच अपरिवर्तनीय अशा अरबी धर्मसंस्कृतीच्या इतिश्रीची अथश्रीही होती!

अरबी धर्मनिर्बंधांचे उच्चाटन

महायुद्धात तुर्कस्थानच्या शत्रूंचे हातात हात घालून तुर्की सत्तेस अरबांनी झुगारले होतेच. त्यांनी तुर्कांची राजकीय सत्ता झुगारली तर तुर्कांनी त्यांची धर्मसत्ता झुगारून दिली. त्यांच्यात आता कोणी कोणाचा राहिला नव्हता. खलिफाचे उच्चाटन करताक्षणीच धर्माची राजकारणातून साफ उचलबांगडी झाली. तोवर तुर्कांचे सारे व्यवहार कुराणातील पुरातन अरबी साच्यात ढाळलेल्या आणि अपरिवर्तनीय मानलेल्या धर्मनिर्बंधानुरूप होत आले होते; पण तरुण तुर्कांनी पहिल्या धडाक्यासच धर्मनिर्बंध हा समास सोडविण्याचे भरीस न पडता तो मुळी तोडूनच टाकला. **धर्म निराळा, निर्बंध (कायदा) निराळा, एक शब्दनिष्ठ श्रद्धेचा प्रांत, एक प्रत्यक्षनिष्ठ प्रयोगाचा, त्याचा विषय परलोक नि याचा इहलोक.** 'अतः प्रत्यक्षमार्गेण व्यवहारविधी नयेत्' ह्या तत्त्वाची घोषणा करून तरुण तुर्कांनी लोकसभेच्या पहिल्यावहिल्या बैठकीतच व्यवहारविषयक ते ते सारे धर्मनिर्बंध रद्द करून टाकले. स्विट्झर्लंडमधील मोठमोठे निर्बंधपंडित (कायदेपंडित) आणून त्या देशाचे पौरविधान (Civil Law) तुर्क राष्ट्रास लागू केले. एकाही मुल्लास वा मौलवीस धर्मशास्त्र या सुधारणेस अनुकूल की प्रतिकूल ते विचारण्यात आले नाही. एका दिवसात लोकसभेत हे पौरविधान संमत झाले. छेदकवार चर्चा तर दूरच; पण ग्रंथवार चर्चेतदेखील कोणी वेळ गमावला नाही. महिनोगणती ये-जा होऊन आधीच ठरलेल्या विवाहाच्या औपचारिक वाङ्मन्य्याचे नाटक जसे घटकेत घडून येते तसे त्याचे एका दिवसात एक युग उलटून गेले. त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी ते नवे पौरविधान वर्तव्यातही आल्याची द्राही फिरली. इस्लामी लग्नप्रथा रद्द, इस्लामी वारसाप्रथा रद्द, इस्लामी बहुपत्नीत्व रद्द, धार्मिक न्यायशासन रद्द पौरविधान स्विट्झर्लंडमधील लागू केले तर दंडविधान (Criminal Law) इटलीतील निर्बंधपंडित आणून त्यांच्याकडून बनवून घेतले. चोरी, दरोडे, हत्या इत्यादी साहसांना आणि अपराधांना कुराणातील अरबी धर्मकल्पनानुगामी पुरातन शासने न देता प्रागतिक काटेकोरपणास साजेल असा न्यायनिवाड्याचा आणि दंडशिक्षेचा प्रघात चालू केला.

स्विस पौरविधान आणि इटालिअन दंडविधान जसे झटपट लागू केले तसेच वाणिज्यविधान (mercantile Law), सैनिक-रचना, सैनिक शिस्त, रणनितीप्रभृति सुधारणा जर्मनीकडून अवश्य तशा घेतल्या आणि तुर्की लोकसभेने त्यास तशीच घाऊक संमती झटपट देऊन टाकली.

हे सारे निर्बंध संमत करून नि सुधारणांचे हे नुसते ठराव करूनच तुर्की लोकसभा थांबली नाही. केमालपाशा हा नुसता ठरावी मनुष्य नव्हता. तो वर्तावी पुरुष! ठराव

करण्यात दाखविलेल्या तातडीहूनही अधिक निकडीने नि नेटाने त्याने दुसऱ्याच दिवसापासून त्या ठरावांचा वर्तावही चालू केला. एका दिवसात एक युग बदलून टाकणारी युक्ति कोणत्या मंत्राने केमालपाशास साध्य झाली? ही जादू घडवून कोणत्या कांडीने आणली? अवघ्या एका वाक्याने! कोण्या अपरिवर्तनीय धर्मग्रंथात सांगितला म्हणून कोणताही ऐहिक व्यवहार सततचा धर्म्य वा अधर्म्य ठरत नसून तो राष्ट्रास आजच्या परिस्थितीत हितप्रद आहे की अहितप्रद आहे या प्रत्यक्षनिष्ठ कसोटीनेच तसा ठरविला पाहिजे. जुने पुस्तक काय म्हणते, हा प्रश्न दुय्यम, औषध आजोबांच्या बटव्यातलेच आहे ना, हा प्रश्न दुय्यम, आजच्या रोगावर ते रामबाण आहे का हा प्रश्न मुख्य! तरुण तुर्कांनी हे सूत्र उच्चारले आणि मन्वंतर झाले.

पण जर का मौलवीमंडळाकडे हे काम केमालपाशाने दिले असते तर? त्या सुधारणांतील एकेक शब्द धर्मग्रंथाद्वारे नक्की करण्याचे आधी त्या धर्मग्रंथातील किती वाक्यांचे किती अर्थ करावे लागते, किती ओढाताण, किती भाष्ये, टीका, वादविवाद! आणि शेवटी नवमतप्रवण मौलवींनी जुन्या शब्दांत नवा अर्थ आहेच म्हणून शास्त्रनिर्णय दिला असता आणि जीर्णमतवाद्यांनी सुधारणा शास्त्र-बाह्य आहे, म्हणून त्याज्य आहे हा शास्त्रनिर्णय दिला असता!! नवमतवाद्यांना करावा लागता बौद्धिक अप्रामाणिकपणा; जीर्णमतवाद्यांना करावा लागता त्याहूनही भयंकर असा राष्ट्रीय आत्मघात! आणि इतकेही करून पुन्हा एकमुखी निर्णय न झाल्याने शास्त्रार्थाचा प्रश्न राहता पहिल्याने जिथे होता तिथेच! आणि तसाच अनिर्णीत!

धर्मस्वातंत्र्याची घोषणा

यास्तव धर्मग्रंथ उघडून सुधारणेचा प्रश्न सोडविण्याचे भानगडीत शतकानुशतके न खर्चता तरुण तुर्कांनी धर्मग्रंथ मिटून तो प्रश्न सुटतो की काय ते पाहिले. तो काय? धर्मग्रंथ मिटला आणि तत्काल तो प्रश्न सुटला! व्यवहारात धर्माची अशी नड उरलीच नाही. धर्म त्याच्या त्याच्या वैयक्तिक मतापुरता राहिला त्यासरशी तुर्कस्थानात धर्मस्वातंत्र्याची घोषणा करण्यात आली. फार काय, हिंदुस्थानात जे वाचणे अनेक इस्लामी धर्मवीरांस केवळ नरकाचे साधन वाटते ते हिंदूंचे वेद तुर्की विद्यापीठांतून परमादराने, पण ऐतिहासिक दृष्ट्या आज अभ्यासिले जात आहेत. काही प्रमाणात त्यांचा अभ्यास आवश्यक समजला जातो.

अरबी लिपीचे उच्चाटन

अरबी लिपी ही कुराणामुळे तुर्कस्थानात धर्मलिपीचे पावित्र्य पावलेली, इतकेच नव्हे तर तीच एक अनन्य लिपी त्या देशात पूर्वापार चालत आलेली. पण ती अतिशय बोजड, मुद्रणार्थी, शिक्षणार्थी पराकाष्ठेची अडाणी. तुर्कांत शेकडा ९० अशिक्षित लोक, पण त्यास युरोपच्या शेकडा ९० शिक्षितांच्या मांडीस मांडी लावून बसावयाचे तर ती अरबी लिपीची धोंड वाटेतून काढणेच भाग! मुद्रणावर रुळलेली युरोपची रोमन

लिपी समोर होतीच. केमालपाशाने तत्काळ तिलाच उचलली. साधारणतः एक वर्षाची अवधी ठरवून सारे सरकारी काम त्या अवधीनंतर रोमन लिपीत चालणार म्हणून आज्ञा सुटली. शाळांतून तर त्याच दिवसापासून रोमन लिपी चालू! ही लिपीशुद्धिची चळवळ त्यांनी इतक्या नेटाने रेटली की, स्वतः केमालपाशा शाळांतून ती शिकवू लागले. केवळ दहा अक्षरे बदलताच रोमन लिपीच्याही तोंडात मारू शकेल इतकी मुद्रण आणि शिक्षणसुलभ होणारी आमची देवनागरी लिपी जर केमालपाशाचे हाताशी असती तर त्याने अरब लिपी बदलण्यास एक वर्षाचा अवधीसुद्धा राष्ट्रास दिला नसता! कारण दहा अक्षरे देखील बदलण्यास पन्नास वर्षे २२ करीत रंगाळत राहण्यास केमालपाशा कोणी क्षयरोगी थोडाच होता! ठरलेल्या दिवशी त्याचे सरकारी काम, सारी वृत्तपत्रे साऱ्या राष्ट्रभर अगदी नवीन अशा रोमन लिपीत चालू झाली!

अरबी भाषेचे उच्चाटन

तुर्कास स्वतःची लिपीच नव्हती; पण भाषा होती. तथापि जेते तुर्क राजे असता राजभाषेचा मान होता जितांच्या अरबीस! त्या सावटाखाली तुर्की भाषा पार खुरटून गेली. सारे साहित्य अरबीत, तुर्की घरादारांत अरबी शब्दांचा बाजार! स्वाभिमान जागृत झालेल्या तरुण तुर्कास ते कसचे खपणार? शिवाजी महाराजांनी मराठीस ह्याच अरबीप्रभृति परकीय शब्दांच्या धुडगुसापासून मुक्त करण्यासाठी राजाज्ञा काढली होती. पण महाराजांइतके त्यांचे राष्ट्र करारी, चिकाटीचे नसल्यामुळे आजही मराठीत ‘कबूल’, ‘हल्ली’, ‘शिवाय’, ‘तहह्यात’ प्रभृति शेकडो परकीय शब्द आपल्या स्वकीय शब्दांच्या थडग्यावर भरभराटलेले आढळत आहेत! केमालचे नवतुर्कांचे राष्ट्र सुदैवाने त्याच्याइतकेच करारी पडले. त्यांना स्वभाषेतील थोडेसे परकीय शब्दच काढून टाकावयाचे नव्हते, तर जवळजवळ मेलेली भाषाची भाषा जिवंत करावयाची होती! पण त्यांनी तेही केले. मध्यआशियातील तुर्कांच्या मूळस्थानात संशोधनमंडळे गेली आणि तिकडून पूर्वीचे शब्द शक्य तितके गोळा केले! पंधरा हजार शिक्षकांना तुर्की शब्द पुनरुज्जीविण्याचे किंवा नवीन निर्मिण्याचे कामावर नेमण्यात आले! तुर्कीत वाङ्मय नसल्यामुळे सारे साहित्यिक शब्द नवे पाडले! कोणी वीस हजार तुर्की शब्द जमवून दिले! स्वतःचे बोलण्यात बिनतुर्की-विशेषतः अरबी शब्द सापडणे ही गोष्ट शिष्टाचाराविरुद्ध समजली जाऊ लागली! मंत्रिमंडळातील मोठमोठे ‘पाशा’ प्रधान एका तासात कोण परकी शब्द कमीत कमी वापरतो याच्या चढाओढी लावू लागले आणि सरकारी राजपत्रात (गॅझेटांत) प्रत्यही पाच नवे तुर्की शब्द राष्ट्रभर वापरण्यासाठी प्रसिद्ध होऊ लागले.

तुर्की राष्ट्रांतही या भाषाशुद्धीच्या वावटळीस पालापाचोळ्याचा थोडा विरोध झाला. कित्येक म्हणाले, परकीय शब्दांनी भाषासंपत्ती वाढते. केमालपाशा म्हणाला, स्वकीय शब्द नाहीतच त्या अर्थाचे परशब्द घेईन, त्याने भाषासंपत्ती वाढते; पण स्वकीय शब्द मारून जे परशब्द जिवंत राहू पाहतात त्याने संपत्ती वाढते असे म्हणणे म्हणजे औरस पुत्र मारून दत्तक घेतल्याने संतति वाढते असे म्हणण्यासारखेच आहे! स्वधर्मातील

माणसे राखून बाटलेल्यांना पुन्हा स्वधर्मात आणणे ही खरी शुद्धी होय, पण जितके परधर्मीय शुद्ध करून घेणे तितकेच स्वधर्मीय ठार मारून टाकणे ही शुद्धी नसून बेशुद्धी आहे! तुर्की भाषेसारखी आसन्नमरण आणि मूळचीच साधी भाषा, पण तिचा हा केवढा अभिमान! मग जर का कुबेरासारखा संपन्नतम शब्दसागर घेऊन त्याच्या पाठीशी, आमच्या पाठीशी आमची संस्कृताची देववाणी आहे, तशी एखादी भाषांची राणी उभी असती तर त्याने देवांच्या राष्ट्रावर सुद्धा ती स्वभाषा लादण्याची आकांक्षा धरली असती! ‘कायद्या’सारख्या शब्दासाठी देखील आमच्यासारख्या करंट्या शालीनतेने तो दारोदार भीक मागत थोडाच फिरता!

अरबी पूजाप्रार्थनादि आचारांचे उच्चाटन

नैर्बधिक क्रांतीचे मागोमाग आचारांची क्रांती घडून आली. सारे कुराण तुर्की भाषेत अनुवादिले गेले. अत्यंत पवित्र ‘अल्ला’ शब्द देखील अरबी म्हणून निषिद्ध झाला! देवास तुर्कीही कळते! असे म्हणून त्या अर्थाचा ‘तारी’ हा शब्द प्रार्थनेत योजला. पहाटे मशिदीतून जी ‘आजाना’ची आरोळी ठोकण्यात येते तिचा मंत्र साऱ्या मुसलमानी जगात अरबी आहे. केमालने तो मंत्र तुर्की भाषेत अनुवादला नि तुर्की संगीतात बसविला. तोच तुर्क राष्ट्रभर आता पहाटे ललकारला जातो. कुराणातील अत्यंत प्रमुख प्रार्थना निमाजातील पण ती अरबी भाषेत होती. तीही तुर्की भाषेतच भाषांतरली जाऊन निमाज तुर्कीतच पडले जाऊ लागले. कारण देवास तुर्कीही समजत असलेच पाहिजे! देव काही जन्मजात अरब नाही! पैगंबराच्या काळापासून स्त्रियांनी बुरखा वापरणे हाच अरबी धर्म. तुर्की तरुण स्त्रियांनी बुरखा झुगारून दिला. अरबी बुरख्यांतून-कित्येक शतकांच्या बंदीतून-तुर्की स्त्री बाहेर आली! स्वेच्छेनेच नव्हे, कारण बुरखा हाच जिला धर्म वाटत होता अशी हजार हजार तुर्क स्त्रीच या सुधारणेचा विरोध करीत राहिली. पण तरुण तुर्कांनी जो सुटेना तो बुरखा फाडून टाकला. विद्यापीठे स्त्रीपुरुषांस संमिश्र वर्गातच शिकवू लागली. बुरख्यास मज्जाव झाला. हीनतेची खूण म्हणून फेज टोपी घालणे निर्बंधविरुद्ध कृत्य ठरले!

फेज टोपी फेकून दिली

फेज टोपी वापरणे हा दंडनीय अपराध ठरताच अशिक्षित तुर्की समाजाने दंगल केली; पण ठरल्या दिवशी ज्याने ‘फेज’ फेकली नाही त्याची फेज फेकली गेली. सभ्य स्त्रीपुरुषांनी एकत्र नाचणे ही अरबी आचारात दुराचाराची सीमा! तरुण तुर्कींनी नगरोनगरी सार्वजनिक नृत्यालये काढली! स्वतः केमालपाशा अशा सभ्य नरनारींच्या सार्वजनिक नृत्यात भाग घेऊ लागले. तुर्की स्त्रिया नगर संस्थांतून, न्यायालयांतून, मंत्रिमंडळात देखील मोठमोठ्या अधिकारावर कामे करू लागल्या. सैनिक गणवेशाचा मांडचोळणा घालून, बंदुकी खांद्यावर घेऊन कॉलेजांतील कन्यावीरांची शेकडो पथके सैनिकी थाटाने मिरवू लागली! खेळात, घोडदौडीत, वैमानिक स्पर्धेत

पुरुषांसह समानतेने भाग घेऊ लागली! निर्बंधाधारे लग्ने न नोंदविता ज्यांनी हद्दने मौलवीमुल्लांकडूनच धर्मविधीने विवाह केले त्यांची संतती निर्बंधविरुद्ध ठरली! ती नैर्बंधिक (कायदेशीर) ठरावी म्हणून मग त्यांनी आपली जुनी लग्नेच पुन्हा जेव्हा निर्बंधानुसारे नोंदविली तेव्हा प्रश्न सुटला. स्वतः महंमद पैगंबराचे एक चरित्र केमालपाशाने आपल्या देखरेखीखाली लिहविले. **देवदूताची (पैगंबराची) श्रद्धाशील भूमिका सोडून 'एक ऐतिहासिक पुरुष' याच भूमिकेवर ते सारे चरित्र लिहिण्यात आले.** एक प्रबळ अरबी राष्ट्रनिर्माता, क्रांतिकारक, धर्मप्रवण, शूर असा तो मुसलमानी धर्मसंस्थापक होता असे त्या चरित्रात महंमदाचे शब्दचित्र रेखाटले आणि ते ऐतिहासिक चरित्रच खरे चरित्र म्हणून साऱ्या विद्यालयांतून शिकविण्यात येण्याची व्यवस्था केली.

विरोधाचा शतमुखी रावण

ही क्रांती केमालपाशांलासुद्धा विरोधावाचून करता येणे शक्यच नव्हते. 'हळुहळू', 'सुवर्णमध्य', 'अतिरेक', 'वचनात्प्रवृत्तिर्वचनात निवृत्तिः' प्रभृति नावाच्या अनेक प्रबळ पुढाऱ्यांचे नेतृत्वाखाली केमालपाशांच्या तरुण तुर्कांवर जुन्या तुर्कांनी चौफेर हल्ल्यावर हल्ले चढविले! तुर्कस्थान स्वतंत्र करणारा केमालपाशा स्वदेशात मोठा लोकप्रिय असला पाहिजे असे बाहेर सहजच वाटते; पण सुधारक म्हटला की तो स्वातंत्र्यवीर असला तरी, बहुधा बहुजनात अप्रियच असणार. कारण सुधारणा म्हणजेच अल्पमत नि बहुमत तीच रुढी. रशियात तीनचतुर्थांश लोक लेनिनवर तुटून पडले. मुसोलिनीवर अजूनही वर्षाकाठी दोनचार इटालियन मारेकरी घाला घालतातच. डी व्हॅलेरिविरुद्ध आयर्लंडात केवढा मोठा पक्ष जळफळत आहे! त्यातही धार्मिक वा सामाजिक सुधारणेत लोकप्रियतेचे नावही घेण्यास नको. 'वरं जनहित ध्येयं केवला न जनस्तुतिः' हा बाणा ज्यास धरवेल, ती धमक अंगी असेल, त्यानेच ते पाऊल टाकावे; तशाच निडरपणे केमालपाशाने ते पाऊल टाकले. अकस्मात सुधारणांचा धडाका उडाला आणि लोकसभेच्या दाराशी राजकीय केंद्रा-केंद्रांवर तोफांच्या रांगा रोखून, जुन्या पक्षाशी युक्तिवाद करण्याचे काम प्रथम त्या तोफांच्या तोंडाकडेच सोपवून केमालने जो अपरिवर्तनीय म्हणून पूज्य झाला तो धर्मग्रंथच्या ग्रंथ अपरिवर्तनीय म्हणूनच रद्द करून टाकण्याचे मुख्य काम तडकाफडकी पार पाडले. नंतर मतपरिवर्तनार्थ त्याने सारे मुद्रण, सारे वाक्पीठ, सामोपचाराच्या साऱ्या कला कामास लावल्या. पण असंतोषाची आग विझना. फेज टोपी रद्द केली म्हणून अशिक्षितांनी दंगे केले. कुराणातील पवित्र अरबी मंत्र रद्द करून ते तुर्की भाषेत चालू केले म्हणून अरब मुल्लामौलवींच्या अनुयायांनी आग पाखडली. केमालवर मारेकऱ्यांचे घाले पडले. शेवटी कुठे कुठे पलटणी देखील फितल्या आणि सशस्त्र बंडे उठली! तुर्कांच्या बाहेरच्या शत्रूंनीही या यादवीत थोडे फार तेल ओतले. पण ते तरुण तुर्क अल्पसंख्य असताही अल्पबळ नव्हते. त्यांच्या शिस्तीने, शौर्याने युरोपच्या तोंडात मारली होती. त्यांनीही रुद्ररूप धारण करताच दंगेखोरांची धुळधाण

उडाली. बंडाचे कंबरडे मोडले. स्थलाभावामुळे ती झुंज उल्लेखनीय असताही वर्णिता येत नाही. तरीपण एक उदाहरण देऊ.

मुस्लिम सनातन्यांचे बंड!

आज ब्रुसाला सरकारी आज्ञेप्रमाणे मुअज्जीन (पुरोहित) निमाज पढण्यास नेहमीप्रमाणे आला. पण अरेबीत निमाज न पढता आज प्रथमच तो पाखंडपणे तुर्कीत पढला जाणार होता! हजारो वर्षांच्या रूढीचा आज भर चव्हाट्यावर शिरच्छेद होणार होता. जनसमुदाय जमला होता. निमाजाला मुअज्जीनने आरंभही केला. पण 'अल्ला' शब्द गाळून 'तारी' हा नवा तुर्की शब्द उच्चारलेला ऐकताच मग मात्र क्षोभ कोणास आवरेना! उठा, धर्मनिष्ठ हो, उठा! असा एकच कल्लोळ उठला. हजारो लोक बिघडून उठले, निमाज भंग झाला! नगरभर नव्याजुन्यात हाणाहाण चालू झाली. पोलीस थकले. उपद्रव दिवसानुदिवस वाढत चालला. दंग्याला वाढत्या बंडाचे रूप आले. शेवटी स्वतः केमालपाशांना ब्रुसाला यावे लागले. तोंडदेखल्या गोष्टींनी आता भागत नाही हे दिसताच त्यांनी बेयोनेटांशीच गाठ घातली. पन्नास-साठ मुल्लामौलवी पाडाव केले. हाती आले ते फाशी गेले. प्रकरण थंडावले. सरकारी निर्बंधाचा (कायद्याचा) वचक दूरवर पक्का बसला. याचप्रमाणे एका मोठ्या कटात मोठमोठे सरदार धरले जाऊन चौकशी अंती केमालने त्यांना फासावर टांगून दिले. त्यांत त्याचा बालमित्र अरीफही होता. ते तिकडे ज्या वेळी फासावर लटकत होते त्या वेळी केमालपाशा इकडे सार्वजनिक नृत्यालयातील स्त्रीपुरुषांच्या एका मोठ्या संमिश्र नाचात स्वतः नाचत होते! विरोधाचा शतमुखी रावण जेव्हा जेव्हा सशस्त्र शासनवाद करू आला तेव्हा केमाललाही कृपाणाच्या अशा कठोर कोटिक्रमानेच त्याची समज पाडता आली!

कालचा पाखंड! आजचा पुण्यश्लोक

पण हे पहिल्या धडाक्याच्या तीन-चार वर्षांत जे काय झाले ते झाले. आज तुर्कस्थानच्या प्रजासत्ताक राज्यस्थापनेला दहा वर्षे झाली. नवथरच तुर्कस्थानभर तो दशम वार्षिक वाढदिवस उभ्या राष्ट्राने गाजविला! अपरिवर्तनीय अरब संस्कृतिशी जखडून टाकल्यामुळे तुर्कस्थान युरोपपुढे हतवीर्य नि हतःप्रभ होऊन गेला होता, पण ती Theocracy ते धर्मसत्ताक राज्य, ती खिलाफत उखडून टाकून वैज्ञानिक संस्कृतीचे आणि प्रजासत्ताक राज्यांचे जीवनदान दिल्याविषयी ते सारे राष्ट्र केमालपाशांचे चरणी त्या दिवशी आपली कृतज्ञ-पुष्पांजली अर्पिते झाले! **कालचा पाखंड केमालपाशा आजचा पुण्यश्लोक झाला!**

(४:२११)

योद्धा-योगी

बुद्ध आणि युद्ध

१. बुद्धाविषयी भक्तीभाव
२. वज्रसूची
३. भविष्यवाणी
४. इंद्रियदमन आणि गृहस्थाश्रम
५. पाहिजे तर शस्त्राचारी म्हणा पण अत्याचारी नव्हे
६. स्वातंत्र्य संपादनानंतर क्रांतिप्रवृत्तीचे विसर्जन

आपल्या भरारीबरोबर चालता येत नाही नि आपल्या दैदिप्यमान पताकेकडे दृष्टी लावता लावताच ती अंधुक होऊन दिपून जाते!

(७:१८)

१. बुद्धाविषयी भक्तीभाव नि पूजनीयता

आमच्या लेखणीतून जे थोडेसे कठोर शब्द निघाले. त्यावरून कोणीही असे लवमात्र मानू नये की आमच्या मनात बौद्धधर्माविषयी काही मोठासा आदर नाही! छे छे! स्वयं बौद्धधर्माची दीक्षा घेणाऱ्या भक्ताच्या मनात अखिल जगात जो पवित्रतम संघ आहे त्या बौद्धसंघाविषयी जो आदर आणि जे प्रेम असेल तेच प्रेम आणि तोच आदर बाळगणारा बौद्धधर्माचा मी एक नम्र चाहता आहे. **बौद्धधर्माची दीक्षा मी घेतली नाही त्याचे कारण हा संघ माझ्या योग्यतेचा नाही असे नव्हे. तर मी त्या संघाच्या पवित्र मंदिरांत पदार्पण करण्याला पात्र नाही हे होय** आणि हे मंदिर आज जे अनंत कालपर्यंत टिकले आहे ते त्याचा पाया खडकाच्या पायावर उभारलेल्या अचिरस्थायी मोठमोठ्या राजवाड्यांच्या पायाप्रमाणे घातला नसून तत्त्वांच्या भक्कम पायावर ते रचले गेले आहे म्हणून होय. मनुष्याला त्याच्या पाशवी प्रवृत्तीपासून परावृत्त करण्याचा प्रथमचा आणि अत्यंत यशस्वी असा प्रयत्न प्रथम संकल्पित करून त्यास मूर्तस्वरूप देऊन शतकेच्या शतके तो अव्याहत ज्यांनी चालू ठेवला अशा तेजस्वी धर्मोपदेशकांची मालिका-अर्हत् भिक्षु यांची परंपरा याच हिंदुस्थानामध्ये जन्माला आली होती. येथेच त्यांनी जीवनदुग्ध प्राशन केले आणि याच भूमीला मातृभूमी म्हणून वंदन केले. ह्या सर्व गोष्टींची जाणीव आमच्या अंतःकरणात उत्पन्न होऊन शब्दांनी वर्णन न करता येण्यासारख्या भावना दाटून येतात आणि या संघाविषयी जर आमच्या अशा मनोवृत्ती आहेत तर मग तो संघ ज्यांनी प्रस्थापित केला, त्या संस्थापकाविषयी त्या बुद्धाविषयी त्या ज्ञानदीप्ताविषयी आम्ही कोणत्या भाषेत आमच्या मनोवृत्ती दिग्दर्शित करू? हे तथागत! सर्व मनुष्यजातीतला मी हीन दीन, केवळ माझी, नितान्त रिक्तता नि माझे, नितान्त अज्ञान यांचाच अहेर घेऊन तुझ्याकडे येतो. जरी आपल्या बोधाचा सारांश मला आकलन करता येत नाही असे मला वाटते तरी मला पूर्ण विश्वास आहे की ते तसे होणेच स्वाभाविक आहे कारण आपला उपदेश हा देवलोकीच्या वाणीतून निसृत झाला आहे. परंतु माझी श्रवणेंद्रिये आणि माझी आकलनशक्ती ही ह्या ऐहिक प्रत्यक्ष प्रमाणमय जगाचा शब्दधोष ऐकण्यास शिकली आहे. भगवन् कदाचित्त असेही असेल की आपले पदार्पण या जगामध्ये फार लवकर झाले आणि ज्या वेळी हे सर्व जग अगदी बाल्यावस्थेत होते नि प्रकाश नुकताच कुठे फाकू लागला होता, तोच आपण आपली पताका फडकाविली! म्हणून ह्या जगाला

गौतम बुद्धाविषयी भक्तीभाव नि पूजनीयता

२. वज्रसूचि!

फलान्यथौदुंबर वृक्षजातेः मूलाग्रमध्यानि भवानि वापि।
वर्णाकृतिस्पर्श रसैस्समानि तथैकतो जातिरिति प्रचिंत्या ॥१॥
तस्मान्न गोऽश्ववत्कश्चित् जातिभेदोस्ति देहिनाम् ।
कार्यभेदनिमित्तेन संकेतः कृत्रिमः कृत ॥

-भविष्यपुराण अ. ४०

बुद्धधर्माच्या महान प्रचारकात अश्वघोष याची मोठी योग्यता मानण्यात येते. त्याने लिहिलेलं संस्कृत श्लोकबद्ध ‘बुद्धचरित्र’ हे काव्य बौद्ध वाङ्मयातील एक उत्कृष्ट, पूज्य नि प्रासादिक ग्रंथ असून ते संस्कृत वाङ्मयातील काव्यसंपत्तीमध्ये देखील माननीय स्थान पावणारे आहे.

ह्या विद्वान बौद्ध प्रचारकाने, त्या काळी वैदिक नि बौद्ध अशा आपल्या हिंदु राष्ट्रात पडलेल्या धर्मपंथाच्या दुफळीत जो एक अत्यंत वादग्रस्त नि तीव्र मतभेदाचा प्रश्न होऊन बसला होता, त्या जन्मजात जातिभेदाच्या प्रथेवर तर्कमूलक चर्चा करणारा वज्रसूचि नांवाचा एक प्रबंध रचिलेला आहे.

उपनिषद् कालापासूनच स्वतंत्र तत्त्ववादांनी वनोपवनातील आश्रमाआश्रमात भारतीय वातावरण सदोदित निनादलेलं असे. त्यातही श्रुतिस्मृतींच्या मर्यादांचीसुद्धा मंत्रेखा न जुमानता बुद्धकालात जेव्हा बुद्धिवाद सर्वस्वी स्वतंत्रपणे अकुंठित संचार करू लागला, तेव्हा तर राष्ट्राच्या आणि मानव्याच्या प्रत्येक क्षेत्रात ‘हें असें कां’ या प्रश्नाच्या अग्निदिव्यामध्ये तत्कालीन यच्चयावत् मते, रूढि, आचार, विचार साधकबाजक ज्वालात तावून सुलाखून निघू लागली. वैदिकांनी बौद्धांची आणि बौद्धांनी वैदिकांची वचनें नि वचनें, मंत्र नि मंत्र, कोटिक्रम नि कोटिक्रम कुशाग्र तर्काच्या पिंजणाखाली नुसता तंतुनंतु पिंजून काढला. वैदिक वैदिकांशी वा बौद्ध बौद्धांशी जेव्हा वाद घाली, तेव्हा त्यांच्या तर्कशुद्धतेला नेहमी ‘इति श्रुतिः’ किंवा ‘इति बुद्धानुशासनम्’ च्या दुर्लभ्य मंत्ररेषेची आडकाठी आडवी येई. कारण श्रुतिवाक्य खोटे हें म्हणणें हें वैदिकावैदिकांच्या तर्कास अशक्य; बुद्धवाक्य खोटे हें म्हणणें हें बौद्धाबौद्धांतील तर्कवादास सर्वत्र निषिद्ध. त्यामुळे श्रुतींची छाननी वैदिक तर्काला अशक्य, बौद्धागमाची छाननी बौद्धतर्कशक्तीला

अशक्य. त्यामुळे त्या त्या आप्तवाक्यांच्या कुंपणापर्यंतच काय तो तर्काची गति अकुंठित असे. पण वैदिक आणि बौद्ध यांच्यात जेव्हा तेच उपनिषत्कालापासून प्रचलित असलेले ‘तद्विद् संवाद’ झडू लागले, तेव्हा श्रुतिप्रभृति त्या त्या अनुल्लंघनीय नि अशंकनीय मर्यादाही तर्काच्या गतीस खुंटवू शकल्या नाहीत. कारण बौद्धांना ‘इति श्रुतिः’चा धाक नसे. तिचा मंत्र नि मंत्र ते तर्कमुशीत हेतुवादाच्या सहाणेवर घासून, पारखून टिकला तरच घेणार. वैदिकांना ‘इति बुद्धानुशासनम्’ची भाडभीड नसे. त्या बुद्धाच्या शब्दानशब्दाचा तर्काच्या मान्याखाली धुव्वा उडवून देण्यास ते कचरत नसत. अशा स्थितीत बुद्धकालात श्रुति, स्मृति, आगम-निगम, रीतिरूढि, आचार-विचार या साऱ्यांची छाननी पुरुषबुद्धीच्या अग्निदिव्यात जशी झाली, श्रुतींना देखील पुरुषबुद्धीच्या परीक्षेला बसावे लागूनच काय जें प्रमाणपत्र मिळविता येईल तें मिळविणें भाग पडलें, तसा प्रकार त्यापूर्वी केव्हाही इतक्या मोठ्या प्रमाणावर झाला नव्हता.

यामुळेच बुद्धकालातील धर्माधर्म, कर्माधर्म, आचारानाचार यांची चिकित्सा करणारे निर्भेळ नि स्वतंत्र तर्काच्याच कसोटीवर पारखले जाणारे वादविवाद आज मोठे मनोरंजक नि बोधप्रदही वाटतात. कुशाग्र बुद्धिवादांची ती त्या काळच्या मानाने अप्रतिम नि अकुंठित उदाहरणे आजही वाचनीय आणि विचारणीय वाटल्यावाचून राहत नाहीत. अमक्या ग्रंथात अमुक आहे म्हणूनच तें खरें, हें पालुपद त्या वादविवादात तर्काचें तोंड बंद करताना सहसा आढळत नाही. युक्तिसंगत, हेतुगम्य, बुद्धिनिष्ठ अशा त्या त्या काळच्या वादविवादांचीं जीं काही उदाहरणे आज उपलब्ध आहेत, त्यातच जन्मजात जातिभेदाची खडखडीत भाषेत साधकबाधक चर्चा करणाऱ्या श्रीमत् अश्वघोष यांच्या त्या वज्रसूचि नामक निबंधास गणलें पाहिजे. त्यात आजच्या तर्कपद्धतीचा अवलंब सर्वथैपणें नसणें जरी साहजिकच आहे तरीही त्या काळचे चातुर्वर्ण्य विषयासंबंधी जे अनुकूल प्रतिकूल आक्षेपप्रत्याक्षेप चालू होते त्यांचा खल आजही अभ्यसनीय वाटावा इतक्या बुद्धिवादाने केलेला आहे. आजच्या जन्मजात जात्युच्छेदनाच्या वादात आधार घेण्यासाठी नव्हे, तर ह्या विषयावर त्याकाळी आपल्या राष्ट्रातील धुरीणांचीं काय मतामते असत तीं समजून घेण्यासाठी उपयुक्त आणि अपरिहार्य असा एक प्राचीन अधिकृत लेख म्हणून आम्ही तो ‘स्त्री’ मासिकाच्या वाचकांच्या सेवेस सादरवीत आहोत. मराठीच्या जुळणीस आणि स्थलावकाशास धरून भावार्थाची मांडणी करताना मूळ ग्रंथांतील मते नि तर्कपद्धति शक्य तितकी यथावत् अनुसरली आहेत.

श्रीमत् अश्वघोषकृत वज्रसूचि

जगद्गुरु श्री मंजुघोषास शरीरवाङ्मनांही वंदून नि स्तवून त्याचा शिष्य जो मी अश्वघोष तो शास्त्राधारपूर्वक वज्रसूचि नामक ग्रंथ प्रारंभितो.

धर्म आणि अर्थ यांना विवेचिणाऱ्या श्रुति आणि स्मृति ह्यांस मतमतांतरांच्या भागाविषयी जरी मी प्रमाण मानीत नाही, तथापि त्यांच्यातील विश्वसनीय नि संयुक्तिक अशा भागाविषयी प्रामाण्यबुद्धि ठेवली तरीही चातुर्वर्ण्याविषयीच्या तुमच्या कल्पना त्या

ग्रंथांच्या आधारानेही सिद्धता येत नाहीत असें मला वाटते.

प्रथम ब्राह्मणास विवेचू, तुम्ही कशास ब्राह्मण म्हणता? जीव, का जात, का जन्म, का आचार, का वेदज्ञान, का ज्ञान? ब्राह्मण्य कशाने येते? ब्राह्मण म्हणजे यांपैकी कोणते?

जीव हेच ब्राह्मण्य असें म्हणाल तर वेदांत तसे समजण्यास मुळीच आधार नाही. ब्राह्मणयुक्त अशी जीवांचीच एक स्वतंत्र जात आहे. ती काही झालें तरी ब्राह्मणाची ब्राह्मणच राहणार अशा मतास वेद मुळीच समर्थीत नाहीत. प्रत्यक्ष देवासंबंधी जर वेद म्हणतात की, 'सूर्य! पशुरासीत् । सोमः पशुरासीत् । इंद्रः पशुरासीत् पशवो देवाः॥' देवतासुद्धा प्रथम पशुच होत्या, नंतर कर्मबळाने देव झाल्या तर ब्राह्मणाचा जीव हा मूलतःच ब्राह्मण होय, अपरिवर्तनीयपणे ब्राह्मण ब्राह्मणच राहणार हें कसें सिद्ध होईल? फार काय, नीचापेक्षा नीच असे जे श्वपाक तेसुद्धा ब्राह्मणच नव्हेत तर देव होऊ शकले 'आद्यते देवा पशवः श्वपागा अपि देवा भवन्ति' असें श्रुतिच म्हणतात! तेंच महाभारत अनुवादितें. महाभारतात एके ठिकाणी स्पष्ट लिहिलें नाही का की, कालिंजल टेकडीवरील सात शिकारी नि दहा हरिण, मानस सरोवरावरील एक बदक, शरहृद्दीपावरील एक चक्रवाक् हे सर्व कुरुक्षेत्रात ब्राह्मण असे जन्माला आले आणि वेदपारंगत झाले! मनु म्हणतो चतुर्वेद नि त्यांचीं अंगें-उपागें यांत प्रवीण असलेला ब्राह्मण जर शूद्रापासून दक्षिणा किंवा इतर दान घेईल तर त्याला गाढवाचे बारा जन्म, डुकराचे सहा जन्म आणि सत्तर जन्म कुत्र्याचे येतील! यावरून हें उघड आहे की ब्राह्मणाचा जीव ब्राह्मणस्वरूपी असून तो केव्हाही अब्राह्मण होऊच शकत नाही. ही कल्पना श्रुतिस्मृतींनाही संमत नाही.

आता जर असें म्हणाल की ब्राह्मण हें आईबाबापासून म्हणजे रक्तबीजातूनच प्राप्त होतें. ब्राह्मण आईबापांच्या पोटी जो जन्मतो तो आणि तोच ब्राह्मण होतो, तर तीही कल्पना शास्त्राविरुद्ध आहे. स्मृतीतील प्रसिद्ध श्लोकावरून हें उघड आहे. उचलमुनींचा जन्म हत्तीच्या पोटी, केशपिंगलाचा घुबडाच्या पोटी, कौशिक गवताच्या पोटी, **द्रोणाचार्याचा मडक्याच्या पोटी, तैत्तिरी ऋषीचा पक्ष्याच्या पोटी, व्यास कोळिणीच्या पोटी, कौशिकीचा शूद्रिणीच्या पोटी, विश्वमित्र चांडाळणीच्या पोटी, वसिष्ठ वेश्येच्या पोटी जन्मले;** हे श्लोक स्मृतीतील म्हणून तुम्हांस मान्य असलेच पाहिजेत. या सर्वांचीं आईबापें ब्राह्मण नसताही त्यांना तुम्ही ब्राह्मण्याचे अधिकारी ब्राह्मण्य म्हणून मानता त्या अर्थी आता मातापित्यांच्या द्वारेच काय तें ब्राह्मण लाभतें, **ब्राह्मण आईबापांच्या पोटी येतो तोच ब्राह्मण होऊ शकतो हेंही म्हणणे खोटें ठरतें.**

स्मृतींतील श्लोकांची गोष्ट सोडली तरी प्रत्यक्ष व्यवहारात जे प्रकार आपण ऐकतो नि पाहतो त्याचाही विचार संकोच सोडून केलाच पाहिजे. अनेक उदाहरणें पिढ्यानिपिढ्या घडत आलीं नि प्रत्यक्ष घडतात नाही का की, ज्यात शूद्र पुरुषाशी ब्राह्मण स्त्रियांचा गुप्त संबंध घडून झालेली संतति त्या त्या ब्राह्मण कुलातच मोडत राहते? आई व बाप कोणी तरी वा दोघेही ब्राह्मण नसताही मनुष्याला ब्राह्मण्य प्राप्त झाल्याची स्मृति नि व्यवहार

यांतील उदाहरणे ब्राह्मण्य आई-बापांच्यामुळेच मिळतें या म्हणण्याला खोट्यात काढतात.

बरें, एकदा मिळालेलें ब्राह्मण्य, ब्राह्मण आईबापांच्या पोटी निःसंशय जन्म घेतल्याने लाभलेलें ब्राह्मण्य, जर ब्राह्मण्याची पैतृक उपपत्तीच तेवढी खरी असें मानलें, तर पुन्हा मरेतो नाहीसें होता कामा नये. ब्राह्मण पितरांच्या पोटी आल्यानेच जें मिळतें तें तसा जन्म होताच मिळालें तें मिळालें तें अजीवन राहणारच. कारण त्याच्या प्राप्तीची जी एकच अट ती प्रथम जन्मतःच पुरी झालेली असते. पण स्मृतीवरून तसें दिसत नाही. मनु म्हणतात की, जो ब्राह्मण मांस खाईल तो तत्काळ ब्राह्मण्यापासून च्युत होतो. मेण, मीठ, दूध विकील तो ब्राह्मण तीन दिवसांत शूद्र होतो! अर्थात् ब्राह्मण आईबापांच्या पोटी जन्म घेणे हेंच काय तें ब्राह्मण्याचें कारण नव्हे, संपादनाचा उपाय नव्हे. जन्मावरच निश्चित होणारे ब्राह्मण्य नीच कर्माने एकाएकी नाहीसें कसें होईल? आकाशात उडणारा घोडा पृथ्वीवर उतरताच डुक्कर बनल्याची कथा कोणी कधी ऐकिली आहे! वा विश्वासिली आहे?

आता ब्राह्मण्य हा शरीराचा धर्म आहे, विशिष्ट शरीरात ब्राह्मणपण साठविलेलें असतें, असें म्हणाल तर मोठाच घोटाळा होईल. ब्राह्मणाचें शरीर प्रेत होताच जे त्यास सरणावर ठेवून अग्नि देतील ते ब्रह्महत्याच्या पातकाचे अधिकारी होतील, वधदंडाई ठरतील! कारण ब्राह्मणपण जर शरीरात असणार तर तें शरीर जाळणारा ब्रह्महत्याही करणारच! पुन्हा ज्या श्लोकात असें लिहिलेलें असतें की, यजनयाजन, अध्ययनअध्यापन, दानप्रतिग्रह हीं सारीं कृत्यें ब्राह्मणाच्या देहापासूनच निर्मिलीं जातात, त्या मतवाद्यांस आम्ही असें विचारतो की, ब्राह्मणाच्या देहापासूनच निर्मिलीं जातात, त्या साऱ्या कृत्यांचें गुणधर्म नाशतात काय? 'मुळीच नाही' असें तुम्ही ठासून सांगाल! तर मग ब्राह्मणाचें शरीर म्हणजे ब्राह्मण्य नव्हे, ब्राह्मकर्माचें उत्पत्तिस्थानही नव्हे, हें तुम्हीच मानल्यासारखें होत नाही काय!

आता ज्ञानामुळे ब्राह्मण होतो, असें म्हणाल तर ठीकच. पण मग तुम्ही तसें वागावयास हवें. त्या व्याख्येप्रमाणे जो जो ज्ञानयुक्त त्यास त्यास तुम्ही ब्राह्मण्याचे सारे अधिकार अर्पिण्यास हवेत. ज्ञानाने ब्राह्मण्य येतें तर मग अनेक शूद्रही ब्राह्मण मानावे लागतील. चतुर्वेद, व्युत्पत्तिमीमांसा, सांख्य, वैशेषिक, ज्योतिष, तत्त्वज्ञान प्रभृतीत पारंगत असें पंडिताग्रणी शूद्रामध्येही असलेले आजही माझ्या स्वतःच्या परिचयाचे आहेत. पण त्यांपैकी एकालाही तुम्ही ब्राह्मण मानून ब्राह्मण्याचे अधिकार अर्पिलेले नाहीत! तेव्हा तुम्ही ज्यास ब्राह्मण म्हणता तें केवळ ज्ञानाने मिळतें असें तुम्हांस कसे म्हणता येईल?

आचाराने ब्राह्मण्य ठरतें असें म्हणाल, तरीही आज तुम्ही व्यवहारात त्या व्याख्येप्रमाणे लवलेशही वागत नाही. भाट, कैवर्तक आणि भांड ह्या लोकांचे आचार किती सोज्वळ असतात पहा. अनेक कष्ट सोसून ते कडकडीत धर्माचार पाळतात. साधारण ब्राह्मणाहूनही त्यांचे आचार इतके सोज्वळ असता त्यांसच तुम्ही चुकूनसुद्धा ब्राह्मण म्हणत नाही!

ज्ञानाच्या इतर विभागात कोणी कितीही पारंगत असला तरी ब्राह्मण्य त्यायोगे मिळत नाही. तें ब्राह्मण्य वेदपठण नि वेदज्ञान ह्यायोगेच काय ते संपादित येतें, असें म्हणाल तर आम्ही विचारतो की रावण वेदांत पारंगत होता, पण त्यास राक्षस म्हणत, ब्राह्मण नव्हे. **त्या काळचे राक्षस वेद पठत, मग त्यास तुम्ही ब्राह्मण कां म्हणत नाही?**

तेव्हा सारांश असा दिसतो की तुम्ही कोणत्या गुणावरून वा कोणत्या धर्मावरून ब्राह्मण्य ठरविता हें तुमचें तुम्हांलाच समजत नाही. ब्राह्मण कशाने ठरतो याचा तुम्ही विचारच करीत नाही. कोणतीही एक कसोटी निश्चयून तीवर टिकेल तोच ब्राह्मण असें तुम्ही वागत नाही.

माझ्या मते ब्राह्मणाचें लक्षण हेंच की, तो एक निष्कलंक गुण आहे. ज्याच्या योगाने पाप विनष्टतें तें ब्राह्मण्य! व्रततपदान, शमदमसंयम यांनी सुसंपन्न असा जो मनुष्य, अविवेक नि अहंकार, राग नि द्वेष, यांपासून मुक्त असतो, संग नि परिग्रह यांच्या ठायी जो असक्त, दया हेंच ज्याचें ब्रीद तोच ब्राह्मण! त्या सद्गुणाविरुद्ध जो दुर्गुणी नि दुष्ट तोच चांडाळ! वेदांत नि शास्त्रांतही ब्राह्मण्याचें हें सर्वमान्य लक्षण आहेच आहे, शुक्राचार्य तर याही पुढे जाऊन सांगतात की, देवांना जातीची पर्वा नसते. अधमाधम गणलेल्या जातीत जरी जन्म असला, तरी जो सज्जन त्यासच ते ब्राह्मण समजतात.

सज्जन शूद्रासही प्रव्रज्येचा अधिकार नाही, त्यांनी द्विजांची सेवाच करून राहिले पाहिजे; कारण शूद्र हा नीच, अशा तुमच्या विधानाला आधार काय, तर म्हणे चातुर्वर्ण्याच्या परिगणनात तो शूद्र शब्द शेवटी येत असल्याने तो नीच समजला पाहिजे. हे कारण धडधडीत पुढे मांडताना पोरकटपणाची पराकाष्ठा होते इतकें देखील तुमच्या कसें ध्यानात येत नाही कोण जाणे! बोलण्याच्या अथवा लिहिण्याच्या ओघात जे शब्द आपण पुढेमागे घालतो ते काही उच्च आणि नीच या परंपरेसाठीच घालीत नाही, उच्चारात सुटसुटीतपणा येण्यासाठीच किंवा केवळ व्याकरण प्रथेसाठीच तसे शब्द पुष्कळदा आगेमागे घातले जातात. तशा शब्दक्रमाचा अर्थ जर नेहमी उच्चनीचतेच्या अर्थी घेतला, तर काय हास्यास्पद प्रकार घडतील पहा! पाणिनीचे एक सूत्र 'श्वानं युवानं मघवानमाह' हे प्रसिद्धच आहे. मग काय श्वान पहिल्याने सांगितला म्हणून कुत्रा हा मघव्यापेक्षा-इंद्रापेक्षा श्रेष्ठ नि इंद्र कुत्र्याहून नीच समजायचा? दंतौष्ट समासांत दंत प्रथम सांगितला म्हणून दात ओठांहून ज्येष्ठ मानायचा? वास्तविक ओठ ज्येष्ठ, दात मागाहून जन्मले! उमामहेश असें म्हटलें म्हणून काय उमा ही महेशाहून वरिष्ठ ठरली? मग ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र म्हटले म्हणूनच शूद्र जन्मादारभ्य, कितीही सज्जन असला तरीही नीचतम दुर्जन ठरला असें म्हणणें निव्वळ पोरकटपणाचेंच ठरत नाही काय? अर्थात् शूद्राला प्रव्रज्येचा अधिकारही आहेच आहे.

मनुमध्ये शूद्र नीच असल्याविषयी सांगितले आहे म्हणून म्हणता? शूद्रिणीचे स्तनपान केलेला, शूद्रिणीने ज्यावर आपला नुसता सुस्कारा टाकला, किंवा ज्याची आईच शूद्रीण त्या ब्राह्मण कुळाला ब्राह्मण जातीत प्रायश्चित्तानेही येता येणार नाही. जो

शूद्रीचे अन्नपाणी घेतो, तो ब्राह्मण ह्याच 'जन्मी शूद्र नि पुढच्या जन्मी कुत्रा होईल;' शूद्रिणीला 'अंगवस्त्र' म्हणूनही बाळगता कामा नये. तसें करणारा ब्राह्मण 'मेल्यावर नरकात जातो' असले दंडक मनूत आहेत खरेच. पण ते खरे म्हणाल तर ब्राह्मण हा जन्मानेच ब्राह्मण असून काही केल्या ब्राह्मणाचा शूद्र होत नाही, हें तुमचें मुख्य सूत्रच चुकीचें ठरतें आणि सदाचारी तो शूद्रही ब्राह्मण होतो, दुराचारी तो ब्राह्मणही शूद्र होतो हें आमचें सूत्र खरे ठरतें! पुन्हा त्याच मनूत शूद्रांनी पुण्यशाली आचारांमुळे ब्राह्मण्य पटकाविलें असेंही स्पष्ट म्हटलेले आहे. काठीन मुनि, उर्वशी वेश्येचा पुत्र वशिष्ठ, कुलालणीच्या पोटचा नारद हे शूद्र असताही तपाने, साध्वाचाराने ब्राह्मण झाले नाहीत काय? नीच कुळात जन्मून पुण्याईने स्वर्ग पटकावल्याची हवी तितकी उदाहरणें सापडतात, तीं काय तुम्हांस नाकारता येतील?

ब्राह्मणाविषयी मी जें म्हटलें तेंच क्षत्रियांनाही तंतोतंत लागू आहे. वंश मोठ्या राजांचा असला आणि सद्गुणांची वाण असली, तर तो क्षत्रियसुद्धा तिरस्करणीय होय असें मनु सांगतात. **चार जातिवर्णांची ही कल्पना मुळीच खोटी. मनुष्याची जात अशी एक.**

तुम्हीच म्हणता सर्व माणसे एका ब्रह्मदेवापासून उत्पन्न झालीं आहेत; मग त्यांच्यांत एकमेकांशी रक्तबीजाचा संबंध नसलेल्या या चार भिन्न जाती कशा निर्मिल्या गेल्या? **माझ्यापासून माझ्या पत्नीला चार मुलें झालीं, तीं एकाच जातीचीं नव्हेत काय? मग एकाच ब्रह्मदेवाचीं हीं मुलें जातीचींच भिन्न असतील तरी कशीं?**

जातीची भिन्नता म्हणजे वास्तविक कशी असावयास पाहिजे?

जात निराळी मानावयाची म्हणजे भेद कसा असला पाहिजे तें ठरविण्यास प्राणिमात्रांच्या जाति आपण कशा ठरवितो तेंच पाहणें इष्ट. इंद्रियादि रचनेच्या मूलतःच असणाऱ्या भेदावरून जात निराळी ठरते. घोड्याचा पाय हत्तीच्या पायासारखा नसतो. वाघाची तंगडी आणि हरणाची तंगडी एकसारखी नसते. अशा प्रकारच्या शरीर नि ऐंद्रिय रचनात्मक मूलभेदांमुळे प्राण्यांची एक जात दुसरीपासून विभक्त असे आपण ठरवितो. पण तसा अर्थी ब्राह्मण नि क्षत्रिय ह्यांच्या दोन जाति कधीही मानता यावयाच्या नाहीत. त्यांचे पाय काय तशा निरनिराळ्या प्रकारचे असतात? बैल, टोणगा, घोडा, हत्ती, गाढव, माकड, बोकड, मेंढा ह्यांच्या जननेंद्रिये, रंग, आकार, वार, आवाज, मलमूत्रापर्यंत इतका मूलभूत फरक असतो की त्यास भिन्न जाति म्हणून चटकन् ओळखता येतें, तशा अर्थी मनुष्यांतील ब्राह्मण, क्षत्रिय हे भिन्न जातीचे असें कधी तरी म्हणता येईल काय? पक्ष्यांची तीच स्थिति. कबूतर, पोपट, मोर प्रभृतींचे ध्वनि, रंग, पंख, पिसारे जितके मूलतः भिन्न रचनेचे तितके मूलतः भिन्नत्व कधी तरी ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्रांत असणे शक्य आहे काय? वृक्षांत वड, बकुळ, पळस, अशोक, तमाल, नागकेशर, शिरीष, चंपकादि वृक्षांची खोडें, पानें, फुलें, फळें, साली, बिया सर्व काही भिन्न; त्यांची

जात निराळी खरी, पण त्या अर्थी जात हा शब्द ब्राह्मण-क्षत्रियादिकात विभेदपणे लावताच येऊ नये इतके हे चारी वर्गांतील लोक अंतर्बाह्य एकजाति हाडेंहडकें, रक्तमांस, अवयव, इंद्रियें, रस, सत्त्व प्रभृति लक्षणांही अभिन्न. हास्यरोदन, भावभावना, रोगभोग, जगण्या-मरण्याची रीतिकृति, भीतीची कारणें, कर्माच्या प्रवृत्ति सारें इतकें एकसारखें की, प्राणिमात्रांत जातिभिन्नत्व दर्शविण्यास घोडा नि बैल यांच्यातील वैषम्यासारखे जें वैषम्य आपणांस आढळावें लागतें तसें वैषम्य या चारी वर्णांत लवलेशही आढळत नसल्याने त्यांच्या प्रकरणी त्या अर्थी भिन्न जात हा शब्दच लावता येत नाही, त्या अर्थी ते सारे एकाच जातीचे समजणें भाग आहे.

औदुंबराच्या नि फणसाच्या झाडांना खांद्या, खोड, सांधे, मूळ इत्यादि साऱ्या स्थळी फळे धरतात. पण म्हणून खांदीवरचे फळ खोडावरच्या फळापेक्षा ज्या अर्थी रंगकृतिस्पर्शांही अगदी समान असतें, त्या अर्थी तीं फळें एकच होत म्हणून आपण समजतो, भिन्न जातीची मानीत नाही. खांदीच्या टोकाला उंबर आलें म्हणून तें ब्राह्मण उंबर म्हणावयाचे काय? तद्रत्तच तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे यद्यापि ब्रह्मदेवाच्या शरीराच्या निरनिराळ्या भागापासून ब्राह्मण-शूद्रादि उपजले असें मानलें तरी तीं सारीं माणसेच असल्याने केवळ स्थलभेदे, अत्यंत विषम वर्णानेच जी मानली जाते ती भिन्न भिन्न जातिमत्ता त्यांच्या प्रकरणी कशी मानता येणार? ते वेगळ्या वेगळ्या जातीचे कसे असणार?

वैशंपायन-धर्म-संवाद

या प्रकरणी महाभारतातच वैशंपायनधर्मसंवाद आहे तोही तुम्हांस काय सांगतो तें ऐका, धर्म राजाने प्रश्निलें, 'वैशंपायन, ऋषे, आपण ब्राह्मण कोणाला म्हणता नि ब्राह्मणाचें लक्षण काय?' त्या प्रश्नास उत्तरताना वैशंपायन शेवटी म्हणाले, 'युधिष्ठिरा, सत्य, दया, इंद्रियदमन, परोपकार नि तपाचरण हे गुण ज्याच्या ठायी असतात, त्याला मी ब्राह्मण समजतो, ज्याच्या ठायी त्यांचा अभाव तो शूद्र. हे पांच गुण म्हणजेच ब्राह्मण. फार काय, हे गुण एखाद्या चांडाळाच्या ठायी असले तर तोही ब्राह्मणच होय. पूर्वी भूलोकावर एकच जात होती. पुढे आचारकर्मांनी भिन्नत्व वाढून चातुर्वर्ण्याची व्यवस्था झाली 'एकवर्णमिदं पूर्वं विश्वमासीत् युधिष्ठिर। कर्मक्रियाप्रभेदेन चातुर्वर्ण्यं प्रतिष्ठितम्' । हें पहा, सर्व मानवांची उत्पत्ति स्त्रीपासून एकाच पद्धतीने होते, सर्वांच्या दैहिक आवश्यकता, अंतरिन्द्रियें सारखीच असतात. अर्थात् जात निराळी नसून ज्याची वागणूक चांगली तो ब्राह्मण. वाईट तो शूद्र. अर्थात् वागणूक सुधारताच तो शूद्र तत्काळ ब्राह्मण्याचा अधिकारी होणारच. हे राजा, यास्तव इंद्रियमोहापासून अलिप्त नि सच्छील अशा शूद्राला दान देणें हें सत्कृत्यच आहे नि स्वर्ग्यफलप्रदही आहे. जातीचा विचार खोटा. सद्गुणावरच ब्राह्मण्य अधिष्ठितें. जो दुसऱ्याच्या कल्याणासाठी अहर्निश सिद्ध असतो तो ब्राह्मण. जो आयुष्य सत्कृत्यांत व्ययितो तो ब्राह्मण. क्षमा, दया, सत्य, शौच, ज्ञानविज्ञान यांही जो युक्त तो ब्राह्मण.'

महाभारतासारख्या धर्मग्रंथातील वैशंपायनासारख्या ऋषींचीं हीं वाक्यें आहेत. त्यांचा तरी अर्थ मित्रहो, तुम्ही नीट ध्यानी घ्या, तो सन्मार्ग धरा.

अज्ञान निरसावें या सदिच्छेने म्या, अश्वघोषाने हें प्रवचन केलें. पटलें तुम्हांस तर ठीकच; न पटलें किंवा कोणी त्यास हेतुतःच हेटाळलें तरी आम्ही त्याचाही विषाद मानीत नाही. इति 'वज्रसूचि!'

वरील प्रवचनात अश्वघोषांनी त्या प्राचीन काळच्या प्रचलित आक्षेपादिकांचाच ऊह त्या काळच्या तर्कपद्धतीनुसार केला असल्यामुळे त्याचें महत्त्व प्राचीन काळचा लेख ह्या दृष्टीने तत्कालीन मापानेच मोजलें पाहिजे हें सांगावयास नकोच. यास्तवच त्यातील जन्मजात जातिभेदाविरूद्ध चातुर्वर्ण्याविरूद्ध जे जे कोटिक्रम केलेले आहेत, ते ते आजच्या परिस्थितीत वाचताना त्यातील उणिवांकडेही कानाडोळा होता कामा नये. त्या आणि यांपैकी अगदी अनुपेक्षणीय अशी जी उणीव आपण स्वतःपुरती भरून काढली पाहिजे ती ही की, त्यात ब्राह्मण ज्ञातीसच जरी मुख्यत्वेकरून साऱ्या कोटिक्रमात संबोधिले आहे, तरी तीं ब्राह्मणांना यथायोग्यपणे दिलेलीं प्रत्युत्तरे क्षत्रियांखालील वर्णांना पायाखाली तुडवू पाहणाऱ्या क्षत्रियांनाही तंतोतंत लागू पडतात. वैश्यांतही वरच्या ब्राह्मणक्षत्रियांस 'पीडक' वर्णाहंकारी म्हणून दूषीत स्वतः शूद्रास्पृश्यादिक खालच्या जातींना मात्र आपल्या 'उच्च' वाणीपणाचे पाणी दाखविण्यास नि खालच्यांचे आपणही 'ब्राह्मण' बनण्यास न सोडणारे लक्षावधि वैश्य आहेतच; शूद्रांतीह 'त्रैवर्णिकांनी ज्ञातिभेदाचें ढोंग काढून आम्हांस नागविले, मनुष्यमात्र समान!' म्हणून घोषणारे शूद्रच त्यांच्या खालच्या शूद्र पोटजातीससुद्धा त्याच जातिभेदाच्या त्याच ढोंगाखाली हीन लेखिण्यास सोडीत नाहीत, बेटीरोटीव्यवहार करीत नाहीत, महारादिक पूर्वास्पृश्यांस तर शिवतही नाहीत. पर्वती-सत्याग्रहात अस्पृश्यांच्या डोक्यात लाठी घालणाऱ्या प्रमुखांत अनेक मराठे होतेच. नाशिकच्या राममंदिर-सत्याग्रहात अस्पृश्यांना मज्जाव करणाऱ्यांतील कट्टरांतील कट्टर विरोधक नुसते भटजीच नसून शेठजी आणि रावजीही होते. अस्पृश्यांनी जन्मात घोड्यावर बसू नये, तो अधिकार क्षत्रियांचा म्हणून हुंकारीत अस्पृश्यांस अनेक क्षत्रिय राजांनी पूर्वी कठोर दंड केले आहेत. राजपुतान्यास झांशीस गेल्या दोन तीन वर्षांत अनेक वेळा मारपीट केल्याची प्रकरणे घडली आहेत. एका शिक्षित मराठा तरुणीने मराठेतर उच्च कुळात प्रीतिविवाह करावयाचे ठरविताच त्यांची जातगंगा भरून दंगाधोपा करण्याच्या धमक्या देण्यापर्यंत पाळी आणलेली उदाहरणे हिंदुसभांच्या दफ्तरी दाखल आहेत. पांडवप्रतापाची मिरवणूक काढणाऱ्या महारांवर लाठीहल्ला शूद्रांनी नाशिक जिल्ह्यात केल्याचें वर्तमान अगदी आजकालचें आहे, सर्वत्र गाजलेले आहे. खेडेगावांतील शाळांत आमच्या मुलांशेजारी महारांचांभारांच्या मुलास बसू देणार नाही, म्हणून मराठ्यांनी आणि स्वतः शूद्रांनी दांडगाया केलेलीं उदाहरणें तर प्रत्येक संघटक कार्यकर्त्यास पदोपदी आडवीं येतात. द्विजाबरोबर एकासन करणारा शूद्र दंडनीय म्हणून सांगणाऱ्या स्मृतीस कडकडून शिव्या देणारे शूद्र स्वतःबरोबर अस्पृश्यांना एकासन करण्याची

तशीच कठोर बंदी करतात!! फार काय, अस्पृश्यांतदेखील प्रत्येक जात 'खालच्या' जातीवर तेच अन्याय त्याच 'उच्च' जातिमत्त्वाच्या सूत्राने करीत आहे की, ज्या अन्यायांस ब्राह्मणांनी केले म्हणून ब्राह्मणेतर ब्राह्मणास नि अस्पृश्य स्पृश्यांस शिव्या देत आले, ब्राह्मण ब्राह्मणेतर भांडले तसेच ब्राह्मणेतरांत मराठे मराठेतर भांडतात, स्पृश्यास्पृश्येतर एकमेकांस कुचलतात, स्पृश्येतरांतही महारमहारेतर पंथ पडून महारेतरांवर महार फार अन्याय करतात म्हणून बोंबाबोंब चालू आहे. चांभार पुढारी आंबेडकरांवर महारांचा पक्षपाती म्हणून आरोप करतात. फार काय, महारांत देखील आंबेडकर कोकणस्थ महार म्हणून देशस्थ महारांनी त्यांचे पुढारीपण नाकारण्याच्या नि देशस्थ महारांचा सवता सुभा उभारण्याच्या चळवळी केल्या आहेत, करीत आहेत. ब्राह्मणातच कोकणस्थ ब्राह्मण नि देशस्थ ब्राह्मण नाहीत तर वाण्यांत कोकणस्थ वैश्य, देशस्थ वैश्य; महारात कोकणस्थ महार आणि देशस्थ महार अशा भिन्न जाति आहेत!

फार काय सांगावे. नाशिकला ब्राह्मण, वाणी, मराठ्यांनी 'राममंदिरात शिरू' म्हणताच महारांना मारहाण केली त्या असमानतेविषयी सात्विक नि न्याय्य संतापाने जळफळणाऱ्या महारांच्या देवळात जर भंगी तशाच अत्याग्रहाने शिरू लागले तर तेच महार तोच असमानतेचा ध्वज संरक्षण्यास्तव तशाच लाठ्यांनी त्या भंग्यांस झोडपण्यास सोडणार नाहीत! रायगडी गेल्या महिन्यात शिवोत्सवी महार सहभोजनास आले म्हणून काही मराठे ब्राह्मण जसे उठून गेले तसेच महारांच्या सार्वजनिक पंगतीत भंगी मंडळी घुसताच महारही त्या 'बाटाबाटी'स लाठालाठीनेही विरोधण्यास सोडणार नाहीत.

तेव्हा जातिभेदाच्या खुळाचें खापर ब्राह्मणावर वा क्षत्रियांवर या स्पृश्यावरच फोडणें निव्वळ पक्षपात आहे. ह्या रोगाने भंग्यापर्यंत प्रत्येक जात पछाडली जात आहे. हा जात्यहंकाराचा दोष सर्वांचा आहे. त्याविषयी ज्या ज्या शिव्या ब्राह्मणास वा क्षत्रियास कोणी हासडू इच्छितो त्यांच्या त्यांच्या 'प्राप्तीचा अर्धा वाटा' यच्चयावत् जातींना वाटून दिला पाहिजे.

उलट पक्षी ह्या जन्मजात जातिभेदाच्या रोगास निर्दाळू निघालेल्या सुधारकांत अत्यंत प्रमुख सुधारक ब्राह्मणही होते; बुद्धाच्या मागे त्याने त्याच्या संघाचा सारा भार नि आपला संचालकत्वाचा अधिकार सोपविला एका ब्राह्मणावर! स्वतःचे अधिकार 'पीठाधिष्ठानवसन' बुद्धांनी मरताना ज्या पट्टशिष्यावर घातलें तो महाकाश्यप होता ब्राह्मण. बुद्ध पंथाचे मोठमोठे ग्रंथकार, सूत्रकार, प्रचारक भिक्षु होते ब्राह्मण. संतावैष्णवात अनेक प्रमुख आचार्य होते ब्राह्मण, चैतन्य प्रभु, ज्ञानेश्वर, एकनाथ, रामकृष्ण परमहंस सारे ब्राह्मण. आर्यसमाजाचे स्थापक दयानंद, ब्राह्मोसमाजाचे अध्वर्यु टागोर, प्रार्थनासमाजाचे रानडे होते ब्राह्मण. त्याचप्रमाणे अनेक क्षत्रिय, अनेक वैश्य, अनेक शूद्र, नव्हे रोहिदास, चोखा, नंद तिरुपेल्लुअंसारखे अनेक 'अस्पृश्य' ही थोरथोर सुधारक होऊन गेले, होताहेत.

अर्थात् ब्राह्मणांत काय, भंग्यात काय जात्यहंकारी, वैषम्यवादी, पीडक जसे

सापडतात, तसेच त्या त्या प्रमाणात जातिभेदोच्छेदक समतावादी सुधारकही सापडतात, ब्राह्मण वा क्षत्रिय म्हटला की, लुच्चा आणि इतर तेवढे सारे केवळ परोपकारी, केवळ साधु, केवळ समतावादी निरुपद्रवी सज्जन असें म्हणणारा जातिभेदोच्छेदक हा, त्या त्या जात्युच्छेदक गर्जनेनेच जातिद्वेषाचें कार्य साधतो, कळत नकळत जातिभेद खरा आहे असें सिद्ध करतो. कारण ब्राह्मण्याची वा कोणाचीही जात जन्मतःच आणि सगळी जातची जात वाईट नि इतरांची जातची जात जन्मतःच हटकून चांगली, असें म्हटलें की ह्या जाति नुसत्या मानीव, नुसत्या पोथीजात नसून खरोखरीच जन्मजात आहेत, त्यांच्यात जन्मजात असा कोणता तरी विशिष्ट विभेद आहे असेंच नाही का सिद्ध होत?

पण ब्राह्मणाच्या वा भंग्याच्या जातीत सारेच वाईट वा सारेच चांगले लोक जन्मतःच वाटले जात नाहीत; असें म्हणणाऱ्या वेड्या पिरांचा तो आक्षेप समूळ खोटा नि द्वेषद्रूषित असतो. म्हणूनच ह्या साऱ्या जाति मूलतःच भिन्न नसून हा जातिभेद जन्मजात नसून, निव्वळ मानीव नि पोथीजात आहे असें ठरतें.

अश्वघोषांनी लिहिलेल्या वरील वज्रसूचीत हें तत्त्व गृहीत नि सूचित असताही स्पष्टीकृत नसल्याने कोणाचाही गैरसमज होऊ नये यास्तव तें आम्ही वर स्पष्टिलें आहे.

-(किल्लेस्कर)

(६:३५०)

३. भविष्यवाणी!

(सावरकरलिखित 'संगीत सन्यस्त खड्ग' ध्या गौतम बुद्धांवरील नाटकातला एक उतारा...)

विक्रम : ईश्वर करो आणि असेंच होवो! मनुष्यसंहार करणारा मनुष्यजातीचा अत्यंत भयंकर शत्रु मनुष्यच होय, हा मनुष्यजातीवरील कलंक शक्य तितका लवकर धुवून निघो आणि **शांतीचे साम्राज्य स्थापण्याचा मान आमच्या ह्या शाक्यसिंह तथागत बुद्धांनाच मिळो!** परंतु सज्जनहो, मोठ्या दुःखाने पण निर्भीडपणे मी माझी भीति उल्लेखित करून ठेवतो की, पंचवीस वर्षांनंतरच काय पण आजपासून पंचवीसशे वर्षांनंतरही ह्या जगावर ह्या जगाच्या दुर्दैवाने शस्त्रयुगाचेंच प्राबल्य दिसून येईल; बळी तोच कान पिळीत राहील; रक्तरंजित साम्राज्यांचाच विजयाश्च भूवर थैमान घालीत असेल आणि त्याच्या टापांखाली तेच अधिक आणि प्रथम चिरडले जातील की, जे या शांतियुगाच्या स्वप्नवाणीला भविष्यवाणी समजून-तीवर विसंबून सर्वाआधी शस्त्रसंन्यास करतील- दुसऱ्याच्या दयेवर अवलंबून रहाण्याइतके दुबळे होऊन बसतील! अहिंसेच्या आमिषापायी हिंसेचा गळा गिळतील! वाटेल त्याला संन्यासाश्रमात घेणाऱ्या आणि अशा रीतीने लाखो लोकांस शस्त्रसंन्यासाच्या प्रतिज्ञेने हतवीर्य करून ठेवणाऱ्या ह्या भयंकर भुलीचे भीषण परिणाम पंचविसाव्या पिढीपर्यंत ह्या भारतास भोगावे लागतील! तथापि भगवान बुद्धासारख्या अलौकिक पुरुषास ह्या पुण्यकार्या सहाय्य मिळालें नाही म्हणून हा प्रयोग फसला असें पुढील पिढ्यांस चुकूनही वाटू नये म्हणून मी तथागताच्या इच्छेस अनुसरतो; आणि आजपासून या भिक्षुसंघात समाविष्ट होतो.

(९:१४४)

४. इंद्रियदमन आणि गृहस्थाश्रम!

इंद्रियांचा नाश हा काही इंद्रियजय नव्हे. संन्यासीही डोळे फोडून अंधळा होत नाही, जीभ छोटून मुका होत नाही, नाक शिवून निघाण होत नाही, हातपाय तोडून लुळापांगळा होत नाही. मग तीच गोष्ट सर्व देहेंद्रियव्यापारांनाही कां लागू नसावी? ह्या सर्व इंद्रियांचे नैसर्गिक व्यापार सारखेच निर्दोष आहेत, समाजधारणास आवश्यक आहेत: अर्थातच दांपत्यजीवनाच्या आत्यंतिक त्यागातच तेवढें सर्व काही पावित्र्य आणि पुण्य साठविलें आहे ही गोष्ट खोटी आहे. **लोकोत्तर पुरुष संन्यासी होतात म्हणून लोकांत असा भ्रम फैलावतो की ते संन्यासी झाले म्हणूनच लोकोत्तर समजले पाहिजेत. पण ते सत्य नाही. बुद्धासारखे महात्मे संसारात असले तरीही लोकोत्तर पदास आणि पवित्रपूजेस अधिकारी ठरलेच असते.** एतदर्थ तूही वल्लभा, निस्संकोचपणे आपला दांपत्यधर्म योग्य रीतीने पाळ. बलिष्ठ आणि वशिष्ठ अशा प्रजेने तुझ्या कांतेचा कुसवा धन्य होवो. लोकल्याणार्थ धारण केलेला तुझा खड्ग दुष्टांस दंड देण्यास सदैव समर्थ असो! आणि ह्या यज्ञस्वरूपी जीवनयापनेत गृहस्थाश्रमाचीं सुखें तुझ्या पायांसच अडखळविणाऱ्या बेड्या न होता त्या यज्ञाची सांगता करणारे बलिदान होवोत! **असा संसार संन्यासाइतकाच पवित्र आहे क्वचित त्याहूनही श्रेयस्कर आहे!**

(९:१५२)

५. पाहिजे तर शस्त्राचारी म्हणा, पण अत्याचारी नव्हे!

निंदाव्यंजक विशेषणाने एखाद्या पदार्थाला नसते निंद्य स्वरूपही प्राप्त होते. 'आला आहे एक थेरडा' असे जर कोणी आपल्या वृद्ध वडिलांना पाहून म्हणाला तर तो अक्षरशः खोटेच बोलतो असे जरी म्हणता आले नाही, तरी इतके खचितच म्हणता येईल की, त्या वृद्ध गृहस्थाचे पोटी हा असे म्हणणारा मुलगा म्हणजे एक जंतच निपजला आहे! 'हे आले आहेत माझे वृद्ध वडील' आणि 'हा आला आहे माझा थेरडा बाप'; दोन्ही वाक्यांचा अर्थ जरी जवळजवळ एकच असला आणि क्वचित बोलण्याचा हेतूही सारखाच असला, तरी त्या दुसऱ्या वाक्यातील हलकट शब्दांसारशीच त्या व्यक्तिविषयीही सकृद्वर्णनी तरी नसता हलकट भाव उत्पन्न होतो.

याच लेखामुळे इंग्रज सरकारने 'श्रद्धानंद' पत्र शेवटी बंद पाडले.

आज क्रांतिकारकांना सरसकट अत्याचारी म्हणण्याचा जो प्रघातच पडल्यासारखा झाला आहे, तो अशाच हलकटपणाचा द्योतक आहे. क्रांतिकारक पक्षाला आजकालचे लेखक किंवा वक्ते जेव्हा सहजच अत्याचारी म्हणून जातात तेव्हा त्यांच्यातील अनेकांच्या मनात क्वचित त्या पक्षाविषयी नुसती निंदाच करण्याचा हेतू असतो असे नाही. पण शब्दांची योजना यथार्थपणे पारखून करण्याची सवयच नसल्याने ते स्वतःच्या बापाला 'वृद्ध' म्हणून न म्हणता सहज 'थेरडा' म्हणून जातात.

मागे अवघ्या हिंदी लोकांना 'नेटिव्ह' (Native) म्हणून स्वतः हिंदी लोकच म्हणत असत. वास्तविक हा नेटिव्ह शब्द प्रथमतः इंग्रजांनी भारतीयांस असभ्य, न सुधारलेले, बर्बर या अर्थी उपयोगिला. पण हा त्यातील गर्भितार्थ न समजून किंवा उपेक्षून इंग्रजांचे देखोदेखी आमचे स्वतःचे लोकही स्वतःस नेटिव्हच म्हणवून घेत. प्रत्यक्ष राष्ट्रीय सभेच्या जुन्या लिखाणात हा शब्द भारतीय या अर्थी सरसहा वापरलेला आढळेल! पण पुढे वंगभंगाच्या चळवळीत आत्मसन्मानाच्या पहिल्या जागृतीत, या शब्दातील निंद्य भाव झोंबू लागला आणि भारतीयांनी स्वतःस नेटिव्ह म्हणून घेण्याचे साफ नाकारले. अर्थ पाहून शब्द योजण्याइतका शहाणपणा लोक शिकू लागले.

पुढे लोकमान्यांच्या राष्ट्रीय पक्षाचा उदय होताच त्यांचे शत्रू त्यास Extremists 'अतिरेकी' म्हणून संबोधू लागले. त्या शब्दातील निंदागर्भ खोच ज्यांच्या धानात येईना ते स्वतःलाही I am an extremist म्हणून ऐटीने म्हणताना आढळत असत! नंतर

तोही शब्द झोंबू लागला आणि लोकमान्यादिकांचा पक्ष स्वतःला तरी 'अतिरेकी' न म्हणता राष्ट्रीय पक्ष म्हणवू लागला!

अजूनपर्यंत पूर्वास्पृश्यांच्या शाळेत Low Caste School म्हणजे हीन जातीची शाळा म्हणतात! इतकेच नव्हे तर तो शब्द स्वतः अस्पृश्य पुढारीही निःसंकोचपणे वापरून स्वतःलाच Low Caste हीन जाती म्हणवू लागतात. या शब्दाचा निषेध आम्ही करू लागतो तेव्हा त्यातील निंद्य अर्थ आता कुठे त्यांच्या ध्यानी येत आहे. अर्थ पारखून शब्द न योजण्याच्या अनाडी सवयीमुळे मनुष्य आपल्या शत्रूंनी दिलेल्या शिक्केस देखील अशा पदवीसारखा मानू लागतो!

तीच स्थिती क्रांतिकारक पक्षाविषयी झाली. राष्ट्रीय पक्षास अतिरेकी हे नाव भारतीय शत्रूंनी दिले तर क्रांतिकारकांस 'अराजकवादी' असे संबोधन ते वापरू लागले. आणि आश्चर्याची गोष्ट ही की, ते अतिरेकी नाव स्वतःला दिले म्हणून जो चिडे तो राष्ट्रीय पक्ष देखील त्या क्रांतिकारकांस मात्र अनार्किस्ट-अराजकवादी- म्हणूनच संबोधू लागला! जे स्वराज्यासाठीच क्रांतिकारक होते- ज्यांना केवळ पर-राज्य काय ते नको होते, पण स्वराज्य हवे होते, इतकेच नव्हे तर, दास्य-लांछनाने लेशमात्रही अकलंकित असे संपूर्ण आणि स्वतंत्र राज्य हवे होते- त्यांना 'अराजकवादी' म्हणण्यात येई!

पण त्याहूनही आश्चर्याची गोष्ट ही की, भारतीय राजकारणात ज्या एकाच पक्षाने काय ते आपले डोके ठिकाणावर ठेविले होते, जो शत्रूच्या मानभावीपणाने कधीही लेशमात्रही चळला नाही, फसला नाही. भुलला नाही, भ्रमला नाही. त्या क्रांतिकारक पक्षाला भिक्षा, अर्ज, विनंत्यापासून तो जर्मनास मारण्यासाठी त्या इंग्रजांच्या वतीने लढू निघण्यापर्यंतच्या सर्व वेडांनी भारलेले आणि कालपर्यंत 'स्वातंत्र्य शब्दाचा अर्थही मला कळत नाही' म्हणून स्वतःच सांगणाऱ्या गांधींच्या गोतावळीतील बिनधोरणी आणि बिनमाथी लोक 'माथेफिरू' म्हणत असत! अगदी कालपर्यंत म्हणत असत!

पण आता क्रांतिकारकांस अराजकवादी 'अनार्किस्ट' म्हणणारे स्वतःच त्या क्रांतिकारकांचे शिष्य होऊन संपूर्ण स्वातंत्र्यवादी झालेले आहेत! आता अराजक असतील तर सारेच अराजकवादी आहेत; कारण, परराज्य नको असे सारेच म्हणत असून तसा प्रयत्नही करण्यात येत आहे. तीच स्थिती 'माथेफिरू' पणाची. पूर्वी क्रांतिकारकांना माथेफिरू म्हणत जे 'उदार इंग्रजांचे' पाय चाटीत बसत. त्या सगळ्या किंकर्तव्यता विमूढ झालेल्यांची माथीही, इंग्रजांच्या पुढे लाळ घोटीत थकून जाऊन आणि इंग्रजांच्या लाथा ओ येईतो खाऊन, शेवटी फिरावयाची ती फिरून गेली आहेत. क्रांतिकारकांत आणि त्यांच्यात आता माथेफिरूपणाचा फरक उरला नाही. केवळ सहनशीलतेच्या, म्हणजेच स्पष्ट प्राकृतात कोडगेपणाच्या परिमाणात काय फरक पडला असेल तेवढाच उरला. तेजस्वी सिंह अपमानाच्या नुसत्या खुणेसारशी चवताळून उठला. इतर श्वापदे-ससे, सरडे-शतक शतक ब्रिटिशांच्या टेबलाभोवती तुकड्यातुकड्यासाठी गोंडा घोळून तोंडे वेंगाडून थकल्यानंतर मग बिथरली. मग किंचाळू लागली. भुंकू लागली. क्रांतिकारकांच्या

ज्या ज्या वाक्यांसाठी ते त्यास माथेफिरू म्हणत, त्या त्या सर्व वाक्यांची क्रांतिकारकांच्या पायापुढे संथा घेऊन आता ते सर्वच तीच भाषा बोलत आहेत. जवळ जवळ तसेच आचरण करीत आहेत.

अशा प्रकारे आता तो प्रसंग स्वतःवरच बेतल्यामुळे क्रांतिकारक पक्षाला अतिरेकी, अराजकवादी किंवा माथेफिरू असे म्हणण्याचा हीनपणा-भ्याडपणा- भारतीय पक्षांत तरी कोणी फारसा करीत नाही. त्या शब्दांचा उपयोग अर्थ पारखून करण्याइतका शहाणपणा वा प्रामाणिकपणा बहुतेकजण दाखवू लागले आहेत. पण तरीही काहीजण अंध सवयीमुळे क्रांतिकारकांना अत्याचारी म्हणण्याचा हीनपणा किंवा भ्याडपणा अद्यापही करीत आहेत.

आज क्रांतिकारक पक्षात आणि इतर प्रमुख राजकीय पक्षांत राजकीय मागणीत, भाषेत किंवा तीव्र उद्वेगात काही फरक उरला नाही. त्या दोघांचे ध्येयही पूर्ण स्वातंत्र्य हेच झालेले आहे. क्रांतिकारकांनी जे ध्येय तीस वर्षांपूर्वी घोषित केले त्याच ध्येयाच्या ध्वजाखाली, जे पूर्वी ब्रिटिशांनी त्यांच्या गळ्यात घातलेल्या पाळीव पट्ट्यांनाच भूषण म्हणून मिरवीत, ते भूतदयेच्या भ्रमाचे भोपळ्याचे भोपे होऊन भटकत फिरणारे सारे पक्ष, आज एकत्र झालेले आहेत आणि क्रांतिकारकांसह क्रांतिकारकांनीच अविर्भूत केलेल्या त्या दिव्य मंत्राच्या, त्या 'स्वातंत्र्यलक्ष्मी की जय' च्या गर्जना करीत आहेत. आपल्या राष्ट्रमातेच्या हितार्थ आपली मागे झालेली 'गलती' भूल, भ्रम तत्काळ सुधारण्याची जी तत्परता आणि सरळता त्या आमच्या देशबंधूंनी दाखविली, त्याविषयी कोणाही देशभक्तास आनंदच होईल; पण ज्या अर्थी क्रांतिकारकांचे आणि त्यांचे ध्येय एकच असताही केवळ क्रांतिकारक त्या न्याय्य नि दिव्य स्वातंत्र्यध्येयाच्या प्राप्तीस्तव अपरिहार्य असा सशस्त्र प्रतिकार करू इच्छितात आणि इतर पक्ष निःस्त्र प्रतिकाराने ते स्वातंत्र्य मिळवू पाहतात एवढ्या फरकासाठी त्या क्रांतिकारकांस 'अत्याचारी' म्हणण्याचा शिवराळपणा अजूनही ते लोक करीत आहेत, त्या अर्थी त्यांच्या ह्या हलकट मनोवृत्तीचा शक्य तितका तीव्र आणि वारंवार निषेध करीत राहिल्यावाचून गत्यंतरच नाही. त्यांच्या मागच्या अनेक चुका जशा त्यांना क्रांतिकारकांच्या प्रतिकारामुळे सुधाराव्या लागल्या, तशी हीही चुकी सुधारणे त्यांना भाग पाडलेच पाहिजे.

सशस्त्र प्रतिकार करणाऱ्या क्रांतिकारकांचे या 'अत्याचारा'च्या आक्षेपास काय उत्तर असते त्याचा आम्ही निःपक्षपाती दृष्टीने प्रथमतः विचार केला पाहिजे. त्यांची साधने जशी आम्हांस आवडत नाहीत तशी आमची साधने त्यास सर्वस्वी आवडत नाहीत. विशेषतः आमच्या साधनांच्या समर्थनार्थ जो नीतिनियमांचा पोकळ पाल्लाळ आम्ही लावतो त्याचीच त्यांना घृणा वाटते. आम्ही म्हणतो, आत्मशुद्धी-आत्मशुद्धीकरता उपास करू या! पण ते क्रांतिकारक म्हणतात, आत्मशुद्धी कोणाची? ज्याने हा भारतवर्ष तरवारीच्या टोकाने पददलित करून ठेविला आहे त्यांची! हे महापाप त्याने केले-त्याला उपास घडले पाहिजेत. स्वतःचा देश स्वतंत्र करू पाहणाऱ्या आम्हांस

पापच शिवत नाही तर शुद्धी कसली! आम्ही म्हणतो आम्ही अनत्याचाराची शपथ घेतली आहे. आम्ही अनत्याचाराने स्वातंत्र्य मिळविणार! पण ते क्रांतिकारक म्हणतात, तुम्हांला अत्याचाराची व्याख्याच कळली नाही. आम्ही देखील अनत्याचारीच आहोत; आम्ही सशस्त्र प्रतिकार करीत असलो तरी तो न्यायाचे रक्षण, आततायांचे दण्डनार्थ असल्यामुळे तो सदाचार आहे! अत्याचार नव्हे. आम्ही कोणाच्या देशावर शस्त्र बळाने दरवडा घातला नाही. जे आमच्या देशावर बळजोरी करीत आहेत ते अत्याचारी – आम्ही नव्हे! आम्हांस पाहिजे तर शस्त्राचारी म्हणा; पण अत्याचारी नव्हे! कारण, **अत्याचारी तो की जो दुसऱ्या निरपराध मनुष्याची हिंसा करतो. दुसऱ्याचे घर दुष्टपणाने फोडतो; न की तो जो त्या घरफोडू दरवडेखोरास किंवा हत्यारीस सशस्त्र बळाने शासन देतो. दुसऱ्याच्या देशावर बळाने राज्य करतो तो अत्याचारी, न की जो स्वदेशास, वेळ पडली तर, सशस्त्र प्रतिकारानेही मुक्त करण्यासाठी झुंजतो!**

क्रांतिकारक मार्ग कोणास मान्य नसले, सशस्त्र प्रतिकाराचा अवलंब आम्ही करावा असे कोणास मान्य नसले, तरीही हिंदुस्थान देशास जे शस्त्रबळानेच पारतंत्र्यात ठेवीत आहेत त्यांच्याशी शस्त्रबळानेच जे झुंजू पाहतात त्या हिंदी क्रांतिकारकांस अत्याचारी म्हणण्याचा मूर्ख शिवराळपणा त्यांनी का करावा? कारण त्यास केवळ शस्त्रधारणार्थ अत्याचारी म्हणताच देशस्वातंत्र्यार्थ झुंजणाऱ्या वॉशिंग्टन, मॅझिनी, लेनिन, इतकेच काय पण श्रीराम, श्रीकृष्ण, शिवाजी – फार काय इतिहासातील पूजनीय झालेल्या जवळजवळ साऱ्या व्यक्तींना अत्याचारी म्हणणे न्यायतः भाग पडेल. कारण ते सर्व आतताई शस्त्रबळाचा संरक्षक शस्त्रबळानेच प्रतिकार करीत आले आहेत! तात्त्विक दृष्ट्या पाहिले तर क्रांतिकारकांना हिंसक म्हणून निंदिणाऱ्या लेखणीने वा जिभेने क्रांतिकारकांना हिंसक म्हणणाऱ्या तथाकथित अहिंसावाद्यांनाही हिंसकच म्हटले पाहिजे; कारण पिसाळलेल्या कुत्र्यास गोळी घालून ठार मारण्यास प्रोत्साहन देणे, गाईलाही गोळी घालूनच ठार मारणे योग्य ठरवणे, माकडांनाही मारण्याचे कार्याला संमती देणे हे त्या गांधीश्रुती अहिंसाचार्यांना न्याय्य वाटते. जर्मनांना तर लढाईतील क्रूरांतील क्रूर शस्त्रानीही ठार मारण्यासाठी ते बिनपगारी रिक्रूटिंग ऑफिसर बनण्यापर्यंत पाळी आली होती. तेव्हा ज्यांना क्रांतिकारक शस्त्रधारक किंवा बलवादी आहेत म्हणून त्यांना अत्याचारी आणि हिंसक म्हणावयाचे असेल, त्यांनी तो मान अहिंसावाद्यांनाही दिला पाहिजे. अत्याचारी भगतसिंह, हिंसक जतींद्रनाथ असे ते म्हणताच क्रांतिकारकही 'हिंसक अत्याचारी गांधी' असे म्हणण्यास सोडीत नाहीत हे लाहोर काँग्रेसच्या मंडपात प्रत्ययास आलेच आहे. अनेक वेळा क्रांतिकारकांस हिंसक, अत्याचारी म्हणून संबोधण्याचा परिणाम हा झाला होता की, लाहोरच्या मार्गातून आणि स्टेशनवरून क्रांतिकारक तरुणांनी गांधीजींचे महात्म्य उपेक्षून संतापजनक आरोप्यांनी धिक्कार केला होता हे सर्वांना ठाऊक असेलच.

देशात एक खादीचा अत्यंत अभिमानी पक्ष अस्तित्वात आहे. त्यास इतरांनी खादाळ म्हणून म्हणणे त्यांना शिवराळपणा वाटेल. केवळ सुताने स्वराज्य घेऊ असे म्हणणारा एक पक्ष काही दिवसांपूर्वी या देशात होता आणि आजही त्या पक्षाचा निर्वंश झाला आहे असे नाही. पण केवळ सुताने किंवा मिठाने स्वराज्य मिळविण्यावर ज्यांचा विश्वास नाही त्यांनी जर त्यांस 'सुताळ' किंवा 'मिठाळ' म्हणून म्हटले तर तो त्यांना शिवराळपणा वाटेल, पण जेव्हा हेच लोक त्या क्रांतिकारकांस स्वदेश स्वातंत्र्याच्या न्याय्य कार्यां ते सशस्त्र प्रतिकारही करण्यास कचरत नाहीत एवढ्यासाठी अत्याचारी, हिंसक म्हणतात, तेव्हा त्यांना तो मात्र शिवराळपणा वाटत नाही!! वास्तविक पाहता क्रांतिकारकांना सरसकट अत्याचारी हे नाव देणे हा शिवराळपणाच नव्हे तर सत्याचे स्तोम माजविणाऱ्यांना लाज वाटावी असा मत्सरी ढोंगीपणा आहे. कारण, ते लोक रामास हिंसक म्हणत नाहीत तर कंसासच म्हणतात. अर्थात् त्यांस हे कळण्याइतकी बुद्धी असते की, **आतताई बळ हा अत्याचार होय, परंतु आततायांचा प्रतिकार करणारे बळ सदाचारीच समजले जाते.** भारतीय दंड-विधानातही, म्हणजे प्रत्यक्ष इंग्रजांच्या पिनल कोडामध्येही, स्वसंरक्षणार्थ अत्याचारीला मारण्याचे तत्त्व आणि भेद हा राजकीय विभाग सोडून इतरत्र मान्य केलेला आहे. तेव्हा केवळ सशस्त्र प्रतिकारास ते सिद्ध होतात आणि शस्त्रबळाचा अंगीकार करतात म्हणून भारतीय क्रांतिकारकांस अत्याचारी म्हणणे हा निर्भेळ मिथ्याचार होय.

क्रांतिकारकांचे मार्गास त्याज्य म्हणा, त्यास पाहिजे तर क्रूर म्हणा, चुकलेले म्हणा, त्यांचे मार्ग कोणी अवलंबू नयेत असे म्हणा; परंतु स्वदेशस्वातंत्र्यार्थ अत्यंत पवित्र हेतूने स्वार्थत्यागाची, प्राणत्यागाची, शौर्याची आणि पराक्रमाची पराकाष्ठा करणाऱ्या त्या क्रांतिकारक वीरांस 'अत्याचारी' 'हिंसक' म्हणून हेटाळणाऱ्या 'अहिंसा(?)वाद्यां'नी येता जाता आपली जिह्वा विटाळून घ्यावी हे सत्याग्रही अत्याचाराचे एक मसालेवाईक उदाहरण आहे.

क्रांतिकारकांचा देह आणि वाचा इंग्लिश बेयॉनेटांच्या टोकांनी अवरुद्ध केलेली असताना त्यांच्या त्या इंग्लिश अत्याचाराने भाग पडलेल्या मौनाचा लाभ घेऊन, पिंजऱ्यातल्या सिंहावर मूर्ख मुले थुंकतात तसे, वाटेल त्याने थुंकत सुटावे यात शौर्य तर नाहीच नाही; पण साधा प्रामाणिकपणा देखील उरत नाही. क्रांतिकारकास जो अधिक शिव्या देईल, त्यास तितके दिवस बहुधा इंग्रज सरकार बेड्या हातकड्या ठोकीत नाही; त्याची वाचा त्याच प्रमाणात मोकाट सुटते; हा लाभ पदरात पाडून घेण्यासाठीच जर कोणी सशस्त्र क्रांतिकारकांस हिंसक म्हणून म्हणण्याचा क्रम चालू ठेवील तर त्याच्या ह्या व्यवसायाचे आड आम्ही येऊ इच्छित नाही. परंतु केवळ अज्ञानाने किंवा सवईने किंवा अविचाराने जे क्रांतिकारकांस अत्याचारी म्हणत असतील त्यांनी यापुढे तरी असा शिवराळपणा करू नये, क्रांतिकारकांचे मार्ग तुम्हांस मान्य नसतील तर नसोत. तुम्ही तुमच्या मार्गाने जा. पण तुमच्या देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी अधिकात अधिक

पराक्रम आणि भव्यातील भव्य स्वार्थत्याग करणाऱ्या त्या देशवीरांना पाहिजे तर शस्त्राचारी म्हणा, बळवादी म्हणा, शस्त्रवादी म्हणा पण अत्याचारी म्हणू नका! आणि जर केवळ ते शस्त्रधारण करून त्यांस अपरिहार्य वाटणाऱ्या रक्तपातास प्रवृत्त होतात म्हणून त्यांस अत्याचारी म्हणावयाचे असेल तर मग अत्याचारी शिवाजी, अत्याचारी गांधी, अत्याचारी वॉशिंग्टन आणि हिंसक तुकाराम असे म्हणण्यास तरी सिद्ध व्हा! **कारण तुकाराम देखील म्हणतात की,**

विंचु देव्हान्यास आला । देवपूजा नावडे त्याला ।

तेथे पैजाराचे काम । अधमासी तो अधम ।।

(५:४५५)

६. स्वातंत्र्य संपादनानंतर क्रांतिप्रवृत्तीचे विसर्जन

परसत्तेच्या आपत्तीतून आपल्या राष्ट्राचे स्वातंत्र्य संपादन करण्यास्तव प्रक्षोभ, असंतोष, उत्क्षोभ, निर्बंधभंग, शस्त्राचार, गुप्त कट इत्यादि साधने योजणारी विध्वंसक क्रांतिप्रवृत्ती त्या कालापुरतीच काय ती धर्म्य असते, परंतु जनतेत ती क्रांतिप्रवृत्ती जर तशीच मूळ धरून राहू दिली तर केव्हा केव्हा आपद्धर्मालाच नित्यधर्म समजण्याची भयंकर भूल जनतेच्या हातून घडते आणि त्यामुळे राज्यक्रांती यशस्वी झाल्यानंतरही राष्ट्रात ही विध्वंसक बेबंदशाही तशीच चालू राहते. त्यामुळे राज्यक्रांतीनंतर घटनात्मक स्वराज्य स्थापणे अशक्य होऊन अपक्रांती नि अराजक माजते.

...जेव्हा स्वातंत्र्य संपादन हे आपले प्रथम साध्य सिद्ध होते तेव्हा सशस्त्र वा निःशस्त्र प्रतिकारक देशभक्तांनी जनतेत संचरविलेल्या वरील सर्व विध्वंसक क्रांतिप्रवृत्तीचे तत्काल विसर्जन करणे हे आपल्या यशस्वी झालेल्या राज्यक्रांतीचे अंतिम कर्तव्य होय. कारण आता आपले साध्य स्वातंत्र्य संरक्षण हे आहे, राष्ट्र संवर्धन हे आहे. आता निर्बंधतुच्छता नव्हे. तर निर्बंधशीलता, विध्वंसक नव्हे तर विधायक प्रवृत्ती हा राष्ट्रधर्म आहे.

(१९५२ स. सा. वा. ८:४९६)

छत्रपती शिवाजी आणि बोस नेताजी

१. शिवरायांच्या यशस्वी राजनीतीचे एक सूत्र

२. शिवनीती

३. राष्ट्रनिर्माण

४. सैनिकी शिक्षण

५. बोस नेताजी

६. हिंदु नृसिंह

१. शिवरायांच्या यशस्वी राजनीतीचे एक सूत्र

कातर्य केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितम् ।

अतः सिद्धिसमेताभ्यामुभाभ्यामन्वियेष सः ॥

महाराज अगदी लहान होते. आठ एक वर्षांचे सुद्धा नसतील. तेव्हापासून आपल्या धर्माची नि जातीची अवनति पाहून त्यांचे हृदय तळमळत असावे. तेव्हापासून या अवनतीच्या प्रतिकारार्थ मी काय करू शकेन याचे विचार त्यांचे चित्तात घोळत असत. तेव्हापासून माझ्या राष्ट्राच्या नि माझ्या धर्माच्या गौरवासाठी, स्वातंत्र्यासाठी, सामर्थ्यासाठी मी आपला प्राणही देईन ही प्रतिज्ञा ते करीत असावे. त्यांच्या त्या चिमुकल्या मस्तकात 'हिंदवी स्वराज्या'च्या प्रचंड कल्पना नि मनोहर स्वप्ने उदय पावत, विस्तार पावत, प्रसार पावत; एखाद्या विद्युत् प्रवाहासारखी त्यांच्या संगतीत राहणाऱ्या बालकांच्या, तरुणांच्या इतकेच नव्हे तर वृद्धांच्याही अंगात संचार करू लागत.

स्वदेशाच्या नि स्वधर्माच्या स्वातंत्र्यासाठी प्राणही अर्पण करण्याचा निश्चय केला खरा. पण प्राण स्वातंत्र्यार्थ द्यावयाचे म्हणजे कसे द्यावयाचे? समोर प्रथम दिसेल त्या मुसलमानी तटाच्या भिंतीवर डोके फोडून? वा जे प्रथम वाटेत भेटेल त्या मुसलमानी राजद्वाराशी धरणे धरून उपास करून -दे माझे स्वातंत्र्य परत, आण तो माझ्या राष्ट्राचा राजमुकुट इकडे, नाही तर हे आम्ही सर्व मावळे, मराठे, ब्राह्मण तुझ्या घरात उपास करून मरतो! असे म्हणून विजापूरच्या नि औरंगजेबाच्या दारात वा वेशीत प्रायोपवेशन करून?

हे उपाय अनेक लोकांनी करून पाहिले होते. अनेक वेळा मोगल बादशहांनी त्यांस भीक घातली नव्हती. एकदा प्रत्यक्ष दिल्लीत सुद्धा ही गंमत होऊन चुकली होती. हिंदूंना शक्य त्या उपायांनी बाटविण्याचा नि त्यांचेवर करांचे जड ओझे अधिकाधिक लादण्याचा औरंगजेबाचा प्रयत्न जेव्हा सर्व हिंदूस त्राही त्राही करविता झाला, तेव्हा एकदा शेकडो हिंदी पुढ्यांनी दिल्लीस जमून आपली कागाळी प्रत्यक्ष औरंगजेबाचे कानावर घालावी नि त्या पीडेचा अंत होईपर्यंत तेथून हलूही नये असा निश्चय करून दिल्लीस प्रयाण केले. आपण प्रजा, तो राजा. आपण जर त्याचे दाराशी न्याय मागावयास गेलो नि न्याय दे, नाही तर आम्ही या आमच्यातील अनेक ब्राह्मणांसह तुझ्या दाराशी धरणे धरून बसतो. मग तू आम्हास लाथा मार, बुक्या मार, काय वाटेल ते कर असे म्हटले नि वर्तले असता बादशहास दया आलीच पाहिजे, आत्मबलाने तो जिंकला गेलाच पाहिजे

असे भाबडेपणे समजून ते सहस्रो लोक दिल्लीच्या राजवाड्याभोवती गोळा होऊ लागले. तो शुक्रवारचा दिवस असल्याने बादशहा औरंगजेब मशिदीत जावयाचा होता. बादशहाची स्वारी सिद्ध झाली. हजारो घोडा थयथयाटत स्वारीपुढे रांगांनी उभा राहिला. सहस्रो घोडेस्वार झकझकणाऱ्या तरवारी, भाले, बंदुका पेलीत त्या अश्वांवर ऐटीने स्वार झाले. मध्ये प्रचंड हत्तीवरच्या उंच अंबारीत औरंगजेब बसून एखाद्या दुष्प्राप्य दानवासारखा दिसू लागला. ती स्वारी थोडी पुढे सरकते तो ते धरणे धरावयास आलेले सहस्रो हिंदु 'न्याय द्या! महाराज, न्याय द्या!' म्हणून ओरडत ओरडत स्वारीच्या मार्गावर आडवे झाले. त्यास भालदार शिपाई दूर करू लागले, ते हटेनात. हिंदूंचा होत असलेले अत्याचार नि लादले जाणारे अन्याय कर दूर झाल्याविना आम्ही हलणार नाही अशी एकच ओरड झाली. औरंगजेब क्षणभर उभा राहिला. लोकांस वाटले शेवटी निःशस्त्र प्रतिकाराने डाव जिंकला, दगडासही पाझर फुटला. दयेने अग्निही थंड झाला. इतक्यात एक मुल्ला म्हणाला, निमाजाचा वेळ अगदी सन्निध आला आहे! अधिक थांबल्यास प्रार्थना अधर्म्य होईल. औरंगजेब म्हणाला, 'चालवा हत्ती पुढे!' ते सहस्रो हिंदू म्हणाले, 'मायबाप! आमचे म्हणणे ऐकावे, मग पुढे जावे'. औरंगजेब म्हणाला, 'त्यास मार्ग सोडून उभे करा' रक्षक म्हणाले, 'ते मार्ग सोडून जात नाहीत, ते मार्गावर आडवे पडले आहेत!'

'बरे तर, त्यांच्यावरूनच हत्ती चालवा!!' औरंगजेब म्हणाला.

तरीही ते त्रस्त हिंदु, आपण मार्गावर आडवे पडलो आहोत, आता सागर तरून राम जाऊ शकेल. पण ह्या सर्व दिल्लीच्या मार्गावर उपाशी-तापाशी पालथ्या पडलेल्या आमच्या आत्मबळास उल्लंघून हा औरंगजेब कसा जाऊ शकणार? अशा विश्वस्त धैर्याने तसेच मार्गावर पडून राहिले तोच त्या स्वारीतील औरंगजेबाच्या आज्ञेने चवताळलेले अश्व, हत्ती उंट नि पदाती अल्ला हो अकबरची गर्जना करीत तिळभरही न डगमगता त्या माणसांच्या फरशीवरून थयथयाटत घुसले! त्यांस चेंदीत-मेंदीत पार निघून गेले! मऊ पायघडीवर पाय टेकण्यास जितका अल्प अडथळा होतो तितक्याही अडथळ्याविना बादशहाची स्वारी मशिदीत जाऊन पोचली. तो राजमार्ग चेंदामेंदा झालेल्या हिंदु रक्तमांसांनी चिणून गेला.

महाराजांच्या चित्तात हा संदेश पूर्णपणे ठसला. केवळ शौर्याने नव्हे नि केवळ कातर्याने नव्हे, केवळ दंडेलिने नव्हे नि केवळ नरमाईने नव्हे, तर जिथे जसा प्रसंग पडेल तिथे तसे वागून आपले मुख्य ध्येय- आपले मुख्य अवतारकार्य-साधावयाचे, हा त्यांनी निश्चय केला. त्यांनी निश्चय केला की

साप विखारी देशजननिचा ये धेऊ चावा ।

अवचित गाठुनि ठकवुनि भुलवुनि कसाही ठेचावा ॥

(४:१९३)

२. शिवनीती

तुरी सिद्धिच्या हाती देऊनि सुटता शिव नृपती
'अब्रह्मण्यम्' कितिक भाबडीं भोळिं भटें वदतीं ॥
'अब्रह्मण्यम्' यात काय रे दोष कोणता तो
आला ठक ठकवाया उलटा भला ठकवितो तो ॥
साप विखारी देशजननिचा ये घ्याया चावा
अवचित गाठुनि ठकवुनि भुलवुनि कसाही ठेचावा ॥
(बाजीप्रभूंचा पोवाडा)

शिवनीती

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । १७८

३. राष्ट्रनिर्माण!

जाति-उपजातीचे लोढणे गळ्यात असतानाच श्रीशिवाजी महाराजांनी प्रत्येक जाति आणि उपजातीकडून देशाधर्माच्या नावाने हिंदुपदपादशाहीसाठी पिढ्यानुपिढ्या पराक्रम गाजविला तो काय राष्ट्रीय वृत्तीची प्रेरणा केल्यावाचून? शिवाजी राष्ट्रनिर्माता होते ह्याचे हेच तर उत्कृष्ट प्रत्यंतर आहे.

शिवरायाने केवळ राजकीय दृष्ट्याच आपल्या राष्ट्राचे पुनरुज्जीवन केले असे नाही, तर सामाजिक उदारता दाखवून बदलत्या काळाप्रमाणे रूढीला बदलून आपली परंपरा अविकृत ठेवण्याची जी तत्परता दाखविली ती पाहून आजच्या सुधारकालासुद्धा खाली मान घालावी लागेल. बजाजी निंबाळकरासारखा अभिजात सरदार काही लालुचीला, काही छळाला बळी पडून मुसलमान झाला असता, हिंदु धर्माच्या वर्धिष्णु, सर्वसंग्राहक नि सर्वपाचक स्वरूपाकडे लक्ष देऊन शिवाजींनी आज अजूनही ज्या नावाला काही अतिशहाणे दचकतात, ती शुद्धीची प्रथा सक्रिय सुरू केली. बजाजी निंबाळकरास शुद्ध केले; इतकेच नव्हे तर त्या कुळात स्वतःच्या कुळातील मुलगी देऊन त्याला हिंदु समाजात पचवून टाकले. त्याचप्रमाणे नेताजी पालकर ह्यालाही महाराजांनी शुद्ध करून पुनरपि हिंदु करून घेतले होते. अशा रीतीने त्यांनी हिंदुसंघटन नि शुद्धि ह्या दोन अमूल्य संजीवनी त्याही वेळेला उपयोगात आणल्या होत्या.

ज्याप्रमाणे राजकीय आणि सामाजिक उत्थानाला शिवाजींनी चैतन्य दिले होते, त्याचप्रमाणे राष्ट्राला प्राणाप्रमाणे असलेले वाङ्मयही त्यांनी उत्तेजित केले होते. त्या वेळी उर्दू भाषेने मराठी भाषेला जवळजवळ खग्रास ग्रहण लावीत आणले होते आणि जर शिवाजींनी भाषाशुद्धीचा प्रयत्न करून मराठी भाषेला संस्कृतातून नवजीवन दिले नसते, तर आज मराठी भाषा कुठल्या कुठे विकृत झाली असती. परंतु त्यांनी 'राज्यव्यवहारकोश' करवून आणि उर्दू शब्द काढून टाकण्याची प्रवृत्ती वाढवून मराठी भाषेची मोठी सेवा केली. कवींना, ग्रंथकारांना उत्तेजन देणे ही राष्ट्रोद्धाराचीच कामे समजून शिवरायांनी तीही पार पाडली. भूषण ह्या नावाचा उत्तर हिंदुस्थानचा सुप्रसिद्ध राष्ट्रीय कवी शिवाजींनी काही वर्षे आपल्या आश्रयास ठेवला होता नि त्याच्याकडून स्वतःच्या चरित्रावर सुंदर ग्रंथ सिद्ध करविला होता. त्याप्रमाणे पंडित परमानंदांचे, गागाभट्टांचे आणि अनेक संस्कृत पंडितांचे स्वागत करून त्यांना यथान्याय नि यथायोग्य

। छत्रपती शिवाजी आणि बोस नेताजी । १७९

आश्रय देऊन गुणिजनांना आणि विद्वानांना आणि संस्कृत विद्येला त्यांनी उत्तेजन दिले.

मनुष्याचा उत्सवप्रिय असलेला स्वभाव जाणून शिवरायाने गतस्वातंत्र्याचे पुनरुज्जीवन नि हिंदुपदपादशाहीचे पुण्याहवाचन रायगडाच्या पूण्यभूमीवर सिंहासनारोहणाचा समारंभ घडवून आणून केले. अनेक शतकेपर्यंत हिंदुस्थानच्या दैवी, उभी असलेली हिंदु सिंहासने खचून गेलेली पाहण्याचे होते. राजमुकुट हिंदूंच्या हातात येत होते; परंतु ते परक्यांच्या मस्तकाला भूषित करण्याकरिता काय ते! छत्रचामरे ते पाहत होते; परंतु ती स्वतःच्या हातांनी परक्यांच्या मस्तकांवर ढाळावी लागत होती! आणि हाय! हे असे हृदयविदारक दृश्य एक नव्हे, दोन नव्हे, सतत पाचशे वर्षे हिंदु जातीच्या ललाटी लिहिले होते; परंतु शेवटी शिवाजींनी मनु पालटविला. त्यांनी हिंदु जातीच्या इतिहासातील आणखी एक अद्भुत रोमहर्षक प्रसंग गागाभट्टाच्या हस्ते स्वतःला विधियुक्त राज्याभिषेक करवून घेऊन घडवून आणला.

धन्य तो दिवस, की ज्या दिवशी शिवनेरीच्या पडक्या दुर्गात जन्मास आलेले, तोरणागडावर अडखळणारे, एक यःकश्चित् भासले जाणारे उनाड पोर अखिल हिंदु राज्याचे स्वामी झाले. हिंदु जातीचे भाग्य पुनरपि उदयाला आले. हिंदु हे नाव जगात जिवंत उरले.

तो धन्य दिवस हाच! ---हिंदुपदपादशाह शिवछत्रपतींना आज राज्याभिषेक होत आहे! या पुण्यसरितांनो, आपल्या पवित्र जलांनी आपली पात्रे भरभरून रायगडाच्या राजवाड्याकडे या! आणि या हिंदु छत्रपतींवर राज्याभिषेक करा! पश्चिम समुद्र नि पूर्व समुद्र हे तुझे दोन्ही बाहू उभारून, हे हिंदुमहासागरा, तुझ्या कोषागारांतील अशेष रत्नांमोत्यांची उपायने ह्या हिंदुपदपादशाहाच्या चरणांवर अर्पण कर!

ह्या इतिहास घडविणाऱ्या दिवसाला आज ठीक तीनशे वर्षे झाली आणि या तीनशे वर्षांच्या अवधीनंतर हे हिंदुस्थान ह्या राष्ट्रवीराला उचित असा आपला कृतज्ञतेचा करभार सादर करीत आहे. त्या थोरामोठ्यांच्या करभारात हा माझाही कृतज्ञ पुरस्कार, शिवभूपते! तू स्वीकार आणि इतकेच 'पसायदान' दे की, तुझी दिव्यस्फूर्ती आम्हा सांप्रत हतबल बनलेल्या हिंदु जातीच्या अंगात संचरित व्हावी आणि तू तीनशे वर्षांपूर्वी हिंदु राष्ट्राचे, हिंदु धर्माचे आणि हिंदु जातीचे जसे पुनरुज्जीवन केलेस तसेच आजही करावयासाठी तुझ्याप्रमाणे आम्हालाही सामर्थ्य यावे!!

श्रद्धानंद, मुंबई-५ मे १९२७
(४:१९१)

४. आधी सैनिक शिक्षण तर घ्या!

पहिल्या महायुद्धात लोकमान्य टिळकांनी याहीपेक्षा थोड्या सवलती मागितल्या होत्या. पण त्याही ब्रिटिश शासनाने दिल्या नव्हत्या. तरीही टिळकांनी सैन्यात हिंदी लोकांनी भरती व्हावे म्हणून पुणे प्रभृति ठिकाणी सभा घेऊन नि लेख लिहून प्रचार चालविला होता. आता तर ब्रिटिश व्हॉइसरॉयला ब्रिटिशांच्याच अडचणीमुळे पूर्वी नाकारलेल्या आणि मी मागितल्या त्या त्या नव्याही सुविधा देणे भाग पडले होते. त्यातही मी केवळ हिंदूंनाच सैन्यात भरती करण्याचा प्रयत्न करण्याचे आश्वासन दिले होते त्यासही व्हॉइसरॉयांनी विरोधिले नाही. ह्या सर्व अनुकूल परिस्थितीचा पूरेपूर लाभ घेण्यासाठी मी, डॉ. मुंजे नि इतर काही जुन्या क्रांतिकारक हिंदुमहासभेतील पुढाऱ्यांनी साऱ्या प्रांतांतून दौरे काढून सैनिक प्रचाराचा असा धोशा चालविला की हिंदूंना सैन्यात शिरा! महायुद्धाच्या युरोपियन रणक्षेत्रातही आपला पराक्रम गाजवून अद्ययावत् युद्धशिक्षण घ्या! आपल्या देशाला तेच पुढे अत्यंत हितकारक ठरणारे आहे! माझ्या काही सभांतून ब्रिटिश सैनिकी अधिकारीही स्वतः उपस्थित असत. त्यांच्या समक्ष सुद्धा मी त्या त्या प्रचंड हिंदु सभातून सांगे की आज ब्रिटिश सैन्यात भरती होऊन का होईना ही अपूर्व संधि साधून प्रथम जो शस्त्रसंभार मिळतो आहे तो तर हातात घ्या! अद्ययावत् युरोपियन रणे सुद्धा कशी लढावयाची ती तर लढण्यास शिका. मग उद्या त्या शस्त्रांचा रोख नि नेम कोणावर नि कुठे धरावयाचा ते उद्याचे उद्या बघता येईल!

(५:२५७)

५. सुभाषचंद्र बोसांची अवचित भेट

योगायोगाने ह्याच संधीस दि. २२ जून सन १९४० ह्या दिवशी त्या वेळचे देशगौरव आणि आताचे नेताजी सुभाषचंद्र बोस हे अकस्मात सावरकर सदनाने येऊन मला भेटले. ह्या भेटीचा वृत्तान्त माझ्या काही निकटस्थ सहकाऱ्यांना जरी ठाऊक असला तरी त्याचा प्रकट सभेत असा उच्चार हा मी प्रथमच आणि हेतुपूर्वक करित आहे. आणि तोही ह्या व्याख्यानातील सूत्रापुरताच अगदी त्रोटकपणेच! सुभाषबाबू मुंबईला मुख्यतः हिंदु मुसलमानांच्या एकीचा प्रश्न नित्याचा मिटवून टाकण्यासाठी आलेले होते. वृत्तपत्रात जी भाषा त्या वेळेस वापरलेली मी वाचली तीतच बोलावयाचे म्हणजे “बॅ. जिनांची समजूत घालण्यासाठी ते गांधीजींच्याही पुढे चार पावले जाणार होते. (He was going to outbid Gandhiji.)

ही वृत्तपत्री भाषा सोडली तरी ते स्वतःच मला मनमोकळे हसत हसत म्हणाले, “अहो, मी जिनांना आताच भेटून आलो. पण काय गंमत सांगावी. त्यांनी मला विचारले ‘मिस्टर सुभाषबाबू, पण तुम्ही कोणाच्या वतीने ही तडजोडीची बोलणी करावयास येता आहात?’ मी (सुभाषबाबू) म्हणालो ‘काँग्रेसच्या वतीने’! त्यावर जिना म्हणाले, ‘पण तुम्हांला तर काँग्रेसने बहिष्कारलेले आहे.’ मी म्हणाला ‘पण Forward Block चा तरी मी अधिकृत पुढारी आहे की नाही! त्याच्या वतीने मी बोलू शकतो.’ त्यावर जिना म्हणाले, ‘परंतु जर तुम्ही मला मुसलमानांचा पुढारी म्हणून, हिंदु-मुसलमानांच्या तडजोडीकरिता भेटत असाल तर हिंदूंच्या प्रतिनिधित्वाचा अधिकार असलेल्या कोणाशी तरी बोलण्यात अर्थ आहे. तुमचा Forward Block स्वतःला हिंदु संस्था म्हणवून घेतो आहे का? नाही!’ मी (सुभाष) म्हणालो, ‘तर मग मी एक हिंदु म्हणून तरी, हिंदु-मुसलमान तडजोडीविषयी बोलू इच्छितो.’ त्यावर जिना म्हणाले, ‘तर मग तुम्ही प्रथम सावरकरांना जाऊन भेटा! हिंदूंचे प्रतिनिधित्व ते करू शकतात. व्यक्ति व्यक्तीशी चर्चा करून काय उपयोग? सावरकर आले तर आपण काही चर्चा करू!’ तेव्हा मी (सुभाषबाबू) जिनांचे घरून निघालो नि आपल्याकडे तडक आलो! असे म्हणून सुभाषबाबू एकदा स्वतःच पोटभर हसले! नंतर पुन्हा म्हणाले, नाही तरी मला आपल्याकडे एकदा यावयाचेच होते या पाळीला.”

साहसी प्रयत्नावाचून स्वातंत्र्य अशक्य

सुभाषबाबूंनी काढलेल्या ह्या हिंदु मुसलमान एकीच्या मुख्य प्रश्नाविषयी मी काय वर्चा केली त्याचा ह्या व्याख्यानाच्या विषयाशी तितकासा संबंध नसल्याने नि वेळेच्या अभावी ते सोडून देतो. इतर सर्व चर्चा टाळून मी त्यांना मुख्य प्रश्न विचारला की, “ते सगळे आता सोडून द्या! मला इतके सांगा की, चालू महायुद्धाच्या संकटांत ब्रिटन सापडले असता आपणांसारख्या पुढाऱ्यांनी हिंदुस्थानातल्या हिंदुस्थानात राहून हालवेलचा पुतळा कलकत्याच्या मार्गातून उखडून टाकण्याच्या चळवळीसारख्या सापेक्षतः अगदी क्षुल्लक चळवळींपायी ब्रिटिशांच्या बंदिगृहात जाऊन सडत पडण्यात काहीतरी अर्थ आहे का?” तेव्हा किंचित निराशेच्या स्वरात सुभाष उत्तरले, “जनतेत काहीतरी करून ब्रिटिशांविरुद्ध क्षोभ चेतवीत राहिले पाहिजे. नाहीतर करावे तरी काय?” मी म्हटले, “आपली तळमळ मी जाणतो. पण पुन्हा आपल्यास विचारतो की, गव्हर्नर जनरलसुद्धा हे सत्ताधारी सहस्रावधि ब्रिटिशप्रपीडक (Tyrants) हिंदुस्थानात राज्य करित असता हालवेलसारख्या मेलेल्या ब्रिटिश प्रपीडकांचे दगडी पुतळे हलविण्यातच ज्याचा व्यय होतो, तो जनक्षोभही निरर्थकच नाही का? आणि त्यापायी तुमच्यासारख्या पुढाऱ्याने बंदिवासात पडणे म्हणजे शत्रूला जे हवे तेच नेमके आपण होऊन करणे नव्हे काय? खरे राजकारण म्हणजे शक्य तर शत्रूला बंदिगृहात डांबावे. स्वतःलाच नव्हे! हे पहा, सुभाषबाबू, मी आपल्याला स्पष्टच विचारतो, आपण सशस्त्र क्रांतिकारकांशी सक्रिय नसलात तरी संबंध राखीत आला आहात, आपण गुप्तता राखू शकता. मागेही तुम्ही काँग्रेसचे अध्यक्ष असता आपली माझी एकदा अंतःस्थ (confidential) भेट झाली होती. तितक्याच विश्वासाने नि त्याच सूत्रास धरून मी आपणास असा आग्रह करू इच्छितो की, सध्या ब्रिटिशांच्या हिंदी सैन्यामध्ये शक्य तितक्या हिंदूंची भरती करण्यासाठी हिंदुमहासभेच्या ढालीखाली मी जे सैनिकीकरणाचे भारतव्यापी नि आता बव्हंशी यशस्वी होत चाललेले आंदोलन चालविले आहे ते मूलतः क्रांतिकारक आंदोलन आहे. आपण त्याच्याविरुद्ध प्रचार करता तो मी जाणून आहे. आपल्याला वाटले की, त्यायोगे काँग्रेसमधल्या तुम्हालाही मवाळ वाटणाऱ्या इतर पुढाऱ्यांप्रमाणे मी ब्रिटिशांना मनुष्यबळाचे साहाय्य देत आहे. पण वस्तुस्थिती सांगतो ती ऐका.” इथे मी त्यांना, पहिल्या महायुद्धातील सशस्त्र क्रांतिकारकांनी जर्मनीशी केलेल्या ‘तुल्यारिमित्र’ संधीची आणि ब्रिटिश हिंदी सैन्यातील जर्मनीच्या हाती पडलेल्या हिंदी सैनिकांतून क्रांतिसैन्य कसे उभारले गेले इत्यादि प्रकरणांची माहिती सांगितली. ती मी या आजच्या आणि कालच्या व्याख्यानात त्रोटकपणे आधीच सांगितली आहे. मी पुढे म्हणालो, “की रासबिहारी बोसांचे हे ताजे पत्र पहा. ह्यावरून असे दिसते की जपान ह्या वर्षीच्या आत युद्ध पुकारील असा उत्कट संभव दिसत आहे. जर असे झाले तर आपल्या देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी जर्मनी-जपानच्या अद्ययावत् शस्त्रास्त्रांनिशी नि लढाईत मुरलेल्या सहस्रावधि हिंदी सैनिकांनिशी ही हिंदुस्थानवर बाहेरून स्वारी करण्याची कधीही न आलेली सुवर्णसंधि आपणास साधणारी आहे. अशा वेळी स्वदेशात अत्यंत क्षुल्लक नि

बोलभांड चळवळीपायी आपल्यासारख्या पुढाऱ्याने स्वतःच बळेच इंग्लिशांकडून पकडवून घेऊन बंदिवासात बळेच शिरून कुजत पडणे सर्वस्वी हानिकारक आहे. काँग्रेस किंवा तत्सम निःशस्त्र प्रतिकारवादी संस्थेच्या कोणत्याही पुढाऱ्यापेक्षा ब्रिटिश सत्ता आपणासच प्रथमतः पकडण्यास टपलेली आहे. अशा वेळी रासबिहारीसारखे अनेक सशस्त्र क्रांतिकारक पुढारी जसे हिंदुस्थानातून ब्रिटिशांच्या हातावर तुरी देऊन जपान जर्मनी येथे निसटून गेले तसे आपणही तत्काल हुलकांडी देऊन निसटून जावे. तिकडे इटली, जर्मनीच्या हाती पडलेल्या सहस्रावधि हिंदी सैनिकांचे पुढारीपण उघडपणे स्वीकारावे. हिंदुस्थानच्या संपूर्ण स्वातंत्र्याची प्रकट घोषणा करावी आणि जपान युद्धात पडताच साधेल त्या मार्गाने बंगालच्या उपसागरातून म्हणा किंवा ब्रह्मदेशातून म्हणा, हिंदुस्थानातील ब्रिटिश सत्तेवर बाहेरून स्वारी करावी. असा काही तरी सशस्त्र नि साहसी पराक्रम केल्यावाचून आपण हिंदुस्थान स्वतंत्र करू शकणार नाही. असा पराक्रम नि साहस करण्यासाठी जी दोन तीन माणसे आज मला समर्थ दिसतात त्यात आपण एक आहात. त्यातही माझा आपणावरच डोळा आहे!”

इतके बोलून मी थांबलो. सुभाषबाबू कोणत्या तरी विचाराच्या तंद्रीत मनुष्य खाली पाहत बसतो तसे काही वेळ स्तब्धपणे खाली पाहत बसले. मी केलेल्या सूचनेवर त्यांनी झटपट काहीतरी हो किंवा ना म्हणावे असा माझा कोणताही आग्रह नाही हे दर्शविण्याकरिता मी मध्येच तो विषय अगदी सोडून देऊन त्यांच्या ‘My Strange Illness’ ह्या लेखाचा विषय काढला. पण तेच होऊन मला म्हणाले, ‘मी आता प्रथम कलकत्त्याला जाऊन तेथे काय घडते ते पाहतो आणि मग माझा पुढचा नक्की कार्यक्रम कोणता तो ठरवीन. इकडे आल्यास, आपल्याला पुन्हा भेटेनच,’ यापेक्षा ह्याविषयी अधिक उलगाडी मी विचारला नाही. त्यांनी केला नाही.

थोड्यात दिवसांत सुभाषबाबू कलकत्त्याला गेले आणि जाताच पुतळा प्रकरणी पकडले जाऊन बंदिगृहात टाकले गेले म्हणून अपेक्षित बातमी आली.

बंदिगृहात पडल्यानंतर मात्र त्यांच्या मनातील हिंदु मुस्लिम ऐक्य, हालवेलचा पुतळा प्रभृति पूर्वीचे जे काय असतील नसतील ते सारे सापेक्षतः क्षुल्लक नि वायफळ कार्यक्रम झिडकारले जाऊन त्यांचे सारे प्रयत्न बंदिवासातून कशी तरी सुटका करून घेऊन जर्मनी-जपानकडे निसटून जाण्याचे साहस करण्यावरच केंद्रित झाले, हे आता प्रसिद्ध नि सुप्रसिद्ध झालेल्या सर्व वृत्तांवरून उघडच आहे. त्यांनी बंदिवासात अत्रत्याग केला. ब्रिटिश शासनाच्या मानहानि करणाऱ्या अटी मानूनही पण सुटका करून घेतली आणि नंतर पुन्हा बंदिगृहाकडे परतण्याआधीच अत्यंत धाडसाने नि कौशल्याने ते ब्रिटिश सत्तेच्या हातावर तुरी देऊन हिंदुस्थानातून निसटले!^१

६. हिंदु नृसिंह

(जाति : भूपतिवैभव)
(चाल : भूपती खरे ते वैभव)

हे हिंदुशक्ति-संभूत-दीप्ततम-तेजा
हे हिंदुतपस्या-पूत ईश्वरी ओजा
हे हिंदुश्री-सौभाग्य-भूतिच्या साजा
हे हिंदु नृसिंहा प्रभो शिवाजीराजा
करि हिंदुराष्ट्र हे तूतें । वंदना
करि अंतःकरण तुज अभि-नंदना
तव चरणिं भक्तिच्या चर्ची चंदना
गूढाशा पुरवी त्या न कथूं शकतों ज्या
हे हिंदुनृसिंहा प्रभो शिवाजीराजा!
हा भग्न तट असे गडागडाचा आजी
हा भग्न आज जयदुर्ग आसंवांमाजी
ही भवानिची^१ ह्या पुन्हा गंजली धारा
ती म्हणुनि भवानी^२ दे न कुणा आधार
गड कोट जंजिरे सारे । भंगले
जाहलीं राजधान्यांची । जंगलें
परदास्य-पराभविं सारीं । मंगलें
या जगतिं जगू ही आज गमतसे लज्जा
हें हिंदु-नृसिंहा प्रभो शिवाजीराजा

(८:१४१)

१. भवानी तलवार, २. भवानी माता देवी

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । १८६

यंत्र आणि अर्थ

१. यंत्र
२. अर्थकारण

। यंत्र आणि अर्थ । १८७

१. यंत्र

(बेकारी यंत्राने वाढत नाही, तर विषम वाटणी वाढते! आणि विषम वाटणीचा दोष यंत्राचा नसून समाजरचनेचा आहे!!)

यंत्राने बेकारी वाढते असे म्हणणे म्हणजे पाऊस हवा तसा पडल्याने दुष्काळ पडतो किंवा जेवावयास यथेच्छ अन्न असल्यामुळे उपासमार होते, असे म्हणण्यासारखाच वदतोव्याघात होय! सर्व जगात बेकारी आहे असे म्हणण्यात अर्थ असा असतो की, मनुष्यमात्रास अन्नवस्त्रादिक आवश्यक वस्तूंचा तुटवडा पडलेला असून काबाडकष्ट करूनदेखील त्या उपार्जिता येत नाहीत. परंतु यंत्राच्या सम्यक उपयोगाने वैज्ञानिक नि सामुदायिक कृषि केली तर अन्नवस्त्रांचे उत्पादन राक्षसी' प्रमाणावर वाढू शकते हाच तर यंत्रविरोधी लोकांचा यंत्रावरील मूळ आक्षेप आहे! म्हणजे यंत्रामुळे मनुष्यजातीस यंत्रहीन स्थितीत होता त्याहून 'राक्षसी' प्रमाणात अन्नवस्त्रादिकांचा अधिक पुरवठा मनुष्यास होऊ शकणार. फार थोड्या श्रमात, काबाडकष्टांचीसुद्धा आजच्या इतकी आवश्यकता न लागता मनुष्यास भरपूर अन्नवस्त्रादि उपभोग्य पदार्थ मिळू शकणार! अर्थात् यंत्राने काबाडकष्टांची आवश्यकताच न उरता बेकारी नाहीशी होणार! अन्नवस्त्र मिळत नाही म्हणूनच मनुष्य काबाडकष्ट करू पाहतो; त्याला काबाडकष्टांची हौस असते म्हणून नव्हे. तर यंत्रामुळे ते अन्नवस्त्रादिक पदार्थ प्रचंड प्रमाणात आणि आजच्याहून अगदी कमी मनुष्यश्रमाने उत्पन्न होऊ शकतात हे तुम्हीच तावातावाने प्रतिपादिता, तर यंत्रामुळे बेकारी वाढणे मूलतःच अशक्य आहे हे तुम्ही त्या म्हणण्यानेच सिद्ध करता. यंत्राने सगळी कामे होऊ लागली म्हणजे कोणास नोकरीच मिळणार नाही, करावयास कामच उरणार नाही, ही भीति जी तुम्ही प्रदर्शविता, ती मनुष्य हा काबाडकष्टासाठीच काय तो नोकऱ्या शोधीत भटकत आहे, अन्नवस्त्रादिक उपभोग्य पदार्थ त्यास यथेच्छ घरबसल्या मिळाले तरीही तो नोकऱ्या शोधीत हिंडत फिरेल, अशी काहीशी विक्षिप्त समजूत तुमची नकळत झालेली असते, म्हणूनच ही परस्परविरुद्ध विधाने केली जातात. यंत्राने सर्व कामे होऊ लागून उत्पादन खूप वाढले तर नोकऱ्या मिळणार नाहीत हे खरे; पण त्याचे कारण असे की, मनुष्याला आजच्यासारख्या काबाडकष्टांच्या नोकऱ्यांची आवश्यकताच उरणार नाही. थोड्या श्रमात, त्याला आज मिळते त्याहून दसपट अन्नवस्त्रप्रभृति

उपभोग्य वस्तु स्वस्तात हव्या तितक्या मिळू लागल्याने काबाडकष्टांच्या नोकऱ्या करण्याची पाळीच माणसावर येणार नाही. नोकऱ्या मिळणार नाहीत म्हणजे नोकऱ्या करण्याची आवश्यकताच उरणार नाही. काबाडकष्टावाचून आजच्यापेक्षा अधिक सुलभतेने नि स्वस्ताईने हवे ते उपभोग्य अन्नवस्त्रादि पदार्थ यंत्रबळे सामाजिक उत्पादन वाढल्याकारणाने प्रत्येकास मिळू लागतील! हवी ती वस्तु काबाडकष्टाच्या नोकरीवाचून मिळत असल्यामुळे जर कोणीच नोकरी करीनासा झाला तर त्या स्थितीस काही 'सार्वत्रिक बेकारी' म्हणत नाहीत!!

घरच्या एक कुटुंबाप्रमाणेच एका राष्ट्राची स्थिति त्या राष्ट्रात यंत्रहीन स्थितीत त्यातील सर्व लोकांना अन्न, वस्त्र, छत्री, घरदार, गाड्या, सुऱ्या, शस्त्रे प्रभृति संसाराच्या अनेक वस्तूंसोठी दिवसा दहा तास खपावे लागे असे समजू. आता त्या त्या वस्तूंना करणारी यंत्रे आणली, तेथील शेती, गिरण्या, कारखाने, नव्या विज्ञानपद्धतीने यांत्रिक प्रमाणावर चालू झाले, तर त्यांचे उत्पादनही यांत्रिक प्रमाणावर वाढणार. अन्नवस्त्र, बूट, छत्रीप्रभृति त्या त्या साऱ्या वस्तु पूर्वीपेक्षा दसपटीने अधिक प्रमाणात, दसपटीने कमी व्यापात नि श्रमात नि म्हणूनच दसपटीने स्वस्तात मिळू लागतील. त्यांच्या आवश्यकता अशा प्रकारे भागू लागल्याने पूर्वीचे काबाडकष्टही दशांशाने कमी होतील. त्यामुळे उरलेला वेळ आपापल्या हौसेच्या कामात तरी जो तो स्वेच्छेने घालवील. किंवा विसाव्यात घालवील. काही झाले तरी त्या वाढलेल्या रिकामपणास बेकारी वाढलेली आहे असे काही कोणी म्हणणार नाही!!

नसतो दोष यंत्रावर लादता येत नाहीत!

आता त्या राष्ट्रात यंत्रबळे असे दसपट अन्नवस्त्रप्रभृति पदार्थ उत्पन्न होऊनही जर ते त्यातील काही व्यक्तींना मिळाले नाहीत तर तो दोष यंत्राचा का म्हणावयाचा? पूर्वी मिळत होते त्यापेक्षा दसपट अन्नवस्त्र, त्यापेक्षा कमी काबाडकष्टात जर उत्पादिले जात आहे, तर यंत्राने त्यातील प्रत्येक व्यक्तीस पूर्वीपेक्षा दसपटीने सुखी केले आहे असेच म्हटले पाहिजे, बेकार केले असे नव्हे. येथे यंत्राचे कर्तव्य संपले. दसपटीने अधिक अन्न उत्पादिले असताही काही माणसे इतरांकडून नागवली गेली किंवा दसपट सुखी न होता भिकारी झाली. तर तो दोष समाजरचनेचा म्हटला पाहिजे. ती यंत्रे समाईक ठेवा. ते यथेच्छ उत्पादिलेले अन्नवस्त्र समान प्रमाणात प्रत्येक व्यक्तीला वाटून द्या, ते कमी लागणारे काबाडकष्ट विशिष्ट वर्गाच्याच डोक्यावर न लादता सर्वांकडून करून घेऊन सर्वांचाच भार हलका करा. पूर्वीपेक्षा रिकाम्या राहणाऱ्या वेळात सर्वांनाच अधिक सुक्या नि कमी श्रम भोगू द्या. काबाडकष्टावाचून वाचलेला नि सक्तीचे काम नसलेला वेळ ज्याला त्याला आपल्या लहरीप्रमाणे काव्य, कला, व्यायाम, वाचन, परोपकार, इतर उद्योग, शोध-संशोधन, करमणूक, कसरती, यथा इष्ट तथा घालवू द्या! यंत्रे सारीच कामे करू लागली तर मग मनुष्याने करावयाचे तरी काय? अशा शंकेने घाबरलेल्यांनी हे

ध्यानात धरावे, की मनुष्य जे काबाडकष्ट करतो ते त्यास हवे म्हणून करीत नसतो. यंत्राने काबाडकष्टांची आवश्यकता जितकी कमी होईल तितके मनुष्यास हलकेच वाटेल, बरेच वाटेल. पण यंत्रामुळे काबाडकष्ट टळतात म्हणजे मनुष्याने कोणतेच आवडते कामही करू नये, असा काही यंत्रशास्त्राचा निश्चय नाही! उलट मनुष्य आपल्याला वाटेल ते काम करण्यास वा न करण्यास स्वतंत्र होईल. कारण यंत्राने उत्पादन वाढल्यामुळे आज बळे बळे कराव्याच लागणाऱ्या काबाडकष्टांपासून मनुष्याची यंत्रामुळे झाली तर सोडवणूकच होणारी आहे. त्याचप्रमाणे ज्याला साधी राहणी हवी असेल त्याला देखील यंत्रे काही आडवी येत नाहीत. त्याला हवा तर त्याने पंचा नेसावा, लंगोटी नेसावी. तो मुळीच काही न नेसला तरी देखील यंत्र त्याला बळेबळे वीतभर जरीकाठाचे धोतर काही नेसवीत नाही! तो मठीत लोळो, झोपडीत राहो, फळे खावो, उपास करो! यंत्राने साधी राहणी नाहीशी होऊन ती महागडी होते वा विलासी होते, हे म्हणणे असमंजसपणाचे आहे. यंत्र बिचारे बोलून चालून जड, निर्जीव, इच्छाशून्य, परतंत्र!

(६:९८)

२. अर्थकारण

आमच्या आर्थिक धोरणांचे सर्वप्रमुख घटक ज्या एका सुलभ सूत्रात मांडता येतील ते म्हणजे 'वर्गहितांचा राष्ट्रीय समन्वय' असे मला म्हणावेसे वाटते. हिंदुसंघटनवाद्यांच्या अर्थनीतीची बाजू ही अशी आहे.
आमचे तात्कालिक आर्थिक धोरण :
वर्गहितांचा राष्ट्रीय समन्वय

- अ) प्रथम आम्ही यंत्राचे स्वागतच करतो. कारण हे यंत्रयुग आहे. हस्तव्यवसायांना देखील एक स्थान आहे. आणि ते उत्तेजनार्हही आहे. परंतु राष्ट्रीय उत्पादन हे शक्य तितक्या अधिकतम विस्तृत यांत्रिक प्रमाणावरच चालेल.
- आ) **शेतकरी आणि कामकरी वर्ग हाच राष्ट्रीय संपन्नतेचा शक्तीचा आणि आरोग्याचा मुख्य पाया आहे.** कारण देशाला आरोग्य आणि संपत्ती पुरवणाऱ्या ह्याच दोन वर्गांवर बलिष्ठ सैन्याच्या भरती नि भांडारे, संग्रहालये ह्यांची केंद्रे मुख्यतः अवलंबून असतात. म्हणून त्या वर्गांना नवीन शक्ती आणि चैतन्य देणे आणि त्यांची निवासस्थाने म्हणून खेडेगावांचे नूतनीकरण प्रयत्नपूर्वक झाले पाहिजे.
केवळ जीवनाला नितांत आवश्यक वस्तू त्यांना मिळाव्यात इतकेच नव्हे तर सर्वसामान्य सुखसोयींचा लाभ त्यांना व्हावा आणि तो लाभ करून घेण्यास त्यांना समर्थ करण्याइतका राष्ट्रीय संपत्तीच्या वितरणातील वाटा त्यांना मिळवता येईल अशी व्यवस्था झाली पाहिजे.
तरीही हे लक्षात ठेवले पाहिजे की, सर्वसामान्यपणे अखिल राष्ट्राचेच ते आवश्यक अंग आहेत आणि अर्थात् त्यांनी आपल्या कर्तव्याचा नि उत्तरदायित्वाचा वाटा उचलला पाहिजे. म्हणून राष्ट्रीय उद्योगधंदे, उत्पादन नि संपत्ती ह्यांची सुरक्षितता आणि सर्व समाजाची प्रगती यांच्याशी सुसंगत होईल, अशा रीतीनेच त्यांना त्यांचा अंशभाग मिळेल.
- इ) राष्ट्रीय उद्योग आणि उत्पादन त्यांच्यासाठी राष्ट्रीय भांडवल असणे अपरिहार्य असल्याने आणि ते भांडवल सद्यःपरिस्थितीत, मुख्यतः वैयक्तिक असल्याने त्यालाही आजच्या परिस्थितीत उत्तेजन आणि भरपाई योग्यप्रकारे देण्यात येईल.

- ई) परंतु भांडवल आणि श्रम ह्या दोहोंच्या हितसंबंधीचे स्थान अखिल राष्ट्राच्या आवश्यक त्या गरजांच्या संदर्भात गौणच मानण्यात येईल.
- उ) एखादा उद्योग जर भरभराटीत असेल तर त्याच्या लाभांतून मोठा वाटा श्रमिकांना मिळेल. परंतु उलट जर तो उद्योग आर्थिक दृष्ट्या डळमळीत, (हानिकारक) होईल. तर केवळ भांडवलवाल्यालाच नव्हे तर काही अंशी श्रमिकालाही अल्पलाभावर घटत्या सीमान्त फलावरच संतुष्ट राहावे लागेल.
- हेतु हा की, भांडवलवाले नि श्रमिक यांच्या स्वार्थी वर्गहिताच्या उद्दामपणाने राष्ट्रीय उद्योगांची सर्वस्वी वाताहात होऊ नये.
- सारांश भांडवल नि श्रम यांच्या मागण्यांचा अभ्यर्थनांचा वेळोवेळी समन्वय करून अखिल राष्ट्राला राष्ट्रीय उद्योग आणि उत्पादन ह्यांचा विकास व्हावा म्हणून समर्थ बनविण्यात येईल.
- ऊ) जे उद्योग व्यक्तिगत प्रयत्नांपेक्षा अधिक कार्यक्षमतेने चालवता येतील आणि जे उद्योग राष्ट्रीय राजसत्ता स्वतः चालवू शकेल अशा मुख्य उद्योगांचे नि व्यवसायांचे सर्वस्वी राष्ट्रीयीकरण करण्यात येईल.
- ए) तेच तत्त्व शेतीलाही लागू पडेल. कूळ किंवा शेतकरी आणि शेताचे धनी यांच्या स्वार्थी वर्गविषयक हितसंबंधाचे द्वंद्व माजू न देता शेताचे धनी आणि शेतकरी यांच्या हितसंबंधाचा अशा रीतीने समन्वय करण्यात येईल की एकंदर राष्ट्रीय शेतीच्या उत्पन्नाचे संवर्धन व्हावे.
- ऐ) मोठ्या यंत्राच्या सहाय्याने, मोठ्या प्रमाणावर आणि शास्त्रीय पद्धतीने राज्याकडूनही शेती नि जमीन काढून घेऊन काही अंशी कसण्यात येईल. यात हेतू हा राहील की, ह्यांचा उपयोग शेतकऱ्यांना शेतीचे शिक्षण देण्याकडे व्हावा.
- ओ) राष्ट्राची आर्थिक शक्ति ज्यायोगे क्षीण होईल आणि सामान्यतः राष्ट्रीय उद्योग नि उत्पादन यांची हानि होणे अपरिहार्य होईल. अशा रीतीने किंवा तशाच उद्देशाने जे संप किंवा टाळेबंधा होतील; त्यांचा निकाल राष्ट्रीय पंचायतीद्वारा करण्यात येईल आणि गंभीर परिस्थिती उत्पन्न झाल्यास निग्रहाने त्यास प्रतिबंधही करण्यात येईल.
- औ) व्यक्तिगत मत्ता ही सामान्यतः सुरक्षित मानण्यात येईल.
- अं) कोणत्याही परिस्थितीत योग्य भरपाई दिल्यावाचून राजसत्ता अशा व्यक्तिगत मिळकतीचा अपहार करणार नाही.
- अः) विरोधी परकीय उद्योगधंद्याच्या स्पर्धेपासून राष्ट्रीय उद्योगांच्या संरक्षणाचे कामी राज्याकडून आवश्यक नि योग्य तो प्रत्येक प्रयत्न केला जाईल.

(७:२९५)

चिंतन आणि तत्त्वज्ञान

१. विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें?

२. रहस्यकार आणि उपयुक्तता वाद

३. अज्ञेयाचे रुद्धद्वार

४. जगन्नाथाचा रथोत्सव

तत्त्वज्ञ-कवी

१. विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें?

हें पाहिजे स्वमनि संतत चिंतियेलें ।
विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें? ॥५॥

- पुणे, १९०२
(८:४१)

(परिचय : खालील कविता 'आर्यन विकली'साठी प्रथम रचली. नंतर 'काळ' पत्रांतही प्रसिद्ध झाली.)

(वसंततिलका)

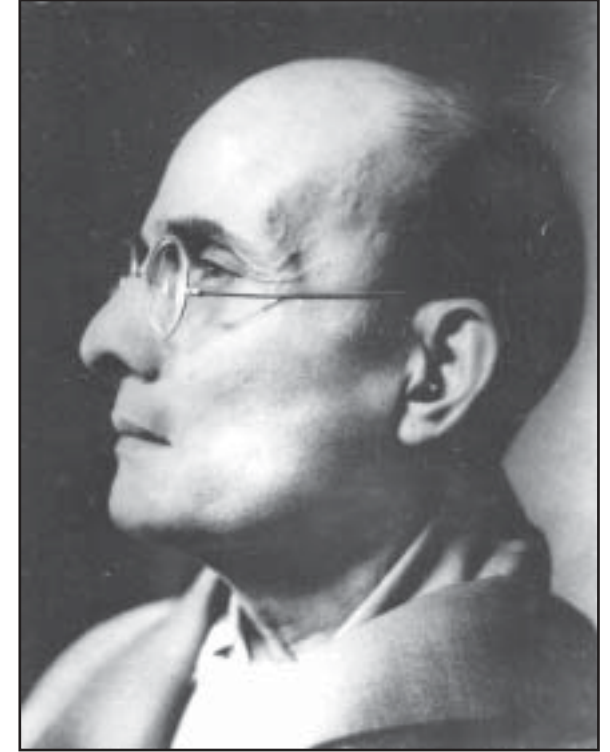
पौर्वात्य खंड अवघें जित यत्प्रपातें ।
दारिद्र्य आणि भय कांपति ज्या प्रतापें ॥
नाशासि पारसिक^१ तेहि पलांत गेले ।
विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें ॥१॥

ते जिंकि पारसिक, दे जगता दरातें, ।
जें दिग्जयी बल तुझेहि शिकंदरा, तें ॥
ध्वंसीत रोम^२ तव राजपुरी रिघालें ।
विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें? ॥२॥

साम्राज्य विस्तृत अनंत असेंचि साचें ।
त्याही महाप्रथित रोमकपत्तनाचें ॥
हूणें^३ हणोनि घण चूर्णविचूर्ण केलें ।
विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें? ॥३॥

हा उन्नती-अवनतीस समुद्र जातो ।
भास्वान् रवीहि उदयास्त अखंड घेतो ॥
उत्कर्ष आणि अपकर्ष समान ठेले ।
विश्वांत आजवरि शाश्वत काय झालें? ॥४॥

जे मत्त फारचि बलान्वित गर्ववाही ।
उद्विग्न मानस उदासहि जे तयांही ॥

२. रहस्यकार आणि उपयुक्ततावाद

सूक्ष्मो हि भगवन्धर्मः परोक्षो दुर्विचारणः ।

अतः प्रत्यक्षमार्गेण व्यवहारविधिं नयेत् ॥

युरोपमध्ये भौतिक शास्त्रांची दिवसेंदिवस एकसारखी वाढ होत राहील्याने आणि नवीन नवीन शास्त्रीय शोधास नि प्रगतीस धनाची, सवडीची नि सत्तेची जी जोड मिळणे अवश्य असते ती जोड मिळणे शक्य असल्याने आणि तो पाठिंबा तिकडे मिळत असल्याने नि आपल्या इकडे मिळणे दुर्धर झाल्याने भौतिक शास्त्रात युरोपीय वाड्मयात जसे ग्रंथ निर्माण होत आहेत तसे आपल्या हिंदी भारतीय वाड्मयात अजून निर्माण होत नाहीत. हे जरी खरे आहे तथापि बौद्धिक शास्त्रात प्रस्तुत आपल्या मराठी, हिंदी, बंगाली, तामीळ, तेलगू इत्यादी भारतीय भाषातून किंवा इंग्रजीमधूनही भारतीय विद्वानांनी काही काही असे उत्कृष्ट प्रतीचे ग्रंथ प्रसिद्ध केलेले आहेत की, युरोपमध्ये त्या विषयावर त्या तोडीचे ग्रंथ क्वचित आढळतात. युरोपीय वाड्मय नि परिस्थिती याचा अभ्यास करून युरोपीय विद्वान त्याचे ग्रंथ लिहितात. अर्थातच युरोपव्यतिरिक्त पौर्वात्य जगाच्या ज्ञानाची नि परिस्थितीची जोड त्यास न मिळाल्याने ते थोडेबहुत नि कधी कधी तर बव्हंशी एकदेशीय असतात. पौर्वात्य वाड्मय नि त्यातही 'जुने तितके सोने' या मंत्राचा अखंड पाठ करीत पौराणिक परिस्थितीच्या मर्यादेतच स्वतःला कोंडून घेणारे आमचे जे जुने पंडित ग्रंथ लिहितात तेही भारताबाहेरील जगाच्या ज्ञानास आणि अनुभवास आचवले असल्याने तेही केवळ युरोपीय विद्येचेच अध्ययन केलेल्या विद्वानांच्या ग्रंथाप्रमाणेच आणि केव्हा केव्हा तर त्यांच्या एकदेशीपणावरही ताण करतील असे, आकुंचित आणि अप्रगामी असतात.

पाश्चात्य नि पौर्वात्य पंडित

एक पक्ष युरोपीय नि पाश्चात्य भ्रमाने दूषित तर दुसरा भारतीय नि पौर्वात्य प्रौढीने अंध! आजपर्यंतच्या युरोपीय वा भारतीय पंडितांच्या ग्रंथात हा एकदेशीपणा आढळणे हेच वरील कारणाने अपरिहार्य होते. परंतु आता युरोपीय विद्वानांच्या उच्च नि उदात्त विचाराचे ज्यांनी परिशीलन केलेले असूनही एखाद्या सव्यसाचीप्रमाणे जे आपल्या

भारतीय शास्त्रातही निष्णात आहेत अशा विद्वानांचा प्रार्दुभाव आपल्या हिंदुस्थानात होऊ लागल्याने त्यांनी लिहिलेल्या ग्रंथातून युरोपीय नि भारतीय या उभय विचारपद्धतीचे केवळ खुद्द मिश्रणच नव्हे तर समन्वयही दिसून येत आहे. समाजशास्त्र, अर्थ शास्त्र, तत्त्वशास्त्र, नीतिशास्त्र, इत्यादी शास्त्रांवर गेल्या वीस-तीस वर्षात मराठी, बंगाली नि इतर भारतीय विद्वानांनी लिहिलेल्या ग्रंथांत काही ग्रंथ असे आहेत की, त्या विषयावरील युरोपीय ग्रंथांत त्यांस तोड मिळत नाही. कारण युरोपीय विद्वान पौर्वात्य ज्ञानास, अनुभवास नि परिस्थितीत अपरिचित असल्याने नि पौर्वात्य पंडित पाश्चिमात्य ज्ञानाशी परिचित नसल्याने या दोहोंच्या ग्रंथातून आढळणारा संकुचितपणा या आजकालच्या आपल्या जाड्या भारतीय विद्वानांच्या ग्रंथात त्यांनी उभयविध ज्ञानाचा, परिस्थितीचा नि अनुभवाचा व्यासंग केला असल्याने आढळून येत नाही. संस्कृतादी पौर्वात्य ज्ञानाची गंगा पाश्चिमात्य ज्ञानाच्या, यमुनेशी आणि शोणाशी संगम पावून अशा ज्या ग्रंथतीर्थातून आपल्या संपूर्ण वैभवाने अवतीर्ण झालेली आहे, त्या भारतीय विद्वानांनी लिहिलेल्या अर्वाचीन ग्रंथात लोकमान्य टिळकांचा श्रीमद्भगवद्गीतारहस्य ग्रंथ केवळ सरस्वतीच्या मुकुटमण्याप्रमाणे शोभतो.

उपयुक्ततावादाचा विचार

गीतेतील कर्मयोगाच्या विवेचनात भारतीय नीतिशास्त्र अथवा कार्यव्यवस्थितीविषयक तत्त्वाची पाश्चात्य मताशी तुलना करीत असताना रहस्यकारांनी युरोपीय नीतिशास्त्रांनी उपयुक्ततावादाविषयी जी मते अवलंबिली आहेत त्याचेही समालोचन क्रमप्राप्त म्हणूनच केलेले आहे. ते करताना उपयुक्ततावादातच जे अनेक पोटभेद आहेत त्याच्यातील दोषाविष्करण करून गीतेमध्ये प्रतिपादित असलेल्या कर्मयोगाच्या तत्त्वाचा, उपपत्तीचा नि व्यवस्थितीचा ऊहापोहही त्यास करणे अवश्य झाले. परंतु केवळ तुलनेचे कार्यच त्यास करावयाचे असल्याने उपयुक्ततावादातील दोषच तेवढे निवडून ते गीतेतील तत्त्वज्ञानात निरस्त केलेले आहेत. हे दाखविण्याचे त्याचे कार्य रहस्यकार करीत असता सामान्य वाचकांचा असा समज होण्याचा संभव आहे की, रहस्यकारांनी संक्षेपाने उल्लेखिलेले दोष हे उपयुक्ततावादातील काही पक्षाच्या विचारपद्धतीचे दोष नसून ते त्या उपयुक्तता तत्त्वाचेच अपरिहार्य व्यंग आहे. परंतु वास्तविक स्थिती तशी नाही आणि उपयुक्ततावादाचे सर्वसामान्य महत्त्व हे विवेचनात्मक परीक्षण चालले असताना आणि त्यातील स्फुट दोषाविष्करण करीत असताही रहस्यकार जाणून होते. परंतु त्याचे मुख्य कार्य उपयुक्ततावादाची सर्वतोपरी छाननी करण्याचे नसून त्यातील काही व्यंगे प्रामुख्याने उल्लेखून त्याच्या कर्मयोगाच्या ब्रह्मात्मैक्य उपपत्तीने निरास कसा करता येतो ते दाखविण्याचा असल्याने त्यांनी साहजिकच उपयुक्ततावादाच्या सर्वसामान्य थोरवीची चर्चा प्रामुख्याने केलेली नाही. तथापि तदर्थक उल्लेख हे त्यांच्या लेखणीतून बऱ्याच ठिकाणी प्रत्यक्षपणे नि अनेक ठिकाणी अप्रत्यक्षपणे उतरलेले आहेत. उदाहरणार्थ,

रहस्याच्या ८८व्या पानात (प्रथम आवृत्ति) ते म्हणतात: “पुष्कळांचे पुष्कळ हित” हे तत्त्व अगदीच निरूपयोगी आहे असे आमचे म्हणणे नाही. “केवळ बाह्य गोष्टींचा विचार कर्तव्य असता यापेक्षा दुसरे उत्कृष्ट तत्त्वच मिळावयाचे नाही. परंतु केवळ याच तत्त्वावर अवलंबून राहता येत नाही.”

उपयुक्ततावाद म्हणजे ते वर्तन नैतिक होय की ज्यायोगे शक्य तितक्या अधिक मनुष्यांचे शक्य तितके अधिक हित साधले जाते. या मताचा वास्तविक पाहता रहस्यकारांनी प्रतिपादिलेल्या गीतेतील आत्मैक्य प्रतीतीने अंगी बाणलेल्या आणि सर्वभूतहितरत असणाऱ्या साम्यबुद्धीच्या किंवा शुद्धबुद्धीच्या नितीतत्वाशी काही विरोध नाही. हे उपयुक्ततावादाचे किंवा थोडक्यात हितवादाचे तत्त्व पाश्चात्यांनी प्रथम शोधले आहे असे नसून ते महाभारताच्या अनेक श्लोकातून ग्रंथिलेले वा सूचित केलेले आहे. आम्हांस तर असे वाटते की, अगदी पहिला नि प्रख्यात उपयुक्ततावादी जर कोणी असेल तर तो पार्थसारथी भगवान श्रीकृष्ण होय. रहस्यकारांनी उपसंहारात गीतेमध्ये प्रतिपादित असलेल्या आत्मौपम्यभावाने सर्वभूतहितरत असणाऱ्या शुद्धबुद्धी स्थितप्रज्ञाच्या ज्या वर्तनास नीतीचा पाया म्हणून, नीतीचे मापन म्हणून, नीति शास्त्राचा आधार म्हणून निर्दिष्ट केलेले आहे त्या वर्तनाचा उपयुक्ततावादाशी कसा विरोध येत नाही इतकेच नव्हे तर ते एकमेकांचे कसे पूरकच आहेत हे खालील अत्यंत संक्षिप्तपणे केवळ सूचित केलेल्या प्रमेयावरूनहि स्पष्ट होईल.

सुखवाद म्हणजे काय?

प्रथमतः सुखवाद किंवा हितवाद म्हणजे पुष्कळ वैषयिक सुखच होय असे नाही. उलट या जगामध्ये वा परलोकावर विश्वास असणाऱ्यांच्या विश्वासाप्रमाणे परलोकातही शक्य तितके असणारे, लभ्य तितके होणारे सुख म्हणजे आत्यंतिक सुख होय. वैषयिक सुखाहून अध्यात्मिक सुख पुष्कळ अंशी चिरकालीन, अपरतंत्र आणि उत्कृष्ट असल्याने उपयुक्ततावादाप्रमाणेही तेच उपार्जनीय आणि नैतिक ठरते. सुख शब्दाचा अध्यात्मिक सुख या अर्थी प्रत्यक्ष गीतेतही उल्लेख केलेला आहे. “सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रिय,” “सुखमत्यंतमश्नुते” सुख शब्दाच्या ठिकाणी हित शब्द घातला म्हणजे वादच उरत नाही. नीतीची पराकाष्ठा सर्व भूतहितरतत्व आहे हेच गीतेचे रहस्यकारांनी नीतिसर्वस्व ठरविलेले आहे आणि उपयुक्ततावादाचा हाच सिद्धांत आहे की, ज्यायोगे फार अधिकात अधिकाचे सुख वा हित साधले जाईल ते कर्म विहित होय.

त्यातही सर्वभूतहितरतत्व या शब्दातील सर्वभूत या पदाचा अर्थ आपण करू लागलो तर आपणास अंती उपयुक्ततावाद्यांच्या परिभाषेचाच आश्रय करावा लागतो. कारण सर्वत्र एकच अविच्छिन्न आणि अविच्छेद्य असे सधन ब्रह्माच भरलेले आहे; हे जरी सत्य असले आणि ही उपयुक्ततावादाशी साम्यबुद्धीच्या मताशी, ती आहे त्याहून अधिक विरोधी होऊच शकत नाही. तथापि एकदा ब्रह्मसृष्टीतून मायासृष्टीत पाय टाकला

की तेथे भेदाभेद उत्पन्न होतो आणि म्हणूनच नीती-अनीतीचा प्रश्न उद्भवतो. ब्रह्मासृष्टीत माझा आत्मा तोच दुसऱ्याचा हे वाक्यदेखील अर्थपूर्ण ठरणारे आहे- ‘तेथे हे काहीच न लगे! पण आत्मैक्यबुद्धीने का होईना पण एकदा साम्याच्या आकाशातून आपण वैषम्याच्या स्थिर पण जड भूमीवर उतरलो म्हणजे तेथे सर्वभूतहितरतत्व याचा अर्थ अक्षरशः सर्व भूतांचे हित असा घेणे अशक्य होते.

नैतिक घोटाळे

माझ्या आत्म्यास जे अनुकूल तेच मी दुसऱ्याच्या आत्म्यास अनुकूल आहे असे समजून चालू लागलो तर चालणे हे जितके शक्य तितकेच न चालणेही अशक्यच होऊन जाते. जगणे हे अनीतीचे तितकेच मरणे हेही अनीतीचे होते. कारण चालावे, जगावे तर “पक्षमणोऽपि निपातेन येषां स्थात् स्क्ंध पर्ययः” असे सूक्ष्म हजारो जीव माझ्याच आत्म्याप्रमाणे ज्यांना जगावेसे वाटते ते मारले जातात. न जगावे तर, न चालले तर, माझा आत्मा दुःख पावतो. आत्महत्या घडते आणि पुनः चालता चालता मारले जातात त्याहून बसल्या बसल्या काही कमी जीव मारले जातात असेही नाही! बरे, सर्वभूत ह्या शब्दाचा अर्थ सूक्ष्म भूते सोडून दृश्य भूते असा घेतला तरी निर्वाह तरी होत नाही. कारण व्याघ्र एखाद्या आश्रमातील सवत्स गाईवर तुटून पडताच स्थितप्रज्ञ ऋषिदेखील व्याघ्रापासून गाय सोडविण्यासाठी व्याघ्रास ठार मारणे नीती समजत. आता आत्मौपम्य दृष्टीने गाय न मरू देणे हे नीतीयुक्त आहेच आहे. पण व्याघ्राचे भक्ष्य हिसडून त्याची क्षुधापीडिता वाढविणे किंबहुना त्याचा प्राणही घेणे हे केवळ आत्मौपम्य दृष्टीने अनीतीचेच ठरणार.

महाभारतात आलेल्या दरोडेखोरांच्या दृष्टान्तांतही केवळ आत्मौपम्यबुद्धी वा सर्वभूतहित या तत्त्वाने निभाव लागला नाही. दरोडेखोरास मारले काय किंवा वाघास मारले काय, ते सर्वभूतहिताच्या विरुद्ध आहे. कारण वाघ नि दरोडेखोर हे मेल्याने आणि ती तरी भूतेच असल्याने ते कर्म अनीतीचे होईल. **बरे, वाघ आणि दरोडेखोर हे न मारल्याने गाय नि साव हे मारले जाऊन पुनः सर्व भूतांचे हित साधत नाही ते नाहीच. तथापि सावासाठी दरोडेखोरास नि गाईसाठी व्याघ्रास मारा म्हणून स्थितप्रज्ञ सांगताच ते त्याने सांगणे सर्वभूतहित या भाषेपेक्षा उपयुक्ततावाद्यांच्या परिभाषेचा आश्रय केल्यानेच समर्थनीय ठरते.** दरोडेखोर मारला पाहिजे, कारण त्या एकाच्या शासनाने समाजाचे म्हणजे अधिकतम जनाते हित साधते. **व्याघ्र मारून गाय सोडवली पाहिजे.** कारण मनुष्यास व्याघ्राहून गाय उपयोगी असते. **तेव्हा सर्व भूतांचे हित साधणे सर्वस्वी अशक्य असून मनुष्यास व्यावहारिक शक्यतेचा एकच मार्ग मोकळा आहे आणि तो म्हणजे मनुष्यजातीस अधिकांचे अधिक कल्याण, शक्य तितक्या पुष्कळांचे शक्य तितके पुष्कळ सुख, साधणे हाच होय.** ‘सर्वभूतहिते रतः ही पदे अर्थवादात्मक असून त्याचा मुखार्थ बहुमनुष्यहिते रतः’

असाच होतो. म्हणूनच कृष्णाने कंस मारला आणि रहस्यकारांनी भगवंतानी अर्जुनास रणात तू का लढ म्हणून जो उपदेश केला म्हणून ग्रंथिला आहे. त्यातही दुर्योधनाला तो अन्यायी आहे म्हणून तू मार असेच म्हणजे मनुष्यजातीच्या हितास अडथळा होत आहे तर, एकाच्या असुखाने, वधाने जर सहस्रावधी लोकांचे कल्याण होत आहे तर तू त्याला मारणेच युक्त आहे असे म्हटले आहे. परंतु ते तारतम्य आत्मौपम्यबुद्धीहून वा सर्वभूतहितेच्छेहून उपयुक्ततावाद्यांच्या परिभाषेनेच अधिक सुस्पष्ट आणि सुव्याख्यात केले जाते.

उपयुक्ततावादाची उपयुक्तता

इतकेच नव्हे तर शुद्धबुद्धी वा साम्यबुद्धी संपादन करणे हे जरी रहस्यकारांनी मनुष्याचे प्रथम कर्तव्य आणि नीतीचे मूल म्हणून सांगितले आहे तरी वारंवार हे मान्य केले आहे की, कोणाच्याही शुद्धबुद्धीची परीक्षा त्याच्या बाह्य आचरणावरूनच केली पाहिजे. परंतु बाह्य आचरणावरून म्हणजेच त्याचे आचरण सात्त्विक, राजस, तामस इत्यादी कर्म-दान-तप-क्रियेचे जे वर्गीकरण पुढे गीतेत केलेले आहे त्याच्या अनुरोधाने सत्त्वगुणविशिष्ट आहे की नाही, हे पाहूनच करावयाचे ना? आता हेही रहस्यकारांनी स्पष्टच सांगितले आहे की जगताचे धारण-पोषण ज्या गुणांनी होते ते ते गुण उत्कर्षापकर्षप्रमाणाने सात्त्विकादी वर्गात ग्रंथित केले आहेत. आता जगताचे धारण ह्याचा अर्थ सर्व भूतहिताच्या अर्थाप्रमाणेच आणि मागे सांगितलेल्या तद्विषयक कारणासाठीच मनुष्याचे धारण असा करावा लागतो, इतकेच नव्हे, तर अंती अधिकात अधिक मनुष्याचे साध्य तितके अधिक धारण पोषण नि कल्याण असाच करावा लागतो. तेव्हा अर्थातच कोणाची बुद्धि शुद्ध झाली आहे हे ठरविण्यास उपयुक्ततावादाविणे दुसरा मार्गच नसल्याने नीतिनिर्णयात या हितवादाच्या, पुष्कळाचे पुष्कळ सुख, या निकषाची कसोटीच निर्णायक ठरते. नीतिनियमांची नि पुष्कळाचे पुष्कळ हित साधण्याची ही जी प्रवृत्ती मनुष्याच्या स्वभावात उत्पन्न झाली आहे: तिची उपपत्ति भौतिकवाद्याप्रमाणे मानली किंवा अध्यात्मिक पंथाच्या ब्रह्मात्मैक्य बुद्धीने लावली तरी दोन कर्मात एक कर्म ग्राह्य का हे ठरविण्याला नीतिशास्त्रांत उपयुक्ततावादाचाच आश्रय करावा लागतो. प्रत्यक्ष श्रीकृष्णाप्रमाणे जे शुद्धबुद्धी नि स्थितप्रज्ञ आहेत त्यांनी देखील जेव्हा जेव्हा दोन धर्मातून एक कर्म न्यायतर का याचे विवेचन केले तेव्हा तेव्हा स्पष्टपणे “लोकसंग्रहमेवापी संपश्यन् कर्तुमर्हतुं” किंवा कर्णपर्वात म्हटल्याप्रमाणे “धारणाद्धर्ममित्याहुर्धर्मो धारयति प्रज्ञाः” असेच प्रतिपादन केले आहे.

शुद्धबुद्धीची कसोटी

कोणते कर्म पुष्कळाचे हित साधील हे ठरविणे जरी समयविशेषी कठीण जाते आणि तसे हित मोजण्यास जरी तपमापनाप्रमाणे एखादे यंत्र निघाले नसले तथापि

कोणाची शुद्धबुद्धी आहे हे ठरविण्यासही तसे यंत्र निघालेले नाही. श्रीकृष्णाला स्वार्थी नि अशुद्धबुद्धी म्हणणारे शिशुपाल नि बुद्धाला दांभिक सुखलोलुप म्हणणारे देवदत्त जर निघू शकतात तर तेथे इतरांचा काय पाड? इतकेच नव्हे तर कोणाची शुद्धबुद्धी आहे हे मापन करण्यास कमी अधिक प्रमाणाने समर्थ असे कोणते साधन असेल तर ते त्याचे बाह्य वर्तन, त्याचा व्यवहार जगहितार्थ, भूतहितार्थ म्हणजेच शक्य तितक्या मनुष्याच्या वा मनुष्यजातीच्या शक्य तितक्या हितास अनुकूल आहे की नाही ही उपयुक्ततावादाची कसोटी लावून पाहणे हेच होय. रहस्यकाराच्याच शब्दाच सांगावयाचे म्हणजे बाह्यत व्यवहाराचा विचार नैतिक दृष्टीने जर कर्तव्य झाला तर या उपयुक्ततावादाहून दुसरे उत्कृष्ट तत्त्वच मिळावयाचे नाही.

आणि बाह्य व्यवहाराशीच आमचा संबंध असून आम्हांस कर्माच्या मागे असणाऱ्या वासनेशी वा बुद्धीशी काहीच कर्तव्य नाही असे सर्वच उपयुक्ततावादी म्हणत नाहीत. इतकेच नव्हे, पण कर्माच्या मागे असणारी बुद्धी मी हे कर्म मनुष्यजातीचे शक्य तितकेच अधिक हित संपादनार्थ करीन-करावे-करीत आहे, अशी असणे हेच कर्माच्या नीतिमतेची अत्यंत प्रबलदर्शक आहे हेही मानण्यास त्यांचा काही प्रत्यवाय असण्याचे कारण नाही. त्याचप्रमाणे ही परार्थसाधक प्रवृत्ती ‘ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या’ या अद्वैत सिद्धांताने प्रतिपन्न होणाऱ्या आत्मैक्य बुद्धीने उत्पन्न झालेली आहे असेही मानण्यास त्याची काही हरकत नाही किंवा ईश्वरानेच बुद्धी अशीच उत्पन्न केली आहे यापलीकडे काही सांगता येत नाही. अद्वैत सिद्धान्तात अनुमति होण्याच्या उपपत्तीसही त्याची आडकाठी नाही. ब्रह्मसृष्टीचा विचार करून जगदुत्पत्ती, जगद्धेतु नि मानुषकर्तव्य याविषयी सात्त्विक सूक्ष्म नि शुद्ध बुद्धीने शक्य तितका विचार करून कोणताही सिद्धांत केला तरी एकदा व्यवहारात उतरले की कर्माकर्मातील तारतम्य ओळखण्यासाठी नीतिशास्त्रविशारदांची जी सूत्रात्मक नावे सांगितली आहेत तीत सर्वांत पुष्कळांचे पुष्कळ हित हे सुखवादाचे वा हितवादाचे तत्त्व अनुस्यूत झालेले असल्याने शुद्धबुद्धी आणि स्थितप्रज्ञता प्राप्त झालेल्या महापुरुषासही किंकम किमर्मेति’ असा प्रश्न येताच केवळ आत्मैक्याच्या किंवा साम्यबुद्धीच्या कसोटीचा आश्रय पुरेसा न पडून त्यास हेच लोकहित लोक संग्रह, दुष्टबुद्धिविनाश म्हणजे पुष्कळाचे पुष्कळ सुख या तत्त्वाचीच कसोटी लावावी लागेल.

(५:३४८)

३. अज्ञेयाचे रुद्धद्वार

(जाति : भूपतिवैभव)
(चाल : भूपती खरें तें)

ज्या घरापासुनी मार्ग सर्व फुटणारे
येणार घरासी मार्ग त्याचि ते सारे
एकोनि तुझ्या भाटांच्या
गप्पांसि गोड त्या त्यांच्या,
ध्यायासि विसावा माझ्या
जीवासि ये घरीं तुमच्या
ठोठावित थकलों! अजुनि नुघडती बा रे
आंतूनि तुझीं तीं बंद सदोदित दारें ॥१॥

विस्तीर्ण अनंता भूमी
कवणाहि कुणाच्या धामी
ठोठावित बसण्याहूनी
घेईन विसावा लव मी
येईन पुन्हा ना तुझ्या घरा ज्याचीं रे
ही वज्रकठिणशीं बंद सदोदित दारें ॥२॥

ज्या गति कथा राजांच्या
सोनेरि राजवाड्यांच्या
मा पथें पुराणज्ञांच्या
जावया घरा त्या त्यांच्या
चाललों युगांच्या क्रोशशिला गणितां रे
तों पथा-अंतिं घर एक तुझें तें सारें ॥३॥

दुंदुभी नगारे शृंगें
गर्जती ध्वनीचे दंगे

क्रांतीचे वीर रणरंगें
बेभान नाचती नंगे
मी जात मिसळुनी त्यांत त्या पथें जों रे
अंतासि उभें घर तेंचि तुझें सामोरें ॥४॥

कोटूनि आणखी कोठें
चिंता न किमपि करिता ते
ही मिरवणूक जी मातें
नटनटुनि थटुनि ह्या वाटे
ये रिघू तींत तों नाचतानाचता मारे
पथ शिरे स्मशानीं ! ज्यांत तुझें तें घर रे ॥५॥

सोडुनी गलबला सारा
एकान्तपथा मग धरिला
देताति तारका ज्याला
ओसाडशा उजेडाला
चढउतार घेतां उंचनिंच वळणारे
अजि मार्ग तोहि ये त्याचि घरासी परि रे ॥६॥

जरि राजमार्ग जे मोठे
तुझियाचि घराचे ते ते
घर अन्य असेलचि कोठे
ह्या अरुंद आळींतुनि तें
मी म्हणुनि अणूंच्या बोगबोगद्यांतुनि रे
हिंडुनी बघें घर अन्ति तुझें सामोरें ॥७॥

घर दुजें बांधु देईना
आपुलें कुणा उघडीना!
हा यत्न असा चालेना
बसवे न सोडुनी यत्ना
ठोठावित अजि मी म्हणुनि पुनरपी बा रे
तीं तुझ्या घराचीं बंद सदोदित दारें! ॥८॥

(८:१३४) - अंदमान

४. जगन्नाथाचा रथोत्सव

(परिचय : जगन्नाथपुरी या क्षेत्री जगन्नाथाच्या रथाची मिरवणूक प्रतिवर्षी निघत असते. ती मिरवणूक एक उदात्त नि विशाल प्रतीक आहे, अशी कल्पना सुचून तिचें वर्णन या कवितेत केलें आहे. यांत विश्वनियंता जगन्नाथ गतीचे अश्व जुंपलेल्या दिक्षितिजांच्या रथात बसून कालाच्या अतुट उतरणीवरून कुठें जात आहे याबद्दल साश्चर्य प्रश्न केला आहे.)

(जाति : माळीण)

(चाल : हंसतमुख तरुण सारखी)

ऐश्वर्ये भारी । ह्या अशा । ऐश्वर्ये भारी
महाराज, आपुली कथा ना कुठें निघे स्वारी ॥६॥

दिक्षितिजांचा दैदीप्य रथ तुझा सुटता
ह्या कालपथाच्या अतुट उतरणीवरता
नक्षत्रकणांचा उठे धुराळा वरता
युगक्रोश^१ दूरी । मागुती । युगक्रोश दूरी
महाराज, आपुली कथा ना कुठे निघे स्वारी?

- २ -

पुसूं नयेचि परी । पुसतसें । पुसूं नयेचि परी
मिरवणूक ही किमर्थ अथवा कुठे निघे सारी
दुज्या कुण्या द्वारीं । जावया । दुज्या कुण्या द्वारीं
किंवा केवळ मिरवित येई परत निजागारीं
ह्या सूर्यशतांच्या किती मशाली जळती
मधुनीच शतावधि चंद्रज्योति^२ ह्या उडती
सरसरत बाण हे धूमकेतुचे सुटती
कितिदां आणि तरी । हीहि तैं । कितिदां आणि तरी
उठे चमकुनी रात्रि^३ पुरातन तिच्या अंधकारी

। सावरकर 'एक अभिनव दर्शन' । २०४

-३-

जीवाचीच किती । कथा ह्या । जीवाचीच किती
रथासी जगन्नाथ, तुझ्या ह्या ओढूं जे झटती
ज्वालामुखिपंक्ती- । पासुनी । ज्वालामुखिपंक्ती
--मज्जापिंडापर्यंत प्रस्फुटिता जी जगतीं
उंचनिंच पाठीं । पुढति वा । उंचनिंच पाठीं
गति^४ तितुकी तव रथ झटतसे ओढायासाठी
इच्छांत आणि ह्या भूतमात्र वेगांच्या
ओंवून लगामा तुझ्या परम इच्छेच्या^५
त्या अतुट उतरणीवरती हो काळाच्या
खेळत हा अतली^६ । रथोत्सव । खेळत का अतली
महाराज, आपुली कथा ना कुठे निघे स्वारी?

-अंदमान
(८:१३२)

महाराज, आपुली कथा ना कुठे निघे स्वारी?

। चिंतन आणि तत्त्वज्ञान । २०५

परिशिष्ट : १

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

सावरकर-आंबेडकर यांच्या विचारांतील काही साम्य-भेद स्थळे

सावरकर व आंबेडकर हे समकालीन राष्ट्रीय महापुरुष. दोघेही महाराष्ट्रातील, सावरकरांचे मुख्य लक्ष हिंदू हित हे होते, तर आंबेडकरांचे मुख्य लक्ष होते दलित हित. दोघांनीही आपापली शक्ती याच हेतूने पणाला लावली. हिंदूंवर अन्याय होतो असे वाटून व त्यांच्या बाजूने कोणीही उभा ठाकत नाही, हे लक्षात घेऊन सावरकरांनी अत्यंत आग्रहाने हिंदूंचा पक्ष घेतला होता. त्याचप्रमाणे दलितांवरील अन्याय दूर करण्यासाठी व त्यांचे हितरक्षण करण्यासाठी कोणीही उभा ठाकत नाही, हे पाहून आंबेडकरांनी दलितांच्या प्रश्नाला वाहून घेतलेले होते.

अग्रक्रम दिलेली दोघांची कार्यक्षेत्रे वेगळी असली, तरी त्यांच्या सामाजिक व राष्ट्रीय विचारांमध्ये समानता होती. **दोघेही प्रखर बुद्धिवादी, अव्वल समाजक्रांतिकरक व जाज्वल्य राष्ट्रवादी असूनही जनतेसमोरील त्यांच्या प्रतिमा मात्र काही वेगळ्या आहेत.** एवढेच नव्हे तर त्यांचे अनुयायी पूर्णपणे वेगळे बनले. दोघांचा समान अनुयायी सापडणे कठीण झाले. हे दोघे महापुरुष जणू परस्परविरोधी विचारांचे प्रतिनिधी आहेत असे मानले जाऊ लागले. सावरकरांनी हिंदूंचा पक्ष घेतल्याचा व त्यासाठी 'हिंदू', 'हिंदुत्व', 'हिंदू राष्ट्र' हे शब्द वापरण्याचा हा परिणाम होता. या शब्दांचा सावरकरांनी घेतलेला अर्थ कोणता आहे हे अभ्यासण्यास आमची तयारी नाही. त्याचप्रमाणे आंबेडकर किती राष्ट्रवादी होते व ते हिंदूविरोधी होते म्हणजे नेमके कशाच्या विरोधी होते हेही आम्ही अभ्यासीत नाही.

आज हे दोघेही हयात नाहीत. परंतु त्यांनी भरपूर वाङ्मय लिहून ठेवलेले आहे की जे, इच्छा असेल तर, अभ्यासासाठी आपल्याला उपलब्ध आहे. तोही अभ्यास पूर्वग्रहहितदृष्टीने करण्याची आवश्यकता आहे. अशा दृष्टीचीही आपल्याकडे वानवाच आहे. असा अभ्यास केल्यास आपण कोणत्या निष्कर्षांना येऊ त्याचे काही मुद्दे आम्ही येथे उल्लेखित आहेत. त्या दोघांच्या विचारांतील साम्य-भेद स्थळे कोणती आहेत याचे हे एक टिपण आहे. अभ्यासकाला एक दृष्टी देणे एवढाच याचा मर्यादित हेतू आहे. प्रत्येक मुद्द्याचा तपशील सांगणे किंवा त्याचे पुरावे वा आधार देणे येथे शक्य नाही. अभ्यास करताना सावरकर-आंबेडकर यांच्या लेखनात याचे

विपुल आधार वाचकांना मिळू शकतील.

- १) 'धर्मा'च्या संबंधात दोघांची मते जवळपास सारखीच होती, 'समाजाचे धारण करतो तो धर्म' अशी धर्माची व्याख्या घेतली, तर असा 'धर्म' कोणत्याही धर्मग्रंथावर आधारित असू शकत नाही असे त्यांचे म्हणणे होते. धर्मशास्त्र म्हटले की शास्त्राधार आलाच. **शास्त्राधाराला सावरकर एरंडाचे गुन्हाळ म्हणतात. सर्व धर्मग्रंथ हे आजच्याकरिता कालबाह्य झालेले असून त्यांचे स्थान ग्रंथालयाच्या कपाटात आहे असे त्यांचे म्हणणे होते.** 'श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त प्रवृत्ती' नष्ट करण्याची जी ते शिकवण देतात ती याच संदर्भात. त्यांच्या मते धर्मग्रंथ हे केवळ इतिहासग्रंथ म्हणून वाचले पाहिजेत. **डॉ. आंबेडकरांची भूमिकाही अशीच होती. 'श्रुतिस्मृतिधर्माचा विध्वंस करा' या त्यांच्या घोषणेचा अर्थ हाच होता.** थोडक्यात, धर्मग्रंथाधारित धर्म त्यांना मान्य नव्हता. आज काय चांगले, हितकारक, उपयुक्त वा योग्य ते स्वीकारणीय; याच्या उलट ते अस्वीकारणीय अशी दोघांचीही भूमिका होती.
- २) धर्माधारित धर्म नको असला तरी मानवी नीतिमूल्ये शिकविणारा एखादा धर्म असला पाहिजे असे आंबेडकरांना वाटत होते. अर्थात अशा धर्मात फक्त मानवी मूल्ये व तत्संबंधीची तत्वे असावीत असे त्यांचे म्हणणे होते. त्या तत्त्वाचा पाया स्वातंत्र्य, समता व बंधुता हा असेल. यासाठीच त्यांनी बौद्ध धर्माची आवश्यकता प्रतिपादन केली. **मात्र पारंपरिक असलेला बौद्ध धर्म न स्वीकारता मूळ बौद्ध धर्माचा स्वीकार केला.** त्यास त्यांनी बौद्ध धम्म असे म्हटले. तो कोणता आहे हे सांगण्यासाठी त्यांनी 'बुद्ध आणि त्याचा धम्म' हा ग्रंथ लिहिला. थोडक्यात, मानवी मूल्याधारित असलेल्या व शाश्वत नीतिमूल्यांची शिकवण देणाऱ्या धर्माची त्यांना गरज वाटत होती. **सावरकरांना मात्र अशा कोणत्याच धर्माची गरज वाटत नव्हती.** नीतिमूल्यांचा पाया बुद्धी हा आहे, असे त्यांचे मत होते. त्यामुळे नीतिमूल्यांची शिकवण धर्म देऊ शकतो यावर त्यांचा विश्वास नव्हता. **काय चांगले, नैतिक, धर्म्य, पुण्य वगैरे सर्व आपणच आजच्या काळाच्या संदर्भात ठरविले पाहिजे असा त्यांचा आग्रह होता.** यालाच ते उपयुक्ततावाद किंवा विज्ञानधर्म म्हणतात. **हाच आमचा आजचा हिंदू धर्म आहे असेही ते म्हणतात.** याशिवाय 'ठाऊका आम्हाशी धर्म नान्य' असेही सांगायला ते सोडीत नाहीत. म्हणूनच प्रचलित हिंदू धर्माचा, हिंदू संस्कृतीचा, हिंदू नीतिमूल्यांचा व हिंदू जीवनमूल्यांचा त्यांनी जन्मात कधीही पुरस्कार केला नाही. त्यांच्या लेखनात

धर्माचा जो उल्लेख येतो, तो एकतर त्या धर्माची चिकित्सा करण्यासाठी वा त्यावर टीका करण्यासाठी तरी येतो; किंवा त्या धर्मीयांवर होणाऱ्या अन्यायाच्या संदर्भात त्या धर्मीयांना एक होण्याचे आवाहन करण्यासाठी तरी येतो. त्या धर्मातील तत्त्वज्ञान वा शिकवण सांगण्यासाठी वा त्याची प्रशस्ती करण्यासाठी धर्माचा उल्लेख कधीही येत नाही. थोडक्यात, **भारतात हिंदू-मुस्लीम समस्या नसती, तर त्यांनी 'हिंदू' हे नावही उच्चारले नसते किंवा उच्चारले असते तरी त्याचा अर्थ भारतीय असाच असता; 'हिंदुत्ववादी' सावरकर दिसलेच नसते.**

- ३) वैदिक वा सनातन धर्मातील वेदान्ताचा, त्यातील समतेच्या तत्त्वाचा आंबेडकरांच्या मनावर तरुणपणापासून प्रभाव पडलेला होता. विशेष म्हणजे १९३५ नंतरच्या हिंदू धर्मविरोधाच्या काळातही ब्रह्मवादाचा त्यांच्या मनावरील प्रभाव कमी झालेला नव्हता. १९५४ साली लिहिलेल्या 'हिंदू धर्मातील कोडी' या ग्रंथातील २२व्या प्रकरणात त्यांनी म्हटले आहे की, "The theory of Brahma has certain social implications which have a tremendous value as a foundation for Democracy. If all persons are parts of Brahma then all are equal and all must enjoy the same liberty which is what democracy means... There cannot be slightest doubt that no doctrine could furnish a stronger foundation for Democracy than the doctrine of Brahma." (P. 286) **सावरकरांनी मात्र वेदांत, अध्यात्म, आत्मोपम्यभाव, ब्रह्मवाद अशा तत्त्वांचा कधीही गौरव केलेला दिसणार नाही.** या गोष्टी दुःखी मनाला क्षणभर सुखी वा आनंदी करण्यासाठी उपयोगाच्या असल्या, तरी राष्ट्राच्या व समाजाच्या व्यवहारात त्यांस कवडीची पत नाही, असे त्यांचे ठाम मत होते.
- ४) हिंदू समाजातील चातुर्वर्ण्य, जातिसंस्था व तत्समूलक विषमता नष्ट करण्यासाठी दोघांनीही अतिशय परखड विचार मांडलेले आहेत. दोघेही सारखेच चातुर्वर्ण्यउच्चाटक व जात्युच्छेदक होते. 'सप्त स्वदेशी बेड्या' तोडण्याचे सावरकरांचे विचार व कार्य याचाच आविष्कार होता. **या तोडावयाच्या स्वदेशी बेड्यांत एक बेडी बेटीबंदीची होती हे लक्षात घेतले म्हणजे सावरकरांच्या समाजक्रांतीचा आवाका समजून येतो.** दोघांनीही पुरस्कारलेल्या समाजक्रांतीचे स्वरूप सारखेच होते.
- ५) दोघांना अभिप्रेत असणाऱ्या समाजक्रांतीचे स्वरूप सारखेच असले, तरी ती ध्येये प्रत्यक्षात आणण्याच्या त्यांच्या धोरणांत व कार्यपद्धतीत फरक होता. ही समाजसुधारणा सवर्णांना वा उच्चवर्णीयांना पटवून द्यायची व त्यासाठी

त्यांना तयार करायचे काम सावरकरांना करावयाचे होते. थोडक्यात त्यांना आपल्याच वर्णाच्या लोकांविरुद्ध भांडायचे होते. त्यासाठी त्यांना एक धोरण म्हणून काही पथ्ये पाळणे भाग होते. आंबेडकरांच्या कार्याचे स्वरूप काहीसे वेगळे होते. दलितांत आत्मविश्वास निर्माण करून, त्यांच्यावरील अन्यायाची त्यांना जाणीव करून देऊन, त्यांची संघटना बांधून अन्याय करणाऱ्या सवर्णांविरुद्ध त्यांना संघर्ष करणे आवश्यक होते. त्यामुळे त्यांच्या लेखनात व भाषणांत प्रतिपक्षावर कठोर टीका व हल्ले आढळतात. **सावरकरांच्या लेखनात सवर्णाविषयी इतका राग, त्वेष, टीका वा आरोप आढळत नाही. धर्मशास्त्रकारांनी त्या काळात त्यांना योग्य वाटले ते केले; त्यानंतर ते कालबाह्य झाले; पूर्वीच्या अन्नाचे नंतर विष झाले; तरीही आपण तेच धर्मग्रंथ व समाजव्यवस्था मानीत राहिलो; आता आपण ती उलथून टाकूया, असे त्यांचे आवाहन असे.** त्यामुळे त्यांच्या लेखनात धर्मग्रंथ वा धर्मशास्त्रकार यांच्याविषयी संताप वा त्वेष आढळत नाही. त्यांच्यावर कठोर टीका आढळत नाही. **ही भूमिका केवळ हिंदू धर्मापुरतीच नव्हे तर इतर धर्मांबद्दलही त्यांनी घेतलेली आहे.** मुहंमद पैगंबर व कुराण यांविषयीही त्यांनी याच हेतूने अतिशय आदराचे उद्गार काढलेले आहेत. त्यामुळे सावरकरांचे सामाजिक विचार वाचीत असताना ते आंबेडकरांच्या वा महात्मा फुलेंच्या विचारांपेक्षा काहीसे सौम्य वा धर्मशास्त्रांना व शास्त्रकारांना सांभाळून घेणारे वाटतात. हा फरक त्यांच्या विचारांतील नसून ते विचार प्रत्यक्ष आणण्यासाठीच्या धोरणातील आहे हे लक्षात घेतले पाहिजे. हक्कासाठी संघर्ष करण्यासाठी दलितांना उभे करणारे कुणी तरी हवे होते. ते काम आंबेडकरांनी केले. **पण त्याचबरोबर दलितांना त्याचे न्याय्य हक्क देऊन टाका म्हणून सवर्णांना सांगणारेही कोणीतरी पाहिजे होते. ते काम सावरकरांनी केले. या दृष्टीने दोघांचीही कामे परस्परपूरकच होती.**

- ६) 'हिंदू संघटन' हे सावरकरांचे एक ध्येय होते. त्यांनी या ध्येयाचा जीवनभर ध्यास घेतलेला होता. **आंबेडकरांनी १९३० पर्यंत हिंदुसंघटनाचा स्पष्टपणे पुरस्कार केलेला होता. महाड सत्याग्रह प्रसंगी त्यांनी असे उद्गार काढले होते की, ही सभा हिंदू संघटन करण्यासाठी बोलावण्यात आली आहे. हिंदूंनी जे लोक हिंदू संघटन करू इच्छितात ते वस्तुतः हिंदू संघटन करीत नसून ब्राह्मण संघटन करीत आहेत असा त्यांचा आरोप होता. (अर्थात हा आरोप करताना त्यांच्यासमोर टिळक अनुयायी होते, सावरकर नव्हते.) 'हिंदू म्हणून मरणार नाही', या १९३५च्या घोषणेनंतरच्या काळात (१९३६) लिहिलेल्या पुस्तकात ('जातिसंस्थेचे उच्चाटन') त्यांनी**

हिंदू संघटन हे चांगले व राष्ट्रीय कार्य असल्याचे म्हटले आहे. आता हे काम हिंदूंनी करावे, यासाठी त्यांना माझ्या शुभेच्छा आहेत, असेही त्यांनी त्यात म्हटले आहे. १९५१ साली 'हिंदू कोड बिल' लोकसभेत सादर करताना हिंदू संघटनासाठी त्याची आवश्यकता असल्याचे त्यांनी म्हटले होते. तेव्हा, हिंदुसंघटनाच्या आवश्यकतेसंबंधी दोघांचेही एकमत होते. तसे करणे जातीय आहे, संकुचित आहे, अराष्ट्रीय आहे असा आक्षेप आंबेडकरांनी कधीही घेतलेला दिसणार नाही.

- ७) हिंदू संघटन करायचे तर ते धर्माच्या आधारावर कधीही होणार नाही, याबद्दल दोघांचीही निश्चिती होती. सर्व हिंदूंना समानतेने लागू होणारा कोणताही एक धर्म नसल्यामुळे असा आधार घेता न येणे अपरिहार्य होते. सर्व हिंदूंना एकत्र वा एकसंध करायचे म्हणजे त्या सर्वांना समान असणाऱ्या तत्वाचा व त्या सर्वांच्या समान हितसंबंधांचा त्यासाठी आधार घेणे आवश्यक होते. **त्यासाठी चातुर्वर्ण्य, जातिभेद, श्रेष्ठ-कनिष्ठता, अस्पृश्यता, विषमता, परस्परांतील अन्याय नष्ट करणे भाग होते. त्याशिवाय हिंदूंतील अंधश्रद्धा, ग्रंथप्रामाण्य, पोथीनिष्ठा, देवभोळेपणा, घातक प्रथा इ.गोष्टी नाहीशा करणे आवश्यक होते. आंबेडकरांना व सावरकरांना या अर्थाचेच हिंदू संघटन पाहिजे होते. जात्युच्छेदनाचे दुसरे नाव म्हणजे हिंदू संघटन होय, असे आंबेडकरांनी याच अर्थाने म्हटलेले आहे.** हिंदू संघटन म्हणजे हिंदू धर्मीयांना धर्माचे आवाहन करून एक करणे नव्हते. तर त्यांना बुद्धिवाद, विज्ञाननिष्ठा, राष्ट्रवाद यांची शिकवण देऊन त्यांच्यातील जातिभेद व इतर विषमतेच्या गोष्टी नष्ट करून त्यांच्यात समत्वाची, एकत्वाची व बंधुत्वाची भावना निर्माण करणे होते. याच अर्थाने दोघांनीही हिंदुसंघटनाचा पुरस्कार केलेला होता. डॉ.आंबेडकरांच्या लेखनात ही गोष्ट स्पष्टपणे लक्षात येते, पण 'हिंदू', 'हिंदुत्व', 'हिंदुराष्ट्र' या शब्दांच्या सतत वापरामुळे सावरकरांनीही याच हिंदुसंघटनाचा पुरस्कार केलेला होता, हे समजून घ्यायला थोडासा वेळ लागतो.

- ८) हिंदू-मुस्लीम प्रश्नासंबंधात त्यांची मते जवळपास सारखीच होती. ब्रिटिशांनी या दोन समाजांत भांडणे लावून देऊन राज्य केले, हा 'Divide and Rule' चा सिद्धान्त खोटा असल्याचे दोघांचेही म्हणणे होते. ही भांडणे इंग्रजपूर्व काळापासून आहेत व त्यानंतरही राहणारी आहेत असे त्यांचे प्रतिपादन होते. **या भांडणाची बीजे धर्मशास्त्रात, इतिहासात तसेच तत्कालीन राजकारणात आहेत व याचा ब्रिटिशांनी उपयोग करून घेतला** असे त्यांचे म्हणणे होते. आंबेडकरांचे तर म्हणणे असे होते की, ही भांडणे शतकानुशतके राहणारी आहेत व हिंदू-मुस्लीम ऐक्य हे केवळ

मृगजळ ठरणार आहे. सावरकरांच्या मते हिंदू संघटन झाल्यास हिंदू-मुस्लीम ऐक्य होऊन जाईल. आज हिंदू संघटित नाहीत म्हणून त्याचा फायदा घेण्याचा मुस्लीम नेते प्रयत्न करतात, पण ते संघटित झाल्यावर हिंदूंनी ऐक्य करण्याची त्यांनाही आवश्यकता वाटेल व मग ऐक्य होऊन जाईल. हिंदू संघटनाबरोबर यासाठी दोन्हीही समाजांत बुद्धिवादाचा व विज्ञाननिष्ठेचा प्रसार, स्वतंत्र भारतात धर्मनिरपेक्ष लोकशाहीची प्रस्थापना, धार्मिक अल्पसंख्याकांना धर्माचा विचार न करता बहुसंख्याकांप्रमाणेच समान हक्क व स्वातंत्र्य या गोष्टींचाही सावरकरांनी यासाठी पुरस्कार केलेला होता.

९) **मुस्लीम प्रश्नाची दोघांनी केलेली मीमांसा सारखीच होती. दार-उल-इस्लाम, दार-उल-हरब, हिजरत, जिहाद, पॅनइस्लामिझम, भौगोलिक राष्ट्रवादाला विरोध या आधारे चालत आलेले मुस्लिमांचे जागतिक व भारतातील राजकारण, खिलाफत चळवळ, पाकिस्तानच्या मागणीचा धार्मिक पाया इत्यादी संबंधांतील दोघांचीही चिकित्सा सारखीच होती.**

१०) भारताच्या फाळणीसंबंधात दोघांची भूमिका मात्र पूर्णपणे भिन्न होती. **फाळणीस सावरकरांचा विरोध होता तर आंबेडकरांचा पाठिंबा होता.** मुस्लिमांची मागणी त्यांच्या धर्मसिद्धांतानुसार बरोबर आहे; ते स्वतः स्वतंत्र राष्ट्र म्हणून भारतात राहतात हेही वास्तव आहे; त्यांनी स्वतंत्र राज्याची मागणी केलेली आहे- तेव्हा ते त्यांना देऊन टाकणे योग्य व सर्वांच्याच हिताचे ठरणार आहे असे त्यांचे म्हणणे होते. हिंदू व मुसलमान दोघांच्याही दृष्टीने फाळणी करणे किती योग्य व सर्वांच्या हिताचे आहे हे पटवून सांगण्यासाठी त्यांनी पाचशे पृष्ठांचा स्वतंत्र ग्रंथ लिहिलेला होता. **त्यांच्या मते पाकिस्तान गाडणे सोपे आहे, पण अखंड भारतातील पाकिस्तानचे भूत गाडणे अतिशय अवघड आहे.** राष्ट्रीय, सामाजिक, आर्थिक, संरक्षणविषयक सर्वच दृष्टींनी फाळणी सर्वांच्या हिताची असल्याने त्यांनी दाखवून दिले आहे. दलितांच्या हिताच्या दृष्टीनेही अखंड भारत हानीकारक असल्याचे त्यांचे म्हणणे होते. अखंड भारतात मुस्लिमांच्या संघटना आपली ताकद वाढवत राहतील. त्यास 'उत्तर' म्हणून हिंदूंच्या संघटनाही वाढतील. परिणामतः अखंड भारतात धार्मिक संघर्षाला रान मिळेल. मूलतत्त्ववाद वाढेल. त्यात दलितांच्या कल्याणाकडे लक्ष देण्यास कोणासही वेळ असणार नाही. **मुसलमान स्वतंत्र राष्ट्र आहेत हे सावरकरांना एक वस्तुस्थिती म्हणून मान्यच होते. पण त्या राष्ट्रासाठी स्वतंत्र राज्य देण्यास ते तयार नव्हते.** आंबेडकरांच्या दृष्टीने ही विसंगती होती व

यासंबंधात त्यांनी सावरकरांवर टीकाही केलेली आहे सावरकरांच्या मते मुसलमान व हिंदू यांनी आपापली स्वतंत्र राष्ट्राची भूमिका सोडून देऊन धर्मनिरपेक्ष राज्यव्यवस्थेखाली एक भारतीय राष्ट्र म्हणूनच राहिले पाहिजे. मुसलमानांना एकराष्ट्रीयत्वासाठी – भारतीयत्वासाठी – तयार करण्यासाठी सावरकरांनी हिंदूंना हिंदुत्वाचा आग्रह धरण्यास सांगितले होते. **भारतीयत्वासाठी हिंदुत्व, धर्मनिरपेक्षतेसाठी हिंदुत्व, जोपर्यंत मुसलमान स्वतःच्या वेगळ्या राष्ट्राची भूमिका सोडीत नाहीत, तोवर हिंदू राष्ट्र अशी सावरकरांची भूमिका होती.** खोलवर विचार करता हे लक्षात येईल की, आंबेडकरांची भूमिका अधिक वास्तववादी होती तर सावरकरांची भावनेवर आधारलेली होती.

११) १८५७ च्या उठावाच्या वेळी हिंदू-मुस्लीम ऐक्य झालेले होते व तो उठाव म्हणजे स्वातंत्र्यसमर होते, असे सावरकरांचे म्हणणे होते. वयाच्या २५व्या वर्षी या विषयावर त्यांनी ग्रंथही लिहिलेला आहे. आंबेडकरांच्या मते हे स्वातंत्र्यसमर नसून गेलेले मुस्लीम साम्राज्य पुन्हा प्रस्थापित करण्यासाठी मुस्लिमांनी केलेला हा जिहाद होता. आज अधिक खोलवर व वस्तुनिष्ठपणे या उठावाचा अभ्यास केल्यास आंबेडकरांचा निष्कर्ष बरोबर असल्याचे लक्षात येईल. सावरकरांचा वरील निष्कर्ष असलेला ग्रंथ हा अगदी तरुण वयात लिहिलेला होता व त्या वेळेस त्यांनी या संबंधीच्या सर्व अंगांचा अभ्यास केलेला नव्हता. आंबेडकरांनी मात्र सखोल अभ्यासांती आपला निष्कर्ष मांडलेला होता. त्यांचा निष्कर्ष नंतरच्या काळात सावरकरांना मान्य झालेला असणार, मात्र तसे त्यांनी स्पष्टपणे बोलून दाखविलेले नाही.

१२) १९४२ च्या 'छोडो भारत आंदोलन'ला दोघांनीही विरोध केलेला होता. 'छोडो भारत हा तोडो भारत' आहे, अशी सावरकरांची भूमिका होती. आंबेडकरांची भूमिका अशी होती की, ब्रिटिशांना हाकलून देण्यासाठी कोणताही लढा देण्याची वा आंदोलन करण्याची गरज नाही. ब्रिटिश हे स्वातंत्र्य देण्यास तयार आहेत, मात्र ते कशा प्रकारे घ्यावे यासंबंधी भारतीयांचे एकमत होत नाही. ते कोणाकडे देऊन जावे, हा ब्रिटिशांसमोरचा प्रश्न होता. मुख्य वाद, स्वातंत्र्य हे फाळणी करून घ्यावे का अखंड भारत ठेवून घ्यावे हा होता. याबद्दलही प्रमुख पक्षांत एकमत होत नव्हते. फाळणी करून स्वातंत्र्य घ्यावे, अशी भूमिका मांडणारा ग्रंथ आंबेडकरांनी प्रत्यक्ष स्वातंत्र्य मिळण्याच्या ७ वर्षे व 'छोडो भारत' आंदोलनाच्या दोन वर्षे अगोदर लिहिलेला होता. आंबेडकरांच्या दृष्टीने वाटाघाटीने तोडगा न काढता आंदोलनाच्या जोरावर ब्रिटिशांना हाकलून देणारे हे आंदोलन म्हणजे देशातील अराजकाला आमंत्रण देणे होते. ब्रिटिशांशी संघर्ष करणे

तेवढे महत्वाचे व कठीण नव्हते की जेवढे पाकिस्तानची मागणी करणाऱ्या मुस्लिमांविरुद्ध होते. आंबेडकर आकडेवारीने दाखवून देतात की भारतीय सैन्यात ५० टक्के मुसलमान आहेत व त्यातील बहुसंख्य पाकिस्तानच्या भागातील आहेत. असे असताना खरा संघर्ष ब्रिटिशांविरुद्ध झालाच नसता, अंतर्गतच झाला असता. जर 'छोडो भारत'चे आवाहन ऐकून ब्रिटिश गुपचूप निघून गेले असते तर भारताचे काय झाले असते? भारताचे हजारो तुकडे पडले असते. ६०० संस्थाने तर स्वतंत्र झाली असतीच, पण त्याशिवाय उरलेल्या ७५ टक्के ब्रिटिश प्रांतातही असंख्य स्वतंत्र राष्ट्रे निर्माण झाली असती. सारा भारत रक्ताने न्हाऊन निघाला असता. सर्व पक्षांत समझोता होऊन, एकत्र सैन्य असतानाही, फाळणी झाल्यानंतर १० लाख लोक मृत्युमुखी पडले व एक कोटी विस्थापित झाले हे लक्षात घेतले म्हणजे भारतातील कायद्याचे राज्यच संपले असते, तर भारताचे किती वाटोळे झाले असते याची कल्पना करता येईल. **म्हणून आंबेडकरांनी या आंदोलनाला विरोध केला. हे आंदोलन म्हणजे गांधीजींचा पागलपणा होय, बौद्धिक दिवाळखोरी होय, देशद्रोह होय, शत्रूची खेळी खेळणे होय, देशाची अपरिमित हानी करणे होय अशा भाषेत त्यांनी या आंदोलनावर टीका केलेली होती.** देशाच्या हितासाठी हे आंदोलन चिरडून टाकण्याचे देशवासीयांना त्यांनी आवाहन केलेले होते. आंबेडकरांची ही भूमिका आजही समजून घेण्याच्या कोणी तयारीत नाही. या आंदोलनाचा वस्तुनिष्ठ अभ्यास आजही केला जात नाही, ही दुर्दैवाची गोष्ट आहे. सावरकर व आंबेडकर दोघांचाही या आंदोलनास विरोध असला तरी सावरकरांचे कारण भावनिक स्वरूपाचे होते तर आंबेडकरांचे कारण कठोर वास्तवावर आधारलेले होते.

- १३) गांधी-विरोध हा दोघांच्याही विचाराचा समान मुद्दा होता. गांधीजी दलितानांच्या विरोधी आहेत म्हणून आंबेडकर तर हिंदूविरोधी आहेत म्हणून सावरकर गांधीजींना विरोध करित होते. शिवाय गांधीजींचे अहिंसेचे तत्त्वज्ञान, मुस्लिमविषयक धोरण, त्यांच्यातील धार्मिक सनातनीपणा इ. संबंधातही दोघांच्या विरोधात समानता होती.
- १४) डॉ. आंबेडकरांचा धर्मांतराचा निर्णय सावरकरांना आवडला नाही. १९३६ साली असे वातावरण होते की, आंबेडकर इस्लामचा स्वीकार करणार आहेत. या बातम्यांच्या संदर्भात सावरकरांनी त्या वेळेस लिहिले होते की, असे धर्मांतर म्हणजे धर्मद्रोह होय, राष्ट्रद्रोह होय. स्वतः आंबेडकरांनीही गांधीजींना आश्वासन दिलेले होते की, मी अशा कोणत्याही धर्माचा स्वीकार करणार नाही की जो माझ्या अनुयायांना अराष्ट्रीय बनवील. तथापि १९५६

मध्ये जेव्हा आंबेडकरांनी बौद्ध धर्माचा स्वीकार करण्याचा निर्णय घेतला तेव्हा त्या वेळेसही सावरकरांनी आपली नाराजी व्यक्त केली. पण ही धर्मांतराची उडी हिंदुत्वाच्या कुंपणाच्या आतच पडली असे सांगून समाधान व्यक्त केले. वैदिक धर्मातून बौद्ध धर्मात जाणे हे त्यांच्या दृष्टीने धर्मांतरच नव्हते. परंतु त्यांची नाराजी यासाठी होती की यामुळे हिंदूमध्येच आरोप-प्रत्यारोप सुरू होतील, फूट पडेल व ते हिंदू संघटनाला घातक ठरेल. असे असले तरी त्या काळात लिहिलेल्या काही लेखांत त्यांनी डॉ. आंबेडकरांसंबंधात काही अनुचित विधाने केलेली होती. ती त्यांनी करायला नको होती. नेमक्या याच विधानांचा व त्यांतील शब्दांचा आधार घेऊन आंबेडकरांचे अनुयायी सावरकरांविरुद्ध बोलत असतात. **सावरकरांनी जन्मभर जात्युच्छेदनाविषयी कोणते विचार मांडले हे पाहायला ते तयार नसतात.**

- १५) देशाच्या संरक्षणाविषयी या दोन राष्ट्रपुरुषांनी जेवढा विचार व चिंतन केलेले होते तेवढे इतर कोणीही केलेले दिसणार नाही. देशाचे सैन्य पुरेसे व सक्षम हवे यावर दोघांचाही अतिशय भर होता.
- १६) दोघेही अतिशय लोकशाहीवादी होते. आंबेडकरांचे लोकशाही प्रेम तर निर्विवाद व सुप्रसिद्धच आहे. सावरकरांनी स्वातंत्र्यपूर्व काळामध्ये हिंदू महासभेच्या व्यासपीठावरूनही लोकशाहीचा पुरस्कार केलेला होता. 'दरडोई एकमत' या नावाने त्यांनी हे विचार मांडलेले होते. धार्मिक अल्पसंख्याकांना लोकसंख्येच्या प्रमाणात लोकप्रतिनिधीसाठीच्या राखीव जागा देण्यासही त्यांची तयारी होती.
- १७) सेक्युलॅरिझम' हा दोघांच्याही विचाराचा गाभा होता. नागरिकांना धर्मस्वातंत्र्य असावे याबद्दल त्यांचे एकमत होते. या ठिकाणी धर्माचा अर्थ 'रिलिजन' असाच दोघांनीही घेतलेला होता. म्हणजे एखादी पारलौकिक वा आध्यात्मिक विचारसरणी वा श्रद्धा म्हणजे धर्म हे त्यांना अभिप्रेत होते. **इहलोकीचे मनुष्याचे सर्व व्यवहार, राज्याचा कारभार, सामाजिक नीतीनियम, कायदे, नियम इ. गोष्टी धर्माचा भाग नसून ह्या गोष्टी राज्याच्या अधिकार क्षेत्रातील विषय होत, असे दोघांचेही म्हणणे होते. धर्मस्वातंत्र्य हे फक्त पारलौकिक व आध्यात्मिक विषयासंबंधातच असू शकते, इहलौकिक विषयासंबंधात नाही अशी त्यांची भूमिका होती. हीच भूमिका घटनेच्या कलम २५ मध्ये आलेली आहे.**
- १८) अर्थकारण व शिक्षण यासंबंधात आंबेडकरांनी सखोल अभ्यास व चिंतन करून विचार मांडलेले आहेत. ते स्वतः अर्थशास्त्रज्ञ होते. सावरकरांच्या लेखनात मात्र याविषयीचे विचार फारसे आढळत नाहीत. आर्थिक समता

कशी आणावी याचा वस्तुपाठ रशिया देत आहे, असे म्हणून त्यांनी रशियाच्या मार्क्सवादी वाटचालीचा गौरव केलेला आहे. तथापि त्यांनी साम्यवादी वा समाजवादी विचारांचा स्पष्टपणे पुरस्कार केलेला दिसत नाही. राष्ट्रहिताच्या दृष्टीने जे आर्थिक धोरण योग्य ते स्वीकारण्याचे त्यांचे धोरण होते.

१९) महाड येथील 'मनुस्मृती दहना'च्या कार्यक्रमानंतर आंबेडकरांना रत्नागिरीला बोलाविण्याचे व त्यांचे विठ्ठल मंदिरात भाषण ठेवण्याचे निमंत्रण सावरकरांनी दिलेले होते. पण वेळेअभावी आंबेडकर या कार्यक्रमास जाऊ शकले नाहीत. सावरकरांवर आंबेडकरांनी १९५६ पर्यंत केव्हाही टीका केल्याचा पुरावा नाही. १९५६ साली मात्र बौद्ध धर्मांतरासंबंधातील सावरकरांच्या प्रतिक्रियेसंबंधात त्यांनी कडवट टीका केलेली होती. हे दोन नेते एकत्र आले असते तर देशाचा इतिहास बदलला असता काय, हा आता 'जर-तर'चा प्रश्न उरला आहे.

दोघांचे प्रमुख सामाजिक व राष्ट्रीय प्रश्नासंबंधातील विचार समान असूनही दोघांच्याही अनुयायांनी त्यांना नीट समजून घेतले नाही. विशेषतः **सावरकर हे किती बुद्धिवादी व समाजक्रांतिकारक आहेत; त्यांच्या हिंदुत्वाचा हिंदू धर्मातील तत्त्वज्ञानाशी काहीही संबंध नाही, ही मुख्य गोष्ट विचारात घेतली जात नाही. तसेच आंबेडकर हे किती प्रखर राष्ट्रवादी आहेत हीही गोष्ट लक्षात घेतली जात नाही.** सामाजिकदृष्ट्या ते हिंदूंच्या विरोधी असले तरी राष्ट्रीयदृष्ट्या ते हिंदूंच्या बाजूचे होते; धर्मांतरासाठी धर्म निवडतानाही त्यांनी राष्ट्रीय हिताचाच विचार केलेला होता; फाळणीचा पुरस्कार करतानाही राष्ट्रीय विचारच समोर होता, ही गोष्ट स्पष्टपणे लक्षात घेतली जात नाही.

वर निर्देशित केलेले मुद्दे अभ्यासकांना त्या दोघांचाही सखोल अभ्यास करण्याची प्रेरणा व वेगळी दृष्टी देवो, एवढीच अपेक्षा आहे.

प्रा. शेषराव मोरे

परिशिष्ट : २

हिंदुराज्य

सावरकर वाङ्मयात हिंदुराज्य हा शब्द काही ठिकाणी आला आहे. याचे थोडे स्पष्टीकरण आवश्यक आहे. मुसलमान नेहमीच हिंदुराज्यविरुद्ध बोलत असत. पण ते हिंदुराज्य कोणते हे हिंदुना पूर्वी समजत नसे. आजही समजत नाही. डॉ. आंबेडकरांनी याचे योग्य विश्लेषण केले आहे. ते म्हणतात, “मुस्लिमांना अशी भीती वाटते की, स्वसत्ताक राज्याच्या दर्जान्वये हिंदू समाज हा हिंदू राज्याची प्रस्थापना करील व एक व्यक्ती एक मत या तत्त्वाद्वारे आपल्यावर वर्चस्व निर्माण करेल. तथापि ते तत्त्व (लोकशाहीचे) कितीही फायदेशीर असले तरी त्यामुळे मुस्लिमांचे वजन घटेल.” (पाकिस्तान — इंग्रजी पृ. ३३९. मराठी- २६३) थोडक्यात दरडोई एक मत या तत्वाने येणारी लोकशाही म्हणजेच हिंदुराज्य अशी मुस्लिमांची भावना होती. कारण लोकशाहीत हिंदू बहुसंख्य असल्याने त्यांचेच वर्चस्व राहणार होते. तेच मुस्लिमांना नको होते.

आधुनिक भारताच्या इतिहासात जवळजवळ सर्व मुस्लिम नेत्यांनी हीच भूमिका मांडली आहे. काही प्रातिनिधिक भूमिका आपण पाहू.

१. सर सय्यद अहमदखान म्हणतात, “समजा हिंदुस्थानात अमेरिकेप्रमाणे प्रौढ मतदान पद्धती आली नि प्रत्येकाला मत देण्याचा अधिकार मिळाला आणि समजा हिंदूंनी हिंदू उमेदवाराला व मुस्लिमांनी मुस्लिम उमेदवाराला मते दिली तर काय होईल? हे निश्चित आहे की हिंदू उमेदवाराला मुस्लिम उमेदवारापेक्षा चारपट मते मिळतील मग मुस्लिम स्वतःचे हितरक्षण कसे करतील? (इ.स. १८८७) (अप्रिय पण...)
२. काँग्रेसशी युती करून असलेल्या ‘जमियत-उल-उलेमा’चे अध्यक्ष मौ. हजरत मोहनी म्हणतात, “स्वराज्यातील लोक सत्ताक राज्य म्हणजे हिंदुराज्याच होय व ते मुसलमान कधीही मान्य करणार नाहीत.” (Pakistan, 289)
३. व्हाइसरॉयच्या कार्यकारी मंडळाचे सदस्य असलेले फजली हुसेन म्हणतात, “केंद्रांत जबाबदार सरकार आले तर त्यापासून फायदा होणार आहे हिंदूंचा की मुसलमानांचा अर्थात हिंदूंचाच! ” (विचारकलह पृ. १६३)
४. महमद अली जीना म्हणतात, “मुस्लिमांचे व हिंदूंचे एक राष्ट्र होऊ शकत

नाही. भारताला लोकशाही योग्य नाही.” (विचारकलह पृ. १६७) ते व्हाइसरॉयला म्हणाले होते की, “ब्रिटिश शासनाने हळूहळू सत्तांतर करून या देशाचा ताबा काँग्रेसच्या हिंदूराज्याकडे देऊ नये.” (विचारकलह पृ. १६७) काँग्रेसच्या राज्याला ते नेहमीच हिंदूराज्य म्हणत.

वरील सर्व मुस्लिम नेत्यांच्या विचारांचा आशय एकच आहे. लोकशाहीत बहुसंख्य असलेल्या हिंदूकडे सत्ता अधिक राहणार आहे. त्यालाच ते ‘हिंदुराज्य’ म्हणतात. काँग्रेस मुस्लिमधार्जिणी असूनसुद्धा ती ‘हिंदुवर्चस्ववादी’ आहे असेच मुस्लिम नेते म्हणतात. मुस्लिम ज्या लोकशाही व्यवस्थेला ‘हिंदुराज्य’ म्हणतात तिला सावरकरही ‘हिंदुराज्य’ म्हणतात. दरडोई एक मताचा आग्रह धरतात. मुस्लिमांना राखीव जागा किंवा विभक्त मतदारसंघही द्यायला ते तयार आहेत मात्र ते लोकसंख्येच्या प्रमाणातच! अर्थातच हे राज्यही हिंदुराज्यच असल्याने मुस्लिमांना ते आवडणार नव्हतेच.

परिशिष्ट : ३

इस्लामी दहशतवाद आणि सावरकर विचार

मुंबईमधल्या रेल्वेगाड्यांत बॉम्बस्फोट झाले... दिल्लीत झाले... हैद्राबादेत झाले. बहुसंख्य हिंदू त्यात मेले. हरकत-उल-जिहाद किंवा अन्य इस्लामी संघटना त्याची जबाबदारी स्वीकारतात. कोणताही मुसलमान मुल्ला/मौलवी त्या दहशतवादी संघटनांविरुद्ध ‘फतवा’ जारी करत नाही.

‘फतवा’ हा इस्लामी धर्मदेश असतो. सानिया मिर्झा ही उत्कृष्ट टेनिसपटू... कमी कपडे घालते म्हणून मुसलमान मौलवी तिच्याविरुद्ध फतवे काढतात. सानियाचे कपडे ‘इस्लाम’ धर्मात बसत नाहीत म्हणून सानिया मिर्झाविरुद्ध फतवा काढण्यात येतो. मग एकाही मुस्लीम अतिरेक्याविरुद्ध का फतवा निघत नाही? अबू सालेम, ओसामा बिन लादेन, दाऊद इब्राहिम यांचे अमानुष वर्तन इस्लाम धर्मात बसते काय? सानियाचे कपडे इस्लामविरुद्ध आहेत... मग दहशतवाद्यांचे बॉम्बस्फोट ‘इस्लाम’च्या बाजूने आहेत काय?

‘इस्लाम’ काय आहे? कुराणात काय लिहिले आहे? मुसलमानांचे अत्याचार हजारो वर्षे सहन केलेल्या हिंदू समाजाला त्याबद्दल उत्सुकता आहे काय? मोठमोठ्या हिंदू विद्वानांना कुराणाचा अभ्यास करण्याची इच्छा कधी झाली काय?

इस्लाम

इस्लाम हा मुसलमानांचा धर्म आहे. कुराण हा मुस्लिमांचा एकमेव धर्मग्रंथ आहे. इस्लाम हा एकमेव ‘सत्यधर्म’ आहे, इतर सर्व धर्म खोटे आहेत अशी कुराणाची शिकवण आहे. मूर्तिपूजा (कूफ्र) ही सर्वात घाणेरडी गोष्ट आहे. मूर्तिपूजक हीन दर्जाचे आहेत अशी कुराणाची शिकवण आहे. ‘या इलाही इलिल्लाही मुहम्मद रसूलिलाही’ हे रोजच्या नमाजाचे पहिले वाक्य आहे. अल्लाह हा एकच देव असून मुहम्मद त्याचा प्रेषित आहे असा या वाक्याचा अर्थ आहे. अल्लाहसोबत इतर देवतांची पूजा करणे (शिरक) हा इस्लामनुसार गुन्हा आहे. त्याबद्दल कुराणात उकळत्या तेलाच्या नरकयातना (जहन्नम) आहेत. इस्लामचे संस्थापक मुहम्मद पैगंबर यांनी स्वतःच्या हाताने मक्केच्या काबागृहातील शेकडो मूर्ती फोडून टाकल्या होत्या आणि त्यावेळी मुहम्मद म्हणत होते ‘असत्य नष्ट होत आहे!’ जगातले सर्व असत्य धर्म नष्ट करून त्या जागी निखळ

इस्लामची स्थापना करणे हे प्रत्येक धर्मनिष्ठ (इमानदार) मुसलमानाचे कर्तव्य आहे. कुराणाच्या पानापानांवर याचे पुरावे आहेत -

कुराणातील काही श्लोक (आयत) -

५:६ जे मूर्तिपूजा करतात ते सर्वात कनिष्ठ दर्जाचे आहेत.

९:५ मूर्तिपूजकांना सापडतील तेथे धरा, ठार करा, घेरा, जर ते मुसलमान झाले, तर त्यांना सोडून द्या.

१०:४ जे (इस्लामवर) श्रद्धा ठेवत नाहीत. (नरकात) त्यांच्या अंगावर आगीचा पोशाख व उकळते तेल टाकले जाईल.

१४०० वर्षांपूर्वी अरबस्तानात मुहम्मद पैगंबरांनी मक्का शहरात इस्लामची स्थापना केली. मूर्तिपूजेला विरोध केला. अरब मूर्तिपूजक चिडले. त्यावेळी मुसलमानांकडे सामर्थ्य (संख्या) कमी असल्याने त्यांनी अरबांशी जुळवून घेण्याचा प्रयत्न केला. परंतु अरबांच्या तीव्र विरोधामुळे मुहम्मदाला मक्का शहर सोडावे लागले. ते मदिनेला गेले. स्वतःच्या अनुयायांची संख्या वाढवली. पुरेसे सामर्थ्य प्राप्त होताच काबागृहातील मूर्ती फोडून टाकल्या. प्रेषित मुहम्मदाच्या चारित्र्याचा मोठा परिणाम मुस्लीम मनावर आहे. मुहम्मद हे आदर्श व सर्वोत्तम मुस्लीम समजले जातात. मक्का शहरात सामर्थ्य कमी असताना त्यांनी घेतलेली तडजोडीची भूमिका ही इस्लामी नीतीचा भाग समजली जाते.

आजही आंतरराष्ट्रीय दबावामुळे पाकिस्तानला दहशतवादविरोधी लढ्यात सामील व्हावे लागते आहे. त्याचे समर्थन करण्यासाठी परवेझ मुशर्रफ स्वतःच्या भाषणातून प्रेषित मुहम्मदाचे दाखले देतात.

संख्या आणि सामर्थ्य कमी असताना काफिरांशी जुळवून घेतले पाहिजे. मक्का शहरात सामर्थ्य कमी असल्याने प्रेषितांनीदेखील काफिरांशी जुळवून घेतले होते, असे भाषणात म्हणतात. सामर्थ्य वाढल्यावर काफिरांचे काय करायचे आहे ते वक्त्यालाही माहीत असते आणि श्रोत्यांनाही ठाऊक असते!

(कोल्हापूर) ज्या भागात मुस्लिमांची लोकसंख्या कमी असते, त्या भागातले मुसलमान गणपतीची आरती करतात आणि जिथे मुस्लीम बहुसंख्याक आहेत, तिथे (काश्मीर) मंदिराची तोडफोड करतात. हा इस्लामी नीतीचा भाग आहे. इस्लाम धर्मानुसार भारत हा देश 'दार-अल-हरब' म्हणजे युद्धभूमी आहे. या देशाला 'दार-उल-इस्लाम' म्हणजे शांतताभूमी करण्यासाठी जिहाद (सर्वतोपरी प्रयत्न) करणे हे प्रत्येक भारतीय मुसलमानाचे धार्मिक कर्तव्य आहे.

'इस्लाम'चा एक अर्थ शांतता असा आहे. ही शांतता केवळ मुसलमानांसाठी आहे. जे मुसलमान नाहीत, त्यांच्यासाठी या लोकी मृत्युदंड आणि परलोकात जहन्मुच अग्नी आहे.

मुस्लीम मन इस्लाम धर्मातून बनले आहे. कोठलाही धर्मनिष्ठ मुसलमान हा हिंदूंचा मित्र असू शकत नाही. त्याचा धर्म त्याला तशी परवानगी देत नाही.

सावरकर विचार

स्वातंत्र्यवीर सावरकर लंडनमध्ये क्रांतिकार्य करत असताना हिंदू-मुस्लीम एकतावादी होते. 'अभिनव भारत' या त्यांच्या क्रांतिकारी संघटनेत काही मुसलमान होते. त्या काळात त्यांनी लिहिलेल्या '१८५७' वरील ग्रंथात हिंदू-मुस्लीम ऐक्याचे तुफान समर्थन आहे. हा ग्रंथ लिहितेवेळी सावरकर पंचवीस वर्षांचे होते. त्यांचा इस्लामी धर्मशास्त्राचा अभ्यास नव्हता. अंदामानात जन्मठेपेची शिक्षा भोगत असताना सावरकरांनी कुराण वाचले. इस्लामी धर्मशास्त्राचा अभ्यास केला.

त्यानंतर सावरकर कडवे इस्लामविरोधी बनले. मुस्लीम प्रश्नावर सावरकरांनी शोधलेले उत्तर आजही उपयुक्त आहे, अनुकरणीय आहे, आचरणीय आहे.

१) हिंदू संघटन २) मुस्लीम प्रबोधन

सावरकरांचे हिंदू संघटन

मुस्लीम आणि ख्रिश्चन सोडून 'इतर' भारतीयांना सावरकर हिंदू म्हणतात. जैन, बौद्ध, शीख, वैदिक, वारकरी, निरंकारी, अघोरी, चार्वाक, नास्तिक, आर्य समाजिस्ट ही सारी भारतात जन्मलेली धर्ममते आहेत. त्यांची पुण्यभूमी आणि पितृभूमी भारत आहे आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे हे सर्व 'काफिर' आहेत. इस्लामी धर्मशास्त्रानुसार या काफिरांना 'अल्लाच्या' पृथ्वीवर जगण्याचा हक्क नाही. अफगाणिस्तानातल्या बुद्ध मूर्ती, काशीचे संकटमोचन हनुमान मंदिर, जैन मंदिरे आणि शीख गुरुद्वारा नेहमीच इस्लामी दहशतवाद्यांकडून 'लक्ष्य' केले जातात. या सर्व काफिरांचा शत्रू समान आहे. समान शत्रुत्व ही राष्ट्रवादाची मूलभूत गरज आहे. भारतातल्या 'काफिरांना' सावरकर हिंदू म्हणतात. समान शत्रुत्वाच्या आधारावर हिंदू राष्ट्रवादाची गर्जना करतात.

सावरकरांचे हिंदुत्व धर्ममुक्त आहे. गाय हा उपयुक्त पशू आहे. वेदादि धर्मग्रंथ वंदनीय असले, तरी अनुकरणीय नाहीत. विज्ञान हाच सावरकरांच्या हिंदू राष्ट्राचा वेद आहे. भारतातल्या काफिरांना संघटित करायचे असेल, तर सनातन वैदिक मताचा आग्रह धरून चालणार नाही, हे सावरकर उत्तमपणे जाणतात. जैन, बौद्ध आणि शीख वैदिक नाहीत. मनुस्मृतीप्रमाणे अनेक धर्मग्रंथांत विषमतेचे समर्थन आहे. सर्व हिंदूंना (काफिरांना) संघटित करण्यासाठी सावरकर हिंदू संघटनाची गर्जना करतात, विज्ञाननिष्ठेची कास धरतात, बुद्धिवाद स्वीकारतात. पुरातन धर्मग्रंथ आज अनुकरणीय नाहीत, आचरणीय नाहीत म्हणून ठणकावून सांगतात. समान शत्रुत्व आणि समान इतिहास हा राष्ट्रवादाचा पाया आहे. इस्लामी राजसत्तेशी टक्कर घेणारे खुशू भंगी, महाराणा प्रताप, गुरू गोविंद सिंग, शिवाजी महाराज यांच्या इतिहासातली सोनेरी पाने हिंदूसमोर मांडतात. समान शत्रू आणि समान इतिहास एक असल्याने सावरकर हिंदूंना एक होण्याचे आवाहन करतात.

जातिव्यवस्था तोडण्यासाठी सात स्वदेशी बेड्या तोडण्याचे ठरवतात. बेटीबंदी

तोडून आंतरजातीय विवाहांचे समर्थन करतात. सर्व हिंदूंना समता, ममता आणि बंधुत्वाच्या नात्याने जोडण्यासाठी सावरकर हिंदू संघटनाची गर्जना करतात.

भारतातले हिंदू (काफर) राजकीयदृष्ट्या एक झाल्याशिवाय मुस्लिमांची मुजोरी कमी होणार नाही. व्होट बँकेसाठी चाललेले मुस्लीम लांगूलचालन थांबणार नाही. म्हणून हिंदू महासभेला सशक्त करण्याचे आवाहन सावरकर करतात.

मुस्लिमांचे प्रबोधन

ज्याप्रमाणे धर्मग्रंथ कपाटात ठेवून सावरकर हिंदूंना आधुनिक बुद्धिप्रामाण्यवादी होण्याचे आवाहन करतात, त्याचप्रमाणे मुस्लिमांनाही आधुनिक विज्ञाननिष्ठ होण्याचे आवाहन करतात. स्वातंत्र्यवीर सावरकर हा मुस्लिमांचे प्रबोधन करणारा 'एकमेव' हिंदू विचारवंत आहे.

तुर्कस्थानातल्या मुसलमानांना आधुनिक बनविणाऱ्या केमाल पाशाचे सावरकरांनी कौतुक केले होते. केमाल पाशाने फेज, टोपी फेकून दिली, दाढी काढली, बुरख्यावर बंदी घातली, शरियत सोडून दिली, आधुनिक कायदे केले. केमाल पाशा गर्जला- “धर्म वेगळा, निर्बंध वेगळा. एकाचा विषय इहलोक. दुसऱ्याचा विषय परलोक. मुल्ला-मौलवींनी आखिरतनंतरच्या परलोकाचे चिंतन करावे. इहलोकातल्या बुरख्याची चिंता करून नये. आज कसं जगायचं ते विज्ञान ठरवेल. इस्लाम नव्हे! तुर्कस्थान कसा चालावा ते केमालची बुद्धी ठरवेल, मौलवींची शरियत नव्हे!!”

केमाल पाशाचा आदर्श ठेवून मुसलमानांनी आधुनिक व्हावे. ‘अल्ला’च्या पृथ्वीवरच्या सर्व काफरांना संपवण्याची खुळचट धार्मिक कल्पना सोडून द्यावी. कुराण कपाटात ठेवून बुद्धिवादाचा स्वीकार करावा असे सावरकर म्हणतात. “मुस्लिमांनी आधुनिक होण्यात हिंदूंचे (काफरांचे) तर कल्याण आहे, पण मुसलमानांचे तर कोटकल्याण आहे.” असे केमाल पाशावर लिहिलेल्या लेखातील सावरकरांचे वाक्य आहे.

सावरकरांच्या भूमिकेचा मुस्लीम विचारवंतांनी गंभीरपणे विचार करणे आवश्यक आहे. धार्मिक कट्टरता जोपासून मुस्लिमांनी काय मिळवले आहे? उभ्या जगाचा अविश्वास आणि घृणा! कुठल्याही देशातल्या विमानतळावर दाढीवाल्या माणसाची कसून तपासणी केली जाते. ही अपमानास्पद परिस्थिती मुसलमानांवर का ओढवली? याचा विचार न करता असगर अली इंजिनियरसारखे तथाकथित पुरोगामी मुसलमान इस्लामचा गौरव करण्यात मग्न आहेत. आंतरराष्ट्रीय दबावापुढे झुकून मुशर्रफ अमेरिकेला साथ देतो. त्यावेळी मुहम्मद पैगंबरांचा दाखला देऊन मक्का शहरात शक्ती कमी असताना पैगंबरांनी काफरांशी तडजोड केल्याचे पुरावे देतो. त्याचवेळी भारतात उत्पात घडवणारा इस्लामी दहशतवाद पोसतो. पुरोगामी म्हटले जाणारे मुस्लीम विचारवंतही मुशर्रफचीच ‘री’ ओढतात. मक्का काळातल्या कुराणातल्या आयतींचे दाखले देऊन इस्लाम हा शांततेचा धर्म आहे असे म्हणतात. मुस्लिमांचे धार्मिक लांगूलचालन

करणाऱ्या काँग्रेस-समाजवाद्यांचा गौरव करतात. बदलत्या काळात टिकायचे असेल, तर धर्मग्रंथ कपाटात ठेवून दिले पाहिजेत. हे मुस्लिमांना कळले पाहिजे, हीच सावरकरांची भूमिका होती.

भविष्याकडे एक नजर

गेल्या दहा वर्षांत नव-हिंदुत्वाचा जन्म झाला आहे. सावरकरांचा अपमान करणाऱ्या मणिशंकर अय्यरचे थोबाड शिवसैनिकांनी फोडले. महाराष्ट्रभर उग्र आंदोलने झाली. हिंदूंच्या रक्षणासाठी रस्त्यावर उतरणाऱ्या शिवसैनिकांच्या मनात शेंडी-जानव्याचे प्रेम नाही, उपास-तापास नाही, कर्मकांड नाही, यज्ञयाग नाही, गोमूत्राची आचमने नाहीत, जपमाळा नाहीत, पांजरपोळ नाही, कानटोप्या नाहीत, मनुस्मृतीचे समर्थन नाही. पण शिवाजी महाराजांविषयी आदर आहे. हिंदू बांधवांविषयी प्रेम आहे, राणा प्रतापाचे शौर्य आहे, चित्र आशादायक आहे.

पण संघ परिवारातले ज्येष्ठ नेते अजूनही बुळ्या धार्मिकतेत अडकले आहेत. जातिव्यवस्थेचे समर्थन करावे, सर्वधर्मसमभावाची कास धरावी अशा प्रतिगामी भूमिका ते मधूनमधून घेतात. त्यामुळे हिंदुत्वाचे नुकसान होते. त्यामुळेच त्यांनी समग्र सावरकर वाङ्मयाचे अध्ययन करणे आवश्यक ठरले आहे.

भारतातल्या मुसलमानांना स्वतःचे हित कशात आहे ते नीटपणे समजलेले नाही. मध्ययुगातल्या अजागळ धार्मिक संकल्पना त्यांच्या डोक्यात ठासून भरल्या आहेत. आम्ही लोकसंख्या वाढवून भारताला इस्लामी बनवू, जिहादी बॉम्बस्फोट करून सर्व काफरांची कत्तल करू, मंदिरे उडवून काफरांचे श्रद्धाभंजन करू, या वेडगळ समजुतीमुळेच मुसलमानांची वाट लागली आहे.

जगभरातला इस्लाम खरोखरच ‘खतरे’में आला आहे. अमेरिका आणि युरोप मुस्लिमांच्या जिवावर उठले आहेत. ११ सप्टेंबरनंतर चिडलेल्या अमेरिकेने मुसलमानांचे दोन देश बेचिराख केले. तिसरा नंबर पाकिस्तानचा आहे. अमेरिकेतले क्लूसेडर नेते मक्का-मदिनेवर अणुबॉम्ब टाकण्याच्या वल्गना करत आहेत.

भारतातल्या हिंदूंचा औरंगजेबादि मुस्लिम शासकांनी भयंकर अत्याचार केले. हजारो हिंदू स्त्रियांवर बलात्कार केले; पण शिवरायांच्या मर्द मराठ्यांनी एकाही मुस्लीम स्त्रीकडे वाकड्या नजरेने पाहिले नाही, पेशव्यांनी एकही मशीद तोडली नाही, भारतातले मुसलमान कायमच ‘सुरक्षित’ राहिले. त्याच भारतात अमानुष गुजरात घडते आहे. असे का झाले याचा मुस्लिमांनी विचार करावा.

भारतातल्या हिंदूंना काफर म्हणायचे. डेन्मार्कमध्ये मुहम्मदाचे व्यंगचित्र छापले म्हणून हिंदूंच्या गाड्या फोडायच्या, ‘वंदे मातरम्’ विरोधी फतवे काढायचे, मदरशांची संख्या वाढवायची. हिंदूंच्या सहनशक्तीचा कडलोट झाला आणि भारतात नवहिंदुत्व जन्माला आले. आज भारतातला मुस्लीमही सुरक्षित नाही.

आम्ही भारतावर हजार वर्षे राज्य केले म्हणणारा घमेंडी मुसलमान दारिद्र्यात पिचतो आहे. उच्चवर्णीय (अश्रफ) मुस्लिमांनी भारतावर राज्य केले, हिंदूंना छळले. पण मागासवर्णीय (अरजल) मुसलमानाला भिकारीच ठेवले. सच्चर रिपोर्ट साक्ष आहे. हिंदू धर्मातल्या जातिव्यवस्थेवर टीका करणाऱ्या मुसलमानांनी आत्मपरीक्षण करावे. इस्लामी कट्टरवादावर पोसलेल्या दहशतवादाच्या भस्मासुराने मुसलमानांच्या डोक्यावर हात ठेवला आहे. पाकिस्तानातून येणारे आरडीएक्स केवळ मंदिरे उडवायलाच वापरले जाते असे नाही. शिया-सुन्नी, बरेलवी-देवबंद असे मुस्लिमांच्या आतले जातीवाद उफाळून येतात आणि एक जात दुसऱ्या जातीच्या मशिदी उडवते. मालेगावात झालेला बॉम्बस्फोट हा त्याच देवबंद आणि बरेलवी वादातून घडला होता.

सावरकर

कुराण कपाटात ठेवून आधुनिक बुद्धिवादाचा स्वीकार करण्यात आपले हित आहे, हे मुस्लिमांनी समजून घ्यावे. सावरकरांचे हेच म्हणणे होते. तथाकथित पुरोगामी मुस्लिमांनी सावरकरांनी केमाल पाशावर लिहिलेला लेख तरी किमान वाचावा. त्यातच त्यांचे हित आहे.

गेल्या हजार वर्षांत मुस्लिमांमध्ये प्रबोधनाची परंपरा नाही. हमीद दलवाई वगळता एकाही समाजसुधारकाने कुराण नाकारले नाही. त्यामुळे मुस्लिमांचे कधीतरी प्रबोधन होऊन ते 'सुधारतील' या भाबड्या आशेत हिंदूंनी राहू नये. भारतातल्या मुस्लिमांचा येथील साधनसंपत्तीवर पहिला हक्क आहे असे बरळणाऱ्या राजकीय पक्षांच्या हाती देशाचे भवितव्य सोपवू नये.

हिंदू संघटन ही राष्ट्रीय जबाबदारी आहे. वर्णभेद, जातिभेद, भाषाभेद नष्ट झाल्याशिवाय हिंदू समाज संघटित होणार नाही. जाती टिकल्या तर भेद टिकणारच. ब्राह्मण, माळी, चांभार ही जातींची नावेच भेद-विषमता जागृत करणारी आहेत. जातिव्यवस्था नष्ट झाली पाहिजे. मनुस्मृती अनुकरणीय नाही असे प्रतिपादणारा सावरकर विचार हिंदू संघटनासाठी उपयुक्त आहे. हिंदू हिताची तळमळ असलेल्यांनी सावरकर अवश्य अभ्यासावेत.

सावरकरांचे हिंदुत्व हे पुस्तक संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांच्या एक अभंगाने संपते- 'आमुचा स्वदेश भुवनत्रयामध्ये वास'.

मानवता हीच सावरकरी हिंदुत्वाची परिसीमा आहे. मुसलमानांनी त्यांचे धर्मवेड सोडल्यावर हिंदूंनी बंधुत्वासाठी उत्सुक असावे. पण तोपर्यंत हिंदू संघटन हेच एकमेव राष्ट्रकार्य आहे आणि भारतातल्या दहशतवादावरचे उत्तर आहे हे ध्यानात ठेवावे.

-डॉ. अभिराम दीक्षित

dr_abhiramdixit@yahoo.co.in

